

૪૮૩૩

(સમીક્ષી વાર્તા)

કમળાચારી અને પ્રવૃત્તિ.

અનામદાર.

મગનલાલ નારાયણજી બેપી.

ગાંધી નિવાસી.

કીમત બાર આના.

કમળાગૌરી અને પ્રલ્હાદ.

(એક રસિકી મનઃકલ્પિત વાર્તા.)

રચનાર તથા પ્રસિદ્ધ કરનાર.
મગનલાલ નાગયણજી જોષી.
ગાંગડ નિવાસી.

ગીતિ.

અદ્ય મનિષિ હચરલો, પૃથમ ચત્ત આ આર્યજન્યુ મારો.
વાંચો સર્વ વિવેકે, નથી કળી ત્યમ કવિતા કરનારો.

અમદાવાદ.

પાનકેરને નાકે ઘાંચીની વાડીમાં
“ એંજો પનાકયુલર પ્રિટીંગ પ્રેસ ”માં.
નથુભાઈ રતનચંદ મારફતિયાએ છાપ્યું.
અન્યસ્વામિત્વના હક્ક કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

સવત ૧૯૪૭

સને ૧૮૯૧

કીંમત ૧૨ આના

અર્પણ પત્રિકા.

અર્પણ પ્રૌઢપ્રતાપ નેકનામદાર ઠાકોર શ્રી

ખેંગારસિંહજી સાહેબ

સ્વસ્થાન થરાદ.

માન્યવંતા સાહેબ,

હું આપના રાજ્યમાં લગભગ પાંચ વરસ થયાં નો-
કર છું. તે દરમિયાન આપનો મારા ઉપરનો

અર્પણ પ્રેમ, જેની અતિપયોક્તી કરી

અત્યંત અતાવવા હું માગતો નથી તે પ્રેમ

વિસ્મૃત ન થવા પણ પ્રતિદિન વ-

ધારો થવાના માટે આપનો ન-

મ્ર સેવક આ પૃથ્વિ પ્રયત્ન આ-

પને અર્પણ કરવો ઉચ્ચી-

ત સમજે છે, માટે

તે માન્ય સહિત

સ્વીકારવા મેહેર

આતી કર-

શો.

મુઠ થરાદ.

હું છું.

આજ્ઞાધારક.

તા. ૧૫-૧૦-૯૧

મગનલાલ નારાયણજી.

કર્તા.

परमस्नेही प्रियभाष.

देवचन्दभाष सवाधियंद.

मु० थराद.

छंदविनयछंद.

आ प्रिय पुस्तक में रचियुं पावु हीमत छारि गयो करधी,
हीमत सांभणि कोप थयो नव जंप वजे मुग्गने मतथी;
हीमत आपि छपावियुं पुस्तक हीमत शु । करशे कविओ,
हे प्रिय भीत्र उदार वृत्ती नव दांडीश राख विवेकथिओ. १

आपनो स्नेहि.

भगनलाल नारायण

कर्ता.

પ્રસ્તાવના.

મહારા જ્ઞાલા સાહેબો ! આ લઘુ પુસ્તક રચવાનો મારો હેતુ ક્ષત એટલેજ રહેલો છે કે, આપણામાં યોગ્ય યોગ્ય જોડે જોડવાનો રિવાજ નથી અને નહિં જોડે હોતો તે બિલકુલ નાશુદ્ધ થયેલો છે. અને માખાપો તથા વારસોના મનમાં જેમ આવ્યું તેમ લાકડે નાંકડું વળગાડી દે છે. તે એટલે સુધી કે, ઘણા ભાગે હિરાને જોઈતી વસ્તુ નહીં મળતાં કથિરમાં જડાવ નો વખત આવે છે. તે તે બિચારાં ખીલતા કુલની માફક ખીલતી યુવાનીએ કુમળાઈ જાય છે તેમજ તે બિચારાં આ દુનિયાની આનંદિક જીવન જીવવાની ભોગવવા પામતા નથી. જે દંપતીનું જોડું સમાન વય અને ગુણથી આ સંસાર વ્યવહારમાં રહેલું છે. તે આ દુનિયાનું લીલામૃત રંગિલા બની રસભર હળિ મળીને પીએ છે. તેનો એક અત્યુત્તમ દાખલો મેં મારા આ લઘુ ગ્રંથમાં આપેલો છે. તે તે વાંચ્યાથી કયો રસ હિત યુવક તેનું સુખ મળવા આશા નહીં રાખે ?

રોજબાદુ કોઈની બાજત પણ લાલના કેટલીક ઉપરની ટાપટીપ બતાવનારા ખામુખાં અમલદારોના મારે સમાવેલી છે તે એવી આશા છે, તેઓ પોતાની વળોડવા લાયક ચાવની સીડીએ ચડતાં ચડકી, વળાણવા લાયક ચાલતી સીડીએ ચડે.

કવિતાના રાજધામાં મારું બોહોળું જ્ઞાન નથી. છતાં મેં મારી તર્ક શક્તિથી જોછા જ્ઞાને ને આછી વધે બનાવેલી છે. એટલે તેમાં જોડેલી ખામીની વાંચનાર સાહેબો દરગુજર કરશે એવી આશા રાખું છું.

આ બહુ વેળાસર બહાર પાડવા મારો ધરિદ્રો મેં જણાવેલો હતો પણ કેટલાક કારણસર બહુ મોડી બહાર પડેલી છે તેના મારે ક્ષમા માગું છું.

કર્તા.

શ્રી પરમાત્મને નમઃ કમળાગૌરી અને પ્રલહાદ.

પ્રકરણ ૧ લું

દાહરે.

અયોગ્ય જોડ મળે નહીં—ચાલે ધર સંસાર,
મળે દારને દેવતા, થાયે ભડકો યાર.

પ્રલહાદ—(મનમાં) અહો હું આ રમણિય બાગમાં
એકલો છું, હું કેવા મોટા દુઃખની ભીતીમાં આવી ભરા-
યેલો છું. તોપણ તેમાંનું મને કાંઈ પણ સાંભરતું નથી. ને
મારું વ્યથ મન હર્ષમાં પ્રવૃક્ષીત રહે છે. હું ભાગ્યહીન છું
એવું સમજું છું, છતાં ભાગ્યશાળી હોઉં એવો આભાસ
મને ભાષે છે. આનું કારણ આ બાગની ખુખી સિવાય
મારી નજરમાં આવતું નથી. રસ્તાના મારા મનના તરંગ
જે મને અમુઝણ આપતા હતા. તે આ વખતે કાણ બાણે
કાંઈ ગુમ થઈ ગયા કે, મને યાદ આવતા નથી. રે ! જીવ
એ તમામ વાત વિસારે મુકી આ બાગની રચના જો
અહો !! આ બાગવાને આ કુમળા છોડવા ઉછેરવામાં કે-
ટલું કષ્ટ સહન કરીધેલું હશે? પરમેશ્વર મેહેનતનો બદલો
તમામને આપે છે. આ છું અને વધતું એ માણસની મેહે-
નત અને ભવિષ્યના પ્રમાણમાં છે. બાગવાનને તેની મેહે-
નતનો બદલો ઈશ્વર આપતોજ હશે? બાર વાગવામાં ફક્ત
પાંચ મીનીટનીજ કમી છે. સુર્યે ક્રોધાતુર રૂપે પોતાના ઉભા
કારણોરૂપિ તીર આ દુનિઆના દુઃખી પુરૂષો ઉપર ફેંકી

દીધા છે. જગો નિર્જન છે. પણ પરમ કૃપાળુ ઈશ્વરે મારું
આ દુઃખ અસારે દુર કરેલું છે. કારણ આ વખતે આ
લિલિ ધરોરૂપિ સ્ત્રીના ક્યારાની વચ્ચે ગુલાબરૂપિ તેનો પ્યા-
રો પુરૂષ ઉભો રહેલો છે. પ્રેમાનંદ કવિએ વર્ણવેલ ગોપિઓ
અને કાન તો નહીં હોય? ખરેખર વૃંદાવનની રાસલીલાનો
ફોટોગ્રાફ જણાય છે. આહા ! પવન મંદમંદ આવે છે. તે-
ના લીધે કરીને ધરોરૂપિ કિન્નરી નાચ કરી રહેલી છે. અને
ગુલાબરૂપિ સભાસદ ડોલી રહેલો જણાય છે. વળી મોટાં
વૃક્ષો અહંપદે પોતાની ડાળીઓ તથા પત્રો સામસામાં અ-
થડાવી ખખડાટ મચાવી મુકે છે. અને જોનાર માણસની
મથેલી કુમળા છોડો ઉપર શાન્તી ભરેલી નજર ચુકાવી
અશાન્તી ઉપજાવે છે. જુદી જુદી જાતના પક્ષીઓ જુદી
જુદી જાતના સ્વરે ગાયન કરી રહેલાં છે. આવી મનોરંજક
ખુશીના લીધે સુર્યના તીવ્ર શરો ઉજ્જ્વલતાથી ઉન્મત્ત છતાં
મને ઠંડા લાગે છે. અહો ! ! આ સડકની કિનારીપરનો કુ-
મળો છોડ જેને પાણીવિના સુકાવાનો વખત આવેલો છે. શું
બાગવાનને તેનાપર દયા આવતી નહીં હોય? જુઓ કે તે-
ની પાસે નજીકના ક્યારામાં રહેલા તેની જાતનાજ છોડ જે-
ને અગત્યની ખુરાક પુરી પડવાના લીધે પોતાની યુવાની-
ના મદે દિશ્મમાં થઈ રહેલા છે. અરો આ સુકાઈ જતા છો-
ડને પ્રકૃત્સ્તીતપાણું પામેલા છોડ ઉપર ઈર્ષ્યા આવતી નહીં
હોય? બીચારો શું કરે, મારી માફક બેહોશ થએલો જણા-
ય છે. તે પોતાની ઉપર પડતું દુઃખ દેખી તેજ દુઃખમાં બે
રાયેલો રહે છે. અને નજીક ખીલી રહેલા જાતીભાઈ જોઈ
જેની તૃષા તૃપ્ત કરનાર ઉપર રાજીપો બતાવી, પોતાની તૃ-
ષા તૃપ્ત નહીં કરનાર ઉપર નિસાસો નાંખી પોતાનું ગાલ

નિસ્તેજ કરતો જાય છે તે જેવા ધરાદે નિસ્તેજ થતો હું સમજું છું. તેવાજ ધરાદે હું પણ નિસ્તેજ થતો જાઉં છું તેનાથી મને ઓછું દુઃખ છે, એવું હું માનતો નથી. હું દુઃખથી કંટાળી નાશી આવેલો છું. પણ આ બિચારો ચૈતન્ય રહીત છોડ નાશીને ક્યાં જાય? મારો મીઠો પ્રભુલાલ પરણેલો છે. અને હું હજી તક કુંવારો છું. તેને તેના યોગ્ય સ્ત્રી મળવાથી દુનિઆદારીનો લાભ તે અચ્છીરિતે ભોગવી શકે છે અને હું તે તમામ વાતનો દુઃખી છું, તોશું! મારે તેના પર ઈર્ષ્યા રાખવી જોઈએ? ના આપણે આપણા મુરખ્ખી-પર રોષ રાખી તેમનોજ દોષ કાઢવો જોઈએ. કારણ કે જેને આપણે આધીન છીએ. તો તેમની ફરજ છે કે, ખનતા પ્રયાસે આપણું સારું કરવું જોઈએ. અપશોષ!!! તેમાંનું કંઈ નહીં, મને મારો ઇતીહાસ યાદ આવે છે. ખરે મને ખોલવા માટે માણસો રઝળતાં હશે? અરે! આ વખત જે તેમની સેવા બજાવી સુખી કરવાનો છે. તેથી ઉલટી રીતે વર્તી તેમને આંસુ પડાવી અપરાધી બનું છું. ઈશ્વર તું મને એવો વખત જલદી આપ કે, તેમની સેવા બજાવી કૃતાર્થ થાઉ. મારા પુણ્ય પિતાજીને તો હું યાદ શાનો આવતો હોઈશ? ના જીજ્ઞાસું છું. આ વખતે તો વારંવાર માદ આવતો હોઈશ. તે પોતાના કરેલા કલ્પમાં વાંધો પડેલો જોઈ ઉનાળાની આખરે આંધી ચઢી આવે છે. તેવી રીતે તેમને કુતર્કના ઉભરા ચઢી આવતાં હશે? તોફાની પવનરૂપિ ગાળોનો વરસાદ વરસાવતા હશે? આકાશમાં સુર્ય ધુળથી છવાઈ રહે છે. તેની માફક તેગલી મારા વિષે બોલાતા બોલોથી છવાઈ રહેતી હશે? માણસને પોતાના ધરમાં પણ રહેવું ગમતું નથી. તેવી રીતે તેમના મોંમાંથી મારા

વિષે નિકળતા ઉચ્ચારની ધ્વની આજુબાજુના ડાહ્યા માણસોને ગમતી નહીં હોય. ? કાંઈ સુઝતું નથી તે માફક છેવટે તેમને કાંઈપણ રસ્તો સુઝતો નહીં હોય ? પણ એવો વિચાર ક્યાંથી આવે કે, - ' આ મિચારો પોતાને યોગ્ય જોડું નહીં હોવાના લીધે પલાયન કરી ગયેલો છે, પણ ઉલટા “ મારી આખર ડુઆવી, માહારી સાત પેઢીનું નામ એ છોકરે બોલ્યું, લગ્ન લીધા કે નાહો”, આવું બોલી અપસોષની સાથે વારંવાર નિસાસો નાખતા હશે ? આવા જીલમી વીચારો ઉઠાવી મને આજો આપતા હશે ? પણ મારી બાબતનો ટુંક સવાલ તેમના હૃદયમાં વાસ કરતો નહીં હોય ? તેમનો અર્વાચીન ઠપકો સહન કરવા માટે હું શક્તીમાન થતો નહોતો, પણ ના ધિલાજ નથી માંખણ કે ઉતું કીધે પિંગળશે ? કુદરતી નિયમ પ્રમાણે મારી ફરજ છે કે, તેમની આજ્ઞા મારે બરોબર રિતે પાળવી જોઈએ. અને ખરું જોઈ તો તેનાજ માનદે મેં આજ તક રાહ જોયેલી હતી. પણ લાચાર! મારા મનની વૃત્તિ પાર પડી નહીં. ખરે મને નાદાન માણસો જરૂર કેહેવાના કે, આ આજ્ઞા પાળી કેહેવાય નહીં. “તેમણે કરેલું સગપણ તોડવાના ધરિદ્રે નાહો.” પણ આવા પ્રસંગે કેવો વિચાર કરવો જરૂરનો છે, તે તેઓના દિલમાં બિલકુલ નહીં આવે ? પણ વજનદાર ગૃહસ્થો તો પોતાના મનમાં લાવ્યા શિવાય રેહેશે નહીં ને મેં આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરી તેમ પણ કેહેશે નહીં. જો હું આ વખત ન નાસત તો મારે મારો જન્મારો નકામો કાઢવો પડત, અને પિતામહીએ પોતાની જીભે અર્પણ કરાવેલ અસહ્ય પત્યરની સાથે પ્રતિદિન મારે માથું કુટવાનો વખત આવત, અને હમેશની દિલગીરીના લીધે મારી આયુર્દનો અંત હું થોડા વ-

ખતમાં આણત, આ પોતાના હાથે ફેરફાર થઈ શકે એ-
વી મોટી ભુલ મારે કોની ગણવી? ખરેખર! આમાં મો-
ટો વાંક મારા અદૃષ્ટનો છે. તો એના કરતાં આ તમામ
દુઃખોમાંથી મુક્ત થવાના માટે મરવું એ બહુ સુલભ ર-
સ્તો છે. પણ મને વિચાર આવે છે કે, તેમ કરવાથી શું! હું
પ્રાણવલ્લભાને મળી શકવાનો હતો? અને તેમ થાય તો
તે ખિચારીની શું સ્થિતિ થાય? એને મેં જે કાગળ લ-
ખ્યો છે, તેનાથી તે દિવસ ગણતી બેડી હશે કે, આજકા-
લ મળવું થશે? જે હું તેની પાસે થોડી મુદતમાં ન જા-
ઉં તો તે ખિચારી મોટી ગભરામણમાં આવી પડવાની,
આત્મઘાત કરવો તે કાંઈ મુશ્કેલી ભરેલું નથી. પણ લોકો
મારા આવા સાહસિક કૃત્યથી મારિ વિદ્વતાને હશે. તેમાં
મારી આખર શું વધે? તેમજ મારું મર્ણુ સાંભળ્યા કેડે.
માહારી વ્હાલીને ધણો અપશોષ થાય! બુલુંબું, તે પણ
નક્કી મારા જેવું કૃત્ય કરવામાં વિલંબ કરે નહીં. ઈ-
શ્વરી કાયદો તોડવાથી હું દુષ્ક્રિય ગુન્હેગાર દર. માટે
આવું સાહસ કૃત્ય ન કરવું જોઈએ. “ જીવેગા નર, સો
શીર બસાવેગા ધર”, જીવતો હોઈશ તો મારા મનની મુરદ
પારપાડવા કેટલેક દરજ્જે આશા બાંધી શકાય? પણ મુવા-
કેડે તેમાંનું શું થવાનું હતું? ઈશ્વરાં મને એવો વખત જ-
લ્લી આપ કે, મારી પ્રાણપ્રિયેની મનહરણુ છબી નિરખું. અ-
રેરે! મને આશા નથી કે, હું તેને જલ્દીથી મળું. કદાપી
શ્રીનગર જાઉં, તોપણ તેના ઘરે જવાને મુનાસબ બાનુ
મારી પાસે શું! છે? કાંઈ નથી. કદાપિ મળ્યું તોપણ મને
મારો પિતા બ્યાં હોઈશિ લાંથી ખોળી તેમાં વિદ્ન લાવ્યા
સિવાય રહેવાના નથી. અપશોષ મારી વ્હાલી **કમળાગૈરી**

મારું હૃદય ન બેઠતાં મને ખતતી ત્વરાએ. તારી મનહરણુ મુર્તી ખતાવ ! એમ કહી છાતી ભરાઈ આવવાથી સડક ઉપર બેસી જાય છે. એવામાં ઓચીંતાનો એક સવાર આવી તેની પાસે ઉભો રહે છે. ખન્નેજણા અરસપરસ હથાશ્રુ પાતની સાથે ગળે વળગી છુટા પડે છે.

પ્રદહાદ—ઓ મી. પ્રભુલાલ તેં તારા મિત્રને ખરા દુઃખની વખતે સાહય આપી આભારી કીધો.

પ્રભુલાલ—મેં તને એટલો મોટો ઉપકાર નથી કર્યો કે તું મારો આભારી થા. મારે લાજમ હતું કે તુરત આવવું જોઈતું હતું. પણ હું મારી જાતને ધીકાર આપું છું કે તારા માણસના બોલાવ્યાથી આવ્યો તેથી તું આભારી નથી છતાં મિત્રતાનાં હકમાં અરસપરસ કામ થાય, તેમાં કોઈ કોઈનો આભાર ગણાય નહીં.

પ્રદહાદ—નાના મહારા બહાલા મિત્ર ! હું પુરેપુરો આભારી છું. તને ક્યારે માલુમ હતું કે, મારો મિત્ર અમુક દિશાએ ને અમુક જગ્યાએ ગયેલો છે કે તું આવ.

બાગરક્ષક—પ્રદહાદભાઈ હું તમારા ગામના ગુંદરે ગયો કે આ ભાઈ સવાર થએલા મને સામા મળ્યા; તેમણે મને પુછ્યું કે તને સામો મારા જેવો કોઈ સવાર મળ્યો હતો. તેના જવાબમાં મેં તેમને પુછ્યું કે આપનું નામ શું? તેમણે તેમનું નામ કહ્યું પછી કેટલીક ખાત્રી કીધા કે-ડે તેમને હું અહીંઆં તેડી લાવેલો છું.

પ્રદહાદ—મહારા બહાલા બન્ધુ તેં મારો ખરેખરો વખત જાળવેલો છે. અને તેના માટે હું જેટલું બોલું તેટલું અદ્ય છે. મેં તારું કોઈ પણ જાતનું કલ્પ કરેલું નથી. હવે ઈશ્વર મને તારો બદલો વાળવાનો વખત વેળાસર આપે.

એવું બોલી દયામણુ સ્વરૂપ ધારણુ કરેછે તે જોઈ પ્ર-
ભુલાલ બોલ્યો કે—

મિત્રનું જે કામ કરવું તે તમામ બદલો લેવાના માટેજ
કરવું જોઈએ કે શું? આવો વિચાર કરવો તે ડાહ્યા પુર-
ષનાં લક્ષણુ કેહેવાય નહીં, મિત્ર મિત્રનું કામ હરગીજ કરે
આવે છે. શું! હું તને મારું કોઈ અધરું કામ રરવા કહીશ,
તો શું! તું ના પાડવાનો હતો. અપશોષિ છોડી સાવધ
થા! તો આપણે હવે કોઈ પણ ઇલાજ યોજીએ.

પ્રદહાદ—મ્હારી બહાલીના સંબંધમાં તું કાંઈ વાત
લાવ્યો હોઈશ?

પ્રભુલાલ—વિચાર કર કે તને તેના માટે જેટલી
આપેક્ષા છે. તો તને પણ તેટલીજ હોવી જોઈએ. કદાપિ
લોકીક રિતે ભરૂંશો આવતો ન હોય તોપણ તેના પત્રથી
તને શું ભરૂંસો આવે છે. રસોઈ બનાવવા માંડી છે તો
બનશે? પણ જોઈતી સામગ્રી તૈયાર રાખવી જોઈએ.

પ્રદહાદ—તમે કહો છો ને મારા પણ જાણવામાં
છે કે, સામગ્રી તૈયાર રાખવી જોઈએ. પણ તે સાધન
તૈયાર કરવાના માટે હું બિલકુલ ના સત્તાવાન છું. નીયમ
છે કે, ધારેલું કામ પાર પાડવાનો રસ્તો સુઝે નહીં. તો
પછી માણસ દિલગીર થાયજ.

પ્રભુલાલ—હું નથી ધારતો કે દલગીરી કરે તે કામ
પાર પડવાનું, તો પછી દલગીરી કરવી એ નકામી છે. મન
સદા હર્ષમાં નિમગ્ન રાખવું. હું એમ નથી કેહેતો કે, વાત
વિસારવી. તમારા માથે કેટલાં બધાં દુઃખ છે. પણ તે દુઃખ
દુર થવાના માટે ઉત્સાહી થવું જોઈએ. કેવળ ઉદાસી આ-
ણવી તે ડાહ્યા પુરુષનું લક્ષણુ નથી.

પ્રદહાદ—ડીક ભાઈ! સચુરીનાં ફળ મિકાં છે એમ સમજી હાલ તો બેડાજ છીયે તો પણ કહો? આપણા ગામમાં શું વાતચીત ચાલે છે.

પ્રભુલાલ—ધરના માણસોથી તો તું ક્યારે અજાણ્યો છે. કે મારે તે આખતનું વિવેચન કરવા જરૂર પડે, તારા નાશી ગયાના અવલ થોડા વખત ઉપર મીં મંછાલાલે નેટીવ લાઈબ્રેરીમાં સારા સારા સદ્ગૃહસ્થોને આમંત્રણ આપી પબ્લિક સભા ભરી હતી. જેમાં ‘હિન્દુઓએ આગળ પડવું, એ આખતપર ટુંકે ભાપણ આપેવું હતું. તેમાં આપણી માતી સંબંધી અવ્યવસ્થીત રિતીની કેટલીક ટીકા થયેલી હતી. જેમાં હાલના કેટલાક યુવાનોએ મજામુત ટેકા આપેલો હતો. ને હર્ષનાદે મીં મંછાલાલને વધારી લીધો હતો. મીં તેમાં તારી મુર્તીની ખરેખરી ખાંમી હતી. તે વખતે વૃદ્ધ માણસોના મત તદ્દન બીજા હતા. તેમજ તેજ વિષયને અનુસરતા તારા લાભના માટે મીં મંછાલાલે ખરી ખુખી ભરેલાં થોડાં વાક્યો કહેલાં હતાં. જ્યાં તારા પિતાજી પણ બેઠેલા હતા.

પ્રદહાદ—મને પણ આમંત્રણ આવેલું હતું. પણ આપણા આગળના ઠરાવ પ્રમાણે વખત આવી પોંહોચવાથી મારાથી ત્યાં આવી શકાયું નોહોતું. તે છુટા બોલે બોલવામાં બાકી રાખી નહી હોય? ને મારા પિતાજીને ખોટું લગાડયું હશે?

પ્રભુલાલ—એમાં પુછવું શું હતું? કાંઈ મોરના ઘંડાને ચીતરવાની જરૂર હોય? તેણે કહેલી તમામ હકીકતની મને યાદદાસ્ત નથી. પણ ટુંકાણમાં મીં મંછાલાલે સભા વચ્ચે ઉભા થઈ કહ્યું કે, “હે! સદ્ગૃહસ્થો આ ચાલતા વિ-

પયના અનુસાર હાલમાં એક દાખલો અનેલો છે. તે કહેવાના માટે હું ઘણોજ દલગીર છું. જેના માટે મારે કહેવાનું છે. તે માહારા કરતાં મોટા તેમજ સમજી અને પૈસા પાત્ર છે. તેમની મારે શરમ રાખવી જોઈએ. તોપણ મારા અંતઃકરણી મિત્રના માટે મને જે જીગરનો બળાપો છે. તે તથા લોક હિતના માટે માહારે મોટા તેમજ પૈસા પાત્રની જરાભર દરકાર રાખવી ન જોઈએ. જીઓ કે, મારો વ્હાલો મી० પ્રહ્લાદ, જેની સાથે અમે કેળવણી લીધેલી છે. અને તે અનુભવથી હું તો હાલમાં અપાતી કેળવણીમાં તેને વિદ્વતા ભરેલો સમજી છું. તેને તેના પુણ્ય પિતાજી કુળવાન ધર જોઈ કઠીન વૃક્ષની સાથે કુમળો પુષ્પનો છોડ સરખાવે છે. પણ એમ નથી સમજતા કે, વૃક્ષની માવજત પ્રમાણે તેની માવજત ન હોય અને સરખે દરજે રાખવા ચાહે છે. તે તેઓ સાહેબની ભુલ છે. હું તો એવું સમજી છું કે, સોનામાં જડવાની ચીજ કથીરમાં જડે શોભનિક થતી નથી. તેમજ સૌએ જાણવું જરૂરનું છે કે, તેમ કીધાથી તે ચીજની કી-મત હલકી થતી નથી, પણ સોનામાં અને કથીરમાં સદરહુ ચીજ જડનાર જે માણસ છે? તેની અનુક્રમે સાબાશી—હાંસી થાય છે. માટે હું પ્રહ્લાદના પિતાજીને વિનંતીના સાથે અભાગ્યથી કહેવા માગું છે કે, તમે તેની યોગ્ય કન્યા ખોજો, રત્નની સાથે પત્થર ના બાંધો” આવી રીતે બોલે છે તેવામાં તમારા પિતા પાસે છગને આવી યુમ મારી કે, પ્રહ્લાદ ભાઈ ઘોડી લેઈ બે કલાકથી ફરવાનું કહી જતા રહેલા છે. એટલે તેઓ તુરત ધર તરફ આવ્યા ને મારા મનને ખાત્રી થઈ કે, તે વિચાર મુજબ નાહો.

પ્રહ્લાદ—શાબાશ! મી० મંછાલાલ, ધન્ય છે, તેની

વિદ્વાતાને સમયોચીત તેણે અસરકારક ભાષણ આપેલું છે.

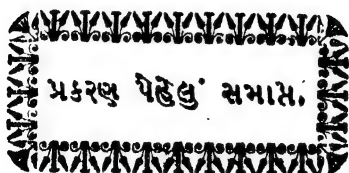
પ્રભુલાલ—પણ બલાં, તારે મને ચેતવણી તો આપવી જોઈતી હતી ?

મદહુદ—મારા સમજવામાં હતું કે, તું સભામાં ગયેલો છે ને જો આવું તો વાત વિખરાઈ જાય એમ સમજી તને મેં તે ખબર આપી નહોતી.

પ્રભુલાલ—કેમ સારે હવે આપણે રવાના થવાનું કરીશું ?

મદહુદ—હા ચાલો.

અને જણા ઘોડા ઉપર સવાર થઈ ચાલ્યા મનમાં ધ્રીરો શ્રીનગર જવાનો હતો. પણ ત્યાં શું આધારે જવું તેના માટે બહુ વિચાર ભરેલું હતું. જોળતાં કારણ જડતું નોહોતું. પાછળની પણ પુરી દેહેશત જેવું હતું, ઘોડાં જો-સભેર હાંકતા હતા. અને કસાયેલા હતા, સદરફુ ડર સિવાય ખીજો કોઈ પણ જાતનો ડર નોહોતો, કેટલેક દુર ગયા કેડે તૃષા લાગવાથી એક સુંદર તળાવ આવ્યું જેના કાંઠે એક સુંદર વડ હતો ત્યાં ઉતારો કીધો. ને પાણી પીઈ ખેડા વા-તચીત કરવા લાગ્યા. એવામાં યુમ સાંભળી કે, દોડજો ! દોડજો ! મારી નાંખ્યા ! આવા ગભરાટ ભરેલા સ્વર આ-પણા આ અને સવારોના કાંનપર પડ્યા. તે ઉપર અને જણા સવાર થઈ અવાજની આવતી ધ્વનીના અડસદે તે દિશા તરફ પોતાના ઘોડાં મારી મુક્યા.

પ્રકરણ ૨ જી.

દ્વિવજ્ર હંદ.

ખોળે કદી શીર પડેજ બહોળો,
બહોળી ન હોયે કદિ નારિ ખોળો;
ખોળે મળે ના મરળે કુંવારા,
વેઠો નહીં જ્ઞાતિ ભરી કુંધારા.

આજ રોજ ગંગાપુરમાં ઠેકાણે ઠેકાણે પ્રલ્હાદ નાશી ગયા-
ની વાતો ચાલતી હતી. કોઈ નાશી ગયું તે ઠીક કર્યું, ને કોઈ અડી
ક કસ્યું એવું બોલતાં સ્ત્રી પુરુષોના વૃન્દો જોવામાં આવતા હતાં.
પણ વિશેષે કરી નાશી ગયાનો લોક મત સારો સાંભળવા-
માં આવતો હતો. શહેરની તમામ પ્રજા પૈકી પ્રલ્હાદની સ્વ-
જ્ઞાતીમાં બહુ ગરબડાટ જણાતો હતો. જ્ઞાતીના યુવકો તથા
વૃદ્ધોના ટોળાં જુદાં જુદાં બેઠેલાં જોવામાં આવતાં હતાં.
યુવક વૃન્દ સર્વાનુમતે ઠીક થયાનું દરસાવતા હતા. ને વૃદ્ધ
લોકો કોઈ ઠીક ને ધણા પ્રલ્હાદ નાશી ગયો તે અડીક થ-
યાનું બોલતા જણાતા હતા. અડીક વદનારા પુરુષો પોતાને
બેવડો નફો થયાનું સમજતા હતા. (૧) જ્ઞાતીનો દુષ્મન
કબજામાં આવ્યો. (૨) જ્ઞાતી વિરુદ્ધ નાસવાનું કામ કર્યું, બે-
થી જમવાનો લ્હાવો અથવા દન્ડ લેવાનો લ્હાવો. આવી બે
જાતની મતલબ ધણા વૃદ્ધ માણસો કે જેની બુદ્ધી ધણી
નિચી પાયરી ઉપર મુજથી ચાલતી આવેલી હતી. તે લો-
કોમાં જોવામાં આવતી હતી. જ્ઞાતીના પટેલો (મુખ્ય મા-
ણસો) તો પ્રલ્હાદના તદ્દન વિરુદ્ધ મતના હતા ને પ્રલ્હાદને
તેઓ હમેશાં પોતાનો શત્રુ તરીકે પિછાણતા હતા ખરું!
છે કે, વખતો વખત જ્ઞાતીમાં ચાલતા ગેરસીરસતા સુધાર-

વાના માટે આપણે પ્રદ્લાદ તેઓના સામે બહુ જખરી જી-
કર લેતો, આ કારણથી તે લોકોને પ્રદ્લાદના ઉપર પુરે-
પુરી બળત્રા હતી. પણ “આતો ભાવતું હતું ને વૈવે
કથું” તેની માફક થયું. સદર્દુ બળત્રા પાણીથી ઠંડી
કરવા પ્રદ્લાદનો પુરેપુરો મનસુખો હતો. પણ ઈશ્વરે
તેની મનની મુરાદ મનમાં રાખી સદરદુ બળત્રા ધૃતેથી ઠં-
ડી કરવાનો વખત આણ્યો પ્રદ્લાદને જીત્તાંની ભુશોદક્ષિણા
આપી ન્યાતના આગેવાનોને રિજવવા ઇરાદો હતો. ને હવે
ખરેખરી ભુશોદક્ષિણાથી રિજવવાનો અરસો આવેલો હતો.
પણ અત્યારે તો આ બધું પ્રદ્લાદના પિતાને ભોગવવાનું હતું.
કોઈ કહે દંડ કરવો? કોઈ કહે જ્ઞાતી બહાર મુકવો? કો-
ઈ કહે જ્ઞાતી જમાડવાનું કમુલ કરાવવું? આવી એક પ્રદ્લાદ
ના નાસવા બદલ અજ્ઞયખી ભરેલી જ્ઞાતીના આગેવાનો ની-
ડરપણે વાતો ચલાવતા હતા. આવા ભીન્ન ભીન્ન વિચારો
ઉછરતા યુવકોને બિલકુલ ના પસંદ હતા. પણ આગળ પડવાને
તેઓને બહુ આંચકો ખાવાં જેવું હતું. કારણ કે તેમના
પક્ષમાં બહુ કમી સંખ્યા હતી તેમજ પરતંત્ર હતા. પુ-
રે કરતાં સ્ત્રી સમાજમાં તો બહુ ઔલોપકીક વાતો ચાલ-
તી હતી. બાઈ! બિચારી કુલની દડા જેવી છોડી તેને છો-
ડી નાશી ગયો? આવી રૂપાળીને સમજણી છોડીને છોડી
નાશી ગયો? તો બાઈ ગાંડી ઘેલીની તો બહુ ખુરી દશા
થવાની! હવે જોઈએ શું! રક્ષમણીજી આણુશે કે!
વચમાં બીજી બાઈ બોલી કે, છો બાઈ એ કુવારો મરી
જતો, તેની તમને શું શીકર છે? રક્ષમણી નહીં આણુ તો
છો ગંધાતી આણુતા ત્યાં એક બોલી કે, જાજ રાંડ તુંતો
એ પીટવાની સગી છે. એટલે ગમે તેમ બોલે. એમ સામ

સામે ગાજોતો વરસાદ વરસાવી આખો મેહેલો ગળવી મુ-
કતા હતા. ગપાટીક ગોળા ચાલવામાં કોઈપણ નતની અ-
પુર્ણતા નહોતી વાંચનાર કોમ વિચાર કરશે કે, આ વખત
પ્રહલાદનો પિતા જેનું નામ પુર્ણાનંદ કરીને છે તેને દેવા
વિચાર આવતા હશે ? તે વિચારતો હતો કે, મારે એકનો
એક છોકરો જેને મેં પુર્ણવિદ્યા બાણવી અનગળપૈસો ખર્ચ
કીધો. તેને મેં કોઈ દિવસ કાંઈપણ કીધું નહીં, છતાં તેએ-
વધુ છોકરો નાશી ગયો. તે મને કેહેતો હતો કે, ‘પિ-
તાજી માહારં કાશીરામમદના ત્યાં સગપણ ન કરો ?’ આ-
વી રીતે કહી તે નિંચ છોકરો મને નારાજ કરતો. અરે
નશીબ ! નારાજ થવાનું શું રહ્યું છે, આતો ઉલટું નાક
કપાવા બેઠું છે. હવે હું કાશીરામને શું ઉત્તર આપું, અ-
રેરે !! મારે વૃદ્ધવસ્થામાં એ દુઃખ ભોગવવાનો વખત આ-
વ્યો. છોકરો નાશી ગયો તેતો નોહોતો એમ સમજી વાં-
ઝીયા માણસોની માફક સંતોષ ઉપજાવત, તેમજ તે હતો
તોપણ મને શું ! સુખ આપતો હતો. તેણે હજી તક રાત્રી
દમડી રળી મને આપેલી નથી. ઉલટું મારું સંચલ કરેલું,
ધન બાણવામાં ખુવાર મેળવેલું છે, ને ખાલી ખીસા કરેલા
છે. જે નાસતાના દરમિયાન એ નિંચ છોકરો હાથ આ-
વ્યો હોત તો મારું નાક જે કપાવા બેઠું છે, અને જેના વડે
હું આવી મોટી આપત્તીમાં આવી ફસાયેલો છું. તે ન આ-
વત ને એક વખત મારા મનની મુરદા બરોબર રીતે પાર-
પાડત તે એવી રીતે કે, મારી વૃદ્ધવસ્થાનું જોર એ યુ-
વાન છોકરાને બરોબર રીતે બતાવત. મેં જ્યારે કુળવાન
ઘર જોયું ત્યારે એ નિંચ છોકરો નિર્લજ થઈ મને ઠાવક
માં રાખી કેહેવા લાગ્યો હતો કે “પિતાજી આપે મને પુર્ણ

પૈસો ખર્ચ કરી યોગ્ય વિદ્યા સંપાદન કરાવેલી છે. તો યોગ્યની જોડે અયોગ્ય જોડે ખોળી કુવામાં કાં નાંખોછો?” આવી રીતે કહી મને દુઃખ દેતો રે! અમાગી જીવ એવું દુઃખ તું હમેશાં સહન કરતો પણ હવે આ કરેલા સગપણનું મોટું દુઃખ તું શી રીતે સહન કરીશ. કંઈ તાંતણો નથી કે તોડી નાંખીએ કાશીરામભટ્ટ હમેશા દિવસ ઉગેછે કે, મારું ગળું પકડે છે. અને તેના સગાંજાલાં તો હમેશાં મને બજારમાં મેળા મારી સંતાપે છે. મેં કોઈનો દુકારો સહન કરેલો નથી. પણ નસીમે પત્યરો નીવડ્યાથી સહન કરવું પડે છે. એ વઢેલાનો પેલો વઢેલો મિત્ર મંછાલાલ સભામાં મને ખોલ્યો કે, ‘પ્રહલાદનું’ કરેલું સગપણ ત્રોડો, તેનો જવાબ હું તેજ વખત આપત પણ મારે તુરંત નાસવું પડ્યું. આજ કાલનો મંછીઓ મને શીખામણ આપવા મોટા માણસો વચ્ચે ખોલ્યો. હું ધાંધું કે એ બેઠકમાં છોકરો ગયો ત્યારથીજ વઢ્યો. ના કોલેજમાંથી અક્કડ થઈને આવ્યા. તે બેઠકમાં બેઠા કે પુરા થયા. જુઓ અંગ્રેજ સામાન વિના કેમ ન ચાલે? અમો અમારી જાંઘી ગાળી પણ કોઈ દિવસ માણસો એકઠા કરતા નહીં ને આ વઢેલાઓ તો સભા ભરે છે ને ફાવે તેમ ઉભા થઈ ભસે છે. વિચાર આણતા નથી કે, વૃદ્ધ પુરૂષો બેઠેલા છે. ખરું મંછીએ તથા પરભક્ષે અવળી શીખામણ આપી છોકરાને નસાડ્યો હશે? મેં સાંભળ્યું છે કે, પરભલો પણ શહેરમાં નથી. છોકરો મને કહેતો હતો કે “શ્રીનગર મારું સગપણ છોટાલાલની ઢિકરી બહેરે કરો?” અને એ પરભલાનું સાસરું પણ શ્રીનગર છે, એટલે બંને જણા ત્યાં ગયા હશે? જુઓ નિચ ધરની કન્યા તે લાવી ઘરમાં ધાલો, ને ઉંચ ધરની કન્યાને દુર કરો,

આપ દાદાએ કરેલ ઉંચા કુળને નિંચા કુળમાં આણો? પણ સમજણ વિનાનાને સમજણ નથી કે, આપણાં જૈરાંઓને ધરે શું કામ કરવું પડે છે. ધરવું તમામ કામકાજ નોકરો કર્યા કરે છે. છેવટમાં છેવટ રસોઈ પણ હાથે કરવી પડતી નથી. ખાવું પીવું ને એસી રહેવું? સિવાય કાંઈ ધંધો નથી. પણ આ તો ભણેલાને ભણેલી જોઈએ? ને તમામ કામમાં જાણીતી હોવી જોઈએ, કેહેવત છે કે, છોકરી જો ભણી તો ચીડીઓ લખે ઘણી, આ વાત કદી માનવામાં ન આવે પણ પેલા વિશ્વનાથભટ્ટની છોકરી ઘણી ભણેલી ને ડાહી મનાતી હતી. પણ આખરે અતીત જેવા નિચ પુરૂષને લેઈ નાહી. એની ક્યારે એને સમજ છે. હર ! હર ! છોકરો છેક ખી-ગડી ગયો, વૃદ્ધાવસ્થામાં દુઃખ દેવા બેઠો, હે જીવ થનાઈ હોય તે થાય. પણ જો છોકરો આવે તો તેની મરજીમાં આવે તે કરવા દઉં. જ્યારે પછડારો સારે પસ્તાશે.

એટલામાં કાશીરામભટ્ટ આવે છે. તેને જોઈ પુર્ણાનંદ સામે જાય છે ને આવો ભટ્ટજી કહી લાવી બેસારે છે.

કાશીરામ—કેમ મહારાજ હવે શું ઉત્તર આપો છો? તમારો પ્રહ્લાદ ન જડે તો શું થયું? નહોતો એમ સમજી ન્યાતમાં ફારગતી લખી આપો. તમે તમારા મનમાં એમ જાણતા હશે કે જ્યાં કુકડાં હોય ત્યાંજ વાહાણા વાય. પણ ના અમારે દિકરી આરોગ્ય છે તો તમારા કરતાં પણ સારાં ઘર ખોળી કાઢીશું.

પુર્ણાનંદ—મહારાજ આવું શું બોલો છો? તમારા ઘરે જ્યારે સગપણ કર્યું, સારેજ અમારે છોકરો નહોતો એમ સમજવું બને અમને કન્યા કયા કર્મની ખળી કે, એક નો એક દિકરો તેવું પણ સુખ જોવાનું રહ્યું નહીં.

કાશીરામ—તમે એમ શા માટે ન સમજો? અમારું ઘર ખરાબ હતું કની કે, જેથી તમારો દિકરો નાહો મહારાજ! તમારી યુદ્ધિ હવે ફરી ગઈ છે. ફારગતી વિના તે કેમ ચાલે? અને તેમ છતાં જો ના આપવી હોય તો ના કહો એટલે અમે અમારે પાલવે તેવો રસ્તો પકડીએ.

પુર્ણાનંદ—ના ભટ્ટજી તમારું ઘર ખરાબ ન કહેવાય તમે ઊંચા કહેવાઓ પણ મહારાજ વગડામાં ઘણાએ ઊંચા તાડ ઉગે છે. જાઓ મહારાજ તમારાથી થાય તેમ કરીલ્યો.

કાશીરામ—તામારા કેહેવાથી કાંઈ નીચા થઈ જવાના નથી. તાડ જેવા છીયે તો અમે અમારા ઘરે છીયે કાંઈ તમારા ઘરે લાંઘવા આવતા નથી કે તમને ભારે પડીએ.

પુર્ણાનંદ—મહારાજ અમારી પાસે તમો શું માગો છો કે લાંઘવા આવો, કાંઈ પાંચ પચીસ માગતા હો તો માગી લ્યો?

કાશીરામ—ક્યાં ભોગ મળ્યા કે, તમારા ઘરે અમારા પનારાં પડ્યાં. મહારાજ હવે તમારી યુદ્ધિ ફરી ગયેલી છે.

પુર્ણાનંદ—તમારી છોકરીના લેખ અવળા કે, એમ બન્યું, અમારામાં યુદ્ધિ નથી તો તમારી અમારે શા કામની છે.

કાશીરામ—છોકરીના લેખ અવળા છે તો અમારા ઘરે છે. તમારા ઘરનું પાણી તક તે બિયારીએ ચાખ્યું નથી, તમોને તેની શું શીકર છે? તમારા કુળને શોભે તેવું તમે તમારા કુંવર પાસે કરાવ્યું છે. હવે પછી જોઈ લેઈશું છોકરા ક્યાં પરણાવો છો?

પુર્ણાનંદ—મહારાજ! જો તે અહીંઆ હાજર હત તો ફક્ત તમારા બોલવા ઉપર તેની મરજી પ્રમાણે તેનો વિવાહ કરત તમારા જેવા ઘણા મુક્ત (કંકુ કન્યા) આપે

છે. છતાં ન મળીતો પાંચ પચીસ ખર્ચો પણ આણત, મહારાજ વધારે બોલવું જવાદો તમારી કન્યાઓ લીધી છે પણ અમે તમોને કોઈ વખત આપી છે? તમારા કેહેવાથી કાંઈ નિંચ ગણાઈશું નહીં.

કાશીરામ--આજ સુધી અમે તમોને કેવા ગણતા હતા તે તો અમારું દીલ જાણે છે. પણ હવે તમે એવી જાતપર આવેલા છો કે, તમે તો શું પણ તમારા વંશજને પણ અમારા ઘર સામે જોઈ શકવાના નથી. પેલા ગોવિંદલાલનું સલાનાશ જાણે કે, સામે મારી દિકરીને કુવામાં નાંખી છેવટ બળાપા કરવાના વખત આવ્યા. તમને નિચ પરમેશ્વરે કર્યા નહીંકર છોકરાને નસાડવો એ કંઈ રમતની વાત છેકે?

પુર્ણાનંદ--હવે તમે કન્યાઓ નહીં આપો તો બલે? છો અમારાં છોકરાં વાંઘા મરી જતાં, મહારાજ વધારે બોલવું જવાદો. બે વરસ કન્યા કુંવારી રહી તો શું થયું એથી કાંઈ હલકા આપના કેહેવાશે નહીં.

કાશીરામ--તમારા ઘરે જેમ હોય તેમ ચાલે, તમે તો સુધારાવાળા કેહેવાઓ. અમે તો શાસ્ત્રના નિયમથી અમારો પ્રાણ જાય તો પણ ઉલટા ચાલવાના નહીં. માટે મેહેરઆની કરી આવી નકામી તકરાર છોડી દઈ ફારગતી લખી આપો એટલે સમજીશું કે અહાંડ છુલ્યા.

પુર્ણાનંદ--તમારા આપને તો અમે આવા જોયા નહોતા. કોણ જાણે તમારામાંને તેમનામાં આવડા મોટા ફેરફારનું કારણ શું હશે? કે વારંવાર ફારગતી ફારગતી કરી રહ્યા છો. મારા સમજવામાં આવે છે કે, તમે તમારી જાત ઉપર જાઓ છો નહીંતર બે વરસ વાટ જુઓ તો, તેમાં કન્યા કાળ શું! વહી જવાનો હતો. ખીચારીને હજી કપડાં કેમ

પેહેરવાં તે પણ માણુમ નથી. કદાપી મોટી થઈ ગઈ તે! પણ શું થયું? આપણને ઓછાં વરસ કહેતાં આપણું મોઢું કયે સાળે બંધ કરેલું છે?

કાશીરામ—‘સાડે બુદ્ધિ નાહી, એ મુજબ મારા મનને ખાત્રી થાય છે કે, તમને બોલવામાં હવે બિલકુલ ભાન નથી. તમારા ઘરમાં જેમ હોય તેમ ચાલે. તમારું ના પાયાદાર બોલવું હવે બિલકુલ ટકવાનું નથી. જુઓ શાસ્ત્રને સાક ભાજી સમજે ને મનના વિચાર પ્રમાણે ચાલો. આ તો બોલતાં આવડ્યું તેમ બકે છે. આ શું! મહારાજ તમારે મારા ઘરની ઇજ્જતખીજત હુંટાવવી છે કે શું?

પુર્ણાનંદ—કાશીરામભાઈ હવે તમે તમારા ઘરે પધારો તો સાઈ? મારા સમજવામાં એવી રીતે આવે છે કે, તમે અલારે કજીઆનું મુળ રોપવા માટે પધારેલા છો. ને મારે તમારી સાથે કજીઓ કરવા મરજી નથી. મને તમારા ઘરની ઇજ્જત હુંટાવવામાં શું ફાયદો છે. છતાં તમારા માનવામાં એમ છે તો. અમે એમ ધારેલું છે. એમ પણ સમજી અલારે અહીંથી પધારો?

કાશીરામ—મારે તો કજીઓ કાંઈ કરવો નથી. તમારે કજીઓ કરવો છે. મહારાજ ફારગતી લખી આપો પછી તમારા ઘરે આવીએ તો એક નહીં પણ એકવિંશ જીતાં મારજો.?

પુર્ણાનંદ—મહારાજ! ચચા ઘોડે કેમ આવેલાછો? શું તમારા ઘરે અમે કન્યા માગવા આવ્યા હતા? તમારે સત્તર વખત ગરજ હતી તો આપી હતી. અમારી ગરજે કાંઈ કામ કર્યું નથી કે, આટલા બધા તણાઓ છો? ભલા થઈ અલારે જાઓ તો જાણે ગંગા નાહ્યા.

કાશીરામ--તમારા મનમાં તો તમે એમ ધારતા હશો કે, અહીંથી આ પાપ ટળે તો સાફ પણ મહારાજ અમે તમારા બાના કાંઈ નોકર નથી કે, રોજ તમારા ઘરે તમારા દર્શન કરવા આવવું અને પગની પતોતી ઉતારવી.

પુર્ણાનંદ--તમને બોલતાં આવડતું નથી. જાઓ અમારી જરોજરીના માણસને મોકલો?

કાશીરામ--અમારા ઘરના અમે માલીક છીએ. અમારે તમારી જોડ બોળવાનું કાંઈ કારણ નથી. અને અમે અહીંથી જવાના પણ નથી. અમારા જેવા હલકા માણસનું બોલવું તમારા જેવા ડાહ્યા માણસને કેમ ગમે? આજ સુધી તમારા કેહેવા મુજબ તમારા છોકરાની વાટ જોઈ પરંતુ તે આવવામાં નથી ને ફાગટમાં અમારી દીકરીનો કન્યાકાળ ગુમાવો છો માટે બ્યારે ફારગતી લખી મારા હાથમાં મુકશો ત્યારેજ હું અહીંથી જવાનો છું.

પુર્ણાનંદ--ભાઈ ફારગતી ફારગતી કરી રહ્યા છો? અને જેના માટે નાના મોઢે જેમ તેમ બોલો છો? તો લાવો ફારગતી લખી આપીએ. તે કેડે તો અમારો કેડો છોડશો? અમારો જાન તો લેઈ શકો તેમ નથી? અલ્યા છગન ખડીઓ લેખણુ લાવ? (છગન જાય છે.)

કાશીરામ--મહારાજ શું ધર ધરણાં કરવા ધારો છો? ના આતો વિવાહ કરવાનો છે. કાંઈ ખુણે ગોળ વેહેંચવાનો નથી? ને છોકરા પણ સમજાવવાનાં નથી? એવી રીતે તમે કેટલીક ફારગતીઓ લખી આપેલી છે. એમ ફારગતીઓ અપાય નહીં નાતના પાંચ પટેલોને એકઠા કરી તે કહે તેમ વર્તી તેમના સમક્ષ ફારગતી લખી આપો? દેવતા પાણીથી તૃપ્ત કરવાનો નથી. પણ ધી નાખી તૃપ્ત કરવાનો છે?

પુણ્ણાનંદ—તમારો બોલવાનો હેતુ અમોને ખરાબ કરવાનો છે. તમારા જેવા વેહેવાઈજેયા ત્યારે આવા વિચાર નહોતા જાણ્યા હવે તો રત્નની કીંમત ખરેખર પરખાઈ જુઓ કે પાંચ ઘરડા એકડા કરીએ, એટલે સાળાઓ દંડલે અથવા ન્યાત જમાડો નહીંતો તમને ન્યાત બહાર મુંડીશું? આવી ધમકી આપી કમુલ કરાવે?

કાશીરામ—તમારી ઈજ્જત પ્રમાણે તમે કરશું તેમાં અમે તમારા જેવા થતા નથી. નહીંતો મહારાજ તમારા ખોરડાં વેચ્યા તોપણ તમારો છુટકો થાય નહીં? ન્યાતના રીવાજ મુજબ તમને કહીએ તેમાં પણ અવગો વિચાર બાંધી ‘અમોને ખરાબ કરવા ધારોછો, આવું બોલોછો તે તમોને બોલતાં જરા પણ શરમ આવતી નથી. તેમજ ન્યાતના આગેવાનાને સાળા કહી બોલાવો છો? એટલો બધો તમારા મગજમાં ગરમ પવન ક્યાંથી ભરાયેલો છે?

પુણ્ણાનંદ—આપણ તમોને સારું લાગે તેમ કરો? તમારી દિકરીનું એના મોઢે નામ લીધું કે એનાનો રામ રમી ગયા ને નાકો ત્યારેજ રહેા આ દુઃખમાં અમો દુખેલા છીએ. ને બીજું તમારે અમોને ખુવાર મેળવવા છે. તો હવે ખુવાર મેળવો? તમારાથી હાર્યો છીએ.

કાશીરામ—તમે કાંઈ મને સપાડું કરતા નથી તેમજ મને કાંઈ ઉપકાર કીધો નથી કે, આવડું સીકાઈને બોલવું થાય છે. ખરચને છોકરો બોવાયો, આ વાત જાહીયાદ આવે છે. પણ અમારે કન્યાકાળ જાય છે, તે તો તમારે કાંઈ ગણત્રીમાં નથી. આટલું બધું બોલોછો? પણ તમારાં તો ઢાંક્યાંજ રહેવાદો.

પુણ્ણાનંદ—બોલી જાઓ મહારાજ બાકી રાખોતો તમને ઈશ્વર આપ્તા છે?

કાશીરામ—તમારા દાદાએ શું કર્યું હતું? એના જેવું તો અમે કોઈએ કર્યું નથી?

પુર્ણાનંદ—તમારું બોલતું સાબળ્યું મને તમારી સાથે તકરાર કરતાં આવડતી નથી. તમે તમારા ઘરે પધારો તો વધારે સાફ! નહીં તો થોડામાં ઘણું થશે? અમારા દાદા એવા હતા તેની તો અમોને પિડા પણ તમારા ભાઈ વિશ્વનાથની છોકરીએ શું કર્યું? એના જેવા કુકર્મ તો અમારા ઘરડેરાઓએ કર્યા નથી?

આવી રીતે વિવાદમાં અન્નેજણા અરસ પરસ ગાળા ગાળી આવ્યા, ને મારા મારીપર આવી જશે? આવું જણાયાથી છગને અને જણાને જુદા પાડ્યા, કાશીરામ ભટ્ટ શેહેરમાંથી જ્ઞાતીના પટેલોને લેઈ પુર્ણાનંદના ત્યાં આવ્યો તે વખતે જે વિવાદ ચાલ્યો તેનું અથ ઇતી વર્ણન આપવાને મારી કલમ આગળ વધતી નથી. જાણે મોટા બેરીસ્ટરો સામ સામને તકરાર ચલાવતા ન હોય? વાંચક જુદા વિચારો! બેરીસ્ટરો એવા કમ ભાગ્યના ક્યાંથી હોય કે, આવી જંગલી જ્ઞાતીના આગેવાનોનાં ઉપમાના પાત્ર થાય? ના તે વખતનો આભાષ એવો જણાતો હતો કે, સામ સામને ગદ્દાઓ લગાઈ મચાવતા ના હોય! ગદ્દાઓની મિશાલે લાતો લાત પણ આવતા હતા. તેઓ બોલતા હતા તે પણ જાણે ગદ્દાઓ ભુકતા ન હોય, તેવું સમજતું હતું કોળાહળમાં કમીપણું નહોતું. આ પ્રમાણે અચંબો આપનારી તકરાર કે ટક્કાક વખત સુધી ચાલી છેવટે પુર્ણાનંદે ન્યાતની સમક્ષ ફારગતી લખી આપીને કુમુલ કર્યું કે હું એકરોજ જ્ઞાતી-જમાડીશ. પછી સૌ માણસો સૌ સૌના સ્થાનકે જવા વિનંતી થયા.

પ્રકરણ ૩ બું.

દાહરો.

ખોળી વસ્તૂ નવ જડે, અણુ ખોળી અથડાય,
દેખો ને આ દાખલો, યાનાઈ તે થાય.

આપણો પ્રદહાદ, અને પ્રભુલાલ વડની શીતળ છાંયા નિચે ખેડા અન્યોઅન્ય વાતચીત કરી રહેલા હતા. ત્યાં એક ગભરાટ ભરેલી યુમ સાંભળી કે 'દોડજો, દોડજો, મારી નાંખ્યા, તે પછીના બનાવની હકીકત કહેલી નથી. તેથી વાંચનારના મનના તરંગ તુરંગની માફક કુદી હેરલા હશે? પણ આપણો પ્રદહાદ, અને પ્રભુલાલ સ્વાર થઈ તળાવ બહાર આવ્યા તો લગભગ એક મૈલ ઉપર એક સીંગરામ હુંડાતો જોવામાં આવ્યો. તેથી તેઓએ પોતાના ઘોડા તે ગમ મારી મુક્યા. થોડે દુર ગયા એટલામાં "મારા પિંટ્યા દુર રહે, મને અડીશ માં, મહારા બહાલા" આવા ઉચ્ચાર પોતાના કાન ઉપર પડ્યા. તેથી પોતાના ઘોડા ખરેખર જોસભેર મારી મુક્યા. બીજી વાત કરતાં વારંવાર જે 'પ્રાણુ પ્યારી, યાદ આવતી હતી? તે વિચાર તો તદ્દન ગુમ થઈ ગયો? ધણુ વિચારથી શોકાબ્ધીમાં ઘોળાઈ રહેલું મન બદલાઈ ગયું. કોમળ ચેહેરે તેનું નાજુક સ્વરૂપ બદલી, શાન્તીની સ્વાધીનતા છોડી, ક્રોધાધીનતા પકડી, બીહામણું પણ તેજસ્વીપણે જણાયું. તેમજ શોચનીય વિચારોથી ઠકુ પડેલું લોહી ગરમ થયું, અને નાડીઓ પોતાનો હમેશનો વેગ છોડી, બહુ ઝડપથી ચાલવા લાગી. આયુધો ઉઘાડાં

હાથમાં રહેલાં હતાં, બિલકુલ બોલતા નહોતા, પણ મનની અંદર ભયંકર અવાજના ઉછાળા થતા હોય તેવો આંભાપ જણાતો હતો. આવી રિતે આપણા કોમળ સ્વારોની આકૃતિ જે બળીષ્ઠ કસાયેલા ચોદાના સ્વરૂપે જણાતી હતી. ખીલતા પુષ્પના જેવી ખીલતી યુવાની અને તેનો અજમાયસ લેવાનો લાગ કાબેલ યુવકોને પ્રથમ મળ્યો, તો તેઓ પોતાનાથી અને તેટલી સમય સુચકતા અને સાહસીકતા વાપરવામાં શું કમીપણું રાખે? ખરેખર તેઓ પોતાનું આહુબળ દુષ્ટ લોકોને બતાવવા બહુ ઉત્સુક હતા. તેમજ હિંમતાની મદદ હતા. હરામખોરો ભવભિત બની ખરસી શકે નહીં તેના માટે સીંદ ગર્જના કરતાં આપણા સ્વારો ધસ્યા જતા હતા. સામેની બાજુથી પણ સદરહુ સીગરામની મદદે કોઈ તેજસ્વી સ્વાર ખરા ખંતથી આવતો હોય તેવું જણાતું હતું. આવા ઝોંઝીંતાના ત્રણ સ્વારો સીગરામની મદદે આવતા જોઈ હરામખોરો પૈકીના જે હરામખોરો જે સીગરામની બહાર ઉભેલા હતા. તેઓ ગભરાઈ પાશોના ગીચ જંગલમાં ભરાઈ ગયા. જેની પાછળ મદદે આવતો આપણો નવો સવાર જોસભેર ધાપ્યો. ને આપણા પ્રહ્લાદ તથા પ્રભુલાલ જોસબંધ સીગરામની પાસે આવી પહોંચ્યા. તો એક હરામખોર સીગરામના અંદર બેઠેલી સુંદર તરણી જે આ વખતે બેભાનાવસ્થામાં હતી તેનાં વસ્ત્રાભુષણ ઉતારતો હતો તેને જોયો. હરામખોર ગભરાયો અને નાસનાના માટે પોતાના હાથમાં રહેલી છરી પકડવા આવનાર સવારો પૈકીના આપણા પ્રહ્લાદના ઉપર જોસબંધ ફેંકી કે જે તેના મુસ્તક ઉપર આવી પડવાની હતી તે મુસ્તકનિયું થવાથી તેના વાંસા ઉપર દુશ્મનની માફક પડી કે તુરત સદરહુ

છરી પ્રહ્લાદે જેથી લીધી ને નિકળતું લોહિ બધું થવાના માટે પોતાની પાસેનો રૂમાલ તેના ઉપર ઘણી મજબુતા-થી બાંધી લીધો, હરામખોર જેવો નાકો, કે પ્રભુલાલે પોતાના ઘોડાની એડીથી નિચે પાડી છલંગ મારી તેના ઉપર ચડી બેઠો. પછી પ્રહ્લાદ તથા પ્રભુલાલે તેને સજ્જડ બાંધી એક તરફ ઉભો રાખ્યો ને પ્રહ્લાદ સીંગરામના અંદર પડી રહેલી શુદ્ધ રહીત સ્ત્રીની આસના વાસના કરી સાવધ કરવાના માટે સીંગરામના અંદર ઉતર્યો. અને તે સ્ત્રીને બહુ ધીરા સ્વરે બગૃત કરી. તેણીએ પોતાના નિસ્તેજ ચક્ષુએ જોયું તો અન્ય યુવક પોતાની આસનાવાસના કરતો દીડો. તેથી આપણા પ્રહ્લાદને તીરસ્કાર આપી 'મદારા બહાલા, આવું પ્રિતીમય તથા દયા ભરેલું બોલી પાછી અસહ સ્થિતિએ પડી. આ બનાવથી પ્રહ્લાદે પ્રભુલાલને આજીવન તપાસ કરવાનું કહ્યું તેથી પ્રભુલાલ તજનીજ કરવા મંડ્યો. આ સ્ત્રી કોણ હતી. તે વાત આજીવન સંખતાં તેની ખુશસુરતીપર નજર કરીશું તો તેના રૂપ અને લાવણ્યતામાં કોઈ પણ બતની ખામી જોવામાં આવતી નહોતી. ખીલતી શુભાખી કળીની માફક તેની ખીલતી યુવાની હતી. માત્ર ૧૮ વરસની ઉંમરે જણાતી હતી. તેનું બદન તદન ગોરું નહીં. પણ ગૌરવર્ણમાં ભળી શકવાને બિલકુલ ખામી ભરેલું નોહોતું. તેના મુખપરની તથા ઓછની બાલાશ અને ઉપસી આવતા સ્તનની શોભા જોઈ જીતેન્દ્રિય મહત્ પુરોની વૃત્તિ ચલીત ન થાય તેવી કલ્પના બાંધવામાં ન આવે તેવું નહોતું. જો કે, આ વખતે તેને તેના શરિરની શુદ્ધિ બિલકુલ નહોતી. પણ બહુ સંકોચાઈ મુછીત થયેલી જોવામાં આવતી હતી. તેનો તમામ શ્રંગાર

પ્રથમ આણે પિયરથી સામરે જતી હોય તેવો જણાતો હતો. જો કે કેટલાક હરામખોરો ગચ્છાંતી કરી ગયેલા હતા તોપણ જેટલો હતો તેનાથી તે કાંઈ ઓછી શોભનીક જણાતી નહતી. તેનું યથેચ્છ વર્ણન કરવાના માટે મારી કાલ્પનિક શક્તી બહુ ઓછો ભાગ લેવો એ અનુકુળ સમજી છે. પ્રભુલાલ નગ્નની વાડ પાસે ગયો તો તેની ઓથે એક પુરૂષ પડેલો જોયો જે માત્ર ઉપરની તારણીથી દ્રક્ત એ વસ્ત્રે ચડે એવો હતો. તેની પાસે ગયો તો તે યુવક બહુ દયામણી હાલત ભરેલો જોવામાં આવ્યો. કે જેના મોંના અંદર બોલવા ન પામે તેના માટે સમાઈ શકે તેટલા હુચા ભરેલા હતા. અને તે પાછા બહાર કાઢવા ન પામે તેના માટે તેના હાથ પગ બહુ સખ્ત રીતે બાંધેલા હતા. આ જોઈ વધારે વિચાર ન કરતાં પોતાના ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પ્રભુલાલે તેને તેના પ્રાણુધાતક બંધનથી મુક્ત કરી, પોતાના ઘોડા ઉપર નાંખી સીંગરામ પાસે આણ્યો. જ્યાં ઘણી આસના વાસના કીધાથી તેણે પોતાના ચક્ષુ ખોલ્યા તે જોઈ પ્રહ્લાદ બહુ ધીમા સ્વરે બોલ્યો કે,—

અરે ભાઈ તમે તમારા દિલમાં જરાભર ડરશો નહીં ઈશ્વરે તમારા ઉપર ક્રોધા કરી અમને તથા એક બીજા સ્વાસ્થ્યે તમારી મદદે મોકલ્યા છે. અને અમે તમારી મદદેજ આવેલા છીએ, તેમાં તમો નિશંક થાઓ જરા ભરડરશો નહીં.

આવા સ્નેહ યુક્ત વચન સાંભળી પુરૂષ શુદ્ધિમાં આવ્યો ને ઉડી ‘મહારી વહાલી, એવો ઉચ્ચાર કરતો સીંગરામના અંદર દાખલ થયો. ને સ્ત્રી પોતાના પતીનો માધુર્યતા ભરેલો અવાજ સાંભળી જનૂન થઈને એકદમ તેના કોટે વળગી પડી રડવા લાગી તેને બહુ ધીર જદેઈ ધીમા

પાડી બનેલ તમામ હકીકત આપણા સદરહું યુવકે તેને કહી તે સાંભળી નવા પામેલા જન્મની માફક હર્ષાશ્રુપાત કીધો. અને મદદે આવેલા સ્વારોનો મોટો ઉપકાર માન્યો.

આપણો નવો આવેસો સ્વાર જે કે જે હરામખોરો નાશો ગયા હતા, તેઓને પકડવા પાછળ પડેલો હતો. પણ હરામખોરો નજીકના ગીચ જંગલમાં કે જેતાં અંદર ઘણી બતનાં પાસે પાસે ઝાડો ઉભા રહેલાં હતાં. તેના અંદર સંતાઈ ગયા. ઘણી તજવિજ કરી પણ તેનો પતો લાગ્યો નહીં, તેથી નાઉમેદ થતો વિચારમા લુપ્ત થયેસો સીગરામ પાસે આવ્યો. તે જોઈ સીગરામના અંદર બેઠેલો કામળ વક્ર્યુ જેતું બદન હરામ ખોરોએ કરેલ વ્યથાથી ઘણું પિડિત હતું. અને બોલવાના માટે પણ અશક્ત હતો. તેણે આપણા નવા સ્વારને આવકારની સાથે બોલાવી મોટો ઉપકાર માન્યો, અને બોલ્યો કે,

મહારા પ્રાણુરક્ષક મેહેરબાનો! મારી સાથે બે સીપાઈ હતા તે મહેરબાની કરી જીવ્યો કે, ખીચારાઓને મારી નાખ્યા તો નથી?

આપણા સ્વારો આડુઅવળ જીવ્યો છે, એટલામાં વેગજેથી બે સીપાઈઓ જેસખંધ આવતા જણાયા. ને સીગરામની પાસે આવી એકસિપાઈ હાંફતો હાંફતો બોલ્યો કે,

હમ યાંસે ચોરટુંકું દેખકે ઉનકુ મારકે જેર કરનેકું લીયે સાંમે ગાંમમે મદદ લ્યાનેકું ગયેથે, વો ગામકા લોકકું હમને ખ્હોત તદબિરસે કીયા, મગર કોઈ સખ્સ મદદે આનેકું તૈયાર નહી હુવા જખ હમને ખીચાર કીયા કે, જલ્દીસે પિછા શીરના. અપને ભાઈકું હરામખોરો હૈરાન કરેગા, શું સમજકે પીછે શીરે આતી અખત રસ્તે મેં હમકું

લીન હરામખોર સામે મીલેથે. સખક હમને માર મારકે સા
લુકી હડીઆંખી તોડ ડાલી હૈ લેકીન સાલે ભગ ગયે આ-
ર હમ ધધિર આયે હૈ અખ જલ્દીસે સીગરાંમ જુડવાકે
અલો? દેર કરનેક ખખત નહીં હૈ.

સીપાઈઓની આવી હસવા સરખી લુચ્ચાઈ જોઈ
આપણા સ્વારોને અરસ પરસ હસવું આવ્યું. પણ વધારે
ખીલાવવાના માટે આપણો પ્રહ્લાદ બોલ્યો કે,

મીયા સાહેબ તમે એકલા હતા ત્યારે જુદી વાત હતી,
પણ આ વખતે તો આપણે ધણાજણ છીયે, એટલે
બહુ ઉતાવળ કરવાની કાંઈ આવશ્યકતા નથી. પણ મે-
હેરખાની કરી જણાવશે કે, આપનું તથા આપની સાથેના
ખીજ સાહેબનું નામ શું?

મીયા—અલ્લા તાલાકી મેહેરસેં મેરા નામ નુરખાં,
ઐર હમારી સંગમે દુસરા હૈ ઉસ્કા નામ જમાલખાંન હૈ.

પ્રહ્લાદ—મીયાં નુરખાં, મારા સમજવામાં છે કે, ત-
મે આજ અથાક મેહેનત લીધેલી છે તેનો ખલ્લો તમોને
ધધિર આપશેજ, પણ મીયાં સાહેબ! મને વિચાર આવે છે
કે, તમે ચોરટાની સામે ન થતાં મદદ લેવા કેમ ગયા? શું
ડર લાગી હતી?

નુરખાં—આપ કયા સમજો? સાલે ચોરટુને આકે
દુરસેં ઘોકલા ઐર પથરે ફેંકના શરૂ ક્રિયા, તોખી હમડરે
નહીં? નેવાં ખડે રહેકેં હમને ચોરટુને ખ્હોત તરેહસે
ધમકી દીધ મગર સાલેને પીછે પાવદિયા નહી. ઐર
હમકું ઘોકલેસેં ઐર પથરેસે માર મારકે હમેરી હડીઆંખી
તોડ ડાલી, ઐર ચુએ ખ્હોતથેં ઉનકું હમદોનું ક્યા કરશકે?
હમ ખ્હોત કરતેતો હમકુંખી મારડાલતે ઉસલીયે મદદ

લ્યાનેકી હમકું જરૂર પડી જ્ય હમ ચોરકુંકું હાંકે ગયેયે:

પદ્મહાદ—દેખોભાઈ! મીયાં સાહેબે મહેનત લેવામાં કોઈ પણ જાતની બાકી રાખેલી નથી. અને મારખાઈ ની-મક હલાલપણાની નોકરી બરોબર રીતે બજાવેલી છે. હું ઈશ્વરના જનામે પ્રાર્થના કરું છું કે, નોકર આપતો આવા નિ-કમ હલાલી આપજો? પણ મીયાં સાહેબ! વળી મને બહેમ આવેછે કે, ચોરટા એટલા બધા કેટલા હતા કે, ત-મારી સખ હડીઆ તોડ ગાલી?

નુરખાં—સાહેબે જોતથેં, ક્યા ઉસ બખત હમ ગીન-નેકું બેઠેયેં લગભગ પનરા સોલા હોયગા.

પદ્મહાદ—તમે ત્રણ ચોર સામા મળ્યા તેવું કહો છો! તો બીજા કેણી તરફ ગયા.

નુરખાં—ક્યા માલુમ સાહેબે કહાંબી જગ હોયગે.

પદ્મહાદ—વાહ! મીયા સાહેબ! હરામ ખોરો ઉત્તર દિશા તરફ ગયેલા છે. ને આપ દક્ષિણમાંથી આવો છો, વ-ળી બોલો છો કે, હમકું ત્રીન ચોર સામે મીલેયે, ને અમે તો આ ચોર બાંધેલો છે તે સુદ્ધાંત ત્રણ હરામખોરો જો-યેલા છે. તેમજ આ હરામખોર પણ ત્રણ હરામખોર બ-તાવે છે. ને તમે તમારી તરવાર આન કરતા નથી, એ એક અચંબા ભરેલું છે.

નુરખાં—આપકું ક્યા માલુમહે? તુમ આયેઈસ અ-વલ ચોરટે કીતનેયેં ઉસકી તુમકું ક્યા માલુમ હૈ વો લો-ગકી એસી રીત હૈકે દો ચાર લુટનેકું જાવેં ચોર દુસરે સખ છુપકેં બેઠે હૈ. આ સાલુકી તદબિરા ચોર હૈ ઉસકું તો અલ્લાહબી નપહુયે, તુમ કહેતેહો વોખીસચ હોય-ગા ચોરટે ઉત્તરમે ગયેયે મગર સાહુકાર હોનેકું કીયે ચોર

રસ્તાછોડ અપને રસ્તે દખનમેં આયે જમ હમને ઉસકું
માર મારાયા.

પ્રદહાદ—મીયાં સાહેબ એ તમે બડી શાઆશી કીધી
પણ તમે તેની સાથે એક પણ હરામખોર પકડી કેમ ન
લાવ્યા? આતો “જશને મજે જુતીયાં” તેની માફક બન્યું કહેવાય?

નુરખાં—હમને એક ચોરદુંકું પકડા, શીર ઉસકું જમા-
લખાંનકા કમળમાં રખકે મેં મુતનેકું બૈસા. જમ જમાલકું
ઓલાસોલા સમગ્નકે, સાલેં સમ ભગ ગયે.

આવા બોલ સાંભળી આપણા ત્રણ સવારોનાં હસ-
મુખા મોઢા બંધ રહ્યા નહીં ને ખડખડ મીયાંભાઈની બ-
હાદુરીને હસવા લાગ્યા મીયાંભાઈ જંખવાણા પડી મયા
અને રીસમાં મસ્ત નખને તેના માટે પ્રભુલાલે તેને અચ્છી
રીતે ધીરજ આપી પછી આપણો પ્રદહાદ મદદે આવેલા
નવા સ્વાસ્તે બહુ સન્માન પુર્વક બોલ્યો કે,

મેહેરખાના ! આપ ક્યાં રહો છો ?

સ્વાર—ભાઈ હું વેગજે રહું છું, ને જ્ઞાતે રાજ્યપુત્ર
છું. તમે ક્યાંના રહેવાશી છો ? તે જણાવશો. એવી મને
આશા છે.

પ્રદહાદ—સાહેબજી! અમે આટલામાંના રહેનાર છીયે.
પરંતુ એવા દુઃખથી નિકળેલા છીયે કે, અમારું ગામ તેમજ
નામ અમે જાહેર મુંકવા ધમ્મિઝા રાખતા નથી.

સ્વાર—મને તમારા ગામ નામની ઘણી અગત્યતા
છે, માટે હું આગ્રહની સાથે કહું છું કે, તમે મારી અગ-
ત્યતા પુરી પાડશો. કારણ હું તમારા જેવોજ છું. તો તેથી
મને તમારા જેવા હુંશીઆર યુવકનો સમાજમ થયો તો
આ નવિન મિત્રતાનો દાખલો વિસરી ન જવાય ?

પ્રદહાદ—હું આપના કહેવા ઉપર ધણીજ ખાત્રી રાખું છું કે, આપ પણ અમારા જેવા અથવા ખીજીરીતે હશે? વળી આપ આટલા બધા આગૃહથી બોલો છો તો બેશક દાખલો આપવા તેમજ લેવા હું ઘણો આનંદ માતું છું. પણ હમારા એવા કમનસીબ છે કે, અમારો દાખલો આપવા અમો ઘણા અશક્ત છીએ?

સ્વાર—તમોને એટલો બધો આંચકો ખાવાતું કારણ શું છે? તે ટુંકાણમાં જણાવી શકાય તેવું હોય તો જણાવશો?

પ્રદહાદ—આપ જેવા સુર માણસની પાસે અમારું કારણ ટુંકું તથા તમામ કહેતાં અમને અડચણ થવાથી દેહેશત કમી છે. તોપણ લોકીક રીતે આપના નામ દામની ઓકસ તપાસ અમારા મનમાં ઈચ્છા સિવાય અમારું કારણ આપ ને જણાવી સાહસ કરી કરવા અમે ઘણાજ પાછા હડીએ છીએ.

સ્વાર—હું મારા મનમાં ધારતો નથી, તોપણ તમારા મનમાં જો હું હરકત કર્તા નિવડીશ એવું ખાત્રી બરેહું છે તો તમારું શુભ કારણ જાહેર મુંકાવવા હું ઇતેજર નથી. પણ ધણી વખતે એવો બનાવ બને છે કે, માણસોના નામ દામ જાણતા હોઈએ તો પણ થયેલી ઝોળખાણુ ધણી મુદ્દત થયે વીસરી જવાય છે. પણ તે વખતે શું બનાવ બનેલો હતો, એ વાત માણસના જાણવામાં આવે તેવું સાધન હોય તો, માણ થયેલી યાદદાસ્ત તાજી થઈ શકે છે.

પ્રદહાદ—આપના કહેવાને હું પુરતી રીતે ટેકો આપું છું કે, તે વખતના બનેલા બનાવના સાધન ઉપરથી યાદદાસ્ત તાજી થઈ શકે છે? પણ અમારી જાતના બનાવના કરતાં આ વખતે બનેલો મોટો બનાવ આપણામાનો કોઈ માણસ વિસરી જશે એવું અનુમાન પણ હું કરી શ-

કતો નથી. પણ હુંકાણુમાં અમારો બનાવ મારી જાતના અપુર્ણ જોડાનો છે? હવે અમારા નામ ઠામના માટે મોકુફ રાખોતો વધારે સાઈ?

સ્વાર—તમે પાછા તમારા ગુહ્ય કારણના લીધે હતા હશે, પણ હું ધણી ખાત્રીના સાથે કહું છું કે, મારે જીવ ગયે પણ હું તમને જાહેરમાં મુંઝી ફંદામાં ફસાવવાનો નથી. માહાઈ નાંમ ગાંમ જણાવતો નથી તેમાં કાંઈ માલ નથી. પણ હું થોડા દિવસમાં તમને જરૂર મળીશ તે વખતે તમને માઈ નામ ખુલ્લી રીતે જણાઈ આવશે? તમારે પુછવાની પણ જરૂર નહી રહે. માટે કહોતો વધારે સાઈ હવે મારે મારે ટાઈમ ચાલ્યો ગયેલો છે. માટે મારે જલ્દી મકાને જવું જોઈએ?

આવું બોલવું સાંભળી પ્રહ્લાદ ત્યા પ્રભુલાલે વિચાર કર્યો કે, આ કોઈ રાજવંશી ડાહ્યો પુરૂષ જણાય છે. તે પોતાનું નામ ગાંમ ખુલ્લું મુકતો નથી. અને આપણું માંગે છે. આ એક અગ્નયત્રી બરેલું છે. તેમજ વાત વધારે છેડવામાં માલ નથી. તો ખેર નામ ગાંમ આપ્પાથી આપણને શું હરકત થવાની છે? અને બ્રવિષ્યમાં થઈ તો પછી હાથે કરેલા કાલનો પસ્તાવો શું કરવાનો હતો? વખતે નામ ગાંમ ન આપીયે ને પાછળથી પસ્તાવાનો વખત આવે તેમાં પણ સાઈ કહેવાય નહીં? માટે ઉઘાડું કલ્પનાં કરતાં નામ ઠામ કવિતામાં ચીડી રૂપે આપીયે તો વધારે સાઈ. એવો વિચાર મુકરર કરી સાહસ કર્મનો ડર છતાં ચીડી લખી નામ ગાંમ સ્વાર મજકુરને આપ્યું ને પ્રહ્લાદ બોલ્યો કે, આપે ક્યાં સુધી વિદ્યા સંપાદન કરેલી છે.

સ્વાર—હું હમણાંજ કોલેજમાંથી આવેલો છું, ને

ખી. ઝે. થયેલો છું. તમારો અભ્યાસ ક્યાં સુધીનો છે તે જણાવશો?

પ્રદહાદ—અમે અંતેજણા એલ. એલ. ખી. થયેલા છીએ.

એમ કહી સ્વારને જોવા માટે પોતાનું સર્ટીફિકેટ આપે છે. તે વાંચી વણી ખુશી બતાવી હરામખોરને પુછ્યું કે.

અધ્યા તમે કેટલા જણ હતા?

હરામખોર—સાહેબ અમે ત્રણ જણા હતા?

સ્વાર—ક્યા ગામના છો?

હરામખોર—અમે બાલીસણાના હતા?

સ્વાર—કોણ કોણ હતા? તેના નામ શું હતા?

હરામખોર—તેના નામ મને આવડતા નથી?

સ્વાર—તમે કેઈ બાતના છો?

હરામખોર—સાહેબ અમે કોળી ઠાકરડા છીએ?

વધારે તજવિજ ન કરતાં પ્રદહાદ તથા પ્રભુલાલની જોડે હાથ મેલાવી પોતાનો ઘોડો મારી મુક્યો, જે ઘોડી-વારમાં દેખાતો બંધ થયો. પછી પ્રદહાદે સીંગરાંમની અંદર બેઠેલા યુવકને પુછ્યું કે,

આપનું નામ ગામ જણાવશો?

પુરૂષ—મારું નામ અમૃતશંકર દયાશંકર કરીને છે. ને અમે શ્રીનગરમાં રહીએ છીએ.

પ્રદહાદ—તમે કેટલા ભાઈ બેન છો?

અમૃતશંકર—મારે બીજે એક પણ ભાઈ નથી. ફક્ત 'કમળાગૌરી, કરીને એક બેન છે.

પ્રદહાદ તથા પ્રભુલાલ અરસ પરસ 'હીંગમુંડ થયા'

ને ઠેઠલીક વખત શુન્ય રહ્યા ફરે ઇંગ્લીશ ભાષામાં બોલના
વા લાગ્યા કે, જેના માટે આપણે આ અત્યારે આવી અ-
વસ્થા ભોગવવાનો વખત આવેલો છે. અને ઠાણ જાણે તે-
વો વખત ક્યાં સુધી ભોગવવાનો હશે? તે કાંઈ કહી શકાય
નહીં પણ ઇશ્વર આપણા મનોર્થ સાકલ્યતા પામે તેના મા-
ટે આગળથી સ્વપ્ને પણ દુર્લભ એવા મોટા બનાવ બનાવી
હીંમત આપે છે. આપણે ત્યાં જવું એ બહુ વિચાર ભરેલું
હતું. પણ આતો કાંડે પકડીને લેઈ જવા હાથે હાથ મા-
ણસ મળ્યો. તે પણ એવો કે, આપણા કામમાં પાછો દ-
ઠે નહીં ને તે તેનાથી બની પણ શકે? આવો વિચાર કરે
છે એટલામાં અમૃતશંકર પ્રહલાદના સામને ઈસારો કરી
બોલ્યો કે,

ભાઈ આપના નામ શું છે?

પ્રહલાદ—મારું નામ તેમજ મારા સાથીનું નામ ક-
હેવા અમેને ઘણાં પ્રકારનો વાંધો છે? તે શું તમારા જાન-
જીવમાં ન આવ્યો?

અમૃતશંકર—મારા જાણવામાં સારી રીતે આવ્યો
છે. તમારા સાથીનું નામ જાણતો નથી, પણ ઓળખી શ-
કું છું. તે અમારા ગામમાંજ મારી બેનની સખી બહેરે
પરણેલા છે.

પ્રહલાદ—જો જાણોછો તો અમારે કહેવા જરૂર
પડવાનીજ, મારું નામ પ્રહલાદ, ને મારા સાથીનું નામ પ્રભુ-
લાલ છે.

અમૃતશંકર—તમારો કાટ મને તમારી પીઠ ઉપર
ચોટી ગયેલો કેમ લાગે છે? વળી તેના ઉપર કુવાલ
બાંધવાનું કારણ શું છે?

પ્રહલાદ—આ હરામખોરે પકડતી વખતે મને છરી મારેલી હતી, પણ હરકત જેવું નથી કાંઈ શીકર કરવી નહીં! ભલાં, એ નવો સ્વાર આવેલો હતો તેને તમે ઓળખી શકાછો?

અમૃતશંકર—ના સાહેબ! મારા જાણવામાં નથી. ઘણું કરી અમારા શહેરનોજ હશે? હમણા અમારા મામ-નો રાજા ગુજરી ગયેલો છે, તેથી તેનો કુંવર ગાદીએ બેઠેલો છે. તેના તમામ માનીતા માણસો આવો દેશ રાખે છે, અને તેમાંનો કાંઈ હશે? તેઓ બહુ હિંસીઆર માણસો છે. શહેર સારી સ્થિતિપર આવવા અમોને આશા રહે છે.

પ્રહલાદ તથા પ્રભુલાલ તે બાળકમાં ઘણા વિચાર કરે છે, પણ અજ્ઞાનતાને આંધળો ખરોખર તેની માફક વિચાર ડુબાવી અમૃતશંકરભણી આપણે પ્રહલાદ બોલ્યો કે,

હવે સીંગરામ જોડાવી તમે તમારે રવાના થાઓ, અમારે ઉતાવળનું કામ છે માટે રજા માગીએ છીએ.

અમૃતશંકર—તેમ જવાય નહી. તમે એક રીતે મારા પ્રાણરક્ષક છો? ને બીજી રીતે હું તમને મારા દિલોગ્ગન દોસ્ત તરીકે સમજી છું, એટલે એક વખત તો તમારે મારા ઘરે જરૂર આવવું જોઈશે?

પ્રભુલાલ—તને ખબર છે કે, આ હરામખોરની ત-જવીજમાં આપણી જરૂર પડવાની, એટલે આપણે શ્રીનમ્ જવા શિવાય છુટકો નથી.

પ્રહલાદ—ભાઈ અમારા ભાભી સાહેબ છે! એટલે મયા શિવાય શું રીતે છુટકો થાય.

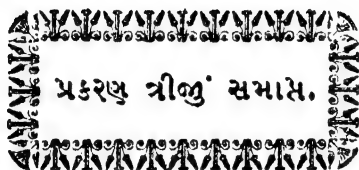
અમૃતશંકરની પ્રીયા—અમારે કમળાગૌરી બાના બેનપણી છે, તેમજ મારા પણ બેનપણી છે. ને ઘણા ભાગે અમારા ઘરેજ રહે છે.

(૩૫)

પ્રદહાદ--ભાઈ પ્રભુલાલ ને થયું?

પ્રભુલાલ--અસ, મુડી બંધન રાખવી નોઈએ. ઉ-
ધાડી કરે સારી નહી.

આવી અમ્મત બરેલી માર્બીક વાતો ચલાવતા શ્રી ન-
ગર લગભગ આવ્યા.

પ્રકરણ ત્રીજું સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૪ થું.

ચોપાયા.

હોયે પીડા અંગતણી તેતો હું બહુએ સાંખું;

પીડા પ્રેમની સહન થતી ના, રોગ નિસાસા નાંખું.

પોતાની એકાંત બેઠકમાં ‘કમળાગૌરી’; આપણ અ-
મૃતશકરની બેન, અથવા પ્રહલાદની ધારેલી પ્રિયા કે, જેની
અચ્છિય નિતીના લીધે, આ લઘુ પુસ્તકને શ્રંગાર આપી
શોભાવવાનું છે તે એકલી બેઠી હતી. તેના મુખની લાવણ્ય-
તા બહુ ક્ષાન્તીમય હતી. તેમજ ગૌરવર્ણી બદન તદન નાજુ-
ક હતું. તે અઘાપી તક કુંવારી હતી, તેની બોલવાની મા-
ધુર્યતા માણસોના મનહરણ કરે તેવી હતી. તેની ચાલવાની
ચાતુર્યતા કવીઓએ કલ્પેલી ગજગામની કહેવા કાંઈ પણ
અતીસયોક્તી ભરેલું નોહોતું. આ ચપળાની ચીતવૃત્તી
બહુ ચપળ હતી, પણ પતિવૃતાપણામાં સતીઓની પંકતી-
માં ભાગ ન લે તેવું નહોતું. કુમારિકા પોતાનો વહાલો સ-
ણગાર સજી બહાર ફરવા જતી ત્યારે તે ઘણા યુવકોને સં-
તાપ જનક થતી હતી. બલકે તેની સામે નેને નેન મીલાવી
એક દૃષ્ટિથી જોવાને કોઈ ભાગ્યેજ શકતીમાંન હતું. તેને
ઉરવંશીની ઉપમા આપવી તે કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નહોતું.
દશિરે તેનામાં કુદરતી સૌંદર્યતા મુકેલી હતી. જેવું વર્ણન
કરવાના માટે મારી કલમ આગળ ચાલતી નથી. તેની સા-
થે લમગાંડ બાંધવા ઘણા યુવકો ઉત્સુક હતા. પણ તેમાંના
કોઈના પ્રયત્નપાર પડ્યા નહોતા તેની પવિત્ર વૃત્તી ચળીત
કરવાના માટે કોઈ પણ શકતીમાન નહોતું. પોતાના ઉપર

કુદ્દસીએ જોનારને બહુ તીરસ્કાર ભરેલી નજરે જોતી હતી. આવી સૌંદર્યવંત સ્ત્રી સ્વસ્થ મને મનમાં વિચાર કરતી હતી કે, મેં જે કાગળ લખ્યો છે તેનો પ્રતી ઉત્તર મને અઘા-પી તક મળ્યો નહીં પણ મહારી સખીએ જે તેની લાવણ્ય-તા તથા ચાતુર્યતા વરણવેલી છે, તેનાવડે તથા મારી ડાહી સખીના ભરંસા ઉપર હું વિના પરણાવે મારા મનની સાથે પરણી ચુકી છું. મહારા માઆપ તથા ભાઈ ડાહ્યા તેમજ વિચીક્ષણ છે, એટલે મારા મતથી વેગળા રહી બીજી રીતે કરશે, એવું હું માનતી નથી. તોપણ બીજી રીતે કર્યું તો માફારે શું કરવું? રે જીવ ! તેવો વખત પરમેશ્વર તને દે-ખાડશે નહીં ને જો આવ્યો તો તારા આત્માનો તો કાઈ ધણીછે નહીં! માહારા મનની સાથે મેં મુકરર કરેલું છે કે, આ મારો દેહ તથા આમારો પ્રાણ મેં મારા બહાલા પ્રલ્હાદને અર્પણ કરેલો છે. પણ હે પરમાત્મા! તેના મનમાં મારા વિષે વિચાર સમુજગો નહીં ઉઠે તો આ સાહસ કર્મનું પ-સ્થિામ કેવું આવવાતું! હું ફક્ત મારી બેનપણીના ભરંસે પરિક્ષા કર્યા શિવાય એકદમ પ્રિતીમાં લુપ્થ બની 'તારી છું,' આ શબ્દ વારંવાર લખી ગઈ છું. ને કદાપિ મારા અવલ-ના વિચાર મુજબ થયું તો માફ પતીવ્રતપણું શીરીતે સ-ચવાશે? પણ હે બહાવરાદિલાં સમુર પકડ ! ઉતાવળ માં કર ! ધીરજના ફળ મીંઠા છે. તારી સખી એવી નથી કે, તને આવી રીતે ખુલ્લો કાગળ લખવા દઈ ફંદામાં ફસાવે? પણ ના તે બહુ ડાહી તેમજ વિચીક્ષણ છે. વળી તે તેના મિત્ર વેરે પરણેલી છે, એટલે આવતા જતાના અનુભવથી તેના-માં કેટલા પાણું છે, તે તેના જાણ્યામાં પુરતી રીતે હશે ? એટલે મને મારી કલમ ચલાવતાં બીલકુલ આડી આવી

નહી. નહીતર તે આવું જીંદગાની તક સાથે તેવું સાહસકર્મ કેમ કરવા દે? તેવું બનેજ નહીં! જ્ઞાતીના જમણમાં મેં તેને જોયેલો છે તે હુંશીઆર અને દૃઢ મનનો યુવક છે, તેવું મારા સાંભળવામાં ઘણી વખત આવેલું છે. તોપણ એક ગામમાં બન્ને હોઈશું તો સુખ દુઃખની અન્યોન્ય વાત ચી-તો થશે, એવું ધારી મારી સખી લાકડે માંકડું વળગાડી દે એમ પણ માની શકાય? પણ ના હું તે ભુલું છું. તે કારણ છેક અપુરતુ છે. જુઓ કે, એક ગામમાં રહેવું એતો ઠીક, પણ આ જીંદગી ગુમાવવાના માટે અર્પણ કરાવેલ પત્થર શું યાદ ન આવે? હુતો ધારું છું કે, તેની સાથે વાતચીત કર્યાના બદલે બોલ્યા ચાલ્યાનો વ્યહવાર તક રહે નહીં? રે! જીવ બહાવરોબની નકામા તર્ક વિતર્ક ન કરા જે તારા માટે અંતઃકરણથી શ્રમ લેઈ યોગ્ય જોડું મેળવવા ફક્ત દોસ્તીના હકે પ્રયત્ન કર્યા કરે છે તેની નિંદા કરી આભારી થવાના બદલે હરામી નથા? કદાપિ રત્ન લેવા જતાં પત્થર મળ્યો તો શું! પત્થરને તરછોડી રત્ન ખોળવા જવું! ના. તેમ થાય નહીં ને પતી વૃત્તાપણુંપણુ સચવાય નહીં. મનની સાથે દૃઢ કરેલો પતી દુર કરી બીજો પતી ધારવો એ શા-ણી આને એમ ભરેલું કહેવાય જે થાય તે જોવાનું છે.

આવા વિચારથી આપણી કમળાગૌરી ગરક થએલી છે. એવામાં એકાએક તેની સખી પારવતી આવી તેની સા-મે ઉભી રહી વાંચનાર સજ્જનોને મેં આગળ ઈસારા મા-ફક પારવતીના માટે સુચના આપેલી છે, એટલે પારવતી કો-ણ? તે સમજવામાં આવ્યું હશે કે, એ પારવતી આપણા પ્રહ્લાદના બહાલામી. પ્રભુલાલની પ્રાણપ્રિયા અથવા તો પ્ર-હ્લાદ અને કમળાગૌરીનું જોડું એકઠું કરી આપનાર કમળા

ગૌરીની સખી, જેની હકીકત હવે પછી માલુમ પડશે? પાર-
વતી આપણી કમળાગૌરીનો શાયનીય એહેરો નિરખી હસ-
તે મુખે બોલી કે,

એહેના એટલી બધી શું બળે છે કે, આવનાર માણ-
સને વિવેકસર આદર સત્કાર પણ દેઈ શકતી નથી?

કમળાગૌરી—હું બળતી નથી પણ “ બળીશ કે
હરીશ,” તેના વિચારમાં ગુંથાએલી છું તોપણ તેવા વિચારો-
થી મુક્ત થઈ તને આવકાર આપવા બોલું છું કે, તુરત
તું આ પ્રભાણે બોલી એટલે તને આવકાર આપવાનો વ-
ખત ક્યારે મળેલો છે?

પારવતી—તારા મનના તર્ક વિતર્ક મેં કોઈ દિવસ
ઠંડા પડેલા જોયા નથી. રખે! મને ગાળોતો દેતી નથી.

સ્વભાવો નો પદેશેન શક્યતે કર્તુ મન્યથા ।

સુતસ મપિપાનાયં પુનર્ગચ્છતિ શીતતામ્ ॥

સારી પેઠે પાણી તપાવેલું હોય તોપણ પાછું તે શી
થળ થઈ જાય છે. તેની માફક ગમે તેટલા ઉપદેશ કરીએ
તોપણ જેનો જેવો સ્વભાવ પડ્યો તે ફેરવવાને આપણે
શક્તીમાન નથી જો કે મારું તે શું બિગાડયું છે કે, હું તને
ગાળો આપું?

પારવતી—કાંઈ વિચાર પુછું તોપણ હું અવળું
બોલું છું એવું તું સમજે છે, તો આજની નવીન ખબર
હું તને કેહેવાની નથી.

કમળાગૌરી—કેહેવું પડશે? જો કેહેવા મરજી અ-
વલથી નહોતી તો ‘ નવીન ખબર, આ વાક્ય બોલી બીજા
ના મનને બહેમમાં નાંખવું નહોતું,

પારવતી—હું સાચું નથી બોલતી એવો તને ભ-
રસો છે તો મારા ઉપર આધાર રાખી નકામો આગ્રહ
શા માટે કરે છે? એ કાંઈ અગત્ય ભરેલી નવાજુની નથી.

કમળાગૌરી—તું સાચું નથી બોલતી એવું કહે-
વાનો મારો હેતુ નથી. મને તારો વિશ્વાસ નહોતો તો
હું તને મારી જીંદગીનું સાર્થક કરવાનું મોટું કામ સોંપત
નહીં. હાલ મારે આગ્રહ કરવાનો વખત શાથી છે, તે તારા
તે તારા જાણવામાં ક્યાંથી હોય ?

પારવતી—ત્યારે તમે ‘બળીશ’, ફરીશ, ના વિચાર
પાર પાડનારની હકીકત માગતા હશો ? પણ એટલી વા-
રમાં તે હકીકત શાની આવે ?

કમળાગૌરી—મને તો ખાતી થાય છે કે, એજ
આખતની નવાજુની છે. તોપણ ખીજ નવાજુનીની વાત
શી છે ? નકામો વખત ન ગુમાવતા તુરત કહી દે તો વ-
ધારે સારું અજખો કરાવ્યામાં તને શું હાંસલ છે ?

પારવતી—કાંઈ નવાજુની નથી. તારા મનના તર્ક
વિતર્ક હડાડવાના માટે ‘નવાજુની છે’ આવું કહ્યું હતું.

કમળાગૌરી—આતે તર્ક હડાડ્યા કહેવાય કે વ-
ધારે ક્યાં કહેવાય. એન હું તને પગે લાગુધું, જે હકી-
કત હોય તે કહી દે ?

પારવતી—આજે મારા નસીબ ઉઘડ્યાં કે, તું મને
પગે લાગી અહો ! ગરજ કેવી ઘેલછા કરાવે છે.

કમળાગૌરી—જે તું એમ માને છે તો નવીન
ખૂબર મને નહીં કહે ત્યાંસુધી હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે,
તારી સાથે નહીં બોલું ?

એવું કહી રીસાળવું મોઢું કરી વાતચીત કર્યા સિ-
વાય એક બાળુ એસે છે ?

પાર્વતી—તું એક વખત મારી સાથે બોલતો
કહી દઉં ?

કમળાગૌરી—ના બોલવાની નથી ?

પાર્વતી—એ તો બોલી ચુકી ?

એમ કહી પોતે લાવેલો કાગળ **કમળાગૌરી**ના આ-
ગળ મુક્યો. તે ફેાડી વાંચી છાતી સરસો દાખી, પ્રેગાલી-
ગન દેખ વારંવાર વાંચવા માંડી તે જોઈ **પાર્વતી** બોલી કે-
ઘેલી થઈ ગઈ કે શું ?

એવું કહી તેના હાથમાં રહેલો કાગળ મુટવી લેઈ
વાંચ્યો તો તેમાં નિચે મુજબ લખેલું હતું.

તા. ૩૦-૧-૯૧

મુ. ગંગાધર

મહારી વહાલી !

દંદ્રવિજય છંદ.

હે કમળાગવરી મનમાં નવ, માનનિનો હું પિપાસિત પ્યારી,
બ્યાં કરમાંહ વસ્યો પ્રિય પત્ર, તહીં રિસ મારિ ભલો રસધારી;
હું ન મળ્યો ગણુતી પ્રિય પ્યારિ મને મસ આ શુભ વહાલિ વશીશી,
હે કમળાગવરી પ્રિય પ્યારિ, તમારિ સખી શુભ પાર્વતીથી. ૧
હે પ્રિય સ્વચ્છ મહોખત છે, નહિ તો મનડું અહિં પુર્ણ મદે છે;
હે પ્રિય સ્વચ્છ મહોખત છે, પલુ આ જીવડો તુજ પાસ ભમે છે,
હે પ્રિય સ્વચ્છ મહોખત છે, તન તાપ ભચું ભડકેયિ બળે છે,
હે પ્રિય સ્વચ્છ મહોખતથી, મનના ઉભરા મન માંહિ રમે છે. ૨
હે પ્રિય પ્રેમ કટાક્ષ થકી જન ધાયલ ભુત સમાન ભમે છે,
હે પ્રિય નેનશું નેન મિલે જન જુથ્ય જહી તહિંઆ લથડે છે;

હે પ્રિય વિહં થયો નિજ, દોસ્ત સુતાવિનતા વિન ચેન પડેના,
 હે પ્રિય કાગળ આગળથી મુજને અહિ વીરું સમાન નડે હા. ૩
 હે મન વીમળ યાદ કરી તું સલામ કહેજ સલામ કહેલા,
 આવિશ લાવિશ ભાવિશ ભાભિહું ભોળપણે કદિ ભુલિ ભમેના;
 દુઃખ ટળે નહિ સુખ મળે નહિ કેમ મળે મનની મન માંની,
 ખોળું ઉપાય ખસૂસ કરી પણ પાર ઉપાય રહ્યો દિલગ્નની. ૪
 છે દધિ અંદર નાવડું નાવડું^૧ વાયુ વિશેષ કરી કનડેછે,
 છે હુંશિઆરજ નાવિક નાવ તણો નહિ તો અહિં નાવ યુડે છે;
 પાર સુધારિ સુધારિ ઉતારિ વિચારિ વિચારીજ નાવડું લાવે,
 શે જગદિશ કરે કરુણા નવ નાવડું આવડુ તો અથડાવે. ૫
 હે કમળા ગવરી લવરી કરિ હું અવિચારિ ગણાઈશ તેથી;
 ધારિશ હે દૃઢ્યે નવ રીસ તુ રિશ સમાવિશ શાન્ત ચિતેથી.
 અંગ ન બાળિશ પ્રેમ ન ટાળિશ, તેમ વિસારિ વિસામ કરેના.
 જો અવળી બનિ તો નબળી થઈ હાલત દેહનિ હોડિ તણી હયાં ૬

મને મારા ઉપરીએ ખાલી વાદળી સાથે રે-
 હ્યા હુકમ ફરમાવેલો જે પાછો ખેંચી લેવાના
 માટે મેં મોટો તુમાર ચલાવ્યો, કેહેવું દુરસ્ત ન-
 થી તોપણ બળતાં કહું છું કે, મારા નિર્દય ઉપ-
 રીએ વારંવાર પૃથમ હુકમ મુજબ વર્તેવું, એવું
 ઠપકાની સાથે લખ્યું તેથી વાંચનાર ખચીત મા-
 નજે કે, ચાલતી બાબત ઉપર મારું મત્ર બિલકુ-
 લ નહોતું.

તારા પ્રેમ ભરેલા પત્રના અવલોકનથી મા-
 રું ઠંડુ થઈ ગયેલું લોહી ગરમ થયું, નાડિઓ

સતેજ થઇ જો શબ્દ વેહેવા લાગી. ચિતવૃત્તી ચોળાઇ, મહારાથી હવે રહેવાતું નથી, હું બળું છું ! હે ઇશ્વર ! મને યુદ્ધ જલ્દી બતાવ કે, મારા મનની મુરાદો બહુ ત્વરાથી પાર પાડું.

જેના માટે મને પુરતી નાઉમેઢી ઉત્પન્ન થયેલી હતી, તેજ બાબતની નૌકામાં બેસી પાપથી મુક્ત થવાના માટે ત્યાં વ્યાપારના માટે સામુદ્ર યાત્રાની મુસાફરીએ નિકળીશ. મને સંપૂર્ણ આશા છે કે, આ ભવિષ્યના વ્યાપારના સદ્કામાં હું ફળિભુત થઈશ. આ સદ્કો ફળિભુત થવાનો છે એટલે રસ્તાની આપત્તિઓ મને નડવાની નથી તોપણ ભવિષ્યથી બે માલુમ છીયે, એટલે તેની વધારે મજબુતાઇના માટે મહારી સાથે “મહારો” લાવીશ? સણજજે કે, “તને સુખીદેખી તારી સખી દાઝે નહીં” અમે રસ્તાના અજાણ્યા છીયે, માટે સંકાઇ કરી તેમઅમારી થતી ગાતમાં નિરાશ કરી, પ્રસંગોપાત હરેક યુક્તિથી ધારેલા બંદરે થોડી મુદતમાં જઇશું, ઉતાવળ છે? તેમ ચેનનથી. તા.સદર

લી. તારો શુભેચ્છક.

પ્રદહાદના યથાયોગ્ય.

કમળાગૌરી—બેહેન મને મારો પત્ર આપ કે, જેનાવડે મારા દુઃખી જીવને ધીરજ આપું તુલો તારા પ્યારના દર્શનનો મોટો લાભ લેઈશ.

પારવતી—મારે એ દર્શનનો લાભ થયેલો છે, તોપણ ઇચ્છા રાખું છું કે, હમેશા થજો પણ મારા ધારવામાં નહોતું કે, આવા એક પત્રથી આમ બનશે જો કે મને

મોટો લાભ થશે! તો તારે મળવામાં શું બાકી છે?

કમળાગૌરી—ભવિષ્યમા શું થવાનું છે, એ કોઈ પણ કહી શકવા શક્તીમાન નથી. થશેજ? પણ તારે તો ભવિષ્યના ઉપર આધાર રહેલો નથી.

પારવતી—ના તારું બોલવું ભુલ ભરેલું છે. મારે પણ હવે મળવાનું છે, તે તારે પણ તારા ધારેલા પ્રિતમ-ને હવે મળવાનું છે. એટલે આ પ્રસંગે આપણા બન્નેજણા-માં ચાલતી બાબતમાં તફાવત હોય? એવું તુંતો શું? ને બીજું કોઈ પણ કહી શકવાનું નથી. પણ જે પત્રના પેઢે-લા પેરેચાફનો અને તેની નિએના પેરેચાફનો મતલબ શું છે? એ મતલબમાં શું! તારા ભાગ્યોદયની કમી નિશાની છે?

કમળાગૌરી—તેમના પિતાજીએ અયોગ્ય કન્યા સા-થે સગપણ કરેલું તેથી સ્ત્રી જાતપર તેમની આકાંક્ષા નોહો-તી, અને હવે થયેલી છે. આવો તારા બતાવેલ એ પેરેચા ફનો મતલબ મારા સમજવામાં આવે છે? મારા ભાગ્યોદય-ની કમી નિશાની છે એવું હું માનતી નથી.

પારવતી—જે જે બેહેના! લાકડે માંકડું વળગાડેલું છે? પાછળથી પસ્તાતી નહીં? પછી અમારા વગોણું કરશે તે કામનાં નથી,

કમળાગૌરી—અમારે છો લાકડે માંકડું રહ્યું! પણ તારા સુખના માટે તેઓ કેવી મેહેનત લેવાના છે?

પારવતી—જે કે તેમા તારું અલ્પ સુખ છે, ને મારું ઘણું છે એટલે તું કહેજ કેની?

કમળાગૌરી—જ્યારે આવશે અને મારા માબાપ-ના હૃદયમાં ઈશ્વર વાસ કરશે, ને મને સાથે રહેવા ખુશીની સાથે હુકમ ફરમાવશે? ત્યારેજ પુરુષસુખ મારે માનવું જોઈ-

એ? ત્યાં સુધી તો મારે તારા કહેવા મુજબ અદ્ય સુખ માનવાનું છે. પણ અત્યારે તો મારી જાતના ભવિષ્યના વિચાર તારે તો ભુત થયેલા છે. જો કે, તે તારા જરમ શરીરની લાલ્ચ ઓઢાવેલી છે.

પારવતી—તું હવેના અનુભવથી જોઈશ કે, ગરમ શરીર અને ઠંડા શરીરમાં કેટલે દરજે સુખ રહેલું છે. સાંભળ ઠંડા શરીરથી ગરમ શરીરના ઉકળાટા, આતું સુખ હોય તો સાફ, તે તમામ વિચાર નાશ પામે છે. કદાપી જરમ શરીરની વ્યાધી પિડા કરે તોપણ તે હમેશાનું છે એમ સમજી જીવને શાન્તા આપવી પડે છે. અને આતો લેવાનું છે? આ ખેડના અંદર જે હર્ષ રહેલો છે, તેને તું શું સરખો કહી શકે છે?

કમળાગૌરી—ના હું ખેડ હર્ષને સરખો કહી શકતી નથી. મારા પેહેલાના કલ્યા મુજબ હું તેમાં ધણો તકાવત જાણું છું. પણ લેવો, ને લીધો, આ બે શબ્દના અર્થમાં કેટલો મોટો ફેરફાર રહેલો છે. લેવો, એનો આધાર ભવિષ્ય ઉપર છે. ને લીધો તેમાં ભવિષ્યની વાત કેટલી રહેલી છે? હુંતો સમજી છું કે, લીધો તેજ ખરો છે.

પારવતી—તારે તો આપણે એવુંજ કરવું જોઈએ કે, કમાઈએ તેટલું ખાઈ જવું? જે સુખ લીધું તે ખરું છે, તેવું માની વૃદ્ધાવસ્થાના સુખ પણ યુવાવસ્થામાં ભોગવવા બદકે દોષપણ જાતનું કામ આગળ ઉપર ન રાખવું ?

કમળાગૌરી—વખત વખતને અનુસરે છે. જાડનું કામ જાડથી થશે, પણ તે કામ જાતવરથી થશે નહીં. તે

મજા જાનવરનું કામ ઝાડથી પણ થઈ શકશે નહીં. તેમજ એક ઘોડો કે જેનું ખર્ચ દરરોજ રૂ૧-૦-૦ થતું હોય, તે ખર્ચ ઘટાડવાના માટે તેની જગ્યાએ ચાર ગદ્દાં રાખીએ તો શું ઘોડાની ગરજ ગદ્દાં પુરી પાડી શકવાનાં હતાં ?

પારવતી—તારું કહેવું કેટલેક દરજ્જે ખરું છે. પણ એવાં ઘરેણાં શું પેહેરવાં કે કાંન દુટી પડે ? આપણે ખર્ચની વાત ચાલતી નથી.

કમળાગૌરી—મારું પણ કહેવું એમ છે કે, ખર્ચની વાત ચાલતી નથી. પણ ગદ્દાથી ઘોડાની ગરજ સરતી નથી તેમજ વૃદ્ધાવસ્થાનું સુખ યુવાનીમાં લેવું તેથી પણ ગરજ સરતી નથી. તે ક્યાંઈ દેખ્યું છે કે, સ્ત્રીની ગરજ પુરૂષે અને પુરૂષની ગરજ સ્ત્રીએ સારી?

પારવતી—મારા જીવામાં ઘણી વખત આવેલું છે કે, કોઈ પુરૂષને સ્ત્રી મરી ગઈ ને તેને બાળ બચ્ચાં ધણું હતાં, તો જેવી રીતે સ્ત્રીના વખતમાં કામ ચાલતું હતું. તેવી રીતે તેણે ચલાવેલું? તેમજ પુરૂષ વિના સ્ત્રીએ પણ ચલાવેલું પણ કામ પડી રહેલું નહોતું.

કમળા—કાંતો તું મારા બોલવામાં સમજતી નથી, અથવા તો ખરી ખુબી ઉડાવે છે પણ સમ્યતાની ખાતર મારું વાક્ય સિદ્ધ કરવાના માટે હું માગતી નથી.

પારવતી—સમ્યતા રાખવા મરજી હતી તો સ્ત્રી પુરૂષનું દૃષ્ટાંત તું આગળથી આપતજ નહીં 'લેવો' છે, એ ખાતર તારો વિચાર ન હોય તો તું નકામા કાગળ લખી બને છે, તે બીજાને બનાવે છે. માટે તે વાત છોડી દે? તને ખબર હશે કે, ડાહ્યા પુરૂષો અનાજનો સંધરો શા માટે રાખતા હશે? મીંચાભાઈની માફક કલ કોન દેખેગા,

આયાસો ઉડાયા, એ માફક વિચાર કેમ રાખતા નહી હોય?

કમળાં—માણસોના ઉપર મર્યુ છે. પણ આશા તો તો અમ્મર છે. તું તારાં પ્રિયેની સાથે આ દુનિઆનું જે સુખ હમેશાં ભોગવે છે, તેની બીજે દિવસે આશા કેમ રાખે છે? પણ સદરહુ આશાનો નાશ કેમ કરતી નથી! તેવીજ રિતે ભવિષ્યનો લાભ ઈચ્છી વ્યાપારીઓ ધનાજ નો સંધરો કરે?

પારવતી—તારે શું? ઠેકાણે આવી કે? હવે કહે લેવો છે, એ લીધા કરતાં સારો નથી.

કમળાં—ના મારી જાતે કદી ક્યુલ થવાનું નથી, કારણ હરેક કામ કરવામાં વિચાર શક્તિની ઘણી આવશ્યકતા છે. આશા અમ્મર છે એ ખરું છે, પણ આશાવાળાં તમામ કામ ફળીભૂત થાય નહીં?

પારવતી—તેનાજ માટે હું કહુ છું કે, જે વખત જાય છે, તેજ નિર્મિત છે, એવું સમજી ભવિષ્યનો સદો કરવા તારી હીંમતની હદ ઓછી કર!

કમળાં—તે હદ ઓછી કરવાનું કારણ તેં કાંઈ રાખ્યું નથી. એટલે એ રીતે તું મારા સામનાવાળી છે. તોપણ પોતે પત્રમાં તારું નામ કેવી રીતે ગોઠવેલું છે?

પારવતી—તું જુલો છે. જે પ્રથમ તુને પછી હું છું.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

હે કમળા ગવરી મનમાંનવ માનનિનો હું પિપા સિત પ્યારી
જ્યાં કર માંહ વસ્યો પ્રિય પત્ર તહીં રિસ મારી મલો રસ ધારી
હું ન મળ્યો ગણતી પ્રિય પ્યારિ મને મસ આ શુભ વ્હાલિવ શીશી
હે કમળા ગવરી પ્રિય પ્યારિ તમારિ સર્વો શુભ પારવતીયો

કમળા—તેમાં તું શું જુએ છે. તને તારા પ્રિય તમે સલામ પણ કહેલી છે. અને મોટા ઉપકાર માને છે કે, આ અન્યોન્યની પ્રિતી તારી સખી પારવતીએ કરાવેલી છે, કે પછી શું! તમને કેટલા માન્યથી બોલાવે કે, તમે પ્રસન્ન થાઓ ?

પારવતી—અમારે બાઈ પ્રસન્ન કાંઈ થાવું નથી, તમારું કામ થાય એટલે હું મારા મને તૃપ્ત છું, મારે ત-
મારી દલાલી જોઈતી નથી.

કમળા—તમે ધારતાહો તોપણ અમે દલાલી આ-
પીએ નહીં ? પ્રીતીના હકમાં જે કામ કરવું તેના પૈસા બેસતો નથી, સખ્ય તે કામ દલાલીના પાત્ર થતું નથી.

પારવતી—ત્યારે તમારું જોડું દલાલી ના બદલે પ્યાર-
થી બોલાવશે કે કેમ ?

કમળા—જોડું બનશે ત્યારે ‘પ્યાર, રાખશે ? તેમાં તો કાંઈ અજબ નથી. પણ તે દરમીઆન તારું સુખ જો-
ઓ કેટલું બધું ચાહે છે કે, તારા સુખના અર્થે પોતે પો-
તાનો પ્યારો લાવશે ?

પારવતી—કોણ જાણે મારા સુખના માટે લાવવા
ના છે કે, રસ્તાની આપત્તિરૂપી તારા ધરના માણસોનો
શક જન્ય તેથી બચવાના માટે સાધનરૂપ લાવવાના છે.
તે કાંઈ તારા વિચાર મુજબ નહીંપણે કહી શકાય નહીં ?

કમળાગૌરી—રસ્તા રૂપ તારી બતાવેલી વિપત્તિ
નડવા મને સંભવ નથી. ‘પણ સુખ દેખી નદાએ’ તેના માટે
તેમણે આગળથી ગોઠવણ કરેલી છે.

પારવતી—કહેલું છે કે ‘સમુદ્ર ઉપર વરસાદનું વ-
રસતું, તૃપ્ત ને ભોજન જમાડવું, અને દાહાડે દીવો કરવો

બર્થ છે, તેની માફક તારી આગળ ખરું કારણ કહીશ તો-
પણ તે ફાગટ છે.

કમળા—તારે માનવું હોય તો માન, પણ એટલું
તો હું ખાત્રીથી કહું છું કે, આ છંદના અંદર તાર નામ
ગોડવતા તેમને ઘણી તસ્દી પડી હશે ?

પારવતી—દુનિઆમાં પ્યાર એ એક અનન્ય ચીજ
છે. એક ફક્ત મારું નામ ગોડવતું પડ્યું તેમાં પોતાના
પ્યારને તસ્દી પડી! પણ પોતાના માટે જે આખો કાગળ
લખવો પડ્યો, તેતો તસ્દી ન કહેવાય કેમ ?

કમળા—હું નથી ધારતી કે, તેમાં પોતાને તસ્દી
પડી હોય ? કારણ પ્યારનો જોરસો ઘણો મજબુત છે. અને
તેનાવડે તેજ પ્રસંગે તેજ બાબતનું ઘણું અધરું કામ કર-
વાનું હોય, તોપણ તે સહેલું રૂપ પકડે છે. એટલે એ આ-
ખો કાગળ લખવો તે ઘણો સહેલો કહેવાય?

પારવતી—જ્યારે આટલો કામળ ગોડવવાને તેમને
તારા કહેવા મુજબ કાંઈ મહેનત પડેલી નથી? તો મારું
ચાર અક્ષરનું નાનુંશીકડું નામ ગોડવવાને તેમને કાંઈ મ-
હેનત પડી નહીં હોય? જે મહેનત નથી પડી તો તું કયુલ
કરકે, ‘મારા પ્યારને પરિશ્રમ પડેલો નથી;

કમળા—મારાથી કયુલ કેમ થાય કે, તેમને પ-
રિશ્રમ પડેલો નથી. મારું કહેવું પ્રથમ દરજે એવું છે કે,
પ્રિતીના પ્રવાહમાં તણાયા જતાં હોઈએ, અને મનભ્રમીત
ન હોય એટલે કે, પ્રિતી બાબતના વિચારોમાંજ મજ ધુમી
રહેવું હોય, ત્યાં ખીજો વિચાર કરવા જઈએ પણ તે
ગમતો નથી, તેવી રિતે જે બાબતપર પોતાનું લક્ષ હવું,

તેમાં આડે તાઈ નામ ગોઠવવા તેમને કેટલો શ્રમ લેવો પડેલો હશે ?

પારવતી—જે વાત કરતા હોઈએ તેમાં કોઈખી-જી વાત લાવી મુંકે તો તે બેશક ગમતી નથી. પણ જે બાબતની વાત ચાલતી હોય તેનીજ પુછીમાં જે કાંઈ કહેવામાં આવે તેમાં હું નથી ધારતી કે, તસ્દી પડી કહેવાય ? એ તો બાબતને શણગારી કહેવાય. તું ઉપર કહી ગયેલી છે કે, ‘આ ઓળખાણ કરાવનાર તારી સખી છે, એટલે પૃથમ મારી બાબતસર વિચાર હોય, ને વચમાં તારી બાબત આણવી પડી એટલે તાઈ નામ ગોઠવવા તસ્દી પડેલી સમજાય ?

કમળા—ત્રે બેહેની! એ તમામ તસ્દી મારા માટે પડી. પણ મને હર્ષની સાથે અશોષણ છે, એ બદલો વાળવાનો વખત ઈશ્વર ક્યારે બતાવશે ?

પારવતી—ચાલતી વાત ડુબાવવાના માટે તારા પ્રયત્ન અનહદ છે. હું માનુછું કે, મારા ચાલાકભાઈને સમજાવવામાં તું પુરતી રિતે કુશળ નિવડીશ. પણ તું યાદ રાખજે કે, ચાલાકી તારા મનસ્વી વિચાર પ્રમાણે ચાલવાની નહીં?

કમળા—અરે તું મારે બેનના સમાન છે, જો તું મારા પ્રિયતમને ભાઈ સમજે છે તો હું તારી ‘ભાભી, નિશંકપણે ગણાઉં. આવું તારા જેવી ડાહી અને વિવેકી સખીએ બોલવું એ દરિઆ વચ્ચે ડુબાવ્યા બરોબર છે.

પારવતી—મે તને ‘ભાભી, શબ્દ કહેલો નથી છતાં આટલી દલગિરી બતાવે છે તો હું પણ તારા અપૂર્ણ વિચારના માટે પુરેપુરી દીલગીર છું. તોપણ તારી પાસે

મારી માગુ એવો તારો હેતુ છે તો હું એક વખત નહીં, પરંતુ પચાશ વખત માગું છું.

કમળા—મહારી બહાલી સખી! આટલું ઉંડું હતરી બોલવાનું કાંઈ પણ કારણ નહોતું. મારા મનમાં વિચાર આવ્યો હતો કે, કાંઈ પણ કારણ હશે? પણ છુપાવવાનો હેતુ માત્ર એટલાજ સાર હતો. કે, જે કાંઈ પણ યોગ્ય કારણ નહી હોય તો તુરત દબાઈ જશે? હવે તારું કારણ તું મારી આગળ ખુલ્લા દિલથી દરસાવ? હું તને મારી સોગન આપું છું. અને હું જે અયોગ્ય સ્ખન્દ બોલી તે પાછા ખેંચવાની સાથે ધણો પસ્તાવો કરું છું.

પારવતી—એવું તો સાધારણ રીતે પણ બોલી સ્કાય છે ?

કમળા—એ મારા સમજવામાં છે, પણ હકીકત કહેતો વધારે સાર!

પારવતી—એક વખત હું માહારે સાસરે વિન્યા-ઝૈરીની સાડી જેવી સાડી પેહેરી ઘરમાં કામકાજ કરતી હતી. તે વિન્યા તારા ધારેલા પ્રિયતમની બેન થાય છે, તે પણ કોઈ કારણસર મારા ત્યાં આવેલી હતી ને પ્રહ્લાદ તથા તેનો દોસ્ત ગમ્મતમાં પોતાના ઇલાહેદા મકાનમાં બેઠેલા હતા. પોતાની બેન આવેલી છે એવું પ્રહ્લાદના જાણવામાં હતું, પણ વિન્યા તુરત જતી રહેલી હતી ને હું એકમાં આગ મોઢે ઉભેલી હતી ત્યાં પ્રહ્લાદ પ્હાર આવી બોલ્યા જે “બેન પાણીનો લોટો આપ? મેં તુરત પાછુંવાળી જોયું તેથી તેઓ શરમાઈ ગયા, ને પાણીનો લોટો લેઈ જતી વખત બોલ્યા કે, ભાભી સાહેબ! આજે ભુવાવો આપ્યો?

કમળા—એતો દીક! તું તેમને ભાઈ માફક ગણે

છે, તેમણે તને બેહેન કહેલી છે, વળી તે તારા બહાલાને ભાઈ માફક ગણે છે, જો ભવિષ્યનો વિચાર પાર પડ્યો તો મારે તને કેવા પ્રસંગે બોલાવવી?

પારવતી—બેન કહી બોલાવવી.

કમળા—આપણી દોસ્તીના હકમાં હું તને બેન બોલવાનું સમજું છું. પણ બીજી રીતે તમને મારે ‘પારવતી’ બા, કે, જોડાણીજી, કહેવા.

પારવતી—સારે આપણે કસ્તુર ભાભીની સાથે તમામ જાતની બોલવાની છુટછે, એવો સ્નેહ છે. તે સ્નેહમાં આપણે કસ્તુર ભાભીને બેહેનની માફક જાણીએ છીએ તો શું! આપણે અમૃતશંકરને બીજી રીતે બોલાવવા? પણ ના દુનિઆનો ધારો છે કે, કોઈ વૃદ્ધ માણસ જતો હોય તો તેને ‘કાકા, કહીને ઘણા માણસો બોલાવે છે. તો શું! તે કાંઈ કાકો થઈ ગયો કહેવાય? પણ ના અંદર અંદરનું જે સગુ હોય, તેજ સગપણે યા તેજ સ્નેહે બોલાવાય.

કમળા—કહેલું છે કે, ભણેલો માણસ અજ્ઞાની સપ્સને ઓળખી શકે છે, કેમકે પોતે પણ એક વખત અજ્ઞાની હતો. પણ અજ્ઞાની સપ્સ ભણેલા સપ્સને કદી ઓળખી શકતો નથી કેમકે પોતે અજાણ્યો છે.

પારવતી—હા, તારું કહેવું ખરું છે. પરંતુ તારા કરતાં હું વિશેષ ભણેલી નથી?

કમળા—બેન તું બુલાવો ખામ છે, અથવા તો બીજાને આપવા માહે છે, પણ મારા કરતાં તું વિશેષ ભણેલી છે એમાં તું તો શું! પણ અન્ય માણસોએ કમુલ કરશે, કારણ તારો અભ્યાસ મારા કરતાં વધારે છે?

પારવતી—તારું કહેવું સમજી હું તને બુલાવો આ-

પવા આહાતી નથી, પરંતુ આમાં મારી ખુદીનોજ ભુલાવો છે. પણ તું અપુરુષ વિચારે બોલી હોઉં એવું મારી નજરમાં આવે છે. કારણ હું તમામ રીતે ભણી ચુકી કેહેવાઉં નહીં પણ મારે એટલું તો કયુલ કરવું પડે છે કે, હું ઉંચા ધોરણમાં ગઈ છું એટલે નિંચા ધોરણની ગમ્મત વિસરેલી છું પણ વિચાર કે તેજ નિશાળે ભણવાના માટે તમે પાટલીપર ધુળ નાંખો છો તો હવે થોડે થોડે ભણશો એટલુંજ બાકી છે?

કમળા—તારા કહેવા મુજબ હવે પછી ભણવાની છું, એટલે આ ભવિષ્યના સદાની હકીકત ખાત્રી પુર્વક કહી શકાય નહીં પણ તમે તો નિંચા ધોરણમાં પાસ થઈ ઉંચા પ્રકારની કેળવણી લ્યો છો? એટલે ઉંચા પ્રકારની કેળવણીની ગમ્મતના લીધે નિંચા ધોરણની ગમ્મત વિસરો, તેમાં હું પણ કાંઈ અજ્ઞાન માનતી નથી.

પારવતી—તને માલુમ તથા અનુભવ પણ છે કે, ખીલતી યુવાની માણસ માત્રને બહાલી લાગે છે. પણ વૃદ્ધ વસ્થા બહાલી લાગતી નથી, તેમજ ભણવાં બેસતાં ધણું વહાલું લાગે છે. પણ ભણતાં તે ધણું અધરું માલુમ પડે છે.

કમળા—ભણતાં તને અધરું માલુમ પડતું હશે? એ વાત હું ખરી માનું છું પણ થોડો વખત ગુજર્યાકેડે અને તેમાં પોતાનું લક્ષ લાગ્યા કેડે, અધરું માલુમ પડતું હોય તેવું મારા ધારવામાં નથી.

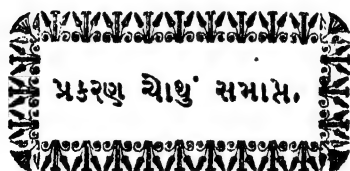
પારવતી—જેમ જેમ ભણવા માંડ્યું તેમ તેમ નવાં પુસ્તકોનો હૃદયમાં વાસ કરવો પડે છે અને એકુદરતી નવો અભ્યાસ ઘણી પિડા આપે છે. તે વખતે બહુ આ ભણવું, એવું લાગે છે.

કમળા—કોઈની દહન કીયા થતી વખતે રમશાને

ગયેલા હોઈએ ત્યારે મરણના ભય વિષે વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. પણ ધરે આવ્યા કેડે તેમાંનું કાંઈ સાંભરતું નથી. તેની માફક તારી ખતાવેલ પિડા વધારે વખત રહેતી નથી તેમજ તે પુસ્તક તમારા હૃદયની સાથે પરિપક્વ થઈ બુદ્ધિ-રૂપે બહાર પ્રકાશ આપે છે. અને જે વખતે હર્ષથી બોલાવે છે ત્યારે કેવું બહાલું લાગે છે? તેવાં પુસ્તકોનો વાસહજી તારા હૃદયની સાથે થયેલો નથી, તોપણ વાત ઉડાવવાના માટે આવી તદ્દખિરો શા માટે કરે છે, તેમજ ભણેલી છે, તેથી સતોષ ન થતાં પ્રતિદિન ભણવા ઉમંગ કેમ વધારે છે?

પારવતી—હું કહું છું તે વાત તને પસંદ પડતી નથી તો તે કેહેવા મારે જરૂર નથી. મારા અસતોષનું કારણ એટલું છે કે, જે કામ લીધું તે પાર પાડવું એવો મારો હેતુ છે તોપણ આ જવાબ ધણો અપુર્ણ છે તેના જવાબની તને અનુભવ થયે ખાત્રી થશે?

ઉપર પ્રમાણે વાતચીત થતાના દરમીઆંન આપણા આ લઘુ પુસ્તકની પ્રિયા કમળાગૌરીની બાબી કસ્તુરયા અમૃતશંકરની પ્રીયા આવી તેમના પાસે ઉભી રહી. હર્ષથી સાથે અન્યોન્ય બેઠયા, કસ્તુરે પોતાની વિતક વાર્તા અચઈતી કહી સંભળાવી, તેથી પારવતીએ કમળાગૌરીને કહ્યું કે, ધારેલા બંદરે વ્યાપારી આવી પોહ્યાઓ છે આથી તે સમજી ગઈ ને તમામ નિચે આવ્યા.

પ્રકરણ ૫ મું.

ઇંદ્રવજ્રા જાંદ.

શ્રંગાર સારા સજવા ગમેના,
બાગો બગીચા ભભવા ગમેના;
સજજીવનં જીવ ઉડી જતોરે,
આહા ! પ્રિતીમાં રસ શું રહ્યો છે?

રાત્રીના સાત વાગ્યાનો અરસો હતો. ચંદ્રમાના પ્ર-
કાશમય કિરણો તદ્દન હરકત રહીત આ દુનિઆ ઉપર સ્વ-
ચ્છ રીતે પ્રકાશિત થયેલાં હતાં. પવન પણ રૂતુને અનુસ-
રતો જોકે ગરમીમાં મત થયેલો હતો, તથાપિ ગરમિતું અ-
હેપદ તજી દઈને શાન્તતા ધારણ કરી, શરદ રૂતુના વાયુની
માફક અથવા તો, ઘણા દિવસના વિરહથી પિડિતમાંન પુ-
રૂંપને તેની પ્રિયા મળી, તે વખતની બેશુદ્ધિ ટાળવા, ખ-
સના વિંજણે પવન ઢાળતી હોય ? તેની માફક મંદમંદ
રૂંપે આ દુનિઆના દુઃખી પુરૂંષો કે જોએ વિરહે અથવા
અવિરહે પણ વિરહ સમાનના દુઃખે દુઃખી છે, તેને પ્રિયા-
રૂંપ બની શાન્તતા પ્રસારતો હતો. વિલાસીજનો આનંદરૂંપી
મદિરા પાન કરી આ હુનાળાના દિવસની ગરમીથી પોતા-
ના તપેલાં તન્ન તથા તે પ્રમાણે પોતાનાં ગભરાએલાં મન્ન-
ને શાન્તી આપવાના માટે ચંદ્રમાના પ્રકાશથી રૂંપેરી આ
ભાષે બંનેલી શાન્તમય અગાશીમાં પોતાની પ્રિયાની સાથે
હાસ્યાવિનોદમાં ડોહી રહેલા હતા. મુસાફર લોકો પોતાની
મુસાફરીની મેહેનતથી મુક્ત થઈ વિશાલ મેદાનમાં પડ્યા પ-
ડ્યા ચંદ્રને ચક્રોરની માફક ચુંબન આપવા માગતા હોયની,
તેવું જોવામાં આવતું હતું. શહેરમાં ઘણા ભાગે આનંદનો

૧૨સાદ વરસી રહેલો હતો, બદકે દુઃખી પુરુષોના દુઃખપણ
 આ આનંદની હહેરમાં તણાઈ શાન્તવન થયેલાં હતાં.
 મોજલા લોકો સતાર, સારંગી વગેરે વાજાંતના વાદ્ય શો-
 ખીલા સજ્જનોના શિર ડોલાવતા હતા, અને કેટલાક નિ-
 શાખાજ લોકો નિશામાં નિમજ્ન હતા. કેટલીક પાપ મુલક
 વિલાસીનીઓ પોતાના મંદિરના દ્વાર આગળ ખુરશીઓ નાં-
 ખી પોતાનો સરસ કસકસતો શણગાર સજી અડધા ઉધા-
 ડા શીરે પગ ઉપર પગ ચડાવી ઝીણાસ્વરે ‘કનસર્ટી’ બ-
 નવી આવતા જતા વિલાસી જનોના મનપર કામેચ્છા
 ઉપજાવી અણીઆળી આંખે આવવા માટે ઇસારો આપ-
 તી હતી. કેટલીક જગોએ નાચરંગ થઈ રહેલો હતો. અને
 ઉંચી જાતના અત્તરોની ખુશખો મગજ તર કરતી હતી.
 બાપારીઓ પોતાની દુકાનનો સામાન સંકેલતા હતા. સ-
 રાશી લોકો પોતાના નાણાની થેલીઓ પોતાના મેળની
 સાથે મેળવી જમે ખર્ચ નાંખતા હતા. કારીગર લોકો પો-
 તાના ધંધેથી મુક્ત થઈ ધરે મજા મારતા હતા. ગરીબ
 મજુરો પોતાની મજુરીથી થાકી જ્યાં ત્યાં લોથ થઈ પ-
 ડેલા હતા. હવા ખાવાના માટે ગયેલા શોખીન પુરુષોની
 બગીઓ ધમધમાટ કરતી આવતી હતી. તેમજ જાહેર ર-
 સ્તા ઉપર હજારો માણસની ગીરદી આવાગમન કરતી હ-
 તી. આ વખતે આપણા પ્રદેહાદ અને પ્રજુલાલ અમૃ-
 તશકરની ખાંચી લાઈઝિરીમાં ખેડેલા હતા. અમૃતશંકરે
 પોતાના પ્રાણુરક્ષકોને ગમ્મત પડે તેના માટે મનપસંદ
 જોડવણ કરેલી હતી. જોડકના મધ્યસ્થને ઉંચી જાતનું ઝુંબર
 લટકાવેલું હતું, અને તેની અંદર દિપમાળા યુક્તિથી જોડ-
 નવામાં આવેલી હતી. જે તે વખતે એવી શોભાયમાન

દેખાતી હતી કે, તારાનું ઝુમખું લટકાવી દિધું હોયની ! તેમને બેસવાની ખુરશીઓની આગળ આસમાની રંગનેદ મેજ ખડો કરવામાં આવેલો હતો, જેની બંને બાજુએ ઉંચી જતના વાલશીટો તેજસ્વી તારાની ઉપમા પામતા હતા. વળી સામી બાજુએ જુદીજુદી જતની ચોપડીઓ ગોઠવવામાં આવેલી હતી. જાહેર રસ્તા તરફની તમામ ખારીઓ હવા આવવાના માટે તદ્દન ખુલ્લી મુકવામાં આવી હતી તેમજ લાગતો વળગતો તમામ સામાન તૈયાર રાખવામાં આવેલો હતો. અમૃતશંકર પોતાની તથીયત નાદુરસ્ત હોવાના લીધે હાજર નોહોતો પણ તે પોતાના મુકામે ઉંઘવાની તૈયારીપર હતો. આ વખતે જે ભીંતને ઇગતા આપણા પ્રદહાદ અને પ્રભુલાલ બેઠેલા હતા. તે ભીંત લગતી એક અગાશી કાઢેલી હતી ત્યાં આ વખતે આપણી કમળાગૌરી, પારવતી અને કસ્તુર બેઠેલા હતા.

પ્રદહાદ તથા પ્રભુલાલે મેજ ઉપર પડેલી કેટલીક ચોપડીઓ જોઈ પણ વાંચવાનું દિલ તેમાંથી એકે જાણાનું થયું નહીં. ને ગમ્મતની વાતો કરવા લાગ્યા. તેઓનો ગંભીર પણ કાંનને પ્રિય લાગે તેવો મધુરસ્વર અગાશીમાં બેઠેલી તારણીઓના કાંનપર પડ્યો. જે સાંભળી આપણી પ્રેમધેલી તારણીઓથી રહી શકાયું નહીં અને સાંભળવા માટે પ્રદહાદ અને પ્રભુલાલ ન દેખી શકે તેવા જાળીએ આવી ઉભી રહીઓ.

પ્રદહાદ--જ્યાં માઆપ સુધરેલા હોય, ત્યાં છોકરાં પણ સુધરેલાં હોય, જોકે મી० અમૃતશંકર પોતાનું જ્ઞાન સુધારવાના માટે કેવો ખંતીલો છે ? તેમજ આપણા માટે પણ કેવો પ્રયાસ લીધેલો છે ?

પ્રભુલાલ—તારા કહેવા મુજબ બેશક આ ઘર ઘણું સુધારાપર છે.

પ્રદહાદ—આજના અવલના દાહાડા જોકે કોલેજ છોડ્યા પછી કેવા માડા લાગતા હતા, અને લાગે છે. સરખા સરખીની ગમ્મત ભરેલી સોખત છોડતાં તેણે મારા મનને ઘણી માઠી અસર કરેલી છે.

પ્રભુલાલ—સરખા સરખીની સોખત આ વિશ્વના અંદર જોગી, સન્યાસી, સાધુ વગેરે સંસારત્યાગી સ્ત્રી પુરુષો શિવાય કોઈને બહાલી ન લાગે? તેવું હું પણ મારા મનમાં સમજતો નથી.

પ્રદહાદ—મારું કહેવું તારા વિચારના અનુસાર નથી તોપણ વયે સરખાંથી સોખત બહાલી લાગતી નથી, પણ તેનાં પ્રમાણમાં બુદ્ધી અને રૂપ સરખાપણું કરી શક્તાં હોય તોજ મનને આનંદ દાયક છે. નહીં તો જોગીને નકાદીના જોડા બરોબર કહેવાય?

પ્રભુલાલ—મારે તો મારા માઆપના હાથે થએલું છે, એટલે મારાથી પુરવાર તપાસ થઈ નથી પણ તું તો તારા હાથે તપાસ કરીને લેછે, એટલે તને આનંદ દાયક નહીં લાગે તેવું તો બનવાનું નથી? (કમળાગૌરી અને પારવતી સામસામું જુએ છે.)

પ્રદહાદ—હું વ્યાપારી છું ને માલ લેવાના માટે આવેલો છું તે ખરું છે, પણ માલ ખરીદ કરાવવામાં દલાલ રૂપે તું છે એટલે મારે તારા ઉપર ભરંસો રાખવા જેવું કહેવાય?

પ્રભુલાલ—કદાચ દલાલ મને ગણે છે તે ખરું પ-

ણ માલ લેવો યા ન લેવો એ માલીકના મન ઉપર રહેલું છે, અમે તો માલ બતાવીએ ને કીંમત ઠરાવી જાણીએ.

પ્રદહાદ—તને તારા સુચ માળાપોએ એવું જોડું મેળવી આપેલું છે કે, તને તારા હૈયાની બળતરા નથી. એટલે તે તારૂં દષ્ટાંત આપ્યું એ સ્વભાવિક છે. પણ હરકોઈ કાંમ કરવા માંડ્યા પછી આખર વખતે શંકાશીલ થયા ત્યારે તે કામ પડતું મુંકવું તેનાં કરતાં તે શરૂ કર્યાં પેહેલાં તેના છેવટ વિષે નફી કરી લેવું એ વધારે સારું? શું! હાથે તપાસ કર્યાથી ગાંડા કહેવાઈએ?

પ્રભુલાલ—મારો મત પણ તને મળતો છે. તદ્દાવત માત્ર એટલોજ છે કે, તે તપાસ થોડા વખતમાં થઈ શકતી નથી અને થોડા અનુભવ ઉપરથી ખાત્રી કરી લેવી તે તદ્દન અપુર્ણ છે. માટે બની શકે તો પુરતી તપાસ કરવી નહીતો એહેતર છે કે, તેના અનુભવવાળા માણસો કહે તે ખરી માંની લેવી.

પ્રદહાદ—અનુભવવાળાના ભરસે રહેવું તે તો છેવટ છેજ. પણ જેટલો બની શકે તેટલો જાતે તપાસ કરવો તે અત્યુત્તમ રસ્તો મારી નજરમાં આવે છે કારણ અનુભવવાળા માણસોનો પાછળથી દોષ કાઢવો તે સારું કહેવાય નહીં કહ્યું છે કે,

માલિનિ હંદ.

સગુણવ ગુણદા કુર્વતા કાર્ય માદૌ
પરિણ તિર વધાર્યા યત્રતઃ પંઢિતેન્
અતિર મૃસ કૃતાનાં કર્મણામા વિપત્તૈ
ર્ભવતિ હ્રદય દાહી શલ્ય તુલ્યો વિપાકઃ

ગુણવાળું કે ગુણવિનાનું કામ કરવું તે પેહેલાં પંડીતે પ્રયત્નથી તેનાં પરિણામનો નિશ્ચય કરવો કારણ કે, વિચાર્યું ન હોય એવું જે કાંમ કર્યું હોય તેનું ફળ મરણ સુધી સ્થિતિના સરખું હૃદયને દાહ કરનાર થાય છે.

પ્રભુલાલ—મારૂં મુળનું કહેવું એજ મતલબનું છે કે, જાતે તપાસ કરવી.

પ્રદહાદ—ના સાથે રહીને અથવા સમતીથી કરવી, પણ ભાઈ મને તે ફળ પરિપક્વ હોવાના માટે સદેહ છે?

પ્રભુલાલ—તને ખાત્રી નથી, પણ તારી ધારેલી પ્રિયાના દોરતે મને આપેલી ખાત્રી ઉપરથી કહું છું કે, તે ફળના માટે મને કોઈ પણ જાતનો શંક નથી. વળી જન્મ-તી વખત તેની ચાલાકી મેં આરિક નજરથી જોઈ હતી?

પ્રદહાદ—તને ખબર છે કે, હરેક માણસ પોતાનાથી બને તેટલી મહેનત ભેઈ હું ચાલાક છું તેવું બતાવવાના માટે મથે પણ કચ્ચા ફળનું પરિણામ અતે કચ્ચુ જ આવે.

પ્રભુલાલ—આવા કેટલાક અનિયમીત વિચારો મને શંકા ઉપજાવે છે. જો તેણે ચાલાકી બતાવી તો તે હાલકી પંકતીના પાત્ર થઈ, જો તેણે ચાલાકી ન બતાવી હત તો તું તારા મોઢેજ તેને મુરખ કહોત? આવી અજ્ઞ રીત ચાલે છે, તે ફળ તદ્દન કચ્ચુ નહીં પણ પાકવાપર કચ્ચું છે એટલે બિગડવાનો સંભવ ન હોય?

પ્રદહાદ—આ બાબતમાં અનુભવ વિના જે કહેવું તે કેવળ નકામું છે પણ પરમેશ્વર એવો વખત ક્યાંથી આપે કે, કેટલાપણું તે તુરત જોઈ શકાય? તારા કહેવા મુજબ અત્યારે રૂપ છે. પણ અંદરનો તત્વ વિમળ હોય તોજ ઠીક.

પ્રભુલાલ—એક વખત નકારી સ્ત્રી મળી કે, તમામ સ્ત્રી જાત ઉપરથી તારી આસ્થા ઉડી ગઈ અને બહેમી બની ગયેલો છે. પણ જગત્-તાએ આ દુનિઆના અંદર તમામ સ્ત્રી એવી બનાવેલી નથી. અને તે કળનો કોઈ પણ ભાગ નકામો નથી.

પ્રદહાદ—તને ટેવ પડેલી છે કે, જે વાત લીધી તેને તું એવી તો ચડાવે છે કે, તેવી વાત આ દુનિઆના અંદર કવચીતજ હશે? સુજે તેવાં મન્યુત કારણો આપો પણ પોતાના કહેવા આડે તે તમામ નિરર્થક છે.

પ્રભુલાલ—મારા વિચારમાં મને જેનો ટેકો મળેલો હતો. તેણે મને સીદ્ધ કરી આપેલું છે કે, તે કળ બહુ સુંદર અને ગુણવાળું છે, તે ઉપરથી તેની અતીશયોકતી નહીં પણ સાધારણ વર્ણન કરતો હતો, તે તને ગમતું નથી, તો મારું કહેવું મારી પાસે રહ્યું? મારે કાંઈ શાખાશી ખાટવી નથી.

પ્રદહાદ—પ્યારા ! આટલું બધું તું બોલીશ, એવું ધારી બોલવાનો મારો હેતુ નહોતો. છતાં બોલી તું તારા મનને ખોટું લગાડતો હઉ તો તારી પાસે હું માફી માગુ છું, પણ આજનો દિવસ આનંદનો છે છતાં મારા શરીરના અવયવ ચેતન રહીત જણાવાનું કારણ શું હશે ?

પ્રભુલાલ—ચીંતારૂપિ ચીંતાઅજિતી જેના ચીત હમેશાં બળ્યાં કરે છે તેના શરિરના અવયવ ચેતન રહીત જણાય તેમાં કાંઈ અન્ય જેવું નથી.

પ્રદહાદ—ના. પણ આ વખતે તો મને ધ્વિરે આશરૂપિ અત્યુત્તમ ઔષધી આપેલી છે એટલે અચેતનતાપણું મ હોવું જોઈએ.

પ્રભુલાલ—સારે હું ધારંધુ કે, આશા તારામાં અચેનતાપણું લાવે છે.

પ્રદહાદ—સારે શું ! આપણો ભાગ્યોદય ફક્ત આશા ઉપરજ રહેશે છે કે ?

પ્રભુલાલ—જ્યાંસુધી આપણે આપણા કામમાં ફળીજીત થયેલા નથી. ત્યાંસુધી તો આશારૂપજ કહેવાય ? પણ આપણે આશા બંધાયેલી છે, એટલે બીજાઓની માફક આશા બંધવાની રહેલી નથી.

પ્રદહાદ—ઘડીકમાં ખુશ, અને ઘડીકમાં અખુશ, કરી વ્યાકુળ જીવને અતૃપ્ત કરવો છોડીદે. હું ગમે તેમ બોલું છું તોપણ તારા સમજવામાં છે કે, આ જીવે જેની સાથે ગાંઠ બાંધેલી છે, તે ઘણીજ મજબુત છે. તે એટલે સુધી કે, આ જીવંતોના તમામ આધાર ફક્ત તેના ઉપરજ રહેશે છે.

પ્રભુલાલ—પરમેશ્વર તમારી આશા બર આણે. પણ ઘણાક યુવકો યુવાનીના મદે મત્ત થઈ પાણીના ચડતા વેગમાં તણાઈ જાય છે. અને મિત્ર તથા ભાઈમાંકુ બદલે પોતાના કુટુંબને ઘણા સંતાપકારક નિવડે છે. તે શું ! પોતાની આગળ ઉપરની અવસ્થા ઉપર ખ્યાલ નહીં આપતા હોય ?

પ્રદહાદ—તું મને અગમચેતી આપી દૃષ્ટાંતથી સમજાવે છે કે, તું મને એવોજ ધારે છે.

પ્રભુલાલ—હું તને એવી રીતે સમજતો નથી. બદલે તારી યુવાનીના માટે આગળથી એવું અનુમાન બેસું છું કે, પાણીના ચઢતા પુરમાં જેમ નાવિક પોતાનું નાવ બહુ સંભાળતી ચલાવે છે, તેવી રીતે ચલાવવાના પાત્ર તુ

યંદશિ પણ આ વિચાર ભવિષ્યના છે.

પ્રદહાદ—ભલે પણ જે પતંગીયુ તીવ્ર અમીમાં બળી મરવાનો સંભવ છતાં પોતાના પ્રાણની દરકાર ન રાખતાં પડે છે તેની માફક આપણે બધા સમજીએ છીએ તોપણ આપત્તીની જાળવાળા એવા સંસારના વિષયોને કેમ છોડતા નથી.

પ્રભુલાલ—ત્યારે શું ! ભવિષ્યના માટે તું એવા વિચાર બાંધે છે કે, એવા વિષયી વિચારને વિષવત્ સમજવા ?

પ્રદહાદ—હું એવા વિચાર રાખવા ચાહતો નથી અને ચાહીશ ત્યારે પણ તારા જાણવા બાહાર રહેશે નહીં.

પ્રભુલાલ—માઈ ! ઘણો સ્વાદ અને ઘણો સ્નેહ પ્રથમ તો બહાલો લાગે પણ તેની જુદાઈ થયે મેળવવાના માટે જ્યારે પરિશ્રમ પડે ત્યારે તે આપણને ઘણુંજ દુઃખ દેછે. માટે હદ કરતાં સ્વાદ તથા સ્નેહ વધારે કરવો નહીં આ ખરું હશે ?

પ્રદહાદ—ખરું જોઈ શામાટે પુછેછે. પણ તું મને તાલીમ આપવા માગે છે. પણ જે સખસ લોકોને સારા કામ કરવાની તાલીમ આપે અને પોતે તે મુજબ નવર્તે તેને કઈ ઉપમા યોગ્ય ગણાય ?

પ્રભુલાલ—તેને ઉપમા તને મુનાસખ લાગે તે તું જોલ ? પણ હું મારા જોલવા પ્રમાણે નથી વરતતો તેનો તને શું અનુભવ છે ?

પ્રદહાદ—તું જાણે છે કે, આપણે જુદા થોડો વખતજ રહેતા હોઈ શું ? તો વિચાર કરકે મને તારા કામનો અનુભવ હોય તેમાં શું અજ્ઞ ! પણ તારા કહેવા

પ્રમાણે અભારે તારેજ વર્તવાનું છે. તે પ્રમાણે વર્તવા મા-
રે વખત નથી,

પ્રભુલાલ—અમે કહીએ છીએ તે પ્રમાણે અમે
વરતીએ છીએ અને જેને હવે પછી તે મુજબ વર્તવાનું
છે, તેને વર્તવાની રીતીથી વાકેફ કરીએ છીએ, પણ તું
તમામ અન્નણ્યો હોઈ એવું મારા જાણવામાં નથી.

પ્રદહાદ—અલખત! એ ડાહ્યા પુરપતું લક્ષણ છે.
સાથે ભણેલા છીએ એટલે એ વિદ્યામાં આપણે સરખાપ-
ણું કરી શકીએ તેમ છે. તોપણ મારાથી તું એક વિદ્યા
વધારે છે ?

પ્રભુલાલ—મારી વધારે વિદ્યાનો અતુલવ હું લઉં
છું. તેમજ સદરહુ વિદ્યા તારા જાણવા બહાર નથી. પણ
તેનો અજમાયસ તું કરી શક્યો નથી.

પ્રદહાદ—ખેર ! એ બાબત વધારે ટીકા કરી મારા-
મનને બળાપો આપવા હું માગતો નથી. અહો ! એક ત-
બીયત ઉપરના વિચારથી કેવા વિચાર ઉપર આવતા રહ્યા.

પ્રભુલાલ—જ્યાં સુધી તનની તૃપ્તિ થયેલી નથી ત્યાં
સુધી તબીયત નાદુરસ્ત હોય ?

પ્રદહાદ—મારી ખરી વાતમાં જે કે, આપણને ગ-
યા રોજનો પોહોએલો શ્રમ હતો, આટલુંજ કહેવાનું હ-
તું. પણ લાગેલ થાક દુર કરવાના માટે ઇલાજની મેહેનત-
થી ડરી તે વાત તેં દબાવી દીધી. પણ ભાઈ તનની તૃપ્તિ
થવામાં તારા કહેવા મુજબ દેર મારા સમજવામાં છે. પણ
ચાલાકી જેવાના માટે જે મનમાં આતુરતા રહેલી હતી તે
પરિપુર્ણ થયેલી છે. એટલે મારા મને તૃપ્તિ હું તું જાણે
છે કે, કોટે હાડકાં બાંધી ફરાય નહીં ?

પ્રભુલાલ—જે હું ઇલાજના શ્રમથી પાછો હઠેલો છું તો મને વેળાસર રજા આપ કે, થાક દુર થવાના માટે તારા રોગના યોગ્ય કાંઈ પણ ઔષધ આણું કે, તારા મનની આકાંક્ષા પરિપુર્ણ થાય. પણ મને તૂંમ થયો એટલે પત્યું પણ તારા શરિરના ગરમ લોહિનો ઘોઘ જોશબંધ વેહેતો હશે તેનું કેમ?

પ્રદહાદ—મારા સ્વપ્ને પણ હું વિચાર રાખતો નથી કે, મારા રોગના યોગ્ય ઔષધી પ્રાપ્ત થાય તોપણ યોગ્ય હો અથવા તો નહો પણ અત્યારે મારે તે ઔષધ વિપ સમાન છે. પણ તું જે રજા માગે છે. તે તારા મતલબથી માગે છે. પણ ખરું પુછાવે તો તે રજા હું આપવા અશક્ત છું, સખ્ય હું એકલો છઉં. લોહિ ભ્રમવાનો અર્થ હું આ સમજું છું કે કાંઈ જોસ્સાનું કામ કરેલું હોય?

પ્રભુલાલ—શું! જોસ્સાનું કામ કરવા વિચાર હોય ત્યારે લોહી જોસબંધ બેઠું નથી? જો બેઠે છે. અને ધારેલી ધારણા પાર પડતી નથી ત્યારે માણસના મનમાં બેચેની આવે છે તે માફક તારામાં છે પણ હવે મને જણાવ કે, મારો શું મતલબ રહેલો છે?

પ્રદહાદ—તું તારા તનનું કારણ મજબુત કરવાના માટે કારણો આપતો જાય છે પણ સાંભળ દુનિઆદારીમાં જે તન તૂંમી છે તે હું તુચ્છ સમજું છું તેમ તે ન કરવી તેવો મારો હેતુ નથી તારી મતલબના જવાબમાં મારા ધ્યાનમાં એવી રીતે આવે છે કે, ‘તારી પ્રાણ પ્રીયા’ અહીં છે તે શું તું જીવી ગયો હોઈશ (કમળાગૌરી, પારવતી સામું જોઈ હસે છે.)

પ્રભુલાલ—માહરા વાહાલા! મારી પ્રાણ પ્રીય અહીં

છે તેની સાથે વાતચીત કરવાને માટે માહરા મનને ધણો-
જ ઉમળકો છે તે ઉમળકો પાર પડેલો છે અને પાર પ-
ડશે પણ તારે તેમાંનું શું છે?

આ વાક્યથી પ્રદહાદતું મન શોકાતુર થઈ ગયું.
પોતાના મીત્રની સાથે ચાલતી વાત અંધ કરી બોલાવા
લાગ્યો કે,

ઇદ્રવજ્ઞ છંદ.

બાપે બિચારે દુઃખ આ પ્રમાણી, લીધી ખરી કૂળ તપાસિ શાણી;
શાણી ગણાણી સહુ ગામ ગામે, શાણો ગણાણો પથરા સમાને ૧
કીધું પિતાએ સહુ સસ રહુ, આત્મા તજી કૃત્ય કીધુંજ કૂડું;
આદોષનો રોષ વિશેષ હોયે, છું બાળ તારો નહિં અન્ય કોયે. ૨
અજ્ઞાનને કેમ પુરે પુરીદે, કંગાળને કેમ ઘટેલ તું દે;
એ દેસલો કેમ ગણાય સારો, તેવું થએ તે શું કરે બિચારો. ૩
ચાતી અવસ્થા જ્યમ દહેરયાતી, તે તો નકામી નિરમાં સમાતી;
નાડી બિચારી ગઈ દામ છોડી, આવે પછી કેમ મરોજ દોડી. ૪
એવી અવસ્થા જતિજે નકામી, તો તે ગણું નીચનિ રે ગુલામી;
જ્યારે જણાતી ચિજની જરૂરી, તે તો પુરી ના રહિરે અધુરી. ૫
થાતો બકારો ઘણું ગર્ભ લાગે, આરે પિડા માહરિ કાણુ ભાગે;
પાણી પિઉ તેમ તણાઉં, દહેરે વ્યાકુળ માઈ મનડું અરેરે. ૬
તાપે કરીને તનડું બળે છે, વ્યાકુળ ચીત્તે મનડું ભમેછે;
નાના ગમે આજ મને અહીંરે, 'નોતી થઈ' તેમ રિજુ નહીંરે. ૭
રેરે ભ્રમર શું ભમતો વનેરે, પોકાર તારો ન ગણે મનેરે;
નળ ધરે જ્યાં ભમતો નકામો, દેશે તને ભોગિ ભુડો ભુલાવો. ૮
ભૂખ્યો પુરો ભૂખ ન ભાગતીરે, ટાંપી રહ્યા આગ વસી અતીરે.
જોડું ખરે હું અહિં વાટડીરે, સંભારું છું હું ઘડિએ ઘડીરે, ૯
વ્યાધી વધીછે મુજને તૃપાની, ક્યારે થશે આ રતુરે તૃપાની,
રેરે વિભુ વારિ વર્સાવનીરે, તૂમી થવા હે 'અલિ' આવનીરે. ૧૦

મનહર છંદ.

અહો પ્રાણ પ્યારિ માર મુંકયો તેં વિસારી મને,
 દાહ થયો અંગમાંહિ હવે હાય શું કર!
 સુતી અપશોષ સોષ કંઠમાં પડેછે મને,
 પ્રાણ પ્યારી પાણી કોણ આપે કે હુંતો ઠરું;
 જેના જવાબમાં પ્રભુલાલ બોલ્યો કે,
 અહો પ્રાણ પ્યારા પાણીમાં^૧ મુકેલું પાણી પાત્ર;
 લેની અપશોષ કરી દોષ કેમ કાઢેછે,
પ્રદહાદ—પ્યારી પ્યારી કહી મારો કંઠ હે સુકાયો બહાલા;
 કોણ પાણી ગૃહણ કરાવી દુઃખ કાપે છે.
 આવી સ્થિતિ ઉપર **પ્રદહાદ**ને આવેલો જોઈ તેની
 સાથે ઘણી વાતચીત ન કરતાં **પ્રભુલાલે** તે નિંદ્રાવશ થ-
 ઈ જાય તેના માટે પ્રયત્નનો સ્વપ્ના માંડયા, જે કે તેથી
પ્રદહાદ ઉંઘ્યો નોહોતો પણ **પ્રભુલાલના** સમજવામાં
 આવ્યું કે, **પ્રદહાદ** ઉંઘવા ઉપર છે. **કમળાગૌરી, પાર-**
વતી અને **કસ્તુર** ઉંઘવા ઉપર જાણી પોતાના સ્થાનકે
 જઈ બેઠાં આ વખતે **કમળાગૌરીની** સ્થિતિએ બહુ અ-
 જબ રૂપ ધારણ કરેલું હતું તે પોતાના પ્રિતમની સાથે
 બોલવા ઘણી ઉત્સુક હતી, પણ શરમના લીધે બોલવા પા-
 મી નહીં તેને જાણીયેથી ખસવા બીલકુલ ઈરાદો નોહોતો.
 પણ લાચારીની સાથે સખીઓ સંગાથે આવવું પડ્યું તેને
 પોતાના મનમાં પોતાના પ્યારા વિષેના વિચારો આવતા હ-
 તા. બીજું કાંઈ ગમતું નોહોતું. આ વખતે ફક્ત પારવતી
 અને કસ્તુર વાતચીત કરતાં હતા. પણ તે તરફ તેનું બિ-
 લકુલ લક્ષ નોહોતું.

કસ્તુર—પારવતી બા. મને તો પુરું ખાત્રી થએલી છે કે, પ્રહ્લાદના જેવો હીંમતાની મદદ ત્યાં સર્વે ગુણે યુક્ત એવો ભાગ્યશાળી પુરુષ આ દુનિઆમાં કવચીતજ હશે?

પારવતી—હીંમતાની મદદ એ તારા અચાવ ઉપર વિચારી કહે છે. પણ સર્વે ગુણે યુક્ત અને ભાગ્યશાળી આ વાક્ય તારા કયા પ્રકારના અનુભવ ઉપરથી કહે છે કે કમળાગૌરીને બહાલી થવાના માટે મન કલ્પીત તુક્કામારે છે.

કસ્તુર—મને મનકલ્પીત તુક્કામારી ખીન્નને રીઝવવાની ટેવ કેવી છે, તે તારા જાણુવા બહાર નથી. અરે હવે મારા સમજવામાં આવ્યું કે, આતો પોતાના પ્યારાના વખાણ ન થવાથી આવું બોલવું થયેલું છે.

પારવતી—જેની જેવી ચાલાકી તેવા તેનાં વખાણ થાય છે. તોપણ હું એમ માનું છું કે, વખતને અનુસરતી જ વાત થાય હું એટલું તો સમજું છું કે, જે પ્રસંગે જે વાત ચાલતી હોય અથવા ચાલવાની હોય તેવા પ્રસંગે તે સંબંધની જે વાત આપણા જાણુવામાં હોય તે તેના ટેકામાં કહેવાય? મારો પ્યારો વખાણના લાયક હશેજ પરંતુ તે વાત અત્યારે યોગ્યતા પામે નહીં એટલે મારા પ્યારાના વખાણ તેં ન કર્યા તેથી સદરહુ કારણ પુછવા પ્રત્યે મારું બોલવું બિલકુલ નથી પણ શું અનુભવ ઉપરથી તારું કહેવું થયેલું છે તે અનુભવ ખાત્રી માટે બોલાવવા ઉત્સુક છું.

કસ્તુર—ત્યારે હવે હું સમજી કે, મારું બોલવું મનકલ્પીત તુક્કાનું તારા સમજવામાં નથી? પણ કમળાગૌરીના આગળ તેના ગુણની પ્રસંસા તેં જે કરેલી છે, તેમાં વધારો થવાના માટે સાક્ષીને ક્રોધ કરવા માગતી હોઈશ?

પારવતી—હું જે બોલી છું તે બોલુંજ હશે? પણ

વસ્તુતઃ આપણી જહાલી સખીએ મારા બોલવા ઉપર પુર્ણ પણે ભરસો રાખેલો છે એટલે મને તેમાં સાક્ષીની દરકાર નથી. તોપણી કોસની દરકારતો શાનીજ હોય? પણ વાત વિસારે પાડવાના માટે નકામા પ્રયત્ન કરવા છોડીદઈ તારો બોલવાનો હેતુ સાદૃશકર.

કસ્તુર—તારા સમજવા મુજબ અમારા ઉપર ગુજ-રતી ભયંકર આક્રમણથી પરોપકારાર્થે માર સહન કરી અ-મોને મુક્ત કર્યા તે ઉપરથી તું પણ હીંમતાની મદદ કહે છે, ને હું પણ કહું છું. સર્વ ગુણે યુક્ત આજરોજ બન્ને મિ-ત્રાની અરસ પરસની વિનોદી ચર્ચા જોવાથી મારા મનને દઢ થયેલું છે. અને ભાગ્યશાળી હું એટલા ઉપરથી કહું છું કે, 'જોઈતાતાને પીરના મળ્યા, તેની માફક જે તરફ આ-વવાના વિચારમાં ગુંથાએલા હતા તે તરફ સન્માનથી આ-વવા ઈશ્વરે આવો અત્યુત્તમ દાખલો બનાવી આપ્યો જો કે તે વખતની આક્રમણ લીધે અમારા મન દુઃખમય હતાં તો પણ તેને અત્યુત્તમનું વિશેષણ આપું છું.

પારવતી—તે બનાવ તમારા માટે ત્યાં તેમના મા-ટે અત્યુત્તમનાજ લાયક છે, પણ આપણને જે આજ રો-જ ખાલી થએલી છે તેથી તેમના ભવિષ્યના માટે જરાભ-ર વીઘ્નની ભય આપણને રહેતી નથી હવે આપણે તેમ-નો લૌકીક સંબંધ હરેક યુક્તિથી બનાવી આપવો જોઈએ એ આપણા શીર ફરજ છે. માટે તે બનાવી નચીંત થવું જોઈએ.

કસ્તુર—તમારા કહેવા મુજબ સુખ જતી વખતે મ-ને માર્ગમાં એવો વચાર થએલો હતો અને તેજ વિચાર-માં ઘોળાતા તેના માટે કયો ઈલાજ યોજવો કે, સત્વર પા-

૨ પડીએ તેનો વિચાર કરતાં તેમનાં બાઇનો તે પ્રત્યે કે-
વો વિચાર છે, તે મળતો આવવાથી તમામ મારા મનમાં
ધોળાતા વિચારો મેં તેઓના હજુર મુક્યા, જે સાંભળી બં-
નેનો અરસપરસ સંબંધ બાંધવા તેમણે દીલોગ્નનથી ખુ-
શી બતાવી હતી. ને મારી આગળ એટલે સુધી મારા આ-
અહ સીવાય કશુંક થયા હતા કે, હું મારા માઆપને હરેક
તદ્ભીરથી સમજવીને વાત પાર પડે તેવું ખચીત પછે
કરીશ.

પારવતી—જો અમરતશંકરનો ખસુસે કરી વિચાર
છે તો હવે આ સંબંધ બાંધવામાં કોઈપણ જાતની હરકત
નડવાની નથી. અને તેમનેજ સમજાવવાનું તને કહેવા મારો હેતુ
હતો—હું એક વખત કમળાગૌરીનો આપ જમતા હતા ત્યારે
ગધ, થોડી મીનીટમાં કમળાગૌરીના વિવાહ સંબંધી વાતો
નિકળી પ્રસંગ વીચારી તેમને મેં કહ્યું કે ગંગપુરમાં પ્રલ્હા-
દ કરીને એક હુશીયાર યુવક છે તેઓ બોલ્યા કે, અમારો
વિચાર છે તથાપિ અમારી દીકરી તેનો આપ હંચા કુળ-
નો હોવાથી લે તેમ નથી કારણ અમે તેનાથી નીચા કુ-
ળના છીએ. ત્યારે તે વખતે મેં તેમના મનનું સામાધાન
કર્યું હતું ત્યાર પછી ગયારોજ પ્રલ્હાદ વજેરે જમવા બે-
ઠા હતા ત્યારે કમળાગૌરીની માતૃશ્રીને મળી યાદી આપી
ઈશારાથી પ્રલ્હાદને બતાવ્યો. ત્યારે તે જવાબમાં બોલ્યાં કે,
મેં જોયો. તે માણસ સર્વે શુભે યુક્ત છે ને તેનો સંબંધ
મારી કમળાગૌરીની સાથે કરવા મને ધણો હર્ષ છે તથાપિ
મને દલગીરી છે કે, તેનું સગપણ કરેલું છે જો ન કરેલું
હતતો આ સંબંધ જોડી દેત તેના જવાબમાં મેં જણાવ્યું
કે, કોઈ કારણસર પ્રલ્હાદના આપે ન્યાતના સમક્ષ ફારગતી

લખી આપેલી છે ને જો તમારી મરજી હોય તો આવો વખત ફરી ફરીને મળવાનો નથી એવું સમજીને કે, લક્ષ્મી ચાંલ્સો કરવા આવેલી છે. ને કમળાગૌરી પણ મારા વયની છે તેવું સરખા સરખીનું જોડું ખોળતાં મોટી ઉંમરની થઈ ગઈ તે પણ સાચું કહેવાય નહીં ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે કમળાગૌરીના આપનો મત તો મારા મતથી જુદો પડવાનો નથી, અને તારૂં કહેવું ખરું છે, માટે હું અમરતશંકરને પુછી તને કહીશ, આ પ્રમાણે વાતચીત થયેલી હતી.

કસ્તુર—ત્યારે તો વાંધો બિલકુલ રહેલો નથી. મારો સસરો આવો હિંમતવાન અને વિદ્વાન યુવક જોઈ કંઈ દાપિ નાપાડવાના નથી. આજ પણ મને તેમનો ભાઈ મળશે કે, સદરહુ હકીકત કહી કાલે જેમ અને તેમ બનતી ત્વરાથી સગપણ કરાવી દઈએ પણ મને પુરું દલગીરી છે કે, આ આપણો હત્ ભાગી આર્યદેશ ત્યારે સુધારાપર આવશે. ને પોતાની ગયેલી કીર્તી મેળવશે ? પુરું જો કરી ગયા તેજ સત્ય છે. અને તેજ પ્રમાણે ચાલવા અદાપી તક માંજે છે પણ પોતાના મગજમાં એવો વિચાર નથી લાવતા કે, તે વખતની સ્થિતિ અને હાલની સ્થિતિમાં ઘણા દરજ્જે ફેર છે. તેમાં સુધારો વધારો કરી ચાલવું જોઈએ પણ એતો શાસ્ત્ર, તેનો એક અક્ષર પણ કેમ ઉલ્લંઘન થાય ? હોય લાગે ને પાપી ઠરીએ તેઓ દેવાંશી હતા, આવા જુલમી તર્ક વીતકો પોતાના મગજમાં ધુમી રહે છે. પણ એવો વિચાર નથી કરતા કે, તેઓ પણ માણસ હતા. તેમણે તે વખતની સ્થિતિને અનુસરતાં પુસ્તકો રચી તે પ્રમાણે વર્તવા તે વખતના લોકોના માટે પોતાના પુસ્તકો બાહાર પાડ્યાં. તે પ્રમાણે આપણે પણ ચાલતી સ્થિતિને

અનુસરી તે પ્રમાણે વર્તવા ધણા આગૃહની સાથે મઝ્યા ર-
હેવું જોઈએ. જુઓ કે ઈંગ્લાંડના ઈતીહાસ ઉપર વિચાર
કરીએ છીએ તો તેઓ પોતાના જુના ધારા મુજબ
આજ પર્યંત વર્ત્યા હોત તો તેઓ આ દુનિયાની આ વ-
ખતે જે ન્હોળલાલી ભોગવી યુરોપીઅન સોજલર તક જે
શેહેશાહપણું ચલાવે છે, તે બનતજ નહીં. પણ તેઓ લો-
કોએ પોતાના વખોડવા લાયક ધારા બંધ કરી, વખાણ
વા લાયક શરૂ કરી ફતેહમંદ નિવડ્યા વળી ધા-
રોકે, હાલના આપણા ચાલતા આવેલા રિવાજો શું!
સહુ શાસ્ત્રના આધાર ઉપરજ ચાલે છે ? જે ચાલે છે,
એવું કમુલ કરોછો તો એકજ દાખલા તરફ નજર કરો કે,
સ્વયંવર કરવાની આપણા શાસ્ત્રકારોની મનાઈ નથી. ને તે
પ્રમાણે કરવા લખે છે. ત્યારે આપણે તે મુજબ શામાટે
વરતતા નથી ? ત્યારે કહો આમાં આપણે શાસ્ત્ર પ્રમાણે
શું વર્ત્યા. જુના ધારા મુજબ ચાલવું જે તમે એમજ
માનોછો તો પ્રાચીન વખતમાં હાલ આવતો વિલાયતી સા-
માન તથા કપડ શામાટે ખરીદો છો ? એ પણ એક નવો-
ધારો છે. આપણા પુર્વજોને ખાદી પણ મળવી મુશ્કેલ હ-
તી. પણ અત્યારે ઉંચી જાતની મલમલનાં અસ્ત્રીબંધ અં-
ગરખાં શામાટે પેહેરોછો ? મુજ વિચાર ઉપર જઈએ તો
કપડાની જગ્યોએ ઝાડની છાલ અને પાંદડાના ગુચ્છા વા-
પરતા હતા. તે થોડા ખર્ચનો રિવાજ કાઢી નાંખી આવા
મોટા ખર્ચનાં કપડાં કેમ બ્હોરોછો ? આતો કુતરાને રોકી
શક્યા ને ખીલાડને રોકી શક્યા નહીં. તેના જેવું ગણાય.
શાસ્ત્રકારોએ તો પોકારની સાથે કહેવું છે કે—

કેવલં શાસ્ત્ર મુદિશ્ય નકર્તવ્યો હિ નિર્ણયઃ ।

યુક્તિ હીને વિચારેતું ધર્મહાનીઃ પ્રજાયતે ॥

કેવળ શાસ્ત્રના વચન ઉપરથીજ નિર્ણય કરવો નહીં. પણ તે વચનને યુક્તીથી ગોઠવી નિર્ણય કરવો એમ ન કરેતો! ધર્મનો લોપ થાય છે આ પ્રમાણે કહે છે. તોપણ આપણા લોકોના કાંન ઉઘડતા નથી, અને સ્વશાતીમાં નિથુ' અને ઉંચું કુળ કક્ત જુએ છે. પણ સ્ત્રી પુરૂષના રૂપ અને ગુણ ઉપર બિલકુલ દરકાર રાખતા નથી. એના લીધે કરીને દંપતીનું જોડું ધણા ભાંગ્યે યોગ્ય ગુણનું હોતું નથી, એટલે તેમની અમુલ્ય જીંદગીનો પ્રવાહ અણખનાવરૂપી ગલીચીથી ભરેલ વહો જાય છે. કેટલાક તેથી કંટાળી સાધુ, સન્યાસી વગેરેનું સ્વરૂપ ધારણ કરી આ દુનિયાનો ત્યાગ કરે છે. કેટલાક સમજી પુરૂષો તેમ ન કરતાં અંદરની પ્રીતીનો દોર મજબુત ન હોવાના સખએ વાંઝીયા મરે છે. કેટલાક કંટાળી તેમજ વિષયી હોવાથી ગણિકાઓનાં ઘરો ખોળી પોતાનું દ્રવ્ય કુમાર્ગે ઉડાવેછે; કેટલાકને પુત્ર પુત્રી ઉત્પન્ન થાયછે, પણ તેઓના અરસપરસના અણખનાવના લીધે ઉછરતી-પ્રજા જોઈએ તેવી કેળવણી લેઈ શકતી નથી. છોકરો નશીબનો બળવાંત હોય, અને સારી સંગતે ચડેતો કેળવણી પાંખે. પણ કેળવણી આપવાની જેની ફરજછે, તેના તરફથી જોઈએ તેવી મદદ થાય નહી. કદાપી તેનો પિતા વિદ્વાન હોય તો કેળવણી આપવાના માટે પ્રયાસ લે. અને વખતોવખત મથે. પણ તેની મુંઢ માતા વખતોવખત નવિનપ્રકારના વિઘ્નો આણી મુંકે. મારેતો કાંઈ ભણાવવો નથી? ન ભણ્યો તો શું થયું? છો ભુખે મરેતો! મારો છોકરો સુકાર્ધ જાયછે, આવું

કહી કંકાસ કરે. તેથી ભણાવનાર વિદ્વાન પુરુષ હમેશનો કં-
કાસ હડવાના માટે કંટાળી પોતાનો પ્રયત્ન છોડીદે, છોકરો
બેવકુફ રહે, કંટાળી પુરુષ પણ આખર થાકે. કારણ કે સ્ત્રી-
ના તરફથી જે મદદ મલવી જોઈએ તે મદદ તો નહીં પણ છે-
વટ દુઃખી મન ઓળખી સુખી કરવાના માટે ચાર મીઠા શબ્દ
પણ બોલી શકવાની સમજ નહીં. આનું છેવટ પરિણામ એ
આવે કે, તેનું ઘર દરિદ્રવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય. આવા લતીજે
વિદ્વાન પુરુષનું ઘર આવવાનું કારણ ફક્ત તેમના અયો-
ગ્ય જોડાનું છે. તો પછી બીજાઓનું વર્ણન હું શું
કરું ? આપણો વર્ગ અધમ સ્થિતીપર છે. તેવી અધમ
સ્થિતીનો સ્ત્રી વર્ગ આ દુનિઆમાં ભાગ્યેજ હશે ? આનું
જાણું છે, વખતે પછડાય છે, ઘણી વખત પસ્તાય છે, તો-
પણ તે રીત દુર કરવાના માટે કોઈપણ સ્ત્રી પુરુષ બહાર
પડવા હીંમત ધરાવતું નથી. કદાપિ કોઈ સાહસિક પુરુષ
ચાલતા રીવાજો તોડી નવો રિવાજ દાખલ કરી પોતાની
જાતપર અજમાવે છે. પણ ઉલટા તેની સાહસિકતા ઉપર
વિચાર ન રાખતાં જાતી બાર મુકે છે. ને લોકોનો સમુ-
દાય તેની સાહસિકતા ઉપર હસે છે, એટલે તે બીચારાને
મોટા દુઃખ સહન કરવા પડે છે. અને છેવટ હાંસીના પાત્ર
થાય છે. આવા દાખલા જોઈ ચાલતા જમાનાના કેટલાક
યુવકો બળે છે, પણ કોઈ યુવક મારી બતાવેલ સફરહુ
ભીતીના લીધે બહાર ન પડતાં પોતાની બળતરા મનમાં-
જ દાખી રાખે છે. આવી રિતે મારા જોવામાં કેટલીક
વખત આવેલું છે તેઓ અત્યારે બહાર પડવાના માટે
ડર ખાય છે. પણ ઘણું ગભરાયે બહાર પડશેજ, ને આ-
ખર ‘સત્યમેવ જયતે’ સત્યનો જય તે અસત્યરૂપી તેમ-

મા કદા દુઃસ્મીનેતો પરાજીતો હોય તો તેને કોઈ વાતો
અળખાટ કરતો આર્યદેશનો નહીં મનાવવો ?

પારવતી—શાખાશ્વ ! મારી વ્હાલી સખી, તે જે
વિવેચન કર્યું તે વાસ્તવિક છે. પણ આપણામાં સદરહુ રી-
વાજ દાખલ થાય તેવાં આપણાં ભાગ્ય નથી. એટલે અ-
સારે બોલવું નિરર્થક છે.

કસ્તુર—એતો બધું હીક, પણ આપણે અસારસુધી
વાતચીત કરી પણ કમળાગૌરી કેમ બોલતાં નથી.

પારવતી—સમજું અને પ્રેમીલાં સ્ત્રી પુરુષો વિરહ
ખાધી જેવાં અન્યોન્ય ઘેલાં બને છે. તેવાં ઘેલાં બીજા
કોઈ પણ કારણથી ભાગ્યેજ બનતાં હશે ?

કસ્તુર—કહેવું બરાબર છે. પણ એટલું બધું વશીક-
રણ શું ચલાવેલું છે કે, આપણી વાત ઉપર બિલકુલ લ-
ક્ષ નથી.

પારવતી—તું જુલે છે. એક કવિએ કહ્યું છે કે, વિ-
ચારમાં ગુંથાએલા માણસને પાંખ હોય છે. અને કામમાં
ગુંથાએલા માણસને માત્ર હાથ પગ હોય છે. અત્યારે મારા-
સમજવા મુજબ તેનું શરીર છે. પણ જીવ તેના પ્યારા
પાસે ભમે છે. એટલે લક્ષ ક્યાંથી હોય.

કસ્તુર—(કમળાગૌરીના સામુ નેઠી) બદ્ધતનું
જમણુ હોર નાણી ઝાઝું જમવું નહીં. કેમકે ઝાઝું જમ-
વાથી હોરના બદલે પાછળથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે.

આ વાક્યનો જવાબ પણ કમળાગૌરી તરફથી ન
મળવાથી પારવતીએ તેના મોઢા ઉપરથી લટકતું રાખેલું
કપડું દુર કર્યું. તો તેના ચક્ષુથી અશ્રુધારા તેની છાતી

ઉપર ટપકતી જોઈ કારણ સમજી કસ્તુર પ્રત્યે પારવતી
બોલી કે,

इत्या शया शशिमुखी, गलद ऽश्रुधारी ।

धाराभि रुष्ण मभिषि चतिह त् प्रदेश ॥

હૃદયમાં પ્રગટ થએલા વિયોગરૂંપી વન્હીથી રખે ને
દ્યઝે તેના માટે તેને હોલાવવા સાર હૃદય ઉપર પોતાની
આંખમાથી પાણીની ધારા કરે છે, આ વાક્ય સાંભળી કમ
ળાગૌરી બોલી ઉઠી કે,

स्वयंम प्राप्त दुःखोय सदु नोतीनविस्मय ।

त्वं स्मर प्राप्त दाहो ऽपि दह सिति किमुच्यते ॥

જેને દુઃખ તથી પડ્યું તે ખીજને દુઃખ દે તો તેમાં
નવાઈ જેવું કંઈ નહીં. પણ જેને દુઃખ પ્રાપ્ત થએલું છે,
અને જેણે દુઃખ સહન કરેલું છે, તે તેમ કરે પછી તેને
શું કહેવું?

પારવતી—મને દુઃખ પ્રાપ્ત થએલું છે. ને દુઃખ
સહન પણ કરેલું છે પણ તારા જેવી પ્રેમાંષ બની દિલ-
ગીરીનું વસ્ત્ર કદી ધારણ કરેલું નોહાતું. પાણીના ચટા
પુરમાં નાવિક પોતાનું નાવ બહુ સંભાળથી ચલાવી પાર
ઉતારે છે. તેની માફક વર્તવાનું છે.

કમળા—જે સખ્સ લોકોને સારાં કામ કરવાની
તાલીમ આપે અને પોતે તે શીખામણ મુજબ ન ચાલે
તો તે મીશાલચીની મીશાલે છે કે, ચેરાક પોતાના હાથમાં
રાખે છે તે ખીજ લોકોને રેશની વાસ્તે અને પોતે આં-
ધજો છે.

પારવતી—એન કસ્તુર ઉઠ, જે મિશાલચી થયા
કેલું છે કે,

ક્ષણે રુષ્ટા ક્ષણે તુષ્ટ રુષ્ટા તુષ્ટ ક્ષણે ક્ષણે ।

અવ્યવસ્થિત ચિતાનાં, પ્રસાદોપિ ભયંકર ॥

જે ક્ષણમાં રૂઠે ને ક્ષણમાં ત્રુઠે એવા અવ્યવસ્થિત
ચીતવાળાની મેહેરખાની પણ ભય ઉત્પન્ન કરનારી છે.

કસ્તુર—ચાલો જઈએ છીએ. પણ મેં તો સાંભ-
ળ્યું છે કે, તેઓ જવાના છે.

પારવતી—(કમળાગૌરીને) શું જવાના છે ?

કમળા—(પ્યારના ઉભરામાં).

મનહર છંદ.

પ્રાણા ધાર પ્યાર આ વધારિ ધારિ માઠી મતી,
શું તરંગના તુરંગ આવે પ્યારા મારારે;
ઠીક ઠાક જ્ઞાલીનો આ આવો ન હોયે વિચાર,
શું ! સતાવે છે સખી તું જશે 'મારા' 'તારા' રે;

પારવતી—ના વિચાર જ્ઞાલીનો આ, આ વિચાર ભાભીનો છે,
ભાભી સાટે જ્ઞાલી ગણી વદી 'મારા' 'તારા' રે;
પણ રે'શે 'મારા' જશે 'તારા' એવું મેં સુણ્યું છે,
માટે પ્યારી બોલ રે'શે તારા જશે મારારે.

કમળા—(ઉભરામાં)

મહારી જ્ઞાલી મારી મને કારી તે કટારી ખારી,
ખારે ખારે ખારે વધારેમાં તું લગારે રે;
વધારે વધારે ધારે ધારે તૃપ્તિ તારે નથી,
તારે તેમ મારે એમ ધારું હતું ક્યારે રે.

પારવતી-ધારે તુ તો તેમ ધારે તમ માનું મારા મન,
જરી નથી જરી ચાહું ચાહું દિન નિશરે;
નિશનો નિસાસો તારે, નિશો નહીં કીધો નીશે,
બળી રિશે મારા વિષે, જશે ઉગે દિશરે.

કમળાગૌરી—(જરા જસ્તી પ્રેમમાં)

તને કહું તને વિશ, વિશ તો પુરા ન શીવ,
શીવ શીવ શીવ ચક્ષુ નિર ખરે ખરેરે;
પારે ઝટ પારે જાઉં, વારે નહીં વારે અહીં,
અહીં અહીંઆરે પ્યારે ખાધી અરેરેરેરે.

પારવતી-વધારે જોસ્સામાં આવવા માટે)

નથી અહીં સાપરૂપિ હું તો તારી છુરે પ્યારી,
સંભારી સંભારી નીર કાઢે શું અંધીરેરે,
ધીરે રહી બોલ ધીર ગયો તોય શું થયું,
ગયુંના શરીર ધીર ધીરજેથી મજેરે.

કમળા—(પ્યારના પ્રબળ જોસ્સામાં).

હાય હાય હાલ હાલ થાય થાય થાય હાલ,
નહીં રહેવાય હાય હાય થાય થાય રે;
છાતી છાતી છાતી અકળાય મારી પ્યારી આલી,
પાણી મુક પાણી છાતી હોલવતુ લાલરે.

પારવતી—(ખરી ખુબી જોવા માટે).

પાણી કે તો મુંકુ છાતી, કેતો પાઉં પ્રેમથી હું,
પણ પરછાતીપર, પાણી શે મુંકાયરે;

કમળા—(મેળાનાવસ્થામાં).

બાલા બાલા બાલા બાલા આવો લાલા લાલા લાલા,

પ્યારા પ્યારા પ્યારા પ્યારા આઅ.....

આવું બોલી બેભાનઅવસ્થામાં પારવતીને વળગી પડી. પારવતીએ તેને છાતી સરસી દાબી પ્રેમાલીંગન આપ્યું. ને તેને શાન્તતા આવવાના માટે પવન નાંખતી બોલી કે, ધીરજ ધર ! આવી ગેલછાથી તું તારી જીંદગાની ગુમાવવાના માટે અશક્ત થઈશ ? જરા શુદ્ધીમાં આવી કમળાગૌરી બોલી ઉડી કે,

મ્હારી જ્હાલી ! ખરું બોલ કે, મ્હારો જ્હાલો જવાના છે ?

પારવતી—તે માહરાથી કેમ કહેવાય.

કમળા—વાહ ! પ્યારી અત્યારસુધી તું શા ઉપર બોલતી હતી ?

પારવતી—તારો પ્રેમનો જોશો જોવાના માટે બોલતી હતી.

કમળા—શું ! મારી આખર જોવા માગે છે ?

પારવતી—ના તારો પ્રેમ જોવા માગું છું.

કમળા—તારે શું ! હું ગાંડી થયેલી હતી ?

પારવતી—ના થેલી થએલી હતી.

કમળા—તારા કહેવાથી હું થવાની નથી.

પારવતી—અત્યાર સુધી શું થએલું હતું ?

કમળા—પ્યારનો ઉભરો જણાવતી હતી !

પારવતી—ઘેલછાનો ઉભરો જણાવતી નોહોતી ?

કમળા—ના પ્યારી ! મને માલુમ નથી.

પારવતી—હમણા તું મનહર બોલી હતી તે તને યાદ છે ?

કમળા—ત્રણ મનહર જેવા તેવા યાદ છે.

પારવતી—તું ચોથો મનહર બોલી હતી?

કમળા—મ્હારી સખી ! તેની મને સ્મૃતિ નથી.

પારવતી—તું ચોથો મનહર જેમતેમ બોલી હતી?

કમળા—બોલીએ હોઈશ.

પારવતી—તેમ કરવાથી શું તું તારા પ્યારાને મળી શકી ?

કમળા—ના.

પારવતી—તારે મળ્યા તુલ્ય સતોષ ઉપજ્યો ?

કમળા—ના.

પારવતી—તારે તેથી તને શું ફાયદો થયો ?

કમળા—કાંઈ નહીં ઉલટું મારું મન્ન પ્રેમે કરીને ખલાવડું બની ગયેલું છે, ચક્ષુ ચોદિશ ભમ્યાં કરે છે. મળવાને મન આતુર છે, આવું કહી બોલી ઉડી કે,

માલીની છંદ.

મ્યમ કરિ મળું પ્યારા, હું અહીં બંધીબાને,
પરવશ પડિ કાયા, પ્રાણુ છે તારિ પાસે;
મધુર મધુર વાક્યે ચીત તે ચોરિ લીધું,
ચતુર ચતુર સુતો, હાય શું આવું કીધું. ૧

નથિ નથિ નથિ દીધી, પાંખ પક્ષિ તણીરે,
ઉડિ ઉડિ ઉડિ પ્યારા, આવું હું તુ ભણીરે;
પડિ પડિ નિરખું છું, મુર્તિ સાદશ આંહી,
બખિ તરક વિતકે, આવતો જીવ ત્યાંહી. ૨

પડિ રહિ હું અહીંઆ, તેથી છે ના જુદાઈ,

પડિ રહિશ અહીં ના, થાય જ્યારે સદાઈ;
હજિ મજિ વરતીશું, સુખને દુઃખ વખ્તે,
કપટ રહિત રૈશું, બેસીશું ન્યાય તખ્તે, ૩

વખત કવખતે રે, સાથમાં રહી સદાયે,
દલગિરિ હણિનેરે, આપશું ધીર્યતાને;
ધિરજ ધરૂં રહે ના, ધીર તું ધીર દેની,
અવળું નથિ જરીએ, આવની ચુંબી લેની, ૪

કમળ વદન તારું, નીરખ્યું નેહયીરે,
નિરખિ નિરખિ થાકું, ના મળે તે કહીં રે;
વખત જુજ મળ્યોરે, ચીતરી રાખતી હા,
હરસથી લઈ ચુંબી, હું છબી છોડતી ના, ૫

પારવતી કેહેવા લાગી કે હવે બસ રાખ ધણુ થયું.
રાત્રી ઘણી ગયેલી છે તારું મન શાન્ત કરને સુઈ જઈએ.
કસ્તુર, તમે તમારે જાઓ અમે પણ સુઈ જઈએ છીએ.
આવું બોલવાથી કસ્તુર પોતાના સ્વસ્થાને ગઈ, ને કમળા
ગૌરી બોલી ઉઠી કે—

કયમ કરિ ઉંઘ આવે, વહાલી મારી સખી રે,
વિરહિ મનહું આરે, આકળું છે અતી રે;
કરિશ વૃત શશીતું, આજ ઉગ્ગરોરે,
શશિ સુખ કરિ દેશે, શે પડે પાંશરોરે,

પારવતી—નહિ નહિ મળશેરે, આજ ઉગ્ગરોરે,
વિરહિણિ થઈ ઘેલી, નીર નેત્ર ખરેરે;
મતિ ગતિ થઈ હલ્કી, જ્ઞાન તારું ગુગાવ્યુ,
પણ ‘પણુ, કસ્યુ તેરે, યાદ તે કેમ નાવ્યું.

કમળા૦-પણ પ્રિય મુજનેરે, પુણ્ય રીતે પીડે છે;
 પણ પ્રિય અહિંઆરે, પુષ્પ ખીલ્યું ખીડે છે.
 પણ પ્રિય નીરખેરે, ખીલતી આ ખરે છે;
 પણ પ્રિય તજ્યું ના, તે મને દુર ના છે.

પારવતી-સમજ ચતુર ચીત્તે, ઘેલી થઈ બહેલી બહેલી;
 પરમ પ્રિતમ પ્યારો, તું રમે પહેલી પહેલી.
 વિરહ દુઃખ વધાસ્યું, તેથી શું આંહા આલી;
 સરસ તુજથી છેરે, વિશ્વમાં નાર બહાલી,

કમળા૦-સખિરિ સખિરિ આજે, આગમાં તુપ હોમે;
 નથિ નથિ સહવાતું, શું કહ્યું એવું જો મે.
 વદિ નથિ વધતી છું, તોય તું આજ જોરે;
 વચન રૂપિ તિરેથી, કાળજી માઈ કારે.

પારવતી-વદતિ રહિશ છાની, તાહરે રૈશ છાની;
 ઉંધતી નિરખી માંની, ઉંધશે જીવ જની.
 વખત નથી હવેરે, લાલ ચક્ષુ થશેરે;
 મશકરિથિ સખીઓ, ક્યાં સુતાતાં કહેશે.

કમળા૦-મશકરિથિ ડર ના, મશ્કરી કો કરે શું?
 મશકરિ વસિ છે હાં, મશ્કરી તો કરે તું.
 પરમ પ્રિય તું મહારી, પ્રાણથી પુણ્ય પ્યારી;
 વદનથિ વદિ ચાલો, પોદિએ જ્યાં પયારી.

આવું બોલી કમળાગૌરી ઉડી કે તેના કાંનપર નિચેના
 ઈંદ્રવિજયનો મંત્રુરો અવાજ પડ્યો.

ઈંદ્રવિજય.

નિદ અલી કયમ આવતિ તું નથિ, કેમ શું! રાત ન જાણતી તું,

આવ અલી ઝટ જાય વળિ, તન માહરું કેમ તપાવતી તું.
આવ હવે ગમતું નયિરે, થઈ રાતડિ મોટિ હુનાળા તણીરે;
પ્રીય, ઉંઘ્યો કોઈ જંગતું નોયતું, કેમ મુંઘી થઈ આવડીરે.

આવેલો સ્વર ઝોળખી તેના જવાબમાં કમળાગૌરી
બોલી કે—

રાતડી એવડિ તો ગઈરે નયિ, છાતડિમાં અમુઝાવનિ પ્યારા;
શું ! દલડે દલગિર થતો, પ્રિય કાપશે કષ્ટ કપાનિધિ તારા.
શોય કરે નહિ આવવિએ, તદબીરયિ ધીર વરે સહિ કામા,
નીદ તને ઝટ જો વરસે, જલદી મનના તજ તર્ક નકામા.

આવું કહી એકદમ જાણીએ ઉભી રહી. પ્રસાદની
નજર તો તેણીગમ બમીજ રહેલી હતી. તે પણ ઉભો થયો
ને જાણીએ આવી ઉભો રહ્યો. સામસામે થએલો આવો
અત્યુત્તમ બનાવ દેખી પારવતી સાનંદાશ્ચર્ય પામી અને
વિચાર કરવા લાગી કે, હું જ્યાં સુધી અહીંઆ બેઠેલી છું.
ત્યાં સુધી તેઓ અરસપરસની મુખ મુદ્રા નિહાળી ખુલ્લા
દિલથી વાતો કરી શકવાનાં નથી. તેમજ વિમળ પ્રિતીનો
ઉભરો બહાર દરસાવવાનાં નથી. તેથી બન્નેના મનના વિ-
ચાર મનમાં જ રહી જશે. તેઓએ વિવેકની લગામ ચડાવે-
લી છે. એટલે મારી મર્યાદાનો લોપ થાય તેવો મને જાણ
પણ શક નથી. તોપણ પ્રિતીનો ઉભરો બેભાન રૂપ પકડે
છે. અને તેનાવડે કરીને બોલવામાં મારી એજ ન સચવાઈ
તો તેમાં તેમનું હલકાપણું નથી, પણ મારીજ જાતનું છે.
કદાપિ તેમની વિમળ પ્રિતીને સંબંધ થયા અવલ ડાઘ ન
લાગે તેના માટે એસવાની મારે આવશ્યકતા છે પણ આ
વખતે તેમની વિમળ પ્રિતીને મહીન થાય તેવો ખિલકુલ

સમજ નથી. આવો વિચાર કરી પોતે પોતાના સુવાના મ-
કાનમાં ચાલી ગઈ.

જાળીએ પ્રહ્લાદ અને કમળાગૌરીએ કેટલીક વખત
સુધી સામસામું જોયાં કરીયું. પ્રેમની ગેલછા તથા પ્રથમની
દૃષ્ટી મુલાકાતથી કોઈથી બોલી શકાયું નહીં ડાહ્યાં છતાં
પોતાનું ડાહ્યાપણ ગુમાવી પ્રેમાંધ બની રહ્યા. તોપણ પોતાના
મનપર પ્રેમરૂપી આકર્ષણ સખ્ત રીતે ખેંચતું હતું. તે મુ-
જબ ન ખેંચાતાં તે ગતીને હલકી પાડી આપણો પ્રહ્લાદ
બોલી ઉઠ્યો કે—

સુંદરી! આ વખતે તું એકલી ક્યાંથી ?

કમળા—મારા પ્યારા ! મારી સખીઓ પોતપોતાના
મકાને ચાલી ગયેલીઓ છે. ને હું એકલી છું.

પ્રહ્લાદ—તું જાણે છે કે આ વખતે મારો મિજાજ
કેવી દબ ઉપર ચાલે છે છતાં મારા મનના અંદર બળતા
આગનાં ભસુકામાં ધૂત હોમી વધારો માં કર.

કમળા—વધારે નહીં પણ સાથે જેસી અરસપરસ
વાર્તા વિનોદ કરી છુટા પડવા માં મન ધણું ઉત્સુક હતું
પણ આપણા બન્નેના દુઃખમાં વધારો કરનારી શોક રૂપિ
ભીંત વચમાં છે.

પ્રહ્લાદ—પ્યારી ! તે તો આપણો સાક્ષી છે. અ-
લ્યારે આપણા મનમાં સોનાની થાળીમાં લોઢાની મેખ મા-
ફ છે. પણ પુણ્ય વિચાર કરી ઈશ્વરનો પાડ માન.

કમળા—ન્યાય પુર્વક આપનું કહેવું ખરું છે.

પ્રહ્લાદ—લ્યારે શું ! પ્રિતી પુર્વક માં કહેવું ખરું નથી?

કમળા—મારા બહાલા ! મારાથી કેમ કહેવાય:

પ્રદહાદ—શું દર્દીનું દર્દ હોલાવવા માટે આવેલી છું?

કમળા—મારા પ્યારા! ના ઔષધ લેવા આવેલી છું.

પ્રદહાદ—ત્યારે શું ! તું તારું દર્દ હોલાવવા આવેલી છું.

કમળા—પ્રાણાધાર ! બન્નેનું દુઃખ વધારવા આવેલી છું.

પ્રદહાદ—ત્યારે તારું દર્દ હકાડવાના માટે તેં ક્યો વૈદ્ય ખોજેલો છે ?

કમળા—આપનાં પાસેના વૈદ્યની સ્ત્રી હુશીઆર બાણી ખોજેલી છે ?

પ્રદહાદ—શું ! તે દુઃખથી મુક્ત કરી શકશે ?

કમળા—બહાલા ! મને સંપૂર્ણ આશા છે.

પ્રદહાદ—મારો રોગ શી રીતે હઠશે ?

કમળા—દવા કરવાથી.

પ્રદહાદ—દવા ન મળી તો ?

કમળા—વૈદ્ય પાસે જવું.

પ્રદહાદ—વૈદ્ય ન હોય તો ?

કમળા—ત્યારે શું ! મારા બહાલા ! મને નિરાશ કરવા ધારો છો ?

પ્રદહાદ—પ્યારી ! નાહું તને નિરાશ કરવાનો નથી.

કમળા—ત્યારે શું ? કરશો.

પ્રદહાદ—મુક્ત થઈ તારી ધારણા મુજબ કરીશું.

કમળા—મુક્ત ન થયા તો ?

પ્રદહાદ—વૈદ્ય અને દવા આપનારને છોડી હાથે દવા શરૂ કરીશું ?

કમળા—મારા પ્યારા પ્રિયતમ ! જે ખુલાસા ક-

રવાના હતા તે થઈ ગયેલા છે હવે અન્યોન્ય આ સંસારિક લ્હાવાની સાથે હળી મળી ચાલવાનો વખત ક્યારે મળશે ?

પ્રદહાદ—મને પણ એવીજ ઈચ્છા છે કે ઈશ્વર એ વખત જલ્દી બતાવે.

કમળા—કહેતાં મારું મન ધણું પાછું હડે છે. પણ લાચારીની સાથે દીન દાસી કહેવા રજા માગે છે કે, હવે રાત્રી ઘણી ગયેલી છે.

પ્રદહાદ—તારે શું તું મને એકલાને મુકી જવા રજા માગે છે ?

કમળા—તે કહેતાં મારી જીભ ઉપડતી નથી.

પ્રદહાદ—તારે કહે કે હવે તું ક્યારે મળીશ ?

કમળા—આપણા બન્નેનો અરસપરસ હળી મળી ચાલવાનો હુકમ મારા વડિલોનો થશે ત્યારે ?

પ્રદહાદ—ન થયો તો પછી ?

કમળા—મારા પ્યારા ! તે પછી શું થશે તેની કલ્પના કરવાનું કામ હું આપનેજ સોંપુ છું ?

પ્રદહાદ—તારે શું તું કુંવારી રહીશ ?

કમળા—ના હું પરણેલી છું.

પ્રદહાદ—વળી ક્યાં—?

કમળા—એક યુવક પુરૂષની સાથે.

પ્રદહાદ—તે કોણ ?

કમળા—મારી સખીના દોસ્તનો દોસ્ત કે જોણે મને રોકેલી છે.

પ્રદહાદ—તારે ઉતાવળ છે ?

કમળા—મને નથી.

પ્રદહાદ—ત્યારે કેને છે ?

કમળા—બન્નેની આબરોને.

પ્રદહાદ—ત્યારે શું તે આપણે છોડી છે ?

કમળા—ના. સંપાદન કરેલી છે.

પ્રદહાદ—ત્યારે શું ચીંતા ?

કમળા—બહાલા ! લોકડર.

પ્રદહાદ—પ્રીયે ! આ વખતનું એક ચુંબન આપ ?

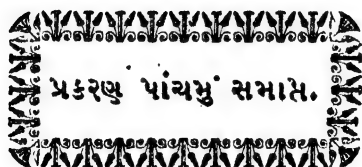
કમળા—મહારા બહાલા ! અશક્ત છું.

પ્રદહાદ—ધ્યારી, ખરેખર અશક્ત છે ?

કમળા—કયા ચુંબનના માટે.

પ્રદહાદ—હસ્ત ચુંબનના માટે ?

મારા પ્રાણાધાર ! મારી આંખની કીકી ! તારા આશ્રયે છું. એવું બોલી કમળાગૌરી પોતાનો નાનુક હાથ જળીઆ ઉપર મુંકે છે તે પકડી ચુંબન લેઈ પ્રદહાદે છોડી દીધો. કે તુરત કમળાગૌરીએ પોતાનો રસ્તો પકડ્યો અને પ્રદહાદ પણ પોતાની જગ્યાએ જઈ સુઈ રહ્યો.

પ્રકરણ ૬ કું.

દેહાહરો.

અમલદારજ જડશે અતી, મોટા મુખવાળાજ;

મોટા પેટતણા અરે, જડશે જન થોડાજ.

રાત્રીના બાર વાગ્યાનો અરસો હતો, ચંદ્રમા પોતાના ઉજવળ કિરણોથી પુર્ણ પ્રકાશ પામેલો હતો. કામો દીપક વાયુના દહેરીઆં આવતાં હતાં. આ વખતે ઘણા ભાગે સ્ત્રી પુરૂષો પોતાની જગ્યાએ નિંદ્રા દેવીને વશ થઈ આછાં શ્વેત કપડાંઓ ઓઢી શ્વેતાંમ્બર ધારણ કરેલી અગાશીમાં નિર નિરાળાં ઔલોકિક સુખમાં સુતેલાં હતાં. ઘણા ભાગે મુખપર કપડું જોવામાં આવતું નહોતું. બદ્ધે કેટલાક નિંદ્રા દેવીના શસ્ત્રે એવા ધાયલ થયેલા હતા કે, પોતાના શરીરની શુદ્ધિ બિલકુલ રહેલી નોહોતી. કોઈ બોલતું નહોતું પણ સુતેલાં આનંદી સ્ત્રી પુરૂષોનાં નસકોરાં શ્વાશે ભરાયેલ મનુષ્યની ઉપમાના પાત્ર થતાં હતાં. ઘણા ભાગે કોઈ પણ સ્ત્રી પુરૂષ સડકપર જોવામાં આવતું નોહોતું, પણ વખતે વિલાસીનીઓના મંદીરેથી પોતાના પાપ કર્મથી પરવારી સંતોષની સાથે થયેલ ખુવારીથી પોતાનો કામામી દબાવતા અને કેટલાક ગાતા સ્વછંદી પુરૂષો પોતાના ઘરે આવતા જોવામાં આવતા હતા. તેમની હઠીલી સ્ત્રીઓ હકીકતની જાણીતી હોવાથી જાગતે છતે દાર ન બોલવાથી બચકર આક્રતીની સાથે તોફાની ગાળાનો વરસાદ વરસાવતા હતા. આવા દ્વંદસ કેટલાક મોજલા પણ કુછદે ફસાયેલ પુરૂષોના ઘરે જોવામાં આવતા હતા. નાટકશાળાઓમાં હજારો માણસની

ગીરદી કાઠ ખેઠેલી કાઠ ઉભેલી પરંતુ નમેલા કામે જણાતી હતી. નાચની સાથે મનહર ગાયનો શર થએલાં હતા તેના પડે શ્રોતા જનોનાં રીરો કશ્ણારમે ડોલી રહેલા હતા. વખતે પડદો પડતાં દેર થવાથી કેટલાક ફાંકડા યુવકો સીટી ઉપર સીટી બગ્ગવી નાટકાલય ગગ્ગવી મુક્તા હતા. ચોકી-વાળા પેહેરગીરો ચોરીના ભયથી લોકોને જગૃત રહેવાના માટે ગલીએ ગલીએ ભમી પોકાર મારતા હતા. કેટલાક ડોળધાલુ નિશાયાજ લોકો સમક્ત જણાવાના માટે તંબુરા, મંજીરાથી આજનો પર્વણીનો દિવસ સમજી, રાત્રીનો નો ઉગ્ગરો કરવો ધારી, ભજનમાં તલ્લીત થયેલા હતા. શિવાય તમામ જગ્યોએ શાન્તી: શાન્તી: પ્રસરી રહેલી હતી. પણ એક સડક ઉપરના મહેલમાં તે વખતે જુદોજ આભાસ હતો દીવો બળી રહેલો હતો. ઘણા માણસો જગૃત નહોતાં પણ એક ગૃહસ્થને મોડજી કરીને કોળી ઠાકરડો ખેજ જણ જગૃત હતા. જેઓ નીચે મુજબ વાતો કરતા હતા.

ગૃહસ્થ—તે પછી તમે શુ કર્યું ?

મોડજી—સાહેબ ! સારાવાના થશે.

ગૃહસ્થ—પણ કેટલી દેર છે ?

મોડજી—ગરિબપરવર ! આવવા ઉપરજ બાકી છે.

ગૃહસ્થ—તેમાં મારો દહાડો શું વળ્યો ?

મોડજી—સાહેબ ! શાહજોગી સમજવું.

ગૃહસ્થ—તેમ નહી ચાલે ?

મોડજી—ગરીબપરવર ! કાંઈ દેર જેવું નથી તો—

ગૃહસ્થ—ગમે તેમ થાઓ, પણ જો આજની રાત્રીમાં તે કામ થયું નહીં તો સવારે તમારા ગેલાભમાં ઠરાવ બાહાર પાડવામાં આવશે.

મોડલ—આજની રાત્રીએજ રકમ આવવી જોઈએ? તેમાં મીનમેખ નથી. તોપણ હું વચમાંછું એટલે આપને શું હરકત છે. શું ! મારો ભરસો આપને નથી?

ગૃહસ્થ—તમારા ઘરનું કામ હોય તો જુદી વાત છે. તમે તો હાલ કોરા છો. પણ કહોકે, આ રકમ ઠરાવ થયા પછી ન મળી તો શું આધાર ઉપરથી અમારે તમારી પાસેથી લેઈ શકાય ? શું ! તે વખતે અમારે તમારી સાથે દુશ્મીની બાંધવી વખત ચુક્યા પછી કાંઈ નહીં.

મોડલ—હું આપના આગળ કમુલ થાઉં છું કે, સદરહું રકમ મારે મારા ઘરઘરું જો આજ ન આવે તો ભરી આપવી આમ અધીરા શું બન્યાછો ?

ગૃહસ્થ—તેમાં અધીરાનું કાંઈ નથી. ખરું પુછાવો તો તમે જાણી છો. પોતાના પગ ઉપર કુવાડીઓ મારવા તૈયાર થાઓછો. ને પારકાને બચાવોછો. પણ એવા ડાહ્યા થએ ઘર ખાલી થાય અમારામાં ચાલતી વાત કરવાની સખ્ત મનાઈ છે. પણ અમે તો અમારું એ જીવક-જગીર ગણીએ છીએ. કારણ અમારું માસિક ખર્ચ ૩૨૦૦ નું છે. ને પગાર પણ તેટલોજ છે. એમાં શું કમાણા ને પછી ન્યાત વગેરેનાં ખર્ચ અમે ક્યાંથી કાઢીએ ?

મોડલ—આપે કીધું એતો ખરું મારે આપની સાથે એકજ વખતનું કામ નથી. કે હું લુચ્ચાઈ કરી આપની રકમ ઓળવું. મારે આપની પાસે ઘણી વખત કામ છે. તાપ્તાના જગીરદાર છીયે શું ? એક વખત લલચાવી ગયા તો ફરી આપની પાસે કોઈપણ ફંદામાં આવીશું નહીં ?

ગૃહસ્થ—મારે વધારે વાત કરવા ખુશી નથી. હવે મેહેરબાની કરી ઘરે પધારો ?

મોડલ—ગરીબપરવર ! આવું શું બોલો છો ?

ગૃહસ્થ—હું એમ કહું છું કે, આપણી દરાવેલી ર-કમ લેઈને આવજો નહીંકર કાલે નવા જીની છે. તમારી શરમ રાખીશ નહીં ને તમને પણ ઝાંઝર પેહેરાવી ઝુંઝાળની સાથે ખડા કરીશ ?

આવી વાતચીત થાય છે એવામાં નિચેથી મોડલ મોડલ કહી કોઈએ જીમ મારી. મોડલ આરણે આવી જીએ છે તો પોતાનો મોકલેલો માણસ જોવામાં આવ્યો. તેને ઉપર બોલાવી તેની પાસેથી રૂપિયાની થેલી લેઈ આપણા ગૃહસ્થ તરફ બોલ્યો કે, સાહેબ! આ રૂપિયા લ્યો.

આપણો ગૃહસ્થ રૂપિયા લેઈ ગણી જોઈ મોડલ આ તો રૂ ૫૦૦-૦-૦ છે. બાકીના ક્યાં છે.

મોડલ—મેં આપને કહ્યુંજ હતું કે, કામ પાક્યા પછી બીજા રૂપિયા આપીશું. તે શું આપ જીતી ગયા છો કે?

ગૃહસ્થ—હીક ! તેમ કરજો પણ જીઓ મોડલ આ તમારા ઈતિહાસ ઉપર રાખ્યા છે. ને આ કામ કર્યું છે તે પણ તમારા ઈતિહાસ ઉપરજ કરેલું છે માટે વાત બીજો-ન જની જોઈએ.

મોડલ—વાહ ! સાહેબ શું ! મને આપ એવો સમજો છો ?

ગૃહસ્થ—જો એવું સમજતો હત તો હેલ્લામાં પણ આવવા દેત નહીં. તો પછી આવું કાયદા વિરુદ્ધ કામ હું તમારી પાસે કેમ કરોત?

મોડલ—ભલે ગરીબ પરવર ! કેહેવું હોય તો કહો? પણ અમે વાત બહાર પાડીએ નહીં. આ તો બીચારું

શું છે? સાહેબ! કોઈ વખત કામ ભળાવો ને બ્યારે પાછા હડીએ ત્યારે શીટકાર આપજો.

ગૃહસ્થ—તમે જાણોજાણો કે? ભાઈ કહેવાની રીત છે. અમે તમને કામ કહેતાં કાંઈ બીજી રિતે સમજતા નથી, પોતાનું ઘર જાણીએ છીએ.

મોડલ—ત્યારે રજા હોયતો હમે જઈએ? રાત ઘણી ગયેલી છે? સાહેબ! ઝુઝાલ તથા અમે તમારા શરણે છીએ.

ગૃહસ્થ—શરણે પરમેશ્વરના. અમારું માણસનું શું ગળું છે. પણ કાલે થશે ત્યારે દેખીલેજો. સહુ ભલે શાન્તીમાં રાત ગાળો. કાંઈ શીકર રાખવી નહીં, ઇશ્વર સારાં વાનાં કરશે?

મોડલ—ગરિબ પરવર! અમારે આપનો પ્રતાપ છે. ને હવે અમે જઈએ છીએ.

આતું કહીને મોડલ તથા તેની પાછલ રૂપિયા લેઈ આવનાર સખસ બહાર આવ્યા ને સડક ઉપર ગયા. થોડે દુર ગયા બાદ એક કદાવર કાળા પોશાક વાળા પુરુષે તેમને પકડી સીટી બમ્બવી કે, તેવો કદાવર નહીં પણ કાળા પોશાક વાળો એક પુરુષ આવી પહોંચ્યો પછી તેઓ બંને જણાએ અકેકો પકડી લેઈ રવાના થયા.

વાંચક વૃન્દને વિચાર ઉત્પન્ન થશે કે, ઉપર કહેલો ગૃહસ્થ મોડલ તથા તેનો સાથી અને કાળા રૂઝવાળો એક કદાવર ને બીજો સાદો પુરુષ કોણ હશે? આ હકીકત કેટલાકના સમજવામાં આવી હશે? અને કેટલાકના મનમાં વિચાર ઘોળાતા હશે. પણ એટલું તો સર્વેના સમજવામાં આવી ગએલું હશે કે, અમુક લોભતમાંથી મુક્ત થવાના માટે લાંચની લેવડ દેવડ થયેલી છે. અને તે કોણ

છે. તેનો ખુલાસો આ મારું લઘુ પુસ્તક જેમ જેમ વાંચનાર સમજના વાંચતા જશે તેમ તેમ થતો જશે ?

અત્યારનો વખત દિવસના સાડાનવ વાગ્યાનો હતો. શેહેરની જમણી બાજુએ ઇન્સાફી કોર્ટોનાં મકાન હતાં. પણ તેમાં મુખ્ય કોર્ટના મેદાનમાં વાદી-પ્રતિવાદી ફરિયાદી વગેરે લોકોનાં ઝુંડ એકઠાં થએલાં હતાં. તેઓ પૈકીના કોઈ ઉમેલાં, કોઈ બેઠેલાં, કોઈ ફરતાં અને કોઈ વિચાર શુન્ય થએલાં હતાં. કોર્ટમાં લખવાની ઉમેદવારી કરનારા ઉમેદવારો પૈસા પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી વાદી, પ્રતિવાદી, વગેરેને જુદી જુદી ઢબથી સમજાવતા હતા, કોઈ અમલદારના નામે પૈસા મારી ખાતા હતા. કાયદાનું જ્ઞાન નહીં છતાં ડોળધાણું ઉમેદવારો કાયદેથી પોતાની મહત્વતા અણસમજી લોકોને બતાવી તારૂં કાંઈ થવાનું નથી. એવા નાદાન ભક્ષારા મારી ઘોળે દહાડે ખરી લુંટ નહીં પણ ખરી લુંટના ઉપમાના પાત્રજ લુંટ ચલાવી પોતાના ખીસ્સા તર કરતા હતા. વકીલો કોર્ટની પરશાલમાં બેઠેલા હતા તેઓ પૈકીના કેટલાક પોતાના અસીલોને નિમકહલાલી પણ સમજી તેમને મુક્ત કરવાના માટે ઉલટી રીતે સમજાવી પોતાની દાનાઈતું વિશાળ સ્વરૂપ હલકું કરતા હતા. કેટલાક નિખાલસ મનના વકીલો સાફ ધાનતથી પોતાના અસિલોના બચાવના અર્થે પુરાવ મજબુત થવાના માટે કાયદાનું મથન મનની સાથે લેઈ બેઠેલા હતા. કેટલાક નવરા કાયદાના પુસ્તકો અવળ સવળ ફેરવતા, કેટલાક વાંચતા, તેમજ કેટલાક વાત ચીત કરતા જણાતા હતા. પટાવાળાઓ ગરબડ ન કરવાના માટે ફરિયાદી વગેરે વૃન્દને દન્ડ થશે એવી ધમકી સહીત વારંવાર એવવણી આપતા હતા. આ વખતે કેટલાક હો-

મતદારો પોતાના કલ્પના બદલામાં પગમાં ઝાંઝર ખખડાવતાં બીનપૈસે કોર્ટના બાગમાં સડક સુધારવાપર મથતા હતા. તેમાંના કેટલાક સદરહુ કેદની દરકાર પોતાના નિલ્લ ચોરીના ધંધે નહીં હોવાના લીધે ખુશ ચેહેરે અને કેટલાક બીન તક્સીરવાન કેદીઓ કે જેઓ ફરીયાદી પૈસાદાર હોવાનાજ સખખે ફસાએલા હતા, તે આ કારાગૃહમાંથી ક્યારે મુક્ત થઈશું ? એવી તેમના મનના અંદર રહેલી અપશો-પીના લીધે પોતાના મોઢા ઉપર દિલગીરીનું આચ્છાદન જણાતું હતું. અને કેટલાક જેનો ચુકાદો હતો થએલો નથી, પણ ફક્ત ફેસલા ઉપરજ બાકી છે તે આ કોર્ટના મેદાનમાં કોર્ટનો વખત હોવાના સખખે બંદુકદાર એક આગળ ને એક પાછળ એવા બે સીપાઈઓની સાથે ઉભેલા હતા. અને આપણા પાપ કર્મનો ફેસલો આપણે કેવો પામીશું આવા વિચારમાં ગરક થઈ પસ્તાવો કરતા હતા. કોર્ટની અંદરના નિયેના ભાગમાં ઉંચી જાતની શેતરંજી બી-છાવેલી હતી, કોર્ટના મધ્ય સ્થળે ઉંચો મોટો પંખો લટકાવવામાં આવેલો હતો. છત પણ સુંદર શ્વેત રંગની હતી. કોર્ટની પછીતે પણ મધ્યસ્થળે ઉંચા આસન ઉપર મેજ-સેટની બેઠક હતી. આગળ મોટો મેજ પડેલો હતો જેના ઉપર લીલાચરંગની બનાતુ આચ્છાદન કરેલી હતી. અને તેના ઉપર ફાયદાના બેઠકાં પુસ્તકો પેનલકોડ, પ્રોસીજર કોડ વગેરે પડેલાં હતાં. એક બાજુએ ખડીઓ અને હોલર હતાં. તેથી થોડેજ છેટે સામસામને બે ખુરશીઓની લાઈનો ગોઠવાયેલી હતી કે, જેના ઉપર આવતા જતા યોગ્ય માણસો તથા વકીલો બેસવા પામતા હતા. અધ્યક્ષની ખુરશીની જમણી બાજુએ શીરસ્તેદારનો ગાદી તકી-

ઓ પડેલો હતો. કે જેના ઉપર મોટા મુખનો શીરસ્તેદાર આ વખતે બેઠેલો હતો. એક આજુએ કેદીઓ તથા સાન્નીઓને ઉભા રહેવાના પાંજરાં જમીન સરસાં ચોટેલા જણા હતા આ વખતે તો ઈંદ્રની કચેરીની ઉપમા આ કોર્ટ પામતી હતી પણ વાંચક વૃન્દ સચુર ધરો કે, તેનો અમલદાર ન્યાયપક્ષે કેવો વર્તનાર છે, તે હવે પછી તમોને માત્રુમ પડશે.

અરોઅર દશ વાગ્યા કે, મેદાનના મધ્યે બેઠેલાં, સુતેલાં, વાતે વગેલાં ઉભાં માણસો એકદમ વિખરાઈ જઈ આજુઓ પકડી ઉભાં. અને કેટલાક સમજી માણસો સભ્યતાની સાથે રસ્તા છોડી આજુ ઉપર ઉભા રહ્યા. એવામાં ગડગડાટ કરતી અગ્ની કોર્ટના કંપાઉન્ડમાં આવી ઉભી રહી તેમાંથી ઉતરી ધનના મહે છકેલો પોતાના પગના ધમકારે કોર્ટ ગળવતો એક પુરૂષ કોર્ટમાં દાખલ થયો. જેનો પોશાક ગળાતક યુરોપિયન ફેંસલનો હતો. ને શીર ઉપર જોતાં દેશી ઘાટનો આકાર સાદૃશ થતો હતો. તે પાંશરો પોતાની જગાએ બેઠો. તે કોણ હશે ? તે આ પ્રસંગે આપણો ફર્સ્ટ મેજિસ્ટ્રેટ હતો તે શીરસ્તેદાર ભણી બોલ્યો કે, અમૃતશંકર તથા તેની પત્નીને મો. આલીસણાની હદમાં આલીસણાના ઠાકરડા ઝુંઝાજી વલાજીએ લુટી રૂ૧૦૦-૦-૦ નો માલ લેઈ ગયાના કામનો ફેંસલો મેં તમને ગયેરોજ જણાવ્યું છે તે મુજબ લખી તૈયાર કરી મને કહ્યો ? તે પ્રમાણે શીરસ્તેદાર ફેંસલો તૈયાર કરવામાં ગુંથાયો ને માજિસ્ટ્રેટ બોલ્યો કે,

પટાવાલા ?

પટાવાળો—હાજર.

માણસેટ—વો લુટકે કાંમમેં સખ લોગ હાજર હૈ કે ક્યું ?

પટાવાળો—સખ હાજર ખડે હૈ.

માણસેટ—સખકું સખસખકી જગ્યોએ લ્યાકે ખડે કરો ?

પટાવાળો—અચ્છા સાખ.

મારા વહાલા વંચકો ! આપના સમજવામાં આવેલું હશે કે, ગઈ રાત્રીના બાર વાગે સડક ઉપરના એક મહેલમાં રૂપ૦૦ ની રકમ આપવા લેવાના સંબંધમાં જે ગુંથાએલા હતા તેઓ પૈકીનો રકમ લેનાર ગૃહસ્થ તે માણસેટ છે. ને ઝુંઝોળ પોતે વગેરેના ઉપર ખર તહોમત છતાં પૈસાના જોરે છુટનાર તહોમતદારો પૈકીનો એક હતો. અને મોડળ તથા કાળા પોશાક વાળા જે પુરૂષ કોણ હતા, તે જાહેર મુકવા મારી વાત શરૂ કરેલું કે,

પટાવાળો આપણા આ ગૃન્થની નાયીકાના ભાઈ અમૃતશંકર તથા તેની પ્રિયા કસ્તુર તથા ગૃન્થનો નાયક પ્રહલાદ તથા તેનો દોસ્ત પ્રભુલાલ સિવાય જે મુસલમાન સિપાઈ લેઈ કોર્ટની એક બાજુએ ઉભો રહ્યો. આપણા પ્રહલાદ તથા પ્રભુલાલને પોતાના વખતો વખતના અમાન્યના લીધે તેમનું મન કેવી સ્થિતિપર હશે ? તે વિચાર કરવાનું કામ હું વાંચનારને સોંપુ છું તેઓ ઓછું જ્ઞાન ધરાવવાવાળા નહોતા, છતાં તેમનું માન્ય બિલકુલ સચવાતું નહોતું. એક તરફ નફારા કાત્યનો બદલો ભોગવનાર આપણો ઝુંઝોળ કેદી અસાર સુધી કેદીના પિંજરમાં ઉભો રહેલો હતો. જોકે મેણસેટના મનમાં તેને તેના પાપ ક-

મંથી હુર્શીદક્ષિણા મળ્યાના સખમે મુક્ત કરવાનો ઇરાદો રહેશે છે. પણ ભવિષ્યમાં શું થશે તેનો વિચાર તેને નથી. હોમતદારની પાસે તેની સેવા ચાકરીના માટે એક યુવાન સીપાર્કિ અંદુક સહિત હિમો રહેશે હતો. હોમતદારનો વકીલ પણ હોમતદારના તરફની ખુરશીની લાઇનમાં બેઠેલો હતો. સધળે શાન્તમય હતું. આ વખત ઠરાવ પણ તૈયાર થઈ રહેલો હતો. જે માછલેટે પોતાના ડાબા હસ્તથી પકડેલો હતો. તે જમણાં હાથમાં એક હોદ્દર રહેલું હતું તે મોટા સ્વરે બોલ્યો કે,

મી. અમૃતશંકરને પોતાની પત્ની તેડી આવતાં મો. બાપીસણાની હદમાં મો. બાપીસણાના ઠાકરડા ઝુંઝાળ વલાળ વગેરેએ લુટી રૂ ૨૧૦૦-૦-૦ નો માત્ર લેઈ ગયાના કામનો ઠરાવ આજરોજ બહાર પાડવામાં આવે છે તે આ કામના લોકો લક્ષ્ય પુર્વક સાંભળો?

એમ કહી વાંચવા માંડેછે એવામાં એક પટ્ટાવાળો આવી ઉતાવળા સ્વરે બોલ્યો કે સાહેબાં રાજાજી સાહેબ પધારતે હૈ.

ઝડપ લેતો સન્માન આપવાના માટે બહાવરા દિલે માછલેટ રાજાજી સામને ગયો. આ વખતે તેની સ્વરૂપાકૃતિએ કેવળ વિચિત્ર સ્વરૂપ ધારણ કરેલું હતું. પણ જેના મુખની તેજમાં ઝાંખ પડીગયેલી હતી. દેખીતી વજી સમાન; પણ આ વખતે તેની છાતી ખુરા કાત્ય કર્યાના ઉરની માફક ધબકવા લાગેલી હતી. તેમજ વગર અગ્નીએ બળવા લાગી હતી. તે પોતાના ભાગેલા પગે પણ ઉરના મારે રોફ અંધ ચાલી રાજાજી સામને ગયો, કોર્ટની સીડી પર સમાગમ થયો. મુલાકાત લેઈ રાજાજી સાહેબને સન્માન પુર્વક કો-

ટના મકાનમાં આણ્યા. આવખત રાજ આપણા ફર્સ્ટ મા-
છત્રેટની જગ્યાએ બેઠેલો હતો. શીરસ્તેદારની ગાદી ઉપર
માછત્રેટ ઉભેલો હતો. ને સામની બાજુએ શીરસ્તેદાર હા-
થમાં કલમ તથા અડધા લખેલા કાગળે ઉભેલો હતો. વકીલો
પોતપોતાની ખુરશીઓ આગળ આવવાનું કારણ સમજવા
તથા માન્યની ખાતર ઉભેલા હતા. એક બાજુ શેતરંજ પર
આપણા પ્રહ્લાદ તથા પ્રભુલાલ વગેરે ઉભેલા હતા. કે જે-
ઓની પૃથ્વીએ આજે જુદુંજ સ્વરૂપ ધારણ કરેલું હતું. ત-
થાપી આ વખતે તેમનો ચેહેરો કાંઈ આશ્ચર્ય જ્ઞેયાની મા-
ફક જણાતો હતો ને મી. અમૃતશંકરની પાછળ જે છુપકીથી
ઉભેલા હતા. તે તેની આગળ આવી ઉભા રહ્યા. રાજનો
તથા તેની સાથે આવેલ એક સાથીનો પોશાક આ વખતે
શીકારના સમયનો હતો.

આ વખતે આપણા પ્રહ્લાદ અને પ્રભુલાલના મનમાં
આવ્યું કે, વડ નિચે ખુંમ સાંભળવાથી જેની મદદે આપણે
ગયેલા હતા, અને સામી બાજુએથી જે એક નવો સવાર
આવી પહોંચેલો હતો ને તેણે આપણા નામ ગામ અલાઘ-
હથી ગાઝ્યાં. કે જે આપણે કવિતામાં ચીટીથી આપ્યાં હ-
તાં તેજ સવાર આ લાગે છે તે ઉપરથી તેનો ખુલાસો આ-
પણા પ્રહ્લાદે, પ્રભુલાલને પુછ્યો. તેને તેનો જવાબ પોતાની
ધારણા મુજબ મળ્યો ફેરમાત્ર એટલેજ પડ્યો કે, આ વ-
ખતે આવેલ આ બે માણસોમાં ઘણો ફેરફાર માલુંમ પડ-
તો નથી. એટલે આપણાથી આગળ બોલી શકાય નહીં તુ-
માન અથવા નમાંન, પણ અધ્યક્ષની જગ્યાએ બેસનાર પુ-
રૂપ આપણો નવો સવાર મને ભાષે છે. આવું પ્રહ્લાદ બો-
લ્યો. તેના જવાબમાં પ્રભુલાલ બોલ્યો કે, મને પણ તેમજ

જણાય છે. પણ ધીરજ પકડવી, તેઓ શામાટે આવેલા છે? ને કોણ છે? તે થોડા વખતમાં માલુમ પડી આવશે. એવી રીતે અરસપરસ વાત ચીત ચાલે છે તેવામાં માણસેટ ભણી રાખ બોલ્યો કે,

સર્વેને પોતપોતાની જગ્યાએ બેસી જવાનો હુકમ આપો? જે લોકોનું કામ ચાલતું હોય તેજ લોકોને ફક્ત ઉભારાખો.

માણસેટ—મહુ સાર સાહેબ! (ફરમાવ્યા મુજબ વ્યવસ્થા કરે છે.)

રાજા—આજે તમે જે કેશ ચલાવો છો તે જોવા મને ઈચ્છા છે?

માણસેટ—હજુરની મરજી.

રાજા—ત્યારે કહો કે આ લ્હોમતદાર કયા કામનો છે?

માણસેટ—અહીં ના રહીશ મી. અમૃતશંકર તેમની ઓરતને તેડવા પોતાના સાસરે ગયેલ ત્યાંથી વળતાં આવતા આપણા બાલીસણાની હદમાં સદરહુ લ્હોમતદાર કે જેનું નામ ઝુંઝાળ વલાળ કરીને છે તે વગેરે બીજા બે મળી કે જે આરોપિતોના નામ નમુદ થએલા નથી. તેમણે મળી હુટી રૂ ૧૧૦૦-૦-૦ નો માલ લેઈ ગયાની ફરિયાદ થતાં પોલીસ ઇન્કવાયરી માણસેટરિઅલ તપાસપર લેવા આ કોર્ટમાં તુંધાએલી છે. તે કામનો એ લ્હોમતદાર છે.

રાજા—પેલા એક બાળુ તરફ ઉભેલાં સ્ત્રી પુરષો કોણ છે?

માણસેટ—સદરહુ હુટના કામના ફરિયાદી તથા સાક્ષીઓ છે.

રાજા—અમૃતશંકરને તેની પત્ની સિવાયના સાક્ષી-
ઓ કે જેનાં નામ આ કોર્ટમાં નમુદ થએલાં છે તે કહો!

માજીસ્ટ્રેટ—કરમે ગંગપુર ના રહીશ મી. પ્રહ્લાદ
તથા પ્રભુલાલ તથા કરમે મજકુરના સીપાઈ તુરખાને જ-
માલખાં કરીને છે આટલાના નામ નમુદ થએલાં છે.

રાજા—નામ નમુદ થયા સિવાયના કેટલા સાક્ષી છે?

માજીસ્ટ્રેટ—એક સાક્ષી છે, પણ તેનો પત્તા નથી.
ફરિઆદી વગેરે કહેવામાં લાવે છે કે, તે તુરત નાશી
ગયેલો હતો.

રાજા—મી. પ્રહ્લાદ તથા પ્રભુલાલ કેવા હુશીઆર
માણસો છે?

માજીસ્ટ્રેટ—સાહેબ ! ઠીક છે. ઇંગ્લીશ ભાષાનું જ્ઞાન
અચ્છી રીતે ધરાવે છે. ને મને માલુમ પડ્યું છે કે, તેઓ
ઉંચી જાતની પરિક્ષામાં પસાર થએલા છે.

રાજા—જો એમ છે તો આવા વિદ્વાન યુવકોને ત-
મે અપમાન આપી ઉભા કેમ રાખ્યા છે.

મી. પ્રહ્લાદ—

પ્રહ્લાદ—સાહેબ!

રાજા—તમે તથા તમારો સાથી તેમજ અમૃતશંકર
આ ખુરશીઓ ઉપર બેસો. અને તમારી સાથે જે બાઈ આ-
વેલી છે તેને પટાવાળાની સાથે ઘરે મોકલાવી દો. જરૂર
હશે તો બોલાવવામાં આવશે!

તે પ્રમાણે કરી આપણો પ્રહ્લાદ તથા પ્રભુલાલ અને
અમૃતશંકર અનુક્રમે ખુરશીઓ ઉપર બેઠા તે વખત પ્રહ્લાદ
અને રાજાએ એકજ નજરે કેટલીક વખત સુધી ટગર ટ-

ગર જોયા કીધું હતું આ વખતે માછલેટની લાગણી તેના કાળા કર્મની છાપે વિચિત્ર દેખાવ આપતી હતી. રાજા પાંચેક મીનીટ સુધી પ્રહ્લાદના સામું ટગર ટગર જોઈ માછલેટ તરફ જોડ્યો કે?

ત્યારે શું! ખીજા લ્હોમતદારોનો પતો જિલકુલ નથી?

માછલેટ—ના ખીજા જે લ્હોમતદારોનો પતો નથી. અતે જે લ્હોમતદારોનો પતો છે તેના ઉપર પણ તેના ગુન્હાના લાયક જિલકુલ પુરાવો નથી.

રાજા—શું સદરહુ લ્હોમતદાર શિક્ષાના પાત્ર નથી?

માછલેટ—મરડી મચરડી મારવો ધારીએ તો મરી શકે પણ કાયદેસર તે શિક્ષાના પાત્ર જિલકુલ નથી.

રાજા—તે આપતનો માછલેટોરિઅલ કેશ તથા પોલીષ ધનિકવાયરીના કાગળો મારી આગળ રજુ કરો? મારે સદરહુ મુકદ્દમો વાંચવાની મરજી છે.

માછલેટને સદરહુ આપત ચાલેલો કેશ તથા પોલીષ ધનિકવાયરીના તમામ કાગળો લાવી શીરસ્તેદાર સોંપે છે. તે રાજા આગળ લાવી માછલેટ ગભરાતો ગભરાતો મુંકે છે.

રાજા—તમે આટલા શા માટે ગભરાઓ છો?

માછલેટ—આપનું આવવાનું કારણ સમજ્યા વગર.

રાજા—તમારા લાભના માટે આવેલો છું, કાંઈ શીકર કરવા કારણ નથી.

આવું કહી એક ચીટ્ટી રાજાએ જાતે ઉડી પ્રહ્લાદના હાથમાં આપી જે પ્રહ્લાદે ઉભા થઈ અત્યંત નમ્રતા પૂર્વક લીધી જેમાં નિચે મુજબ લખેલું હતું.

(૧૦૨)

દોહરા.

પ્રીય તમારા દર્શને, વધ્યો ધણો ઉલ્લાસ;
ગંગપૂરના રહિશઆ, પ્રભુલાલ, પ્રદહાદ

સીવાય નિચેનો દોહરો વધારે લખેલો હતો.

હાલ ઉઘાડો ના પડું, કરવું મોટું કામ;
છાના માના બેસજો, ના લેશો મુજ નામ.

સદરહુ ચીટી વાંચી પ્રદહાદે પ્રભુલાલને આપી તેણે
પણ વાંચી, બંનેના મનમાં ઠસી ગયું કે, અધ્યક્ષના આસ-
ને ખીરાજોલ સખસ તેજ આપણો નવો સ્વાર કે જેને
આપણે દોહરામાં નામ ઠામ જણાવી ચીટી આપી હતી, તે-
જ ચીટી પાછી આપણને આપી, પોતાનું નામ ઉઘાડું ના-
પાડવા ચેતવણી આપે છે. આવા વિચારમાં ઘોળાતા હતા.
આણીયા રાજા પોતાની આગળ પડેલો મુકદમો હાથમાં લે-
ઈ બોલ્યો કે, મી. પ્રદહાદ. જો કે આ મુકદમામાં તમારી
સાક્ષી છે તોપણ હું તમને વિદ્વાન યુવક સમજી સદરહુ મુ-
કદમાના તમામ કાગળો વાંચવા આપું છું. તે ખીન પક્ષ-
પાતે મારી આગળ વાંચો? તે વાંચવા માંડે છે. તમામ વાં-
ચી રહ્યા બાદ રાજા અને પ્રદહાદ બંનેજણા જુદા જુદા
વિચારમાં ધુંમ થએલા હતા. ને માજીસ્ટ્રેટની હુમ્મયાર્ધ ભ-
રેલી ગેરવર્તણૂક તરફ ધીઃકારની નજરે જોતા હતા. વિચાર
કરી રાજા બોલ્યો કે?

હારે! આ કેશતો ફક્ત ફેંસલા ઉપરજ બાકી રહેલો
છે. આ કેશની તજવિજ તમે તમારી શક્તી મુજબ ઠીકજ
કરેલી છે? તમારા હાથમાં શું કાગળ છે?

માજીસ્ટ્રેટ—સાહેબ ! ચાલતી બાબતનું જનમેન્ડ છે?

રાજા—શું! પુરં લખાએલું છે?

માણસેટ—જી હા.

રાજા—લાવો જોઈએ?

માણસેટ—હ્યો.

રાજાએ જનમેન્ટ લઈ વાંચી પોતાની પ્રગ્ન ઉપર ન-
રતાતો જુલમ જોઈ લયંકર શબ્દે બોલી ઉઠ્યો કે.

પટાવાળા !

પટાવાળા—હાજર સાહેબ.

રાજા—વો ત્હોમતદાર, વો માણસેટ ચોર શીરસ્તે-
દાર સખકું જેલમાં પહોંચવાદો. ચોર જેલરકું કહેનાકે, રા-
જાને સખ્ત તાકીદ દીધી હૈકે સખકું પકકે જાગતેમેં ર-
ખનાં ચોર કલ સખારકે સાતખજે અપની ઐગરદા માણે-
ક ચોકમેં સખકું લેકે હાજર હોના.

પટાવાળો—અચ્છા સાય.

પટાવાળો રાજાએ બતાવેલ સખ્સોને લેઈ જેલ તરફ
જાય છે.

રાજા—મીં પ્રહ્લાદ ?

પ્રહ્લાદ—સાહેબ !

રાજા—હવે હું જાઉં છું. કાલે તમે માણેકચોકમાં
સવારના સાત વાગે હાજર થજો.

પ્રહ્લાદ—બહુ સારું સાહેબ !

મુકદમાના તમામ કાગળીઆ રાજાએ પોતાના સા-
થીને આપ્યા. ને સહુ સહુના રસ્તે વીસર્જન થયા.

આજની રાત્રે ગામમાં ઘણી જુદા જુદા પ્રકારની વાતો
ચાલતી હતી. તે સાંભળવાના માટે આગળ મોડજી તથા.

તેના સાથીને પકડી લઈ જનાર કાળા પોશાકવાળા એ પુરો આજરોજ ગામડીઆ પોશાકે ચક્કે ચક્કે ફરતા હતા. શેરીએ શેરીએ અને ચક્કે ચક્કે માણસોના ઝુંડે ઝુંડ વાતો કરતા હતા, કોઈ બેડેલાં હતાં, કોઈ ઉમેલાં હતા, કોઈ વિચાર કરતું હતું કે, ખીયારા માજીસ્ટ્રેટ તથા શીરસ્તેદારને કેદમાં શા માટે મોકલેલા હશે? તેમનો શું અપરાધ હશે? કોઈ કોઈ ટોળું કે જેમાંના પુરોને માજીસ્ટ્રેટના પંજ વાગેલા હતા. તે તો વળી ઉલટી રિતેજ વિચાર ચલાવતા હતા. તેઓ બોલતા હતા કે, સાળા લુચ્ચા હતા. તેઓએ આખું ગામ લુટી આધુ છે. તેમાંની કોઈ વાત આપણા રાજના નાણામાં આવી હશે. એટલે તેનો તપાસ કરવાના માટે તેઓને જેલમાં મોકલ્યા હશે? જુઓને ખીયારો પેલો છગન બિન ગુન્હેગાર તેને વની માગતો કરી નાંખ્યો! પેલો ભીખો ગુન્હેગાર તેને છોડી મુક્યો! ખરું પુછાવો તો આવો અન્યાય તો ભાઈ આ આપણા બાયલા રાજમાંજ ચાલે? શીરસ્તેદારનો પણ માજીસ્ટ્રેટમાં ભાગ છે. એટલે બન્ને જણા મળીને ઉંઘા ચતાં કરે છે. સાળાઓને શિક્ષા મળે તો વધારે સાઈં! નહીં તો પોતાનું ધર ભરવાઆડે ગજબ કરશે? માઈં દિક્રું ત્રણ ખોટા સાક્ષી ખડા કર્યા કે, ખીયારો કાંઈ નાણુતો નહોય તો પણ માર્યો નય આવો ન્યાય છે. કોણુ ખારિક ઉતરી તપાસ કરે છે? પણ તેનાથી તેઓનું શું વળ્યું! ખારિક તપાસ કીધામાં શું ફામદો? ખારિક તપાસ કરે તો પક્ષી ચાંલ્લો કોણુ કરે? ને હાથ ગરણું પણ કોણુ આપે? એ તો બધું ઠીક છે. વળી કોઈ કહેતો હતો કે, ફક્ત મુકદ્દમો વાંચ્યા ઉપરથી અમવા કોઈ હરાંમી માણસના કહેવા ઉપર આધાર રાખી

નજરે નિરખ્યા સિવાય ખીચારાએને જેલમાં મોકલી આપર
 લેવી તે સાઈ કહેવાય નહીં. રાજાએ કચ્છા કાંનના હોય છે.
 નહીંતર સાખીતી સિવાય જેલમાં મુકી ઈજત હાડી દેવી
 તે કાંઈ નાની સુની વાત કહેવાય નહીં ? આ સાંભળી એક
 અનુભવી પુરૂષ બોલ્યો કે, બેસી રહો! બેસી રહો ! ધણું થયું!
 તમે શું જાણો ! તમને તેનો શું અનુભવ છે ? શું બધા રા-
 જાએ એવા હોય છે ? આ રાજા તો તેના આપના મુલા
 પછી ગાદીએ બેઠો ત્યારથી રાજના નિમકદારાની માણસોએ
 ખજાનગાઠ મચાવી મુક્યો છે. હલાલી નોકરોના દરમાયા
 વધાર્યા છે. હરાંમી નોકરોના દરમાયા ઘટાડ્યા છે. મુદતનું
 અપાતું અરીમ બંધ કર્યું છે. તેથી બંધાણી લોકો ખુમાટ
 મારી રહેલા છે. ખાલી ભક્ષારા ઠોકનારા ચારણ ભાટો એક
 દમડીનો સીરપાવ પામતા નથી. હુંશીઆર અને વિદ્વાન મા-
 ણસોને મજા કરાવે છે. ખટપટીઆ લોકો તો જેને નજરે
 જોયા ગમતા નથી. સર્વે લોકોને પોતાની પાસે આવવાની
 યોગ્ય છુટ છે. લુચ્છા લકંગા તો પોતાના કદા દુસ્મન સમ-
 જે છે. દારડીઆ અથવા નિશાખાજ લોકોની સંગત કરવી
 પણ પોતે પસંદ કરતા નથી તો પોતે તેવા કામમાં ઉભા પણ
 શાના રહે. જોઈતાં ખર્ચ વધારે છે. અણ જોઈતા ઘટાડે છે,
 ને પોતાની રૈયત જેમ અને તેમ સુધારાપર આવવા હમેશા
 પ્રયત્નો કર્યાં કરે છે, હજુરના ખટપટીઆ લોકો કે જેણે તે-
 આના પિતાના વખતમાં લખખુંટ દોલત મેળવી જંગીરદારો
 બની ગયેલા હતા, તેઓને પાયમાલ કરવાથી તે તથા અમલ-
 દાર લોકો કે, જેના મોટા મુખે ધણું મળતું છતાં તૃપ્તી થતી
 નોહોતી તે તથા લુચ્છા લકંગા માણસો રાજને ફસાવવા ધણા
 પ્રયત્ન રચે છે. પણ આપણો કુશળ વિદ્વાન રાજા તેમના ફ-

દામાં ફસાતો નથી ને વખતે વખતે એવા દાવમાં નાખતો
 જાય છે કે, તેઓ રાજા સામને ઉંચો પગ પણ કરી શકતા
 નથી પણ રાજાનું નામ સાંભળી કમકમાટી પામી છે. તે નવો
 છે. એટલે હજી તમોને કોઈને માલુમ નથી. તેમજ તે એકી-
 દમ પોતાનો રોક પણ બેસારતો નથી પણ ધીમે ધીમે સર્વેને
 ક્યત્કિતમાં લેતો જાય છે, આજ સવારે મેં સાંભળ્યું છે કે,
 રાત્રે રાજા ફરવા નિકળે છે? પેહરગીરોને દંડે છે? તેથી તે
 લોકો હમણા આવશે! એવી ભીતીમાં આખી રાત પોતાના
 વાહારા મુજબ પેહરા ઉપર ડૂંશ સહીત ઉભા રહે છે. જોને
 હવે ચોરીઓ કેવી થાય છે! ને આગળ કેવી થતી હતી?
 આવું જોવું સુધારાપર અંદરના ખંતથી લક્ષ રહેલું છે. તે ક-
 ચ્ચા કાંનનો હોય એવું ગારા સમજવામાં આવતું નથી. પણ
 તેણે હરેક તદખીરથી તેઓના ઉપર પુરેપુરો પુરાવો મેળવી જો-
 લમાં મુકેલા હશે. આવી રીતે કોઈ કાંઈ અને કોઈ કાંઈ સૌ
 સૌના મગજ પ્રમાણે જુદી જુદી કલ્પનાઓ માણસના જુડો
 પાંધતા હતા, વિશેષ કરીને ઘણા મતે માજીસ્ટ્રેટની ગેરવર્તણૂક
 પર ધી:કારજણાતો હતો ને શીરસ્તેદાર તેના જમણા હાથ ગણા-
 તો હતો. બદકે માજીસ્ટ્રેટ તાણું ને શીરસ્તેદાર કુંચી હોય
 તેવું સાંભળાતું હતું. ને તેઓ મોટી શિક્ષાના લાયક છે તેવું
 બોલતા હતા. તેમજ કોઈ તે ઉંચી જાતનો માણસ છે.
 માટે તેના કલ્પના બદલામાં તેઓને ઝાંઝર ન પડે તો સાહે?
 કેટલાક તેને તેના દેશમાં મોકલી દે તો સાહે? આવી રીતે
 બોલતા હતા. કેટલાક ઉંઘણુસી માણસો ઉંઘવાની રજા મા-
 ગતા પોતાના મિત્રને કહેતા જાય છે કે, બાઈ તું કાલે મા-
 જીસ્ટ્રેટમાં જાય ત્યારે બોલાવજો? આપણે બન્ને સાથે જ-
 ઇશુ. આ પ્રમાણે ગામમાં વાતો ચાલતી હતી પણ આ-

પણા માજીસ્ટ્રેટ તથા શીરસ્તેદારના ઘરે તો તેમની સ્ત્રીઓ બહેને આખું કુટુંબ કોઈ બહાણું માણસ મરી ગયેલું હોય, તેની ઉદાસીની માફક શોકસાગરમાં ડુબેલાં હતાં. આવી વાતો સાંભળતા સાંભળતા આપણા ગામડીઆ પોશાકવાળા પુરૂષો રાત્રી ઘણી જવાથી પોતપોતાના સ્થાનકે જઈ સુઈ ગયા.

સવારના સાત વાગ્યાનો અરસો થવામાં દશેક મીનીટની કમી હતી પોલિસના સિપાઈઓ ઠેકાણે ઠેકાણે માણેક ચોકમાં ઉભેલા હતા. પાણીનો છંટકાવ થઈ રહેલો હતો. અને માણેકચોકના મધ્ય ભાગે શોભાયમાન બેઠક શણગારવામાં આવતી હતી. પુરશીઓની બેઠક રિતસર થતી હતી. પાછળ બેન્ચો ગોડવવામાં આવતા હતા પુર્વ ભાગમાં પશ્ચીમ મુખે જે પુરશીઓ પડેલી હતી. તેના મધ્યસ્થળે એક શુશોભીત પુરશી મુકવામાં આવેલી હતી. જેની આગળ એક મેજ મુકવામાં આવેલો હતો. તેના પર લખેલા કાગળો તથા થોડા કોરા કાગળો સીવાય ખડીઓ અને હોલડરો પડેલાં હતાં. તેમજ તેના ઉપર ઉઘાડી તરવારે પેહેરગીરો પહેરો ભરતા હતા. બેઠકના પશ્ચીમ ભાગમાં એક ઉંચું આસન કરવામાં આવેલું હતું કે જેના ઉપર નિમક હરામી નોકરો તથા પૈસાના જ્વેરે છુટનાર ત્હોમતદારોને ઉભા રહેવાનું હતું. ઉંચું આસન એટલા માટે હતું કે, તમામ પ્રજા તેઓને દેખી શકી પાપ-કર્મનો પસ્તાવો કરી પાપકર્મ કરવામાં પાછા હટે. હુનાળાની રત્ન હતી તોપણ તાપની દરકાર નહીં કરતાં સર્વે સ્ત્રી પુરૂષોના વ્રન્દો અચ્છી રીતે નિહાળી શકે તેના માટે બેઠકના ઉપર છત કરાવવામાં આવી નહોતી દુકાનદારોને પોતાના હમેશના ટાઇમે એટલે દશવાગે દુકાનો ખોલવાની રજા હતી. પણ શાક

ભાઈવાળા મેદાનમાં તરેલ તરેલ જનનાં લીલા શાકો લેઈ
 બેઠેલા હતા પાણીઆરીઓ. પાણી ભરી ઉતાવળા વેગે આવ-
 તી હતી ? કેટલીક વાતો કરતી જતી હતી કે, આજે આપણા
 ગામના માછલેટને આપણા રાજગૃહો કંદમાં પુરેલો છે.
 તેને અહીંયા ઉમો કરવામાં આવનાર છે. બાઈ ! તેણે શું
 કર્યું હશે ? બિચારાને શું શિક્ષા થશે ? કોઈ જુવળી કહેતી
 હતી કે, બાઈએની પડોશમાં માઈં ઘર છે. તેની બાઈડી
 છોકરાં એવા રહે છે કે, આપણું તો હમિયું ફાટી જાય બિ-
 ચારાને છોડી મુકે તો ઠીક ! આવી વાતો કરતી આપણા
 દેશની સ્ત્રીઓમાં કેટલે દરજ્જે દયાભાવ રહેલો છે તે બ-
 તાવતી હતી હવે સાતમાં ફક્ત પાંચેક મીનીટની કમી હતી,
 ભોંકાનાં સંખ્યાબંધ ટોળાં આજે શું થશે ? તે જોવાના માટે
 આવનાં હતાં. તેમને પોલિસના સિપાઈઓ બાજુપર યોગ્ય
 ઠેકાણે સુપકીથી બેસારતા હતા. એક મીનીટ ગયા બાદ
 ખુરશીઓની બેઠકવાળાના ટોળાં આવવા માંડ્યા દરેક પો-
 તપોતાની મહત્વતા પ્રમાણે બેસતા હતા.

મહારા બહાલા વાંચકો હવે જરા આપણે જેલ તર-
 ફ નજર કરીએ અહીં આ થોડો વખત હોવાથી જેલરે
 સિપાઈઓને કહ્યું કે,

રાજ સારૂંબને કીયા હે વોકેદીયુકું લેકે માણુક
 ચોકમેં જઓ ?

વારા મુજબ સિપાઈ ઓ પોતાનો પોશાક પેહેરી આ-
 પણા માછલેટ તથા શીરસ્તેદાર તથા ઝુંઝાળ વલાળ [જે-
 ને રાજગૃહ કોર્ટમાંથી જેલમાં મોકલેલા હતા તે] ને લેઈ
 માણુક ચોકમાં આવ્યા ને તેઓને પોતાના માટે કરેલા ખા-
 સ ચોતરા ઉપર હુકમ મુજબ ખડા કીધા. બેઠક મીનીટ

નહીં ગઈ હોય એટલામાં જેટના સીપાઈઓ પણ ચતુર્ભુજ
ખનાવેલા બે કેદીઓને લેખ માણેક ચોકના ચોતરા ઉપર
કે બ્યાં માછલેટ વગેરે ઉભા રહેલા હતા ત્યાં ઉભા રા-
ખ્યા. વાંચનાર સજ્જનોના મનમાં જેટના સિપાઈઓએ આ-
ણેલા બે કેદીઓ વિષે વેહેમ ઉત્પન્ન થયેલો હશે? પણ તે
કોણ? વિચારો! તે આપણા માછલેટને રૂ ૫૦૦-૦-૦ ની
રકમ આપનારો મોડલ ને તેનો સાથી? પણ તેમને પકડ-
નાર કોણ? તેનો ખુલાસો નહીં કરતાં આવા મોટા મુખ-
ના અમલદારની વાત શરૂ કરું છું કે,

મહારા બહાલા સાહેબો! વિચારો! આ વખતે માછ-
લેટને તથા શીરસ્તેદારને શું ઓછા વિચાર ઉત્પન્ન થતા
હશે? ખીજા બે કેદી આવ્યા તે અવલ બે કે પો-
તાને પોતાના ઉપર શું લોગત છે? તેની સમજ પડેલી
નોહોતી. મનના અંદર જાણ્યા બહાર નોહોતું પણ ઉઘાડું
પડ્યા વિષે ખરખરો હતો. પણ જેટના સીપાઈઓએ આ-
ણેલા કેદીઓ પછી તો તેઓના બિલકુલ રામ રમી ગયા
હતા. તેઓના મોટાની ખુબ સુરતી ઉપર તો આ વખતે
કાળી શાહી ઢોળાયેલી હતી. યાને ઘેલી સ્ત્રીને ભુત વળગેલું
ન હોય? તેની માફક બહાવરા જણાતા હતા. પોતાના કા-
ળા કર્મ જાહેર થયાં, પાપનો ધડો ફુટયો, ને હવે અમારી
તથા અમારા ઈયા છોકરાંની, તથા ઘરની શું હાલત થશે?
જેઓને અમે અમે હાલ ઉભા રહેલ જગ્યોએ ઉભા રા-
ખવા સમર્થ હતા, તે લોકો આ વખતે ખુરશી અને બેન્ચ
ની બેઠકો ઉપર બેઠેલા છે. ને અમેને અમારા પાપ કર્મ-
નો બદલો મળે છે. તેમજ તમામ લોકો જોઈ સારી શિ-
ખામણુ પામે તેના માટે અમેને ઉંચા ચોતરા ઉપર જેને

અમે શિક્ષા કરતા હતા તેની જોડે ઉભા રાખેલા છીએ અ-
રેરે! આનાં કરતાં મરી ગયેલા હોત તો વધારે સારું! હે
મશ્વર! અમોને આ વખત જલદી મૃત્યુ આપ? સુખ આ-
પી સંતાપ જનક ન થા. અરેરે! અમોને થોડી મિનિટ કેડે
અમારા પાપ કર્મનો ખદ્દો મળશે. હાય હાય! હવે શું ક-
રવું? આ વખતે બધા દુઃખન છે અમારો કોઈ સ્નેહી ન-
થી? અરેરે! અમારી સંપાદન કરેલી આખરનો સુર્ય હસ્ત
પામ્યો હવે આ કાળાં મોઢાં કોને ખતાવવાં? હાય હાય! આ
દશા આ સ્થિતિ! આવા વિચારમાં લથડીઆં ખાતા. દોઢ-
રે ખડા થાતા; આપણા માજીસ્ટ્રેટ તથા શીરસ્તેદાર ઉભેલા
હતા. તેઓ તરવાર દેખી ડરે તેવા હતા, પણ આ વખતે
જો તેમને તરવારની ગરજ પુરી પાડી હોય તો, પોતાના
આત્મનો ધાત કર્યા સિવાય રહેજ નહીં અતીશયોક્તી રૂપે
કહું છું કે. આ વખતે તેમની હાલત એવા ઢબપર હતી કે,
જોને બોલતાં મોઢે સળ પડતા તેને વાઢે લોહિ પણ ન
નીકળે તેવું હતું.

સાતમાં ફક્ત બેજ મિનિટની આકી રહેલી હતી. સ-
ર્વે બેઠકો એક ખુરશી સિવાય પુરાઈ ગયેલી હતી, ઘોળી,
કાળી, લાલ, અને લીલા રંગની રંગ બેરંગી પાઘડીઓ
ખુરશીઓની બેઠકપર ઘિરાળનારા ગૃહસ્થોના શીરપર ધણા
ભાગે જોવામાં આવતી હતી. કોઈએ અસ્ત્રીબધ કોટ, અને
કોઈએ મલમલના અંગરખા, પેહેરેલાં હતાં. કોઈએ ઉંચી
જાતના નાગપુરી રેશમી કોરના ઘોતી જોડા, ને કોઈએ સા-
દાને કોઈએ પાટલુન પહેરેલાં હતાં. પણ ખુટને સ્ટોકીનતો
ખુરશીએ ખીરાળનારા સર્વે ગૃહસ્થોના પગે જોવામાં આવ-
તા હતા. કોઈ કોઈ પોતાના ખીસ્સામાંથી ધડીઆળ કાઢી

સાત વાગ્યાનું વારંવાર જોતા હતા. ને કોઈ રાજના આ-
વવાના રસ્તા સામું જોઈ રહેલા હતા. માણસોના ટોળેટોળાં
બાબુપર રીતીસર ઉભાં રહેલાં હતાં. માણસોનો જમાવ
ધણો હતો પણ પોલીસના સિપાઈઓનો એવો સખ્ત બં-
દોબસ્ત હતો કે, બિલકુલ ગરબડ નોહોતી. બરોબર સાત
વાગ્યા કે, ફક્ત એકલો પોતાના સાદા પોશાકે રાજ સભા-
માં આવ્યો. સહુ બેઠકના માણસો સન્માન આપવાના માટે
ઉભા થયા ને સલામ કીધી, તે અત્યંત નમ્રતા પુર્વક લેઈ
પોતે પોતાના આસને બેઠો. તેમના બેઠા પછી તમામ મા-
ણસો પોતા પોતાના આસને બેઠા, ને પોતાના આવવાના
સમયે થયેલી ગરબડ શાન્ત પામ્યા પછી રાજ જેનું નાં-
મ જસવતસીંહજી કરીને છે તે ઉભો થઈ બોલ્યો કે,

મહારી બહાવી પ્રજા! તથા સુઝ ગૃહસ્થો!

અહીંના રહીશ મી. અમૃતશંકર દયાશંકર પોતાની
પત્નીને તેડવા માટે પોતાના સાસરે ગયેલ ત્યાંથી વળતાં
આપણું તાબાના ગામ બાલીસણાની હદમાં ત્રણ હરામ
બોરોએ હુંડી રૂ ૨૧૦૦-૦-૦ નો માલ લેઈ ગયેલ તે કા-
મમાં મારા તાબાના અમલદારોએ કેવી રીતે કામ ચલાવે-
લું છે. ને તેમાં ક્યા ક્યા સખ્સ શિક્ષાના પાત્ર છે તથા
ક્યા ક્યા સખ્સ નિર્દોષ છે ને જે શિક્ષાના લાયક છે તે કે-
વા પ્રકારની શિક્ષાના લાયક છે. તે બાબતમાં આ જાહેર
સભા બરવામાં આવેલી છે. મહારા બહાલાઓ! પૃથમતો હું
આ મુકદ્દમાની ખરી હકીકત શું છે? તે સર્વેની આગળ હું કા-
ણમાં કહેવા માગું છું.

હું તા. ૧ ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૧ ના રોજ બપોર પછી-
ના વખતે શીકારે ચડેલો હતો. તેમાં ફળીજીત ન થવાથી

હું મારો ઘોડો દોડાવતો દોડાવતો મો. બાલીસણાની હદમાં ગયો. તૂપા લાગવાથી એક તળાવડું આવ્યું ત્યાં પાણી પીવાના માટે ઉતર્યો, પાણી પીઈ સવાર થયો કે, મારા કાન પર દોડજો! દોડજો! મારી નાંખ્યા ! આવા ત્રાસદાયક અવાજ પડ્યા. તે સાંભળી મેં મારો ઘોડો આવેલ અવાજ તરફ દોડાવ્યો. ને જોઈ હું તો એક સીંગરામ હુંડાતો હતો. ને તેઓની મદદે સામની બાળુએથી બે સવાર જોસબંધ ધર્યા આવતા હતા. જે આ મારી જમણી બાળુએ બેઠેલા કરમે ગંગપુરના રહીશ મી. પ્રદહાદ અને પ્રભુલાલ હતા. અમેને આવતા જોઈ બે હરાંમખોરો નાશી પાસેના ગીચ જંગલમાં ભરાઈ ગયા. મેં મારો ઘોડો તેઓની પાછળ દોડાવ્યો, પણ હું મારા પ્રથમના પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ થયો, પણ હીંમત હારેલો નહોતો. સીંગરામ પાસે પાછો આવ્યો ને જોઈ હું તો એક હરામ ખોરને ચતુર્ભુજ બનાવેલો હતો. જે બાલીસણાનો જગીરદાર ઝુઝાજી વલાજી હતો. જે આ વખતે નં. ૧ ઉભો રહેલો છે. પછી મી. પ્રદહાદ અને પ્રભુલાલનું નામ જાણી લેઈને મેં મારો ઘોડો દોડાવી મુક્યો મેં મારા મનમાં વિચાર કર્યો કે, જે બે હરામખોરો નાશી ગયેલા છે. તે પણ બાલીસણાના હોવા જોઈએ. તેમ ધારી હું બાલીસણે ગયો. ને તે જગીરદારોના ધરની તપાસ કરતાં એક મોડજી વનાજી તથા સારતાંણજી વખતાજી આન પણા ઝુઝાજી સિવાય ના માણુમ ન પડ્યા. તે આ વખતે અનુક્રમે નં. ૨-૩ ઉભેલા છે તે લોકોની છુપકીથી બાળી મેળવતાં રમણી રમવા ગયાનું માણુંમ પડ્યું. પછી હું શેહેરમાં આવ્યો મ્હારી બહાલી પ્રજા મને મારા તાબાના ડોળધાણુ અમલદારો કેવી રીતે કામ કરે છે. તે જોવાની

આકાંક્ષા ધણી રીતે હતી તેજ રાત્રીથી મેં મારા દોસ્ત મણીલાલની સાથે શેહેરમાં રાત્રે ફેરી દેવા વિચાર કર્યો. બે રાત્રી અમો નિષ્ફળ ગયા, ને છેવટ અમારા પ્રયાસનું તાત્પર્ય અમને ત્રીજી રાત્રીએ મળ્યું તે એવી રીતે કે, રાત્રીના બાર વાગ્યાના અરસામાં આપણા ફર્સ્ટ માઇસ્ટ્રેટ જે કે નં. ૪ ઉભેલ છે. તેના ઘરે ગરબડ થતી સાંભળી અમે અમારો ભક્ષ મળેલો સમજી ફક્ત હું એકલો મારા સાથી મી० મણીલાલને બહાર રાખી અંદર પેહો. બારી બારણું સાલુકારની દુકાન માફક ખુલ્લું હતાં. ત્યાં બે જણો અરસ પરસ વાતો કરતા હતા તે હું બરોબર રીતે છુપકાથી સાંભળતો હતો. ત્યાં મોડજી મોડજી, કરીને એક સક્ષે ખુંમ મારી, મોડજીએ તેને ઉપર બોલાવી રૂપ૦૦-૦-૦ ની થેલી લઈ આપણા આ કામમાં પકડાયેલ પ્રથમના કેદી ઝું-જાજી ને મુક્ત કરી પોતાના ઉપર આફત ન આવવાની શરતે આપ્યા ને રૂપ૦૦-૦-૦ પાછળથી આપવાનું ઠરાવ્યું આ જોઈ તથા સાંભળી હું નિમ્મે ઉતર્યો. ને મણીલાલને મળ્યો. ને થોડે થોડે છોટે સદરહુ મોડજી તથા પાછળથી રૂપીઆ લઈ આવનાર માણસને પકડવાની મસલતમાં બેઠા. સદરહુ બન્ને સક્ષો હું બેઠેલો હતો તે રસ્તે આવ્યા મેં પકડી રીડી બગતવી કે મણીલાલ આવ્યા. તેથી અકેક જણો લેઈ પાસેની ગેટે ગયા. ને પેહેરગીરોને અમારી ઝોળખાણુ આપી સદરહુ પકડેલા સખ્સો પૈકીના અકેકને કોટડીમાં લઈ જઈ, બનેલી વાત યથાસ્થીત મેં કહી સંભળાવી કે, તેઓએ પોતાના ગુન્હાની તમામ વાત કચુલ કરી દીધી કે, મારા બતાવેલ મોડજી વનાજી તથા સરતાણુજી વખતાજી તે આજતેજ હતા. પછી વાત બહાર ન પાડવા પોલીસ મેનોને

સખત ચેતવણી આપી અમો ચાલ્યા ગયા. આથી પણ મારા મનને પુરતી રીતે સંતોષ થએલો નહોતો. મેં મારા મનની સાથે નકી કરેલું હતું કે, સવારે આ કામનો ઠરાવ બહાર પડવાનો છે તે વખત કોર્ટમાં જવું ને ફેંસલો સાંભળવો. તે પ્રમાણે સદરહુ વખતે હું ગયો. ફેંસલો વાંચવાની તૈયારી હતી તે ફેંસલો નં. ૩ ના માજીસ્ટ્રેટના કેહેવાથી નં. ૪ ના આપણા શીરસ્તેદારે રૂપ૦૦૦-૦-૦ ની રકમ લઈ વેચાથી લખેલો હતો તે આ હતો.

ફાઇન્ડીંગ.

તા. ૨-૨-૯૧ ના રોજ અપોરના બાર વાચા પછી અથવા તે અરસામાં કરળે મજકુરના રહીશ મી. અમૃતશંકર દયાશંકર પોતાની પત્ની સહીત કસ્ટમે શ્રીનગર આવતાં માર્ગમાં મો. બાલીસણાની હદમાં મો. બાલીસણાના કોળી દાકરડા ઝુંઝાળ વલાળ વગેરેએ લુટી રૂ. ૨૧૦૦-૦-૦ ના હેમ રૂપાના દાગીના વગેરે માલ લેઈ ગયાના કામના પોલીસ ઇન્કવાયરીના કાગળો તહોમતદાર ઝુંઝાળ વલાળ સહીત પોલીસ ફોજદારના રિપોર્ટ ફો. બુ. નં. ૪૫૯ તા. ૪-૨-૯૧ ની સાથે આવતા તહોમતદાર ઝુંઝાળ વલાળ ઉપર ઇ. પે. કો. ક. ૩૯૨ મુજ તહોમત રાખી નિચે મુજબ કામ ચલાવવામાં આવ્યું.

નં. એકનો ફરિયારી અમૃતશંકર દયાશંકર પોતાની પત્નીને તેડી આવતાં મો. બાલીસણાની હદમાં તહોમતદાર ઝુંઝાળ વલાળ વગેરે ત્રણ જણે આવી મારગારી કરી રૂ. ૨૧૦૦-૦-૦ ના હેમ રૂપાના દાગીના વગેરે માલ લેઈ ગયાનું લખાવી ગંગપુરના રહીશ મી. પ્રદહાદ તથા પ્રભુલાલ તથા કસ્ટમે મજકુરના રહીશ સીપાઈ નુરખાં ને જમાલખાં નામના

સાક્ષીઓ બતાવે છે. બીજે એક મદદે આવેલો સવાર બતાવે છે. પણ જેનું નામ નમુદ્ર થતું નથી આ રીતે લખાવે છે. નં. ૨ ની અમૃતશંકરની સ્ત્રી કસ્તુર અમૃતશંકરને મળતો મજમુન લખાવે છે. નં. ૩-૪ ના સાક્ષી પ્રહ્લાદ તથા પ્રભુલાલ તેમની મદદે આવી લ્હોમતદાર ઝુંઝાળ વલાળને પકડ્યાનું તથા બીજા બે નાશી ગયાનું લખાવે છે. નં. ૫-૬ ના સીપાઈ નુરખાં તથા જમાલખાં લખાવે છે કે, હું કરનાર હરામખોરો ધણા આવેલા હતા. તેમને આવતા જોઈ અમે મદદ લેવા મો. બાલીસણા ગયા. પણ કોઈ સપ્સ મદદે ન આવ્યાથી અમે પાછા હું ટની જગ્યોએ આવેલા હતા. સારે આ ઝુંઝાળ વલાળને અમે પકડેલો જોયો હતો. અમે જે વખતે મદદ લેવા ગયા તે વખતે ત્રણ હરામખોરો જોયા નહોતાનું લખાવે છે. નં. ૭ નો લ્હોમતદાર ઝુંઝાળ વલાળ ગુન્હો કર્યાનું ધનિકાર કરી લખાવે છે કે, હું તથા અમારા ગામનો કોળી ભલાળ બુધર તે હું થઈ તેથી બેકોક ખેતરવા છેટે મારું ખેતર છે. ત્યાં રખેવાળી કરતા હતા ત્યાં ઓચીંતા આવીને નં. ૩ ના સાક્ષી પ્રહ્લાદે મને પકડ્યો. ને મારી સાથે જે ભલાળ હતો, તે તેમનો પોશાક જોઈ ભડકી ભાગી ગયો. નં. ૮ નો ડિફિન્સનો સાક્ષી ભલાળ બુધર લ્હોમતદારના મળતો મજમુન લખાવે છે ફરીયાદી તથા નં. ૨-૩-૪ ના સાક્ષીઓ ફક્ત ત્રણ લ્હોમતદારો કેહેવામાં લાવે છે. ને નં. ૫-૬ ના સીપાઈ લોકો ધણા લ્હોમતદારો બતાવે છે. ને લ્હોમતદાર તથા તેનો બચાવનો સાક્ષી પોતાના ખેતરની રખેવાળી કરવા આવેલા ત્યાંથી પકડી લાવેલાનું લખાવે છે. તેમજ લ્હોમતદારો તથા તેનો સાક્ષી ધરના આબરુદારજન

(૧૧૬)

ગીરદારો છે. આવી તમામ બાબત ઉપર વિચાર કરતાં તેમના ઉપર રહેલ ત્હોમત કોરટને વ્યાજબી નજર આવતું નથી.

સેન્ટેન્સ.

ત્હોમતદાર ઝુંઝાળ વલાળને તેને તેના ઉપરના ત્હોમતથી ત્રી. પ્રો. કો. ક. રૂપ૭ મુજબ છોડી દેવામાં આવે છે.

તા. ૫ ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૧ ઇસ્વી. ૨ દેવદત્ત રાધવદત્ત ખુશી કોરટમાં વાંચી સંભળાવ્યો તા. મ. ૬ ફર્ટ માહિતી

દે. રા.

ક. મા.

સદરહુ મુજબનો છે મેં સદરહુ બાબતનો તમામ મુદ્દો વંચાણમાં લીધેલો છે. તે આ વખતે વાંચી વખત રોકવા માગતો નથી. મુદ્દામાં ઠરાવમાં લખાએલી હકીકત છે, નથી એમ પણ મારું કહેવું નથી. પણ ફક્ત સર ત પાસણી ઉપરજ આધાર રહેલો છે. મી. અમૃતશંકર તરફથી સાક્ષીઓને કોસ કરી વિખેરી નાંખી ખરી ખુબી બતાવેલી છે તે ઉપર બિલકુલ લક્ષ અપાયેલું નથી. તેમજ સાક્ષીઓની વિદ્વતા ઉપર બિલકુલ લક્ષ ન આપતાં ત્હોમતદાર નગીરદાર છે. એ બાબત ઉપર વધારે લક્ષ અપાયેલું છે. આવા વિરૂદ્ધ અનુમાન બેંચી કેશની કેરીયત મારી નાંખેલી છે. આ કેશ ગમે તેવી રીતે ચલાવ્યો, પણ તેની ચયાસ્થીત હકીકતથી હું વાકેફગાર છું. તેથી મારા તાબાની રૈયત માહિતીની નકારી વર્તણૂકથી ખીડાય તેના માટે મને જીગરની દલગીરી છે. તેણે મારા પિતાશ્રીના બાબતથી તે આજ પર્યંત લગભગ પાંત્રીશ વર્ષ નોકરી

કરેલી છે. તે દરમીઆન તેની લુચ્ચાઈ ભરેલી નિમક હરા-
મી વર્તાણુથી મારી પ્રજા કેવી પિડાએલી હશે ? વળી લુચ્ચો
અમલદાર પોતાનો ઉપરી બનાવવાથી તેઓ મારી તરફ
કેવો ધીકાર બતાવતા હશે ? હું માનું છું કે, આ બાબતમાં
મારો સ્વર્ગવાસી પિતા તથા હું ઈશ્વર જનાએ ખરેખરા
પાપી દરેલા હઈશું ? અમારી એવી ફરજ છે કે, પ્રજાને
સુખ શાન્તી આપી તેમની પ્રતિદિન આગાહી વધવા-
ના માટે અહોનિશા અમારે તત્પર રહેવું જોઈએ તેથી
ઉલટી રીતે વર્તી તેમને દુઃખમય બની પીડા આપી કૃ-
ત્તની દરવું, આના જેવું મહાન પાપ હું બીજું કોઈપણ
સમજતો નથી. તેણે પોતાની વિદ્વતા ઉપર બિલકુલ ભા-
ન રાખ્યું નહીં ને ડોળધાલુ બની જેમ બને તેમ મારી
ગરીબડી પ્રજાને હુંડી તેના માટે મને ઘણોજ ક્રોધ છે.
મહારી બહાલી પ્રજા! આવા નિમક હરામી લુચ્ચા અમલ-
દારો મારા પિતાશ્રીએ તમારા ઉપર નિમ્યા, ને મેં તેઓને
આહું રાખ્યા, તે અપરાધના માટે ક્ષમા માગુ છું.

મારી બતાવેલ કેટલીક બાબતપર વિચાર કરતાં આ-
પણા ડોળધાલુ માણસેટ પુર્ણ શિક્ષાના પાત્ર છે. તેમજ
તેની આખરની નોકરી તથા આ વખતના તેના પસ્તાવા
ભરેલા એહેરા ઉપર વિચાર કરતાં તેના ઉપરની લાયક
શિક્ષાનુરૂપ મારું મન હલકું ધારે છે. આવી તમામ બા-
બત લક્ષમાં લઈ હું ફરમાવું છું કે, આપણો માણસેટ મી.
દેવદત્ત રાધવદત્તને તેના ઓહોદ્દાના વિસ્તૃતપણાની સાથે
રૂપ૦૦-૦૦-૦ સિવાય તેની તમામ જંગમ મિલકત સહીત
સાત દિવસની મુદતમાં મારા હકુમતી દેશની હદ છોડી
જવી. તેમ કરવામાં કસુર કરી મારા દેશના કોઈપણ ભા-

ગમાં માલુમ પડે તો તેની તમામ મિલકત સરકાર જમ કરવી.

તેના હાથ નિચેનો શીરસ્તેદાર જોકે નિરમલ મનનો હશે તોપણ તેના માટે મને પુરું શક છે. ગઈ રાત્રીએ હું તથા મી૦ મણીલાલ નગર ચર્ચા જોવા નિકળ્યા હતા, ત્યાં ઘણા ભાગે માછસ્ટ્રેટ તથા શીરસ્તેદારની નકારી વર્તણૂકની વાતો અમારા સાંભળવામાં આવેલી હતી. માછસ્ટ્રેટ તરફથી અપવા જતે લોકોને રંગડી રકમ કઢાવવાની તેનામાં ખાસીયત હોવીજ જોઈએ. જ્યારે અમલદાર જતે મોટા મુખનો છે. તો તેનો શીરસ્તેદાર નિચ વૃત્તીનો ખસુસે હોવો જોઈએ, તેમજ પોલીસ ફાજદાર જેટલા ગુન્હેગાર હાજર થયા તેટલા ઉપરજ તજવિજ ચલાવેલી છે. પણ જાહેર ફરેલ ગુન્હેગારોની તજવીજ ખીલકુલ કરેલી આ દામના તેમના પ્રેશીડીંગ તથા કાગળો ઉપરથી માલુમ પડતી નથી. તેથી હુશમખોરોના સાધનરૂપ તેમની ઓછી હિંમતના લીધે હોય! એવું મારી નજરમાં આવે છે તેથી શીરસ્તેદાર તથા પોલીસ ફાજદાર આ બન્ને જણાને તેમને તેમના હોદા ઉપર રાખી મારી રૈયત પાયમાલ કરવા મારી ખિલકુલ ખુશી નથી. તેથી હું તેમને તેમના હોદાથી દુર કરું છું, તેની સાથે તે લોકોને સખ્ત તાકીદ આપવામાં આવે છે કે હવે પછી જાંદથી મારા રાજના અંદર બહુ ન્યાયસર ગુજારવી જોઈએ. આથી વધારે શિક્ષાના પાત્ર હું સદરહુ લોકોને ઠરાવતો નથી તેઓની જગ્યોએ એટલો માછસ્ટ્રેટ વગેરેની જગ્યોએ હું નિચે મુજબ અમલદારો નિમું છું.

માછસ્ટ્રેટની જગ્યોએ કરમે ગંગપુર ના રફીશ મી.

પ્રદ્ધાદને તેમની વિધતા અને નિર્મળ ગતના જાણી નીમું છું અને શીસ્તેદારની જગ્યોએ મી. પ્રભુલાલ તથા પોલીસ ફોજદારની જગ્યોએ મી. માણીલાલને નિમી માછસ્ટ તથા શીસ્તેદાર તથા પોલીષ ફોજદારના પગારમાં અનુક્રમે રૂ ૧૦૦-૫૦-૨૫ નો વધારો કરું છું.

લ્હોમતદાર મોડલ, ઝુંઝાલ તથા સરતાંણલ દરેકને ઈ. પે. કો. ક. ૩૯૨ મુજબ બે વરસની સખત મજુરી સાથે ટીપ સિવાય દંડ રૂ ૧૦૦૦ કરવામાં આવે છે દંડ તુરત ન ભરેતો તે બદલ તેવીજ પ્રકારની છ માસની ટીપ બ્યાદે ભોગવે ને દંડ લ્હોમતદારોની ગિલકતથી કી. પ્રો. કો. ક. ૩૮૬ મુજબ વસુલ લેવો દંડ વસુલ થયે ફરિયાદીને તેના નુકશાન પેટે રૂ ૨૧૦૦-૦-૦ કી. પ્રો. કો. ક. ૫૪૫ મુજબ આપવા મી. દેવદત્ત તરફથી જે રૂ ૫૦૦-૦-૦ આવે તે લ્હોમતદારોના દંડ પેટે જમ્મુ કરવા આ રીતે શિક્ષા ફરમાવવામાં આવે છે.

મી. પ્રદ્ધાદ લ્હોમતદારો ઉપર મેં જે શીક્ષા ફરમાવેલી છે તે મુજબ ઠરાવ લખી કામના કાગળોમાં સામીલ કરવો.

પ્રદ્ધાદ—બહુ સારું સાહેબ ?

આ પ્રમાણે પ્રજા ઉપર અવર્ણિય પ્રેમ રાગનો જોઈ જયજયવી ધ્વનીએ આખી સભા ગાલ ઉડી અને રાગ પ્રત્યે પ્રજાએ પોતાનો પુર્ણ સતોષ જાહેર કર્યો. સધળું શાન્ત થયા કેડે પ્રદ્ધાદ ઉભો થઈ બોલ્યો કે,—

હું સભાસદોના આગળ બોલવા રજા માગુ છું કે, માછસ્ટ મી. દેવદત્ત રાધવદત્તને તેના ગુન્હાના પ્રમાણમાં

શિક્ષા થયેલી નથી. એટલે વાત ન્યાય પુર્વક કહેવાય નહીં. તેવું કેટલાક શ્રીતાજનોના સમજવામાં આવેલું હશે ? વળી સુર માણસોના સમજવામાં એટલું પણ હોતું જ નોંધ- એ કે, દરેક ગુન્હાના માટે જે શિક્ષા ફરમાવવામાં આવે છે તે તે પછીની જાંદગાનીમાં તેવા કામ ન કરવા શિખા- મણુપ છે. તો હું અત્યારે નથી ધારતો કે, તેવા કામ ન કરવા મીઠું દેવદત્તને શીખામણુ સદાકુ શિક્ષાથી ન વળી હોય. બલકે હું એટલે સુધી અનુમાન ખે- ચું છું કે તેઓને ન્યારથી જોલમાં મોકલવામાં આવેલ છે ત્યારથીજ તેમને પોતાના કલ્પના બદલામાં પુર્ણ પસ્તાવો થ- એસો હોવો જોઈએ. એટલું તો જોવાનું છે કે, હાલ જે ઠે- કાણે પોતે પોતાના કલ્પના બદલે ઉભા છે તે જગ્યોએ ત્હો- મતદારોને ઉભા રાખી પોતે જાતેજ શિક્ષા કરવાને સત્તા- વાન હતા. તે હાલ આવી દીન હાલતમાં ઉંચા દરજ્જાનો તેમજ વિશેષ જ્ઞાનવાળો માણસ ઉભો છે. જેની અત્યારની હાલત હજારો માણસોનો સમુદાય જાહેર જગ્યોએ દયામણુ સ્વરૂપે જોવે છે. આવી જાતની પોતાના ઉપર પડેલી આપ- ત્તીમાં પોતે ઉંચી નજરે પણ જોઈ શકતા નથી. શું આ એક ઓછી અપશોષ ભરેલી વાત છે? શું તેમને પોતાના દુર્કર્મનો ઓછો પસ્તાવો થતો હશે? હું કહેવાને એટલે સુધી હીંમત ધરાવું છું કે તેઓ આ વખતે આવી હાલતમાં આ જગ્યોએ ઉભા રહેવાના કરતાં આ વખતે પોતે પોતાનું મ- રણુ થાય તો તે વધારે બહાણું સમજતા હશે? કારણ એક પોતે ઉંચ્યા દરજ્જાનો, ઉંચી કોમનો, ઉંચા જ્ઞાનનો જાંદ- ગમ્મીના છેવટ ભાગનો માણસ પોતાની આખર અવસ્થા ભોગવવાના કરતાં મરણુ વધારે પસંદ કરે તેમાં કાંઈ અ-

જાન્ય કહેવાય નહીં આટલે તક તેઓને વિચાર ગયેલા હોવા નેહિએ. તો પછી તેમને જે શિક્ષા થયેલી છે. તે આ હદના અંદર કેદ ભોગવવાના કરતાં ઓછી નથી.

આ ઉપરથી તાત્પર્ય એટલું સમજવાનું છે કે, નારી વર્તાણુકે વર્તનારા અમલદારો તથા પોતાના ઉપરીનો પુણ્ય પગાર ખાઈ જે ફરજ અદાકરતા નથી, તે વગેરે ભોકો કેટલીક વખત બચે છે પણ આખરે પોતાના પાપ કર્મનો ઘડો પુટવાના લીધે કેવી શીક્ષાના પાત્ર થાય છે તે સમજવાનું છે.

આતું બોલી રહ્યા કેડે પ્રજાએ હર્ષનાદથી આખી સ-
ખા ગગનરી દીધી. ને આવા અમલદારોથી ભવિષ્યમાં સુખ-
શાન્તી પામવા આશા બાંધી.

રાજા—(પ્રજાપ્રત્યે) મેં આપણા માણસેટ વગેરેની જાણ્યોએ જે આ પરદેશી અમલદારો રાખેલાછે તે ઉપરથી સર્વેએ એવા અમલદારો મતલબ એવી વિદ્વતા મેળવી પ-
દ્વીઓ લેવા ઉત્સાહી થવું નેહિએ. વળી એટલું પણ ધ્યા-
નમાં રાખવું કે, મારા રાજના અંદર જે તેવાજ્ઞ જ્ઞાન-
વાળા તથા ઓખખા મનવાળા પુરૂષો મળ્યા હતા તો આ વિદેશી પુરૂષોને સદરહુ નોકરીના યોગ્ય હું ઠરાવત નહીં. તેનું દષ્ટાંત આપણા મી. મણીલાલ ઉપર લેવાનું છે. તેઓ મા-
રા સમજવામાં ઓખખા મનના આવ્યાથી આપણા શહેર-
ના છતાં મેં તેઓને પોલીષ ફોજદારની જાણ્યો ભણવામાં તેમનું બોહોળું જ્ઞાન નહીં છતાં આપેલી છે. આતું કહી પો-
તે ઉભા થયા કે તમામ સભાસદો હર્ષનાદે વધાવતા ઉભા થયા. ને સૌ સૌના સ્થાનકે વિસર્જન થયા.

પ્રકરણ ૬ હું સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૭ મું.

આપણા પ્રહલાદ, આ વખતે થોડા વખત ઉપર માન-
જીએટનો મોટો હોદ્દો પામેલો હતો. વધારે દિવસ ગયેલા
નહોતા. તેને રહેવા માટે રાજ્ય તરફથી સરકારી મોટું મ-
કાન મળેલું હતું. તેના બે ભાગ હતા. તે પૈકીના પેલેલા
ભાગમાં આપણા પ્રહલાદ, તે બીજા ભાગમાં આપણા પ્રજુ-
લાલને રહેવાનું હતું. પ્રહલાદે વિયોગ વન્ધીથી પિડાતાં પોતા-
ની પ્યારીને નિચેની ચીઠ્ઠી લખી.

દોહરા.

- પ્યારી મારી પોયણી; ચતુરા ચીત વિચાર;
મળવા આતુર છું મને, દુઃખિ દીલ દિલદાર. ૧
- ૧ અંતર બહુ અધીક છે, પણ છે ૨ અંતર એક;
મંતર આપડતા નથી, નહિતો તોડું ટેક. ૨
- પ્રેમ મને તારા પરે, ઓછો નહીં લગાર;
૩ ચાંદનિઓ રોકે મને, નહિતો છું તૈયાર. ૩
- મને દેખી મોં મલકતું, એ બેવામાં છેજ;
તન હયાં મારું તલપતું, છે એ એનો એજ. ૪
- ના દેખાડું હું કદી, તો તું થાતી બંધ;
બાઈ છું હું જરૂરે, અંતે છુંના અંધ. ૫
- એક મને હયાં ચાંદની, મળવા છે આતુર;
મળવું મારા મન નહીં, ચેતેરે આતુર. ૬
- અરે પોયણી પ્યારિ હયાં, શશી આકળો સલ્ય;
માટે મુક્ત થવા અરે, કરજે તારાં કલ્ય. ૭

૧ ચંદ્ર અને પૃથ્વીનું છેડું. ૨ મન. ૩ રાજદરબાર-
રી રીતી.

ભુડો ભુલાવો દેઈને, દુઃખ કરજે ના દીલ;
 મળવા મુજને માનની, બહાલે કરે વકીલ. ૮
 આ ચીટ્ટી મોકલતાનાં દરમીયાંન કમળાગૌરીની નિચેની ચી-
 ટ્ટી પોતાને મળી.

દલગિરિમાં ડોળાઈને, દુઃખિ થશે બહુ દીલ;
 વ્યર્થ તર્ક ઉપજવતાં, ધારો પણ ના દીલ. ૯
 દલગિરિના દરિઆ મહી, પડ્યાવિના આધાર;
 મધ્યે ટેકો નામજે, હે શાણુ સરદાર. ૧૦
 આમ આકળા થઈ અને, જણાવતા નિજ નૂર;
 પુરૂષ પરાક્રમ ક્યાં ગયું, ગયું શુરાપણુ શર. ૧૧
 અમળા બળ વિનાનિ રે, સખજો પુરૂષ મનાય;
 તોપણુ અમળાથી અધિક, સખજો તુરત તણાય. ૧૨
 આથી અજગ બની પુરી, જડ્યો ન એક વિચાર;
 આવીશું તુજ પાસ હું, પ્રશ્નતણો દે પાર. ૧૩

તેનો જવાબ પ્રહલાદે નિચે મુજબ લખ્યો.

પો'એ તારો પ્રશ્ન પણ, પ્યાર પુરૂષ દરસાવ;
 આવ શિખવું હું સરસ, લે કવિતાનો લહાવ. ૧૪
 હાવ ભાવ ગમતા નથી, ગમે ન છોકરવાદ;
 યાદ કરું છું દિન નિશા, ઉકળતા ઉન્માદ. ૧૫
 આવા ઉન્માદે ફર્યો, દધિ મધ્ય નિરધાર;
 મળ્યો ન ટેકો 'સાથિનો' સાથી ઉતરું પાર. ૧૬
 સાથી પાર પડું અરે, સર્વે શુન્ય વિચાર;
 સખજ છતે નિર્ભજ બન્યો, 'સાથી' થાનિનાર. ૧૭
 અમળા થકી અધિક નથી, પણ તે થાય અધીક;
 ધરમાં ઠીક જણાયના, બહાર જણાયે ઠીક. ૧૮
 તેથી સખજો અમળ પણ, નિર્ભજ નારી નીર;

- પડી પડી તે આવછે, પુરૂષ પરાક્રમિ ધીર. ૧૯
- પુર્ણ ઉભરા પ્યારથી, કાઠી શકના બહાર;
 'બહાર આવે ના બહારી, સોસાએ સૌ સાર. ૨૦
- માટે મનના મેલતુ, તજી બોલની બોલ;
 ખરી ખુશિ દરસાવની, દિલનો દરિયો બોલ. ૨૧
- 'ભાભી પાસે બહેનિ' તુ, લેની તર્ક તમામ;
 પ્રશ્ન પરાણે મોકલ્યો, ત્યાં થાતજ તુજ કામ. ૨૨
- ક્રમગાઝારીએ પેહેલી ચીડીનો જવાબ નિચે મુજબ લખી મોકલ્યો.
- મને શોખ કવિતા તણે, બોળું કવિઓ રોજ;
 મળે કવીના દુઃખટણે, ખાલી થાયે બોજ. ૨૩
- જોયા મેં કવિઓ ધણા, ડા'પણુના ભંડાર;
 પણ પઢાવે ના ચતુર, શું કરવા સરદાર. ૨૪
- મોટી ભીતી માહરે, બહાર નોય જવાય;
 જતાં માખાપો મને, કહે કહાં તું જાય. ૨૫
- પછી સખીને હું મળી, કહ્યું કવી તું લાવ.
 કવિતા રસની તરસરે, મારી તું હોલાવ. ૨૬
- હું તારા શરણે પડી, અને સખી કે'વાઉં;
 જો નહિ મેળવ તું કવી, કવિતા વિન રહિ જાઉં. ૨૭
- પછી કવિ બતાવિઓ, રે'છે અહીંથી દુર;
 કવિતા શિખવી જાણતો, તેમ કવિ ભરપુર. ૨૮
- તેજ દિવસથી વાટડી, જોઉં કવીની રોજ;
 બોજ કરે હાવે મળ્યો, માણું મનની મોજ. ૨૯
- મળી શક્યો ના જ્યાંસુધી, ત્યાં સુધીતો તેમ;
 હતો અને વધતો થયો, પ્રપ્રસિત પામ્યો પ્રેમ. ૩૦
- કરવી કવિજન ચાકરી, એ મારો મુજ ધર્મ;

કવિતા રસને આખવો, છોડી મનનો મર્મ.	૩૧
ખસુસ કરી તું માનજે, નિશ્ચયિન રહિ તૈયાર;	
હુકમ મુજબ વર્તીશ હું, ચલવિશન્હોય તુંમાર.	૩૨
‘ભુ’ડો ભુલાવો કેમદે, જેથી દિલ હરખાય;	
ના જાણે તું કેતકી, એતો અતે જાય,	૩૩
હજી વાર વર્ષા રત્ન, તૃષ્ણા તૃપ્ત ના થાય;	
વ્યાધીની આંધી જવા, દેખી દિલહરખાવ.	૩૪
ફાગટમાં માનીશ તું, તને ઉતાવળ જેમ;	
તેનીછે મુજને ઘણી, ‘પણ તોડ્યાનું નીમ.’	૩૫
પણ ખુલ્લા દિલથી કહે, પાંચ પ્રશ્ન ઉત્તર;	
ભણવાના સાહિત્ય લઈ, આવું હું તુજ ઘેર.	૩૬
“કવિતા રસમસ આખવા, ખ્હોળી હું રેલીશ.	
હો! દધિતું સન્માન મુજ, કેવી રીત કરીશ.”	૩૭
“અપ્રુટ જ્ઞાનના ગૃન્થમાં—થી માગું હું જુજ;	
દેવાને કેવી સરલ, રીત રહીછે તુજ”.	૩૮
“હું સાંખિશ તુજ વચનરે, કરવા વિધાબ્યાસ;	
તું સાંખિશ કે નહિં અરે, ઉત્તરનીછે આશ.”	૩૯
‘ મુજ જેવી વિધા ઘણી, લેવા તલપે આંહી,	
કેવી રીતે જ્ઞાન તું, આપિશ પ્યારા ત્યાંહી, ’	૪૦
‘ હું માગિશ મનમાંનતું, તે તું કેમ કરીશ,	
આનાકાનીથી અરે, ખતે ક્યમ ખેલીશ. ’	૪૧
‘ હૈયે હિંમત રાખની, હે શાણા સરદાર;	
ધુજેથી દલગિર તું, તેણે ખોળ્યો યાર. ’*	૪૨
ખચીત ચોખ્ખા ચીતથી, આંધી જૈ વિખરાઈ;	
મન માન્યું પ્યારા થયું, મળી હકીકત આંઈ.	૪૩

- હું કવિતાની ભોગીરે, તું કવિતા સરદાર:
આપે પત્ર જવાબ ઝટ, શીખું કવિતા સાર. ૪૪
- તેનો જવાબ પ્રહલાદ નિચે મુજબ લખવા બેઠો.
પ્યારી પહોચ્યો પત્ર તું, વાંચી કર્યો વિચાર;
હૈયા સરસો ચાંપીયો, ગાંતી હર્ષ અપાર. ૪૫
- હવે ઉભરા નીકળ્યા, ઠંડો થયો મિનનજ;
ઉકળતો આ દેગડો, ઠંડો કીધો આજ. ૪૬
- હું કવિતા શીખ્યો ભલી, પણ ભણનારી નહોય;
જે મનમાં તે પામિયો, હવે હર્ષ ક્યમ નહોય. ૪૭
- ‘ ભણનારી ભોળી મળી, કવિથી ના સહેવાય;
લમ બાણી ચંદો થયો, શુભ વાદળા માંછ.’ ૪૮
- ‘ ફરી ખોળ વિવિધ વિધી, પણ ના આવ્યો હાથ;
કર્યો હશે એ કામિની-એ ખીજો ત્યાં નાથ. ૪૯
- બેમાં નધિ દલગીર હું, માનું મોટો પાડ;
કાપ્યું દુઃખ ઓ ઈશ્વરા, કીધી સારીવાર. ૫૦
- ‘ આપું હું કવિતા રસ, લેવો તારે હાથ;
સરિતા પૂરી રેલશે, તો દધિ તેના હાથ.’ ૫૧
- ‘ જ્ઞાન તણા ભંડારમાં—થી માગે તું જીજ્ઞ,
લેનારા દેનારની, હુશિયારી બાણજ.’ ૫૨
- ‘ ભણનારો અભ્યાશની, ખાતર સહે વચન;
ભણાવનારો ક્યમ સહે, જો છે નિર્મળ મત્ર.’ ૫૩
- ‘ વિદ્યા ભણનારી ઘણી, ભણાવનારો એક;
ત્યાં ઈચ્છરો રાખી કરી, આપિશ એકે એક. ૫૪
- ‘ તું માગે મન માનતુ, પણ જેવી ચાલાક;
તેવું તું પામીશરે, દેઈશિના ભુલ થાપ.’ ૫૫

- ‘ સ્ખિખવું સહેલું છે નહીં, ઉતાવળી માંયા,
ચોડે ચોડે રસ બધાની, ગ્રાહક તું થા.’ ૫૬
- કવિતા કરનારા તણી, મને અતિશય હુંશ;
તે આજે પુરી પડી, થયો અતિશય ખુશ. ૫૭
- ‘ મુજને આશા તાહરી, તુજને મારી આશ;
અરે ચાંદની ચંદનું, કર જાહેર પ્રકાશ.’ ૫૮
- હવે શરમ શું રાખવી, જન્ય નકામો કાળ;
ભણવાનો આ વખત તે, નિષ્ફળ જન્ય નિહાળ. ૫૯
- સખિઓથી સમજાવિને, માત તાત રીઝાવ;
અવર વિચારોને તજ, દિલ દરિઓ ખોલાવ. ૬૦
- ‘ મન પલટે ના કોઈનું, દિલ રાખે દરિઆશ;
જો પલટે મન કોઈનું, ઈશ્વરથી ઈન્સાફ.’ ૬૧
- ‘ તું ભોગી છે બ્રમરની, બ્રમર ભોગી લયમ ફૂલ;
આવ કવીતા શીખવું, ના થા તું વ્યાકુલ.’ ૬૨
- ત્યાં કમળાગૌરીની નિચે મુજબ ચિટ્ટી આવી.
- અરે સુર્ય શશિ તુજ વડે, પામે છે પરકાશ;
તૃપાતુર મરશે નહિં, પ્રભુ પૂરશે આશ. ૬૩
- હુનિઆ ડાહી જાણશે, થશે એહ મન ખેલ;
ફેલ કરે શું ફાટીને, ગણાઈશું ઉખડેલ. ૬૪
- તું સમજાવે અવળું પણ, મારે મનના તેમ;
બલે નિકળે પિતળ પણ, મારે મન છે હેંમ. ૬૫
- ખુલાસે ખુલ્લો કરી, મર્મ બાણ મન માર;
જહેની ખુલાસો કરી, મુકે મને ના પાર. ૬૬
- તેથી પ્રશ્ન તને પુછ્યો, બહાલો મારો વીર;
બણ્યો ગણ્યો ને ફાંકડો (પણ) પ્રેમે થઈ અધીર. ૬૭

મલે ખનાવે ખ્હાવરી, વરી ગણીને વીર ^૧ ;	
છોડયાથી છુટીશ ના, કરમાં હવે અધીર.	૩૬
૨ કરમાં મારે કાંઈ નથી, કરમાં ^૩ કારી ધાવ;	
કરમાશે આ કુમળી, ખેલ્યે ખોટા દાવ.	૩૯
હું તત્પર થઈને રહી, તૈયારી તુંજ પાસ;	
મૈયારી થઈ મટકિ શિર, લેવા ધાર ^૪ ખાસ.	૭૦
ઉભરા તમામ આપતાં, આવે છે બહુ શર્મ;	
તું પાખી પરદેશનો, છોડુ ક્યમ નિજ ધર્મ.	૭૧
વળી મને કો વખતરે, અનુભવ નથી લગાર;	
ક્ષમા કરો અપરાધને, એ વિનતી આવાર.	૭૨
તેનો જવાબ પ્રલ્હાદે નિચે મુજબ લખ્યો.	
તનમન ધન એકત્ર જ્યાં, ત્યાં ના હોયે કલેશ;	
જહાં જીદાર્થ એહમાં, ત્યાં કજીઓ હમેશ.	૯૩
ચડતી પડતી થતિ જતિ, જેમ છાંયડો હોય;	
સુખ દુઃખ આ સંસારમાં, સુખી દહાડો કોય.	૭૪
કોઈ દિવસ લઠવું પડે, કોઈ દિવસ મીઠાસ;	
મળે કોઈ દિન ખાખરો, તેમાં કદિ ક્યાશ.	૭૫
આપત્તી આવી પડે, એન થાય ના ચીત્ત;	
તેવા સમયે કાળથી, પકડે કાળ ખચીત્ત.	૭૬
એના કરતાં પૃથમથી, કરવો પુણ્ય વિચાર;	
પાછળથી કરવા જતાં, સહેવો પડતો ભાર.	૭૭
વીર, મર્દ આ જગતમાં, ઘણા ફરે છે છેલ;	
અરે ભામની ભોળિ થઈ, વરતી કાં ફાટેલ.	૭૮
ટેલ કરી તનડુ કશી ^૪ , કશી ^૫ વાતના લક્ષ;	
આખર અકળાઈ દિલે, તજી દઈશ આપક્ષ.	૭૯

૧ મર્દ ૨ હાથમાં ૩ કરીશ નહીં ૪ આંધી ૫ મેહ-
નત લઈ.

- પાછળથી પસ્તાઈને, તજવો ગણેલ વિર;
 મૈયારી મટકી શિરે, લેમાં ધરમાં ધીર. ૮૦
- વિટંબના બહુ વેઠવી, થવી દૂર મુશ્કેલ;
 મારું કે'વું એટલું, ફસમાં આ છે ફેલ. ૮૧
- ‘પંખી આ પરદેશનો, ઉડી જશે તુર્ત;
 ચેતાતું ચેતે ચતુર. ગણીશ પાછળ ધુર્ત.’ ૮૨
- કરમાં તારે છે ધણું, કરમાં આવા ખોલ;
 કરગાઈશના કુમળી, ખરી ખુખી તુ ખોલ. ૮૩
- ‘વદમાં ખોટું વેલડી. વીંટાઈછું વૃક્ષ;
 ને છોડી ના છુટવી, તેમ તજે ક્યમ લક્ષ. ૮૪
- તે ચીડીનો જવાબ કુમળાગૌરીએ નિચે મુજબ આપ્યો.
- દુનિઆની આપત્તિઆ-વખતે નથી લગાર;
 પણ જાણુંછું સર્વ હું, છે આપત્તી અપાર. ૮૫
- તેથી હું ડરતી નથી, થાય જાય હમેશ;
 ધારો આપ ડગાવવા, પણ બદલું ના વેશ. ૮૬
- વખતે વખતે છાંયડો, ઉલટ પાલટ થાય;
 સુખ દુઃખ તો સાથે ફરે, ઘડિ આવે ઘડિ જાય. ૮૭
- સહન કરીશું એ સુખે, અકળાશું ના અંગ;
 ધોયાથી ના જાયરે, છે એ પાકો રંગ. ૮૮
- છેલ છકેલા બહુ ફરે, છાંની કરતા વાત;
 લલચાવે લાલા બની, લાલા એ લે લાત. ૮૯
- કહેતાં શર્મ મને ધણી, લાલા જોયા લાલ;
 ક્ષીંમત એક બદામની, આપું શું હેવાલ. ૯૦
- નીરખ્યા નયણે નેહથી, અંતર ઝાઝું ઝેર;
 ફરે વાત તેને કહું, આપ પધારો ઘેર. ૯૧
- પણ અંતે સુખ પામવા, તારી પાસે આશ;

- તેતો પૂરી પાડશો, કરશો માં નિરાશ. ૯૨
- ઘટે તેમ કરશો હવે, શરણુ પડી આનાર;
- મારવિ કે એ તારવી (છે) હાથમહીં હથિયાર. ૯૩
- ખીન્ન મદં ઘણા કરે, દદં ટળે ના દીલ;
- વિપરિત વચન વદી અરે. પ્રેમલને નાખીલ. ૯૪
- તું પંખી પરદેશનોં પહેલું મળવું આજ;
- પ્રેમાવેશે બોલાવા નહિં આવતી લાજ. ૯૫
- આ ઉપરથી આપને, ગુસ્સો થયો અપાર;
- લાવો તો સમ ગાહરા પલટો એહ વિચાર. ૯૬
- ગુસ્સાની ગરમી થકી, વદશે વિપરિત વેણુ;
- તો દારી દુઃખ પામીને, અશ્રુ^૧ આણે તેણુ. ૯૭
- ભવિષ્યના વ્યાપારનો, આપ્યો છે ચીતાર;
- ચીતર્યોછે મે ચીતમાં, બહાલા મારા યાર. ૯૮
- વધુ બોલવા છુટ ક્યમ, આપીના ^૨વધુનેજ;
- નરમાં નારી હુખીને, પુરી બને નિસ્તેજ. ૯૯
- તેનાથી વદી ના શકે, બહાલા વેણુ વિશેષ;
- આપ દોષ વિસારિને, દોષ ખીજ્જલ્યો બેસ. ૧૦૦
- મહારા બહાલા! જવાબ વેહુલો આપશે!**
- પ્રદહાદે તેનો જવાબ નિચે મુજબ આપ્યો.
- આગળની ચીઠ્ઠી વિષે, લખ્યા દોહરા જેહ;
- પુખ્ત વિચાર કર્યા પછી, ઉત્તર આપ્યા એહ. ૧૦૧
- તે ઉપરથી તુજ પરે. મુજને બહાલ વિશેષ;
- અક્કલ તારી ઓળખી, પાસે આવી બેસ. ૧૦૨
- વધુને છુટ વધુ નથી, તેનો તુ ચીતાર;
- માગે મારી પાસતું, આપું આગળ નાર. ૧૦૩

પણ છુટ આપું છું તને, બોલે છુટું છેકઃ
 મનના હબરા કાડવા, તજવોના વીવેક. ૧૦૪
 રીશ નથી મુજને જરા, શીશ ચડયું ના તેમ;
 ચડયું હોય તો છોડીને, પીશ પ્યારી તું પ્રેમ. ૧૦૫
 પ્રેમ પાંત કર કામની, પ્રેમનું પાન કરાવ;
 આવ આવ ઝટ આઘડી, પ્રેમ પુણ્ય દરસાવ. ૧૦૬
 દેખતાં મુખ તાહરું, થાય મને અતિ મુખ;
 તૃપ્તી થાવે તન તણી, ભાગે મનની ભુખ. ૧૦૭
 પણ ભુલુંછું ભામની, ભોળા કર્યા વિચાર;
 મહોખત ચોખ્ખી મન તણી. (તેનો) ચીતરશું ચીતાર. ૧૦૮
 કમળાગૌરીને સદરહુ ચીટી મળી તેનો જવાબ તેણે
 નિચે મુજબ લખ્યો.

આ હુનાળાની રતુ, ગરમીની ગુણવાન;
 અકળાઈને અવનિએ, અરજી આપિ અવસાન. ૧૦૯
 તે મુકુંછું તુજકને, દીલ કરને દરિઆક;
 પક્ષ ખેંચમાં કોઈની, આપ અદલ ધનસાક. ૧૧૦
 રેરે પ્રિય વરસાદતુ, કહું કરીને સાદ;
 અરજ મારિ લે લક્ષમાં, કર પ્યારિને યાદ. ૧૧૧
 કેવો સ્નેહ હતો અરે, તે વિસર્યો શું! નાથ;
 રહ્યો કહાં છુપાઈને, લીધી ના સંગાથ. ૧૧૨
 ખખર ન લેતો ક્ષેમ છે, કે ભોગવતી કષ્ટ;
 દોષ ગણુંશું! તાહરો, અવળા મુજ અદષ્ટ. ૧૧૩
 ગરમ ગરમ વાયુ બધો, ગરમ ગરમ સહુ ગાત્ર;
 ગરમ ગરમ મન માહરું, નરમ નરમ તું માલ. ૧૧૪
 શરમ શરમ મુજને નથી, બળતું બળે શરીર;
 પરમ પરમ પ્રિય માહરા, ધરમ ભુલતી ધીર. ૧૧૫

અંતર આશા માહરી, પૂરે પ્રાણાધાર;
 ભેટે આવી ભાવથી, હે શાણા સરદાર. ૧૧૬
 વખત થયો વિખુટા પડે, ઘણો માહરા યાર;
 તનકું બહુ તપી ગયું. સુણુ મારો પોદાર. ૧૧૭
 દયા ભાવને દિલમાં, તરફડતો આ જીવ;
 કાટી નતી કુંપળી, કરી કલ્પના શીવ. ૧૧૮
 ચતુર! ચતુર! ચેતી ચી-તે, આવ આવ ઝટ આવ;
 દુઃખહર આ દુઃખિઆરિના, વાણે! ૧વારિ વરસાવ. ૧૧૯
 વિયોગ મુજને નવ ગમે, તને ગમેછે કેમ;
 તણપાપડ આ જીવડો, મચ્છ વિનાજળ જેમ. ૧૨૦
 તું જાણે અકળાય છે, વરસું ધરીને વહાલ;
 પણ જશે વણસી અરે, નહીં સુધરે એ હાલ. ૧૨૧
 હાલ અરજ છે એટલી, પણ સાંથી તું હાલ;
 વહાલા દે માં વાયદો, કે આવું હું કાલ. ૧૨૨
 કાલ કાલ કરતાં જતાં, ઝડપી પકડે કાળ;
 માટે હારે ઠંડથી, જીવડો મત બાળ. ૧૨૩
 તારે મનતો રમત છે, જીવડો ભ્યાં જાય;
 વાણે! વારિ વરસાવને, ઉરમાં ઠંડક થાય. ૧૨૪
 ગરમીના ધુધવાટથી, અકળાઈને અંત;
 અરજ આપી અવનિએ, તે ધર તારા અંત. ૧૨૫
 ઉતર આપે મુજને, એવી આજે આશ;
 પહોચાડું એ પત્રને, કરી ખેપિઓ ખાસ. ૧૨૬
 સદરહુ ચીટ્ટી વાંચી પ્રલહાદે તેનો જવાબ નીચે મુ-
 જબ આપ્યો.

દુઃખિ થાય ગરમી થકી, અવની અંતર જાણુ;

જુલો ના હું ભામની, તુ શશિને હું ભાણુ. ૧૨૭

વખત વિશેષ ગયો અરે, પણ અકળામણુ અંત;

વાયુ વાયે એ દિશા, એવી આશા અંત. ૧૨૮

હાર્યો ના નહીં હાથમાં, મળવું તે મુશ્કેલ;

ઉડી જાયે ઈજતરે, થાય છોકરા ખેલ. ૧૨૯

તેના માટે બહુ મને, શરમ પડે છે સત્ય;

નહિંતર આવે નાવલો, ખોવે ના નિજ પત્ન. ૧૩૦

અકળામાં અંતર વિષે, હાલ છોડમાં હાંમ;

સુખ દુઃખ સરખાં સુધીમાં, કર અત્યારે કામ. ૧૩૧

આખર વખતે આ રતુ, ગરમી ગાદી હાથ;

લેઈ ભેટશું ભાવથી, પ્યારી તારી સાથ. ૧૩૨

હાંમ હાંમ હાંડક કરી, ઉપગતિ બહુ શીત;

બહાલા થાકી છું હવે, યોર એવું ચીત. ૧૩૩

રેખ જેમ પાણી થકી, થાય તાહર અંગ;

વરસું એવો બહાલગી, શ્યાણી તારા સંગ. ૧૩૪

અકળાયેછે અંગ આ, તારા ગમ વા વાય;

આવું દોડી તુર્ત હું, બાઝું તારી બાંધ. ૧૩૫

બાર એટલીછે હજી, સમજે ચતુર સુગ્મણ;

કરમાવે ના કુંપળી, સુખ દુઃખ મન ના આણ. ૧૩૬

આ રીતે ઉત્તર કહી, આપી ચીટ્ટી એક;

તે મોકલિ છે માનની, વાંચે ધરી વિવેક. ૧૩૭

અભિપ્રાય મુજ એટલો, સાંભળ શ્યાણી સર્વ;

વર્ષાળો આવ્યા પછી, ગુણીયલ જશે ગર્વ. ૧૩૮

કમળાગૌરીએ સદરહુ ચીટ્ટી વાંચી, અને તેનો જવા-

બ લખવા ખેડી તેમાં નિચે મુજબ લખ્યું.

પ્રાણાધારા જે બહેમથી માંડે મન ચીંતા ગસ્ત હતું

તે વહેમ તારા સુખદ પત્રોએ દુર કરી મારા ક્ષેત્રના અંદર રહેલ કાળા અંધારાનો નાશ થયો મહારા બહાદુર! હવે મારા મનની મુરદો પાર પડવા મને સંપૂર્ણ આશા બંધાયેલી છે. ને તે ભોગવવાના માટે જીગરથી ઉત્સુક છું પણ, ઉતાવળા શો બહાવરા, ધીરા શો ગંભીર, ઉતાવળ કીધાથી કાંમ જલ્દી થશે, એવી મને આશા નથી. કારણ જેને સંબંધ કરવા સ્વપને પણ વિચાર નથી તેની પાસેજ તે કામ કરાવવાનું છે. અને તેના કરવાથીજ આપણે સુખ ભોગવવાનું છે અને ન કરે તો શું થવાનું છે? તે વિચારવાનું કામ હું આપનેજ સોંપી * * * આપના કેહેવા મુજબ મારા મનમાં પણ એજ વિચાર છે કે, આ કામ પારપડે તેના માટે જોઈએ તેવાં સાધન તૈયાર કરવાં! અને તે તૈયાર કરવામાં હું ક્યાંશ રાખીશ નહીં છતાં આપણું કામ પાર પાડવામાં મારા વડિલ અથવા સંબંધિઓ આનાકાની કરશે તો તેમને સમજાવવામાં હું પણત રહીશ નહીં. છતાં અડચણ આવી તો આપે ખાત્રી પુર્વક સમજવું કે, મારા મોઢામાંથી જે શકુન નિકળેલા છે તે મહારા બહાદુર! પાછા ખેંચી લેઈ આપને ફરેજ દેવા મારા ભવિષ્યમાં પણ મંચજી રાખતી નથી. બલકે એવું સમજી છું કે મહારા પ્યારા! આ દુનિઆના અંદર આ જીંદગીનો આધાર ફક્ત આપના ઉપરજ રહેલો છે.

આપ્યા ઉત્તર ઉરથી, સમજી શાણા સર્વ;
મદમાતી શીયળ થઈ, ઉતર્યો મનનો ગર્વ. ૧૩૫
રેરે! મોટા દીલના, કદી ન છોટા થાય;
ધટપુરે બોલાય નહીં, અધુરાથી બોલાય. ૧૪૦

- હવે ન માથું બોલવા, બોલી જે હું બોલ;
તે બોલે મુજ્ઞ જ્ઞાનનો, તોળી કીધો તોલ. ૧૪૧
- જો લાગ્યું હોયે તને, ખોટું મારા યાર;
તો તું મારી આપજે, સમજી નાની નાર. ૧૪૨
- આ અવસર રળિઆમણો, પણ ખાવાને ધાય;
છતા મનુષ્યે મહેલ આ, તુજ વિણુ તેમ જળાય. ૧૪૩
- જાણું ના જીદાર્દ હું, તારા મનના હોય;
ગાંઠ પ્રિતની બાંધિઆ, તોડી ન શકે કોય. ૧૪૪
- મનમાં મારે આશ એ, હશે આપને એહ;
મન પલટે ના કોઈનું, એમાં નહિ સંદેહ. ૧૪૫
- ઉમંગ ચાણી અંગમાં, માંડી છે ચોપાટ;
રમનારા સહુ ચતુર છે, ધડતાં વિધવિધ ધાટ. ૧૪૬
- પણ હજી કો જીત્યું નથી, તેમ ન પામ્યું હાર;
પાસા છે પુર જોસમાં, અતે પામે પાર. ૪૪૭
- હતાં ત્રણ ચોથો મળ્યો, મરે સોગટી અંત;
પણ પામે ક્ષેત્રે, ચટપટિ છે નાચંત. ૪૪૮
- નથી ઉપરી મુખ મમ, પડશે ના મુશ્કેલ;
જીતી બાજી જીતિથી, ખેલીશું સહુ ખેલ. ૧૪૯
- હું જાણુ દીન જીજમાં, બાજી થાશે બંધ;
મ્હારી બહાલીઓ મળી, રચિયો પ્રૌઢ પ્રપંચ; ૧૫૦
- હવે ધારતી દીલડે, ક્યારે ખેસું પાસ;
આપું બીડી પાનની, એવી મનડે આશ. ૧૫૧
- એમ બને ના ખેસવું, પણ બનશે પાન;
તારો પ્યારો પાસ છે, નહીં તો જીલી બાંન. ૧૫૨
- મુખડું મારું મલકતું, નિઃકળતીજ લગામ;
પ્યારા તારાથી ડરી, કરું નહિં એ કામ. ૧૫૩

તોપણ હદ વખતે તજે, મજબુત નોય લગામ;
 નય દુટવા પણ અરે, સાંભરતું 'પણ, સ્યામ. ૧૫૪
 નય નકામો કાળ આ, જાણું છું મન માંછ;
 ખ્યારા પાસે આવીને, પકડ તાકીદે જાંછ. ૧૫૫
 શરણ પડી છું તાહરે, નિભાવજે આ દાસ;
 હવે ચાલતી કલમના, વધતો મુજને શ્વાસ. ૧૫૬
 કદી થયું ના કામ તો, શું થાશે હે! સ્યામ;
 કરશું શું ! આપણ અહીં, હે રઠીઆળા રામ. ૧૫૭
 સદરહુ પત્ર વાંચી પ્રહ્લાદે તેનો જવાબ નિચે મુજબ લખ્યે.
 મહારી બહાલી ! તારો પ્રેમીજો પત્ર મને મળ્યો. તે-
 નાવડે કરીને થએલી ખુશીની કલ્પના કરવા મને આપણી
 ગુર્જરી ગીરામાંથી જોઈતું સાધન લાઘવું નથી. પણ પ્રિયે!
 એટલું તો કહું છું કે, તારી અવણિય પ્રીતી છે. તેની રીતી
 સાદશ કરવા મારી મતી બહુ ધીમો વેગ પકડે છે. તા-
 રા શરિરના તંતુ હે કામળાંગી ! કષાય સ્થીર હશે ? પ-
 લા મારે તો તે તમામ અસ્થીર છે. મારા ઇંધિરનો પ્રવાહ
 બહુ જોશભર વહે છે ? તેમજ મારી વૃત્તિ તેની લાયકાત
 છોડી ચલીત્ છે, સગળ દુઝી છે. હું અલાઈ જે હોધા
 ઉપર છું તેના કામકાજ તરફ મારું બિલકુલ લક્ષ નથી. અને
 લક્ષ થવામાં તારી ખાસ રીતે જરૂર છે. તે ઇંધિર ! બહુ
 તરાથી પુરી કરે ?

છેક ઉતાવળ છોડવી, એક રાખવી ટેક;
 થુંક્યું તે થુંક્યું અરે, દીલની દોરી એક. ૧૫૮
 નારી નીતીવાંન એ, નીતી ના છોડેજ;
 ભીતી રાખે મન બહુ, કંથા શું ! કોડેજ. ૧૫૯
 પ્રસંગ તેવું ચાલવું, રાખે બહુ મર્યાદ;

સંપ કરે સૌ સાથ શું, કદી કરે ના વાદ. ૧૬૦
 સુખ દુઃખની તે સોખતી, અંતર રાખે એક;
 આવે આદર ભાવ દે, રાખે તેમ વિવેક. ૧૬૧
 હાવ ભાવથી રાત દી, ગુમાવતી ગુણવાન;
 મીઝ્મજ્જ બાણે મનવડે, ના થાતી મસ્તાન. ૧૬૨
 યાદ કરી પ્રિતે પતી, રતી રમે ગુણગ્રામ;
 અકળાએના અગ્નિથી, ડાહી નારી નામ. ૧૬૩
 એવી નારી હોય તો, તે ધણિના ધન ભાગ્ય;
 જોયા વિન આ જડિ મને, આપી જગકર્તાર. ૧૬૪
 તે 'પણુ' જેવું લીધું છે, તેવું 'પણુ' મારેજ;
 તે તુટે ના જીવતાં, મરે તૂટસે એજ. ૧૬૫
 ભવીષ્ય કાળે શું થશે ? તે કે'વાયે ન્હોય;
 પણ કહું હું તુટે નહીં, ગમે તેમ જો હોય. ૧૬૬
 પ્રયાસ તારા જરૂરી છે, તુંત પડીશું પાડ;
 હોડ કરી ના હારવા, હૈયે હાંમ વધાર. ૧૬૭
 દુનિઆં કે ડાણાં નથી, કીધું નિર્લજ કાંમ;
 કરવું તેમ ન આપણે, લેવું ના કદિ નાંમ. ૧૬૮
 મહેનત કરવી દિન નિશા, પામીશું ફતેહ;
 પાર પામીઆ ના કદી, છોડીશું આ દેહ. ૧૬૯
 પણ નિર્લજ જાત્યે થકી, ગુમાવિશું ના તુર;
 કાળાં કર્મ કરી કદી, કહેવાશું ના કુર. ૧૭૦
 શૂરપણું રાખી સદા, કરવોછે સંગ્રામ;
 જશ લેવોછે જીવતાં, હૈએ એવી હાંમ. ૧૭૧
 હાંમ ખરું હથિયાર છે, હાંમ વિના હથિઆર;
 કાંમ થાય ના હાંમ વિન, મારે ના લડનાર. ૧૭૨
 મારી ઉતાવળ અધિક, તેવું કારણુ જોહ;

(૧૩૮)

સમજી શાણી હોઈશિતું, એતો ખોટી ખેલ. ૧૭૩
માટે બહાલી મારિ તું, પ્રેમે કરે પ્રયાસ;
તેનું કળ શુભ પામશું, એવી મુજને આશ. ૧૭૪
વખત થયોછે નોકરી, કરવાં મોટાં કામ;
માટે ભડે બાણજે, માને મુજ સલામ. ૧૭૫

પ્રકરણ સાતમું સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૮ મું.

આજનો વખત ઘણો આનંદમય હતો સ્વપ્નામાં પણ આશા નહીં, એવા બે મોટા અત્યુત્તમ બનાવ બની ગયેલા હતા. ગામમાં તેના માટે તરેહ તરેહની વાયદાઓ ચાલતી હતી. તેમાં ઘણા ભાગે આ બનાવથી લોહો ઘણી ખુશી દરશાવી ભવિષ્યમાં સુખ મળવાને આશા બાંધતા હતા. અને આ બનાવ નિર્વિઘ્ને આરોગ્ય રહેવાના માટે ભવિષ્યવાણી ભાખતા હતા. આવી રીતે નરનારીનો સમુદાય આ બનાવ પ્રત્યે ઘણા મુખે પોતાના જીવનનો રાજ્યતાવતાં હતાં તો તેઓના લાગતા વળગતા સંબંધીઓ કેવી ખુશી દર્શાવતા હશે ? ખરેખર ! તેઓ અત્યારે તેઓના ભાગ્યનો ઉદય જોઈ પોતાના ભાગ્યનો ઉદય સમજતા હતા. અને આનંદની દહેરમાં તણાતા હતા. તે એવી રીતે કે, જ્યાં જોઈએ ત્યાં તેઓનો અસ્થી રીતે આદર સત્કાર થતો હતો. વિશેષે કરીને આપણી પાર્વતી જે કે કમળાગૌરી અને પ્રદહાદનો જીવંતી પર્યંતનો સંબંધ બાંધવામાં વગર પૈસે મહોબતની ખાતર દલાલરૂપ હતી, તે તથા તેનો પ્રિયતમ પ્રભુલાલ અને મીં અમૃતશંકરની પ્રિયા કસ્તુર પોતાનાં અંતઃકરણી પ્રયાસથી ધારેલી ધારણા પાર પડ્યાના લીધે તથા યોગ્ય ગોઠવણ થવાના લીધે ઈશ્વરનો ઉપકાર માની આ યોગ્ય જોડું હળીમળી આ સંસારનો ઔલોકિક લાહો લેઈ સુખદરૂપે પાર ઉતરશે ? એવી આશા બાંધતા હતાં. આવા પ્રકારનો હર્ષ બીજા માણસોને આ બનાવોથી થયેલો હતો, તો જેના માટે હર્ષ ઉપજેલો છે તે માણસ હાલ કેવી સ્થિતિ પર હશે ? શું !

તેને ઓછો હર્ષ હશે? શુ! તેના મનમાં તક વિતર્કના ઉભરા નહીં આવતા હોય? આ બધી બાબતો થયેચ્છ વિચારવાનું કામ હું વાંચનાર કોમને સોંપું છું. તેની સાથે એટલું કહેવા રજા લઉં છું કે, કોઈ પણ અત્યુત્તમ બનાવથી પુરૂષ જેટલે દરજ્જે આનંદ માનેછે તેનાથી વધારે દરજ્જે સ્ત્રીને આનંદ થાય છે. ખરું જોઈએ તો તેજ માફક આ વખતે પોતાના માટે બનેલા બનાવથી આપણો પ્રહ્લાદ ધણો ખુશ એહેરા બતાવતો હતો. પણ પોતાના મુખથી નિકળતા વાક્યના પ્રવાહની ગતિ ઘણી ધીમાશ ભરેલી હતી. ‘ આ કામ બહુ સારું થયેલું છે, ને તેના માટે હું ખુશી માનુ છું, એવું બ્યારે તેને તેના લાગતા વળગતા સ્નેહી સંબંધીઓ મોઢે મીઠા ભાગવાના માટે બોલતા, સારે તેના જવાબમાં તેવાંજ મીઠા કરી, ધીમાસ્વરે, અંતરનો ઉમળકો દાખી આપણો પ્રહ્લાદ કહે તો કે, મહારા બ્હાલાઓ ! મારી સુખી ભરેલી હાલત જોઈ તમે સુખી થાઓ તેમાં કાંઈ અજબ થવા જેવું નથી. કારણ કે તમે મારા નજીકના સંબંધીઓ છો. પણ તેની સાથે એટલું સમજવું જરૂરનું છે કે, સુખ દુઃખનું જોડું હમેશાં સાથે રહે છે. ઈશ્વરી નિયમને આપણુ ઉલ્લંઘન કરી શકવાના નથી પ્રયાસે નથી મળતું અને બીન પ્રયાસે મળે છે, એવું મારું સમજવું નથી. પણ બન્ને હમેશા સાથે રહી ભવિષ્યના કામનું ફળિયુતપણું આપે છે આવી રીતે બોલતો હતો. વખતે ઘણા માણસોના વારંવાર કહેવાથી કંટાળતો હતો પણ પોતાના સ્વભાવનું રૂપ બદલી જવાબ દેવામાં આળસ પકડી પાછી પાતી કરતો નહોતો. તેના જાણવામાં સારી રીતે હતું કે, જેઓ હર્ષથી આપણને મુખારક્યાદી આપવા આવે છે તેઓને

જવાબ દેવામાં આપણા મનનો વેગ હલકો કરીશુ તો સ-
મની બાબતમાં જાતે જવાબ દેવો યોગ્ય નથી તે કારણ ધ-
સરાઈ જતાં ઉલટા ભાઈ મોટા માણસ થયા, એટલે આ-
પણા જેવા હલકા માણસોને જવાબ કેમ આપે? આવા વિ-
ચારો બાંધી આપણા પ્રત્યે અણુગમે બતાવશે. વળી જે
અન્ય જાતીના માણસો તેમજ સમઘ વિનાના સ્વજ્ઞાતી ભા-
ઈઓ મળેલ નોકરીથી આપણા સાથે બોલવા પ્યાર બતાવે
છે. તેઓની સાથે બોલવું એ પુરેપુરું જરૂરનું છે કારણ કે,
હવેતો તમામ પ્રજાનો પ્યાર મેળવી રાજ્યની જંગલી હાલ
ત સુધારી સારી આબાદીપર આણવાનું છે. રાજા ધણો તે-
ક વિચારે છે પણ તેના સાથી ધણા વિરુદ્ધ વિચારના છે
વળી તેના સ્વર્ગવાસી પિતાના બેદરકારી પણના લીધે રા-
જનો કામુ ધણા ભાગે તેઓના હાથમાં રહેલો છે તેમને
હાલવા રાજા પોતાના પ્રયત્ન કામે લગાડે છે. પણ 'એકનું
ઓપડ બે એની માફક આખર તેમાં ફળિયુતપણુ પામતો
નથી. વળી ખરું જોઈએ તો તે પોતાનો થોડો એકદમ
બળવે છે. પણ તેમ ન કરતાં હળવે હળવે યુક્તિથી કમ-
જમાં લેઈ એવા ચાંપી નાંખવા કે, પોતાની આંખ ઉંચી
કરી શકવા પામે નહીં. તો પછી તેઓ આપણા વિરુદ્ધ મત
ક્યાંથી આપી શકવાના હતા? આવી સ્થિતિપર જ્યારે ખ-
ટપટિયા લોકો આવશે ? તો રાજ્યને સારી સ્થિતિપર આ-
ણવા કોઈપણ જાતની અડચણ આવી પડવાની નથી. ખ-
રું જોઈએ તો તે બધાનું મુજા પ્રજા છે. માટે પ્રજાનો પ્યાર
પુર્ણ રીતે સંપાદન કરવો ? આવા આવા વિચાર કરતો વળી
બખતે વખતે તેનાથી મુક્ત થઈ, પોતાની પ્રાણવલ્લભાઈ
કમળાગૌરી માદ કરી તેના ઉપર વિચાર દોડાવતો, જંગલી

સ્ત્રીથી મુક્ત થઈ સારી સ્ત્રી મળવાથી પોતાની જીંદગી આ દુનિયાની જાહોજલાલી અચ્છી રીતે ભોગવશે? સ્ત્રી આશા બાંધતો હતો, પોતાની સ્નેહ બરેલી દૃષ્ટીને વખતે વખતે કમળાગૌરીની મનહર મુર્તી આકર્ષણ આપતી હતી, મળવા મન થતું હતું! ઉઠવા વિચાર કરતો હતો? પણ પાછી જ્ઞાન શક્તિ તે તમામ ઉભરા દબાવી ઉઠવા ન દઈ કમી જ્ઞાન બતાવવા દેતી નોહોતી. આવી રીતે વિચારનો વાયુ પોતાના શરીરના અંદર ધુધવાટા મારી રહેલો હતો. આ ખરું હતું, પણ વિશેષે કરીને પોતાનું લક્ષ રાજ તરફ રહેલું જણાતું હતું.

આ વખતે આપણી હર્ષ ઘેલી કમળાગૌરી બહુ વિચિત્ર દેખાવ આપતી હતી. લગ્ન ક્રિયા થઈ ગયાને ઘણો વખત ગયેલો નહોતો. શણગાર પણ તેજ વખતનો હજી તક જરૂરી હતો. લગભગ હાથેથી મીઠળ પણ છુટેલું નહોતું. તેના મનમાં વિચારનાં મોજાં અપડાયાં કરતાં હતાં. પવન જોશભર પુકતો હતો. શરિરના ચ્છિરનો પ્રવાહ બહુ જોશભર વેહેતો હતો. નાડીઓ કુદકા મારી રહેલી હતી. આંખો ખુલ્લી ભમ્યાં કરતી હતી. આવી રીતે આકુળવ્યાકુળ થએલી વિરહણિ સ્ત્રીની માફક વધારે કામાગ્ની બતાવતી હતી. ખીજી રીતે વિચાર કરીએ તો આ ઔલોકિક સુખ મળવાથી ખરેખર! હર્ષમાં ગાંડી થએલી હતી. કોઈ બોલાવે તો તેને આવકાર દેવાને પણ શક્તીમાંન નોહોતી. વળી વખતે વખતે પોતાના મનમાં વિચાર ચલાવતી કે, હું બોલતી નથી. તેથી લોકો રખેને મને ગાંડી ન ગણે? તેવો ડર ખાઈ ભાગ્યાત્રુટયા શબ્દે આવો? પધારશો? આવા શબ્દ બોલતી જણાતી હતી. પણ તેના મનને તેવા શબ્દ બોલતાં પોતાના વિચા-

રમાં મોટું વિઘ્ન પડ્યાનું સમજતી હતી. કાંઈ અંતરનું
 વૃદ્ધ સગું આવી પુછે કે, આમ શુન્યમુન્ય કેમ બેઠેલી છે?
 કાંઈ બોલતી ક્યમ નથી? ત્યારે તેનો જવાબ તેની પાસે
 બેઠેલી તેની ડાહી સખી પારવતી સમય સુચકતા બ-
 રેલો આપતી કે, તેને ચીત્તભ્રમવાયુ થએલો છે? પણ હવે
 ફીક છે. ત્યારે ખીચારાં વૃદ્ધ બોળાં માણસો તેનો ધ્વિજાળ
 જલ્દી લેવાના માટે ઉત્કંઠા જણાવતાં હતાં. તેના જવાબમાં
 પારવતી ઠાઉકા મુખે બોલતી કે; તેનો તે વાયુ હડાડવાના
 માટે ઉપાય તૈયાર થએલો છે. પણ હજી તેની જ્વલતે તે-
 ની અજમાયસ થએલી નથી. આવું આવું રમુજી બોલી
 ક્રમજાગૈરીને બોલવાની ગરજ પુરી પાડતી હતી. પણ ક-
 મજાગૈરીના મનમાં તે મસ્કરી કરે છે કે નહીં? તે બાબત
 બિલકુલ લક્ષ નહોતું. તેના મનમાં તેના વ્હાલાપતીની મુ-
 તી વારંવાર સાદૃશ થતી હતી. અને વખતે તેના વિચાર
 પલટાઈ જઈ ફેરફાર થતો ત્યારે પોતાના પ્રિયતમે રાત્રીની
 વાતચીતના સમયે આપેલી નાની તસવિર જે હમેશાં પો-
 તાની પાસે રાખતી તે છબી હાથમાં લઈ ધ્રુપડીથી નિહા-
 ળતી હતી. પણ સદર્જુ છબી શુન્યમુન્ય હોવાના લીધે પો-
 તાનો પતી નીંદ્રાવશ થએલો છે એમ સમજી ચુંબન લેવા
 વિચાર ધરાવતી હતી. વળી તેમ કરવા તેની મનોવૃત્તી પ્ર-
 તીબંધ કરતી હતી. વળી વખતે વખતે વિચારતી કે, ના
 પોતે નીંદ્રાવશ નથી, પણ મારી સાથે રિસાયેલા છે. એવું
 જાણી મનમાં સદર્જુ છબી પ્રત્યે બોલતી કે, મહારા વ્હાલા!
 મારા પ્રાણાધાર! મારા હૈયાનાહાર! હજી ધણો વખત ગ-
 થેલો નથી. અને એટલામાં આમ ઠાસી પ્રત્યેતીરસ્કાર બતાવી
 બોલતા નથી, તો પછી આ ઠાસીની કેવી રચીતી

થવાની, આપ સમજી છો ? આપણે પરસ્પર કેવી રિતે વર્તવાનું છે, તેના માટે જે કરાર કરેલો છે તે શું આપ રદ કરવા ચાલો છો ? શું ! મને દુભાવવામાં સાફ માનો છો ? શું આવું આપને ઘટે છે ? ના ના. આપે મારા ઉપર સ્નેહની દૃષ્ટી કરવી જોઈએ. હું આપના વિરુદ્ધ કદી પડવાની નથી. અને છોડી છુટવાની પણ નથી. ગમે તેમ થાઓ પણ જુએ વિંટાએલી વેલડી તમે દુર કરશો તોપણ દુર થવાની નથી ? પટોળે પડેલી ભાત ફાટે પણ શીટવાની નથી. આવી રિતે વિચાર કરતી તેમજ વચમાં વચમાં ઉતાવળા સ્વરે બોલી જતી કે, 'બહાલા બોલો, આ સાંભળી પારવતી તેના બનેલા વ્યગ્ર મનને શાન્ત્યન કરાવતી હતી. વળી પોતાનો પ્રિયતમ રાજ્યનો મુખ્ય કાર્યભારી થવાથી પોતાના થોડા જોડાના સુખમાં આ સુખ વધારે કરતું હતું. આવા વિચારમાં ગરક થયેલી ગાંડી નહીં પણ ઘેલી આપણી કમળાગૌરી થએલી હતી. જેનો ખરેખરે ચિત્તાર આપના પવાના માટે મારી કલમ ચાલતી નથી, તેમજ આ વખતના બનાવને વધારે અતીશયોક્તી આપી આ મારું લઘુ પુસ્તક શોભાવવા હું માગતો નથી. પણ પુરુષ અને સ્ત્રીના મનનું વલણ હરકોઈ વખતે હર્ષની વખતે કેવું બનેછે તેનો એક જુગ સાર આપેલો છે,

આ વખતે દહાડાના દેશ વાગેલા હતા. પરણ્યાને ફક્ત ત્રણ રોજનો અરસો થયેલો હતો. પણ આપણી કમળાગૌરી પોતાના પ્રીયતમની સાથે સુંદરી તરીકે હાસ્ય-વિનોદ કરવાનો વખત મેળવી શકેલી નોહોતી. ક્ષણભર જુદાઈ ગમતી નોહોતી. મળવાને એક પગે થયેલી હતી તથાપિ તેમને રહેવાના માટે રાજ તરફથી જે ઇલાયદ

સરકારી મકાન મળેલું હતું, તેમાં જોઈની સગવડ થયેલી નો-
 હોતી. યોગ્ય ગોઠવણ કરવાનું કામ શરૂ હતું, તે આજ સાંજ
 સુધીમાં પુરું થઈ રહેવા પર હતું. અને આજ સાંજરેજ પો-
 તાના પ્યારા પતીની સાથે આ દુનિયાની અંદર થતો પે-
 હેલ વેહેલો સંસારિક સમાગમ આપણી કમળાગૌરીને થવાનો
 હતો. અને તેથી આપણી કમળાગૌરી પોતાના પતીને પો-
 તાની છાતી સરસા લેવાને એક પગે ઉત્સુક હતી. જો કે,
 આ વખતે તેની સ્વાભાવિક પ્રેરણા એવી રહેલી હતી, પણ
 આજ સાંજરે પોતાનું તથા પોતાના પ્રાણાધારનું મન કેવી
 સ્થિતિ પર થવાનું છે, તેનાથી તદ્દન અજાણી હતી. તે તો
 એવુંજ જાણતી હતી કે, આજ રાત્રે મદારો બહારો પતી
 મને પોતાના અંત્રે ભુજ્જથી દર્પની સાથે દાખશે. પણ ધ્વિરે
 આજની રાત્રે તે અનાવ પાર પડવામાં એક અણચિંતુ વિદ્ન
 લાવી મુક્યું કે, આ દંપતીના જોડાને દલગીરીમાં હુપ્પું પડ્યું.
 તેમ કરવામાં અટકાવ કરે કોઈ અણુસમજીતું કહે તેવું તો
 નહોતું, પણ કુદરતી રીતે ગમે તેમ હોય, એટલે લગભગ
 જોલ્યા ચાલ્યાનો પણ વ્યવહાર ન હોય, તો પણ અંતર
 બળ્યા સિવાય રહે નહીં. અન્ય છોડને તેની અસર થવી
 એ શક બરેલું કહેવાય, પણ જો પોતાને ઉછેરી સારી
 સ્થિતિપર આણુવા પ્રયાસ લીધેલા હોય તેને તો તેની અ-
 સર થવા સિવાય રહેજ નહીં. તોપણ તે સમજીતું માણ-
 સેને છે, અણ પુરેણે તે કાંઈ નથી. આ વખતે મીઠું
 અમૃતશંકરની પ્રિયા કસ્તુર આવી પારવતીની સાથે છુપકીથી
 વાતચીત કરી તુરતજ પોતે પોતાના રસ્તે પસાયન થઈ
 ગઈ. પારવતીએ તુરત કમળાગૌરીના આ વખતના વિચાર
 ખસટાવવા પોતાના પ્રયત્ન શરૂ કર્યા. આખરે તેમાં પોતે

ફળીમુત થઈ અને કમળાગૌરીનું ચીત્ત શાન્ત થયા કેડે બોલી કે બેન! કપડાં બદલી નાંખો.

કમળાગૌરી—એવી શું આપત્તી મારા ઉપર આવી ફસેલી છે કે, તું મને આમાં સંતાપકારક વાક્ય બોલે છે?

પારવતી—જે આપત્તી આવી પડેલી છે, તેનાથી તારા મનને વધારે દલગીરી ઉપજે તેવું નથી.

એકદમ સદર્દુ વાત સાંભળવાના માટે ઉતરેલા એહેરે કપડાં બદલી નાંખી કમળાગૌરી બોલી કે,
બેન કહે ?

પારવતી—તારો સસરો પુર્ણાનંદ ઈશ્વર જનાબે લગભગ બે માસથી પોહોચેલા છે. એવી વાત તારી સાસુ અને સસરાને તેડવા માટે મોકલેલ કાસદે આવી બહાર પાડેલી છે. અને તારી સાસુ અહીં આવેલા છે. માટે તું સ્નાન કરી નાંખ, રડવા કુટવાનું મોકુફ રાખેલું છે. તમને પરણ્યાને લખો વખત થયેલો નથી, તેમજ વૃદ્ધ મરણ છે, એટલે કાંઈ હરકત જેવું કહેવાય નહીં.

આ સાંભળી કમળાગૌરી પોતાનું સુખ પોતાના સસરા-એ ન જોયાથી તથા સસરાનું સુખ પોતે ન જોયાથી થોડી દલગીરી કરી નાહી, કપડાં બદલી, તુરત પોતાની સાસુ પાસે પારવતીને લેઈ ગઈ. નિચે આવી સાસુના પગે પડી અખંડ હેવાતન લેઈ એક તરફ બેઠી. થોડો વખત ગયેલો નહીં હોય એટલામાં એક પટાવાળાએ આવી ચીકી આપી કહ્યું કે, બહાર બગી તૈયાર છે. તે ઉપરથી સદર્દુ ચીકી વાંચી કમળાગૌરી, તેની સાસુ, અને પારવતી એ ત્રણે જણાં બગીમાં બેસી કમળાગૌરીને રેહેવાના માટે તૈયાર થયેલા મકાને ગયાં. જેમાં બે ભાગ ઈલાહેદા પાડેલા હતા. પેહેલા ભાગમાં કમળાગૌરી

ને પ્રદ્ધાદ, ને ખીજ ભાગમાં પારવતીને પ્રભુજ્ઞાનને રહેવાનું હતું. તે મુજબ સૌ સૌના સ્થાનકે ગયા. પ્રદ્ધાદ પોતાની માતૃશ્રીને હર્ષાશ્રવાતની સાથે પગે પડ્યો. તેની માએ તેને ઉભો કરી આશીર્વા આપી.

હવે સૌ પોતપોતાના ધર્મે લાગ્યા હશેનાં સવારના દશ વાગ્યાથી સાંજના પાંચ વાગ્યા સુધી ખરેખરા દિવસી પોતાની ફરજ અદા કરવાના માટે આપણા પ્રદ્ધાદ તથા પ્રભુજ્ઞાન રાજ્ય કામકાજ પર મથતા. પૃથ્વિ તો તેઓએ પોતાના તાગા તળેના નોકરોમાં કયા કયા હોંશીઆર અને નિમન માણ્યો છે. તેઓને ખોળી બહુ મારા દરજ્જે ચડાવ્યા. અને નિમક હરામી લુચ્ચા માણસોને એકદમ નહીં પણ થોડે થોડે દુર કરી હોશીઆર યુવકોનો વધારો કર્યો. હરામખોરો અને રાજ્યના ખટપટિયા લોકોએ તેઓને ફસાવવા ઘણી તકબિરો રચી, પણ તેઓને બિલકુલ ફાવવા ન દેતાં પોતાના કરી એવા પછાડ્યા કે, ફરી સાળ માય તેવું રાખ્યું નહીં. અને તેથી કરીને હરેક જગ્યાએ જયની ધ્વનીનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા. હરેક કામપર એકા પછી તે કામનો નિવેડો થયા અવલ ઉઠવા ઈરાદો કરતા નહીં. પણ આખર વખત ન પોહાયનો, ને નોકરો કંટાળેલા જેવામાં આવતા, ભારે ઉઠવા ઈરાદો કરતા. તેમ હરેક કામ કરતાં નકામો વખત ગુમાવતા નહીં. તેથી તેમના તાળાના નોકરોને આગળના અમલદારોની સુસ્તાર્થના લીધે તથા મોટા મુખના લીધે સુસ્ત અને ખાઉકા હતા, તે તમામ જગૃત થયા. અને દરેક કામ જેમ અને તેમ ચોખ્ખું કરવાપર વિશેષ કાળજી રાખવા મંડ્યા. પ્રદ્ધાદનો ડર તેમના મનપર કમી હતો તેમ બિલકુલ નહોતું. હર-

કોઈ સખ્સ પોતાનો સગો અથવા વહાલો હોય તોપણ તેની કસુર છુપાવતો નહીં. ને તે કસુરના બદલ મુનાસજ શિક્ષા કરવા ચુકતો નહીં. કામ કરતાં પોતાની સાથે નકામી વાતચીત કરનારાઓને તે પોતાના કટ્ટા દુશ્મીન સમજતો હતો. અને હરેક કામ બહુ ઝીણી નમરથી તપાસવાની ટેવ રાખતો હતો. કોઈ વગર કારણે માર્થુ ન બન્ય, તેના માટે તેને બહુ વિચાર હતો. તેણે રાજ્યનું હીસાખીખાતું, ન્યાયખાતું, કેળવણીખાતું, લશ્કરીખાતું વગેરે તમામ ખાતા જે ઘણા દિવસથી અપોચીઆ અમલદારોના લીધે અવ્યવસ્થિત હતા, તે ધીમે ધીમે એવી હાલત પર લાવી આણી મુક્યા કે, તે રાજ્ય અને પ્રજાના ખરેખરા પ્રિય થઈ પડ્યા. યોગ્ય રસ્તે વપરાયા સિવાય જે ખર્ચનો ખાલી થઈ પડેલો હતો, તે યોગ્ય રસ્તે વાપરતાં એવો તર ક્યો કે, રાજ્યના નામની દેશ વિદેશ મોટી મોટી સરાશી ફુકાતો ફાટી. અને દેશમાં વ્યાપાર ધમધોકર ચાલવા માંડ્યો. તેમ પ્રજા તરફની કોઈ પણ પ્રકારે યુગાઠ રાખી નહીં. ખરું પુછાવો તો રાજ્ય અને પ્રજાના ચક્ષુ તે આપણા પ્રદહાદ અને પ્રભુલાલ અત્યારે હતા. હરેક મોકું કામ કરવામાં અથવા નવો ધારો બહાર પાડવામાં રાજ્ય, પ્રદહાદ, પ્રભુલાલ અને પ્રજાના મુખ્ય માણસોની સમાજરવામાં આવતી હતી. તેમાં સર્વ મતે ધારો પાસ થયા કેડે પબ્લિક મિટીંગ બરી ધારો બહાર પાડવામાં આવતો હતો. વિશેષે કરીને સમાજમાં પ્રદહાદના બાપણ ઉપર વધારે વજન આપવામાં આવતું હતું. અને રાજ્ય પોતાના ખાંનગી કામમાં પણ પ્રદહાદની સલાહ વગર પગ આગળ મુકતો નહીં. ને પ્રદહાદ પણ

પોતાના જીવ ઉપર વાત આવે તોપણ અવિચારી સ-
લાહ આપવા કદાપિ આગળ પડતો નહીં. આવી ઠેકાણે
ઠેકાણેની ફતેહ જોઈ તથા કોઈપણ કામમાં તેની ગેરવર્ત-
ણુંક જોવામાં ન આવ્યાથી રાજ્યએ અવલના અમલદારોની
ગેરવર્તણુંકના લીધે મોટા ગુન્હા જેવા કે ખુન વગેરેના
મુકદ્દમાનો પોતે જાતે ઈનસાફ આપતો હતો, તે છોડી દઈ
પોતાની નજીવીની શરતે ઈનસાફ આપવાનું કામ આ-
પણા પ્રદલાદને સોંપવા એક પશ્ચિમક સમા ભરી. તેથી
સજાએ બહુ ખુશી થતાવી. તે ઉપર રાજ્યએ તે મોટો
અધીકાર પ્રદલાદને સોંપી તેના પગારમાં બેવડો વધારો
કરી આપ્યો. આવી રીતે રામરાજની ગાફક આ રાજનો
કારોબાર ચાલવા લાગ્યો.

એકરોજ પુત્રેગનો અંદગા પુણ્ય પ્રકાશીત હતો. તેવા
સમયે ખુશગિમ્મજે પોતાની અગાશીમાં આપણી સ્થાણી
કમળાગૌરી પોતાનો પ્રિયતમ જે બહાર ગયેસો હતો, તેના
દર્શનની આતુરતા ધરાવતી બેઠેલી હતી. તેવામાં તેના
મનમાં એક અન્નઈબી પગાડનારો તકું ઉત્પન્ન થયો કે,
કદાપિ આ સુખમાંથી મને મહારા પ્રાણ પ્રિયનો વિયોગ
થાય તો પછી મારી કેવી દશા થાય? અને વિયોગના દિ-
વસો મારે પછી કેવી રિતે ગુજરવા. આવી ભ્રમણામાં
તે વખત તે ગુમ થએલી હતી. જોકે તેને તે વખત ન-
જીક આવી પોહાયેસો છે. દુઃખ જોવાનું નથી, પણ વેઠ-
વાનું છે. આ વાતની તે અન્નણી હતી. તોપણ ઈશ્વરે
શું ! આ વાતની તેને ગ્રેરયા તો કરી નહી હોય ? તે-
વામાં પ્રદલાદ એકદમ તેની આગળ ઉભો રહ્યો. તેને નિ-
રખી આપણી આ હર્ષધેલી એકદમ મહારા બહાલા ! ક-

છીને બેઠી પડી અને તુરત નેત્રમાંથી અશ્રુધારા વરસાવવા લાગી. આવી સ્થિતી ઉપર પોતાની પ્રાણુવક્ત્રમાને જોઈ આગતાસ્વાગતાથી તેના મનનું સમાધાન કરી પોતાની ખાસે બેસાડી, આગ કરવાનું કારણ પ્રહ્લાદે સ્નેહયુક્ત પુછ્યું. તેના જવાબમાં કમળાગૌરી બોલી કે,

મહારા બહાલા ! તેનું કાંઈ કારણ નથી.

પ્રહ્લાદ—તું મને બુલાવેા દેવાના માટે મને તેમ પ્રયત્ન કર. પણ મારા મનને ખાત્રી છે કે, કારણ વિના કાંઈ ઉત્પન્ન થતું નથી. માટે ખરેખરી હકીકત જે હોય તે મને જલદીથી કહી દે.

કમળાગૌરી—જો કે આપનો આટલો બધો આગ્રહ છે, એટલે મારે મારું કારણ છુપાવવું ન જોઈએ. એક તરફ વિચાર કરું તો કેહેવું પણ ઘટતું નથી.

પ્રહ્લાદ—જેવું હોય તેવું કારણ તું મને કહી દે કારણ કે તેના વિષે મારા દિલમાં જુદા જુદા તર્ક વિતર્ક ઉત્પન્ન થયા કરે છે.

કમળા—મહારા બહાલા ! મને જોઠા જોઠા એવા તર્ક ઉત્પન્ન થયેલા હતા કે, ઈશ્વર ન કરે પણ કદાપિ મારે આપનાથી જુદાઈ થઈ તો મારે આપને મળતા સુધીનો વખત કેવી રીતે ગુજરવો. આ ખાળતના વિચારમાં મારી મતી મંદ થએલી હતી. અને વિયોગી વિચારમાં આપનું મળવું થયાથી અશ્રુ પડેલાં હતાં.

પ્રહ્લાદ—મારી બહાલી ! મેં તને આગળ જે કહ્યું છે તે યાદ કરી તેના ઉપર પુનઃપણે વિચાર કરકે, આ દુનિયાના અંદર સુખ દુઃખ હમેશા સાથે છે. તમા-

મ દિવસ સુખી હાલતમાં જશે, એ સમજવું બહુ બુદ્ધિ ભરેલું છે. ઈશ્વર દરેક માણસની જેમ છાંયડો વખતે વખતે પોતાનું રૂપ બદલે છે તેવી રીતે ચડતી પડતી કંઈ જાય છે. આ દુનિયાના અંદર એવો માણસ બાગ્યેજ જોવામાં આવેલો છે કે, જેની આખી જીંદગી સુખી હાલતમાં ગુજરી હોય. પણ જુદીજુદી હાલતો ભોગવતા મારા જોવામાં ધણા આવેલા છે. ડાહ્યા માણસ ધણા દુઃખોથી ભરપૂર હોય! પણ જો તેનો જીંદગી પર્યંતનો સાથી પોતાની યોગ્યતા ધરાવનાર છે, તો તે પોતાના ઉપર ખીજાં ગુજરતાં દુઃખો કાંઈ પણ ગણતીમાં ન ગણતાં સહન કરે છે પણ આપણી કોમમાં તેવાં જોડાં મારા જોવામાં બાગ્યેજ આવે છે. અને આપણી કોમનું અયોગ્ય જોડાનું દુઃખ ટળવાને માટે ખીજા ધણા અગત્યના સુધારાની જરૂર છે. તે સુધારા રાખ્યો કરવાના નથી, પણ પોતપોતાની માતીમાં લોકોએ કરવાના છે. ને તેમાં જોઈતી મદદ રાખ પાસે મળવાની છે.

કમળા—મહારા વહાલા! સૌ સાચો પોતપોતાની માતીમાં ધણા ભાગે કયા મુખ્ય સુધારા કરવાના છે ?

મદહુદ—હાલમાં છોકરાંઓને કેળવણી આપવાનો રીવાજ શરૂ થયેલો છે પણ આપણામાં જોઈએ તેવી 'સ્ત્રી કેળવણી' ની ખામી છે. અને તેના લીધે કરીને સંતતીનો પાયો પક્ષાપાયાપર ચલાતો નથી. ધરતી વ્યવસ્થા રહેતી નથી? પોતાનો ધર્મ શું છે? તે સમજી શકતી નથી. પોતાના પતીનો ખ્યાર મેળવી શકતી નથી. વગેરે કેટલીક અડચણો પુરૂષને અજ્ઞાન સ્ત્રીનાવડે વેઠવી પડે છે માટે ખાસ રીતે 'સ્ત્રી કેળવણી' ની પ્રથમ દરજ્જે જરૂર છે.

વળી વિશેષે કરીને ધણી માતીઓમાં ‘જાળલક્ષ’ નો રી-
વાજ છે. તેનાવડે કરીને સ્ત્રી પુરૂષોમાં ધણા ભાગે કબ્બેકુ
થાય છે ૩૫” ગુણ ગળતાં આવતાં નથી ને કદાપિ ગળે
છે તો તેમાં એકની તો ખામીજ નોવામાં આવેછે. આ-
નાવડે કરીને આ સંસારની જાહેજલાલી ન ભોગવતાં પૈ-
તાની છંદગી વ્યર્થ ગુમાવે છે. ઉછરતી પ્રજા સારી નિવ-
ડતી નથી વગેરે કેટલા કારણથી ‘જાળલક્ષ’ નો રીવાજ
જાંધ કરવો જરૂરનો છે. વળી કેટલાક લોકો પોતાની દિ-
કરીઓ પરણાવતા નથી પણ વેચે છે આવા નહારા રિવા-
જે કરીને કેટલાક યુવકો ધનહીન હોવાથી છતાં જ્ઞાને
કુંવારા મરે છે. માટે ‘કન્યાવિક્રય’ જાંધ કરતાં ‘પુનર્લક્ષ’
કરવાનો ધારો થવો જોઈએ. જોકે સ્ત્રીઓનો હક પુરૂષોના-
થી આછાપણું ધરાવતો નથી. તોપણ સમયાનુસાર વિ-
ચાર કરતાં મારા મનને પસંદ નથી. પણ ‘વિધવાવિવાહ’
નો પ્રતિજાંધ હોવાથી કેટલીક જાળ કુમારીકાઓને અસ-
હ કષ્ટ વેઠવાં પડે છે. કેટલીએક જીવન કર્મ કરે છે. અને
તેનાવડે જન્મ પામતાં ગમ્યાઓ જ્યાં ત્યાં નિર્દય રીતે
ફેંકી દે છે. તે વિધવા વેષે ફરે છે, ને કેટલાક પુરૂષો વાં-
દા ફરે છે જાનેના જળાપા પાર પડતા નથી. ને તેમના
ધર સંસારથી થતી પ્રજાનો અટકાવ કરવાથી ઈશ્વરના
ગુન્હેગાર ઠરીએ છીએ. પુરૂષને એક સ્ત્રી મરી ગયાથી
ખીજ પરણવાની છુટ છે તો સ્ત્રીને તેવી છુટ કેમ આપ-
વી ન જોઈએ ? હું તો એવાં કેટલાંક કારણોના લીધે ‘વી-
ધવા વિવાહ’ પ્રત્યે મારી પસંદગી જતાવું છું. પણ શિયળ
વૃત સાચવવાના માટે અશકત હોય તેના માટેજ છે. વળી
હરકોઈ સ્ત્રી અથવા પુરૂષનું મૃત્યું થયું તો તેની દલગીરીમાં

‘રડવાકુટવા’ નો ચાલ આપણી કોમમાં બહુ નુકશાન કારક છે. તેમાં વિશેષે કરીને સ્ત્રીઓના રડવા કુટવા તરફ બહુ ધીઃકારની નજરે જોવું પડે છે. તે એવી રીતે કે, પોતાનું મુખ અન્ય પુરૂષોને ન ચતાવવાના માટે આપણામાં ‘લાચ’ કાઢવાનો રીવાજ છે તે લાચ છોડી દઈ બર બળ-રમાં જાહેર જગ્યાએ આપણી ધાધરા પચટન કુંડાળીએ વળી ઉધાડી છાતીએ જાંચા હાથ કરી કરીને કુટે છે અને પરછાયા બોલે છે પડતું મુકે છે. આવાં આવાં તોફાન કરી મરનારની પાછળ મરવાના માટે તૈયાર થાય છે તેનાથી મરનારને અથવા કુટનારને બિઘ્નક્રમ પ્રાયદો ગળતો નથી. પણ મારા ધારવા મુજબ તેની પાછળ કલેશ કરી તેને પ્રતિબંધમાં નાંખે છે. ને પોતે માંદા પડે છે. આવો વખોડવા લાયક ચાલ આપણને જંગલી માણસો ઠરાવે છે. શાસ્ત્રકારોની પણ મરનારની પાછળ રોવા કુટવાની સખ્ત મનાઈ છે. વળી લગ્ન વખતે કેટલીક ન્યાતોમાં લાંબા ધાંટા તાણી તાણીને નિર્લજ્જ ‘ફટાણા’ ગાવાનો રીવાજ છે અને તેવા ચાલોથી આપણા લોકોની કીંમત સુધરેલા દેશોમાં થાય છે. શુ ! લક્ષના પ્રસંગે નિર્લજ્જ ફટાણા ગાવાં ? ને સારાં ગીતો ન ગાવાં ? એવું આપણા ધર્મશાસ્ત્રમાં લખેલું છે ? પણ ના તેવા પ્રસંગે નિર્લજ્જ ફટાણા ગાઈ યુવાન સ્ત્રીઓ પોતાની હુશીયારી પ્રદર્શિત કરેછે પણ તેઓ પોતાના દિવસમાં સમજતી નથી કે, આપણી હુશીયારી પરતાતી નથી, પણ નાગાઈ જણાય છે. તેવીજ રીતે હુતાશનીના પર્વોમાં તેનાથી વધારે ઘેઝઝા બરેલી રમતો રમવામાં આવે છે. છોકરાઓ ‘કુવાડય’ બોલે છે પણ તેમના માથાપો તેમને નાની વયમાં આવી ખરાબ કેલવણી લેતાં

અટકાવતાં નથી. આ ઓછું અફસોસકારક નથી. વળી એવોજ આપણને પાપમાત્ર સ્વીતીપર પોહોચાડનારો રીવાજ આપણે ‘ન્યાતવરો’ છે શ્રીમંત લોકો હરકોઈ પ્રસંગે પોતે પોતાની આખી ન્યાત નોતરે છે. તે જોઈ ગરીબ માણસો પોતાની સ્વીતીપર વિચાર ન કરતાં તેની માફક ન્યાતથી જશ લેવાના માટે દુઝગુઝ બની આખી ન્યાત નોતરે છે. ને હજારો રૂપિયાના માથે પાણી ફેરવે છે. સદરહુ રૂપિયા પોતાની બહાલી જણસો, ધરખાર, ધરેણાં, જમીન વગેરે વેચી ઉપાડે છે. ને પછી પોતાના હિર નિર્વાહના માટે ઘણા સાંસા નેના પર છે તેમજ આવે ‘ન્યાતવરો’ કરવામાં પાછી પાની કરતા નથી. તેના માટે એવો બંદોબસ્ત કરવો જરૂરનો છે કે, જે પોતાની માતી ઘણી લાંબી હોય તો તેના જમણ પ્રસંગે યોગ્ય તક્કા પાડવા જોઈએ. ને તેમાં આ પ્રસંગે આટલું ને આ પ્રસંગે આટલું જ ખર્ચ ગરિબ અને તવંગર માણસોએ કરવું જોઈએ. આવે રિવાજ થવો જરૂરનો છે. તેમાં પણ ગરિબોના ગળ સામે પુખ્ત રીતે વીચાર કરવો જોઈએ. તવંગરની મિલકત દેખી ઉડાવવા વિચાર રાખવો ન જોઈએ ને ગરિબને બીજા માગતો પણ કરવો ન જોઈએ. વળી કેટલીક રાજાતીમાં હંચા નિંચા કુળ હોય છે એટલે કે ભિયકુળવાળા પોતાની કન્યા પુખ્ત વયની થાય તો પણ નિંચા કુળવાળા માણસોને આપતા નથી—દરિઆઈ મુસાફરી કરવાથી વટલવાનો ભય આપણા લોકોમાં વિશેષ છે. અને તેવા પ્રતિગંધના લીધે પરદેશોની રિતભાત, તેમની ચાલ ચલણ, આપણામાં જોવામાં આવતી નથી. આપણા દેશનો માત્ર આપણે ત્યાં જઈ વેચી શકતા નથી, વગેરે કેટલીક ભારે ભારે અડચણો આપણે વેઠવી પડે છે. તો પણ આ-

પણા લોકો પોતાની જાતીમાં કરવાના સુધારાપર બિલકુલ લક્ષ આપતા નથી.

કમળા—આપે આપણામાં ચાલતા જતાવેલ કુ-ધારા પૈકીના કેટલાક કુધારા આપ આહો તો શું ! અટકાવી શકો નહીં ?

બ્રહ્મદાદ—પ્રજા કલ્યાણાર્થે મેં પ્રજામાં ચાલતા કુધારા અટકાવી સુધારા દાખલ કરવા રાજની સમતીથી એક પબ્લિક ગિટીંગ બરાવી હતી. તેમાં ‘બાળલગ્નનો પ્રતિબંધ’ ‘પુનર્લગ્ન કરવાની છુટ’ ‘દરિઆઈ મુસાફરીએ જવાની છુટ’ અને ગળ ઉપરાંત ‘ન્યાત વરા’ ન કરવા આટલી બાબતો મેં સભા હજુર મુંડી હતી. ને તે સર્વાનુગતે પાસ થઈ હતી. ને તે ધારા હવે થોડે થોડે અમલમાં આવતા જાય છે. મારો વિચાર એવો છે કે, આ ધારા પુષ્ક રિતે શરૂ થયા કેડે બીજા ધારા અમલમાં આણવા દરખાસ્ત કરવી.

કમળા—આપ ‘સ્રી કેળવણી’ના માટે આગળ કહી ગયેલા છો પણ તેની સગવડ કરવાનું કામ રાજનું છે. તે સગવડ થયેલી છે કે કેમ ?

બ્રહ્મદાદ—મેં ઠેકાણે ઠેકાણે કોલેજો ખોલી છે. ને તેનું વાર્ષિક ખર્ચ માછ રાજના કરતાં ઘણુંજ વધી ગયેલું છે તોપણ મેં તથા રાજએ એવો ઠરાવ કરેલો છે કે, દર-રવિવારે એક પછી એક કોલેજો વિદ્યાર્થીઓની તથા બાળકોની પરિક્ષા લેવાના માટે જવું, ને તેમના મથુવા પ્રત્યે પ્રતિદિન હર્ષ વધે તેવું ઉત્તમ આપવું. છોકરાઓ કરતાં છોકરીઓની સંખ્યા લગભગ સેંકડે પાંચ ગેવામાં આવે છે. તેના માટે મારો પ્રયાસ જારી છે. થોડા રોજ હુપર મેં એવો ઠરાવ બહાર પાડેલો છે કે, જે છોકરે હુંચી

જાતની કેળવણી લીધેલી હશે, તેને સરકારી ખાતામાં નો-
કરીના લાયક ગણવામાં આવશે?

કમળા—હાલના જમાનામાં ભણેલા યુવકો ઉપ-
રની ટાપરીપ રાખવા વધારે ચાહે છે. તે ટાપરીપ સા-
ચવાના માટે તથા રોડ ખતાવવાના માટે નોકરી વધારે
દરજે કયુક્ત કરે? પણ તેથી નોકરીની સંખ્યા વધી પડ-
વાની, તે દેશ નિર્ધમી થવાનો સંભવ આપની નજરે આ-
વતો નથી કે શું ?

મહાશય —તારું કહેવું મારા નિયારમાં પુરુષપણે
છે. પણ તેઓનો અજ્ઞાનરૂપિ અંધકાર નાશ કરવાના માટે
ઉત્તેજનરૂપી ઉજ્જવળતા ન હોય તો તેઓ કોંચી કેળવણી
લેવા મેહેનત કરે નહીં. પણ તેવા વિદ્વાનોની સંખ્યા વધ્યા
કેડે તેઓના યોગ્ય ખાતાં જોલવામાં આવશે? એટલે તે-
ઓને અડચણ રહેશે નહીં.

કમળા—આપ તેમના માટે કેવાં ખાતાં કરવાં
યોગ્ય ધારો છો ?

મહાશય—પેહેલું તો એકે તેમનાથી લેવાતી નો-
કરી જલુ સખ્ત રીતે લેવામાં આવશે. તે એવી રિતે કે,
આપણે સ્વતંત્રતા હોય તો વધારે સારી. તેવું સમજી નથી
નથી યુક્તોઓના વ્યાપારના ધંધે લાગશે. તે ગહેનતથી
કંટાળો પામવાના ખરા, પણ બુદ્ધિ જાગવડે કામ સહેલા-
ઈથી કરી શકશે? તેમજ તમામ યુવકો મેહેનતથી કંટા-
ળતા હોય તેવું હોયજ નહીં. વળી મુખ્યત્વે કરીને મારે
ખેતીવાડીખાતુ જોલવાની ઈચ્છા છે કે જેમાં આપણા દે-
શના લોકોનો સારી રીતે નભાવ થઈ શકે તેમ છે નળી
અજ્ઞાનજોડ જે ખેતી કરે છે તેનાથી વધારે ઉપજ સુખ-

રેલા ગાણસ કરી શકે છે.

કમળા—સુધરેલા ગાણસ શું ! એવી મેહેનત કરી શકવાના હતા ?

પ્રદહાદ—હા. તેઓ પોતાના બુદ્ધી બળવડે એકી મેહેનતે ઘણા પાક લેઈ શકવાના. જો કે વરાળચંત્રાથી કે-
તું કામ સંહેલાઈથી થઈ શકે છે ?

કમળા—હીક, જુઓ કે આપણો પૃથમ શું વિ-
ચાર હતો, ને હવે કેવી મોટી બાબત ઉપર આવી ગયેલા
છીએ. મારા મનની દલગીરીનું સમાધાન કરાવતા આપે
કેવો પ્રયત્ન કરેલો છે.

પ્રદહાદ—મ્હારી ખ્યારી ! ખરું પુછાવે તો તારા
મનની દલગીરી મટાડવા મારો પ્રયત્ન નથી, પણ હું તને
દલગીરીના દરિઆમાં ડુબાવવાનો છું.

કમળા—પ્રાણનાથ ! આપ આ શું બોલો છો ?

પ્રદહાદ—પ્રીય ! હું ખરું કહું છું.

કમળા—મેં આપને મારું ખરું કારણ કહ્યું હ-
તું. તેની માફક આપ મનમાં નંરાખતાં ખુલા દિલથી કહો ?

પ્રદહાદ—પ્રીયે ! તું દલગીર ન થા. તો હું કહું ?

કમળા—મ્હારા બહાના ! આવું શું બોલો છો ?
જો આપનો તેવોજ હુકમ છે તો દલગીરી ભરેલી વાત
હશે તોપણ દલગીરી કરીશ નહીં.

પ્રદહાદ—સારે બોલ ! તું જ્યારે મને મળે વળગી
સારે તારા મનમાં શું વિચાર હતા ?

કમળા—મ્હારા ખ્યારા ! જુલો ગયા કે, મને
વિયોગી બાબતનો વિચાર મારા મનમાં હતો.

પ્રદહાદ—સારે તેજ વિચાર તારે આવતા રાજથી
ભોગવવાનો છે.

કમળા—શું ! મને વિયોગી કરવા ચાહો છો ?

પ્રદહાદ—મ્હારી બહાલી ! તું આગળ બધાએલી
છે તે વાક્ય ઉપર વિચાર કર ! ને ગભરાયેલા દયામણા
વાક્ય ન કાઢ. તું સમજે છે કે આપણે પરતંત્ર છીએ.

કમળા—પ્રીયે ! શું કામકાજે પધારવાનું છે ?

પ્રદહાદ—પ્યારી ! આપણા આર્ય દેશના પ્રવાસે
આપણા રાજાજનો નિકળવા વિચાર છે, એટલે મારે તે-
મની સાથે જવું જોઈએ. જો કે મને તો તેથી લાભ છે,
પણ ફક્ત મને તારો વિરહ દુઃખી કરશે ?

કમળા—પ્રાણાધાર ! કેટલી મુદત કરશે ?

પ્રદહાદ—પ્રાણપ્રિય, મારા ધારવા પ્રમાણે એક
વર્ષ થશે.

કમળા—શું ! કાલે નિકળવા વિચાર રાખો છો ?

પ્રદહાદ—પ્રીય ! રાજાજનો હુકમ તો એ પ્રમાણે છે.

આ પ્રમાણે વાતચીત થતાના દરમીઆંત પ્રભુલાલે
પ્રદહાદને યુમ મારી જથી પ્રદહાદ કમળાગૌરીને ગભરાગ-
ણ ન આણવા સમજાવી પોતે પ્રભુલાલ પાસે ગયો.

કમળા— લાવણી.

(મુજ ઉપર મુજરી પિતા, પાદશા નળી. એ રાગ.)

મારા પ્રાણ તણા આધાર, આવું શું ! ખોલો;

મારા છો હૈયાના હાર, જીવડો દ્યો દ્યો. મારાં

તમે નળો વાત તમામ, આંમ શું ! કરો છે;

શીદ -હૃદય કરીને આખ, અમસ્તી દમો છો. મારાં :

- કે કરી ગફરી માર, મને પ્રિય મારો;
આ કોમળ જાતી કેળ, મુળ ના બાજો. મારાં ૩
- ચોડેથી લાગે ધણું, ધણું શું ! થાયે;
આ નિરબળ અમળામત, ન્હાય રહેવાયે. મારાં ૪
- નથી ભોગવિઆં બહુ સૂખ, અસૂખ કરીને;
કરો માણસને કં સુત, દેખશે ડરીને. મારાં ૫
- ગઈ લાલિ આવે ના લાલ, માલ બિગડતો;
કરો કોડ વસા ઉપાય, રહે તે રડતો. મારાં ૬
- આ વિરહી યાશે તત્ત, ધત્ત ધુળધાણી;
રૂપરંગ જશે રહી, મટીને રાણી. મારાં ૭
- રમર સાલે આપ વિયોગ, ભોગ મળવાના;
આ થશે અંગમાં રોગ, બહુ વધવાના મારાં ૮
- શું ! કરશે બંદોબસ્ત, જોખન મદ પિડા;
ખાવે ના દાસી રાખ, અરે વિરહિડા. મારાં ૯
- શું ! ખાય દાસી આ રાખ, ખાખ તનથીરે;
ઠદી આપે રૂપિઆ લાખ, રાખ મનથીરે. મારાં ૧૦
- જોખન મદ મનકુ ઝુરી, ઝુરી જળકોળી;
ના થાયે ઠંકું ગાત્ર, ધીકતી હોળી. મારાં ૧૧
- થયાં વર્ષ વીસને ચાર, મને બે ઓછાં;
લાહો નવ લીધો લાલ, છાસના છોછા. મારાં ૧૨
- લકને થોડો શક દહાવ, ઉપાડી લીધો;
આસ્વાદ રટે રસનાય, ગજળ શો કીધો. મારાં ૧૩

એવામાં એકદમ પ્રદહાદ પાછો આવ્યો. ને દલગિરી
બરેલે એહેરે પોતાની પ્રીયાને નિહાળી. તેનું મન શાન્ત
થવાના માટે ધણી જાતનાં પ્રયત્ન કર્યાં પણ તેનું શ્રમીત

મન સ્થાયી થયું નહીં. તેથી છવટે થાકી તેને લેઈ પોતાના સયનગૃહમાં ગયો ને બંને જણાં સુતાં. તેવામાં એકદમ બેઠી થઈ કમળાગૌરી બોલી ઉઠી કે,

રાગ દેશની ગજલ.

મારા પ્યારા પતી પરદેશમાં, આપ જવા ધારોછો શું! આજરે;
રહે કેમ ગરિબ ગુલામ હયાં, ખીલ્યું પુષ્પ ગુલાબી અરેખરે. મા. ૧
આપ જાણો છો આ જીવડો, કરશે નહીં કોઈ અહીં ધડો;
પક્ષી કોની પિયુ ગમ પ્રેમથી, દાસી મુંકશે કોના આશરે. મા. ૨
રડવો જેમ હોય દડો પડ્યો, પડ્યો તેમ પડીને રહે રડ્યો;
જાણોછો કદ સ્પષ્ટ તમામ તે, વહુને દુઃખ કેવું છે સાસરે. મા. ૩
શરમાય અડેથી લજ્જમણી, શરમાય વહુ સહુથી ધણી;
કહો પિંડ મારા આ પાપણી, કેમ માળી શકે દીન રાતરે. મા. ૪
તેમ વિહ્ન પ્રાપ્ત થતાં અરે, કેવો અગ્નિ અંગ થકી ઝરે;
પિંડ પ્યારી યુવાતીમાં એકલી, કેમ જૂરી જુરીને તે ના મરે. મા. ૫
અન્ય દુઃખથી થાઉં છું દુઃખળી, એવું સાંભળીને ના પિંડ બળી;
વીયોગ વન્દિથી ગઈ છું ગળી, જાણોછો એ વૃતાન્ત તમામરે. મા. ૬
શું! પૂર્વે કીધાં હતાં પાપરે, સાથે ફરતાં ગણાઉં કુ જાતરે;
મહારા બહાલાં અરે આર્ય બ્રાતરે, શું ચલાવ્યો નહારો રિવાજરે. મા. ૭
સાથે આવતા માઉ કુજાતરે, ડરવું નહિ દિલડે નાથરે;
દાસીને લેશે નાથ સંગાથરે, બાપ બીડી બેટીશું સાથરે. મા. ૮
નક્કી નક્કી નાથ લેશે સાથશું! પરદેશે સાથે ફરવા જશું;
જેઈશું જગતનાથના ખેલરે બેલ બેઠા બલે બકવા કરે. મા. ૯

આલતો રાગ,

મદહાદ—

મહારી શાણી સડોગળ નારરે, આવાં વેંણ અહીં વું શું ઉચરે;
શાણી એમ ગણાય સુજાતરે, ધણી જાય ધણી ધીરંતા ધરે. મહા. ૧

બોલી કે ન થકં દલગીરરે, છોડી છોડી ખરેખરી ધીરરે;
 હુખી ડહી દધીની મધ્યરે, વેંણુ આપી નેંણુ નીરશુ! ખરે.મ્હા.૨
 પરિક્ષા ધાય આવેથી તાહરી, જન જાણે નાદાની માહરી;
 રાજ રાણી લેતા ન તેથી કરી, કેમ લેઈ શકું તને સાથરે.મ્હા.૩
 કરીશ હું સારો બંદોબસ્તરે, ફક્ત વિહં પીડા તુજને નડે;
 તે સિવાયના દુઃખ સમસ્તરે, કાપશે પ્રભુ મ્હોરે કરી અરે.મ્હા.૪
 એક વર્ષની આછે સુસાધરી, વિયોગ વન્હીથી ગઈ તું ડરી;
 કદી જાઉં મારી વાલી હું મરી, શિયળ વૃત કેવું તું આદરે.મ્હા.૫
 પરિક્ષા ધાય આથીરે તાહરી, તેથી તુંતો જરાબર ના ડરી;
 ગઈ શોક સમુદરમાં ગળી, બોલી બોલ તે કેમ ન સાંબરે. મ્હા.૬

સીતાજીના મહીનાનો રાગ.

કમળાગૌરી—

મ્હારા બહાલા વદીને વિપરીત, રીતી નવ રાખોરે;
 રહી સંગાથે સ્વામીન, સ્નેહામૃત આખોરે.
 માફ મૃત્યુ સ્વામી અવલ, કરે હો! ઈશ્વરા;
 દેખાડીશમાં એવાં દુઃખ, દાસીને વિશ્વંજરા;
 આપે કષ્ટ તેનાથી રે મર્જુ, મારા મન બાવતું;
 આપી સુખકું દેખાડે દુઃખ, સહન તેતો નવ થતું;
 મ્હારા બહાલા જશો પરદેશ, પ્રિતડલી વિસારીને;
 લાગે છે આપના મન શ્રેષ્ઠ, (તો) રહું મન મારીને;
 તેમાં નથી મારોરે ઉપાય, નીસાસા ઉપાય છે;
 ગમે તેમ કરોતી નાય, દાસી તમ હાય છે;
 આવું કરતાં કાપીને શીશ, જવું તેથી ના નહું;
 નહીં તો લેશે નાવલીઆ સાથ, પાવલીયે પ્યારપ.....

આવું બોલીને પલંગપર પ્રલ્હાદના પગ સરસી પ-
 ડી મુછાંગત થઈ. પ્રલ્હાદે તેને પોતાની છાતી સરસી દા-

ળી યુગ્મન આપી બહુ પ્રકારે સમગ્રવી તેનું મન જાગ્રત કર્યું. ને તેનું ચીત સારી સ્થિતીપર આવવા બહુ પ્રયત્ન કર્યા. તેથી આખરે સમજી હોવાથી શુદ્ધીપર આવી ને તેના મનનું સમાધાન બહુ અચ્છી રીતે કર્યું. અને 'બહુ ખુશીની સાથે પધારો' આવાં વાક્ય પોતાના નિસ્તેજ મુખે સમય સુચકતા વાપરી આપણી કમળાગૌરી બોલી. તે જિપર તે સંબંધી વાતો કરતાં કરતાં આ અત્યુત્તમ જોડા જિપર નિંદ્રા દેવીએ પોતાનાં શસ્ત્ર ચલાવ્યાં.

આ વખતે દહાડાના નવ વાગેલા હતા. દશવાગે નિકળવાનું હતું. પોતાનો ખારો પ્રિયતમ જમીને તૈયારી કરાવવા દર-બારમાં રાજ પાસે ગયેલો હતો. નોકરો સૌ સૌના કામે લાગેલા હતા કમળાગૌરી એકલી દિવાનખાનામાં પોતાના પ્રિયતમને સાથે લેઈ જવાના અગત્યના સામાનની જથ્થપાથક કરતી મથતી હતી આ વખતે તેનો એહેરો ઘણો અપ્રિય દેખાવ આપતો હતો. તેની ખુબ સુરતીમાં ઝાંખ પડી ગયેલી હતી. તેના મુખની લાવણ્યતા આ વખતે બહુ ચીંતાતુર જણાતી હતી. વખતે વિચારમાં ને વિચારમાં રડવું આવેલી જતું હતું. વળી નિસાસા નાખી પોતાના ઢીલા મનને ધીર્યતા આપી વિચાર કરતી કે, હું રાખવા આહીશ તો પણ રહેવાના નથી. કારણ પરતવ્રતાપણું છે. હું સાથે લેઈ જવા આહીશ તોપણ મને તે લઈ જઈ શકવાના નથી. તોપણ દલગિરિ જતાવી તેમના મનને દલગીરીની અસર કરવી તે ઝાહી સ્ત્રીનું લક્ષણ કહેવાય નહીં. ને ઉસડી એવકુદ્ધ મનાય. આ વખતે તો મારે સમય સુચકતા વાપરી તેમને ઘણાઘણા ગોઠા ધીર્યતા ભરેલા અવાજે બોલ્યાની ખુશ મિઝજે રવાના કરવા જોઈએ છીએ,

શું ! હું ફક્ત દલગીરી રાખું, ને તેમને નથી ? પણ ના. હું બહાર જણાવું છું, ને તેઓ બહાર જણાવતા નથી. વિચાર કરીએ તો તેમનું કહેવું શું બોલું છે ? તેમાંથી આપણી કીંમત થાય તેમાં પણ શું અજ્ઞા ! આ મુસાફરીથી તેમને શું ! જેર ફાયદો થવાનો છે ? વગર પૈસે ફાયદો મળવાનો છે. તો મારે તેમાં આડાં આવી ફક્ત વિહં દુઃખે અટકાવ કરવો તે વ્યાજબી ગણાય નહીં. આવી રીતે તેના મનમાં તર્ક વિતર્કના ઉભરા થતા હતા. પણ પ્રવાસે જતાં અટકાવ ન કરવો. તે અંતરના ઉભરાને દબાવી બોલવાનું હતું. તેનું મન વિયોગવન્ધીથી કેવળ ઉદાસ-ગય હતું પણ લપડાક મારીને મોઢુ લાલ રાખવાની માફક ઉપરનો બબડો બતાવતી હતી. પુરૂષની કામેચ્છા પુરૂષને બોલવાની છુટના લીધે બહાર જણાઈ આવે છે. અને સ્ત્રીનો કામાગ્ની તેને બોલવાની અપુણ્ય છુટના લીધે બહાર જણાઈ આવતો નથી. આ ખરું ? પણ પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને કામાગ્ની વિશેષ રહેલો છે. સ્ત્રીનો કામાગ્ની થોડાં ઈલાં છોકરાં ઉત્પન્ન થયા કેડે મંદ થાય છે. પુરૂષને તેમ નથી. આ એક જગ કૃત્તાની બલીહારી છે. આ વખતે આપણી કમળાગૌરી અને પ્રહલાદનો સંસારિક સમામગ લગભગ બે વરસ સુધીનો હતો. કાંઈ ફરજનની ઉત્પત્તિ થયેલી નોહોતી. તદ્દન સંસારિક સદર્દુ લ્હાવાથી વિરક્ત રહેવું તે સારું, અથવા પુરેપુરો લ્હાવો લેવો તે સારો, પણ થોડો લ્હાવો લેઈ વચમાં વિયોગ થાય તેના દુઃખ જેવું બીજું દુઃખ નથી. તેની માફક આપણી કમળાગૌરીને બીન ફરજદે અને અધુરા લ્હાવે વિયોગ થવાનો છે. એટલે તેના મનને વિયોગ વન્ધી સાથે તેથી તે અણસગળાના પાત્ર ગણાય

નહીં. નઠારી સ્ત્રીઓની માફક ઉપશની ટાપટીપને અંદરની પોલાપોલ જોવો. આપણી કમળાગૌરીનો વેશ નથી. તે ખરેખરી પતીવ્રતા સ્ત્રી છે. તે વાંચક વૃન્દના સમજવામાં અચ્છી રીતે આવેલું હશે. અને હજી પણ આવશે. વિચારમાં અસ્ત થયેલી આપણી કમળાગૌરી પોતાના પતીને સાથે લેઈ જવાનો સામાન તૈયાર કરી રહેલી હતી. તેવામાં ઘોડા માણસો સાથે પ્રહ્લાદ દિવાનખાનામાં આવ્યો. ને સામાંન સરંગમ લાવેલ માણસોને આપી સીપાઈઓની સાથે રવાના કર્યા. ને પોતે પોતાની ખ્યારીની રમ લેવા જીમ્મો રહ્યો ત્યાં કમળાગૌરી જોલી કે,

રાગ ખનજરા.

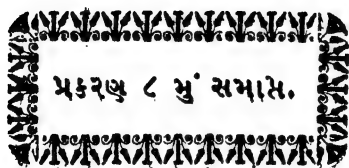
કરિ યાત્રા બહેરેરા પ્રિય આવો, પ્રાણાધાર પ્રિતેથી સિધાવો.
દેશ વિદેશ કરીને પ્રવાસો, ત્યાંની રીતમાતોને તપાસો;
સારી રીત અહિંઆ ચલાવો, પ્રાણાધાર પ્રિતેથી સિધાવો. કરિ૦૧
જાડુ જશ લ્યો જગમાં સારા, કાઢો અહિંના રિવાજ નઠારા;
દેશ રિતિ અહિંની સુધરાવો, પ્રાણાધાર પ્રિતેથી સિધાવો. કરિ૦૨
સાચવશો શરિર જાડુ રીતે, 'બહાલી' યાદ કરશો માં ચિત્તે;
આવિ પ્રેમ પુરણ દરસાવો, પ્રાણાધાર પ્રિતેથી સિધાવો. કરિ૦૩
હવે વર્તીશ હું અહિં કેવું, તે શું? મારે જતાવી દેવું;
આવિ કરશો પુરણ પસતાવો, પ્રાણાધાર પ્રિતેથી સિધાવો. કરિ૦૪
રનેહ સુખ સરવે સમજો છો, લમ દાસી સાથે નવ લ્યો છો,
ઘણો વખત નહીં રજાવો, પ્રાણાધાર પ્રિતેથી સિધાવો. કરિ૦૫
કહું શું! બહાલા વધારિ વધારિ, દાસિ મુંકશો નોખ વિસારી;
બહેલા બહેલા બહાલા વળી આવો, પ્રાણાધાર પ્રિતેથી સિધાવો કરિ૦૬

આવું જોલી પ્રહ્લાદના જીપર પડી. તેણે પોતાની છાતી સરસી દાખી, પ્રેમાર્લીંગન આપી જોલ્યો કે, પ્રીતો

હવે હું જાગી છું. વખત ધણો ગયેલો છે, રાજાજી સા-
હેજ પણ નિકળી ચુકેલા હશે? મેં પારવતીને તારી પાસે
રાખવા પ્રભુલાલને બક્ષામણ્ય કરેલી છે. તે મુજબ તે તારી
પાસે રહેશે. મારી માતૃશ્રીના બોલવા સામું જોઈશ નહી
એવી આશાની સાથે તેમની આજ્ઞા જરોજર પાળી સેવા
ચાકરી કરીશ એવી મને તારા તરફની સંપૂર્ણ આશા છે.
એટલે વધારે શું કહું? મહારી વહાતી! હવે મને રમ
આપ, વરસ દિવસમાં મારાથી જનશે તેવી રીતે પ્રયત્ન
કરીને એક દિવસ ઓછો થાય તેવું કરીશ. મારા તરફની
ખિન્નકુલ શીકર રાખીશ નહીં, અને પ્રીયે તારા નાનુક
ગોરા બદનને દુઃખ દઈ કુમળાવીશ માં. એમ કહી શીકા
એહેરે ઊભો થાય છે, તે જોઈ આંસુ ટપકતે ધીરા સ્વરે
કમળાગૌરી બોલી કે,

પ્રાણાધાર! વહેલા પધારજો, અને શરીર સાચવજો.

આ વખત આપણા પ્રદેહાદયી પણ્ય પ્રતિ જિત્તર આપી
શકાયો નહીં. તે પ્રેમાશ્રુ આવી ગયાં. એવામાં પટાવાળાએ
હાક મારી કે, સાહેબ જગી તૈયાર હે, આવું સાંભળી
તે નિચે આવ્યો તે જગી જીપર બેસી રવાના થયો.

(૧૬૬)

પ્રકરણ ૯ મું.

ઋતુવિયોગ.*

લક્ષીતછંદ

પુરુષ ને સ્ત્રિયો પ્રેમ જાવથી, દિન નિશા કરો ત્યાગ પ્રેમથી;
દિન^૧ નિશા કરી ઘેલછા પાણું, નહિં જણાવશે તે ઘણું ઘણું.
નિરસ કાવ્ય આ સરસ જાણિને, બહુ વખાણિને લાભ જાણિને,
શરમ છાંડિને પુરણ વાંચશે, મતિ પ્રમાણિને માફિ આપશે. ૧

મંગલચરણ.

શાર્દૂલ વિકીરિતછંદ.

બેઠી સ્વસ્થ દિવે વિચાર કરતી શું ! આંખિ આંહી અડી,
દીધું કષ્ટ દશાનને પ્રિયતમા, 'ખ્યારા' વદી તે રડી.
જ્યાં જોતી પડિ મુદ્રિકા હૃદયથી હે ! રાંધ 'વાંચા'નરી,

* આ ઋતુવિયોગના દરેક છંદના અર્થ આપવાનો મારો સંપૂર્ણ ઇરાદો હતો કે, જેથી કરીને દરેક છંદ બનાવવાનો હેતુ ખરી ખુબીની સાથે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે. અને વાંચનારને પણ સમજવામાં સહેલું થઈ પડે. પણ લખવાને દક્ષગીર છું કે, તે અર્થ લખવાનો વખત મને કૈટલાક કારણોસર મળી શક્યો નહીં. પણ વાંચનાર સાહેબોને મારી વીનવતી છું કે, દરેક છંદ બહુ ધીમાશયી અને વિચાર શક્તીથી વાંચવા કૃપા કરવી જોઈએ. કે જેથી રચનારની છંદ પ્રત્યેની મહેનત વાંચનારના સમજવામાં આવે.

૧ પણ દિવસે પ્રેમરૂપિ નિશા કરી ઘેલા થશે નહીં.

(૧૬૭)

સંભારિ દળિ ધણિએ પ્રિતમના વિહં ચક્રી ને સતી.^૧ ૩
કમળા— ભલીતછંદ.

અજળ પામતી જમતિ ઉછળી, પિછ પિછ વદી પ્રેમ આંધળી,
તુરત તે ખરીર ખીલતી કળી, પરમ પ્રીયને ના શકી મળી. ૪
અરર આ યુવા^૩ જાય છે જળી, તુરત આ થશે નાશકી કળી,
મન તણી મતી માહરી ટળી, પરમ પ્રિયને ના શકી મળી. ૫
જમવું શું ગમે હે ! સખી મને, છળિ પતી તણી દીલડે રમે,
જરર જ્યાં જવું લાંશું ! વારિએ, વિરહ વેદના શે વિસારિએ. ૬
મુલત આપિ છે બાર માસની, વિનતિ લક્ષમાં લેવિ ના બની;
ક્યમ કરી હવે દીન ગાળવા, વરસ બાર આ કેમ ટાળવા. ૭
સરસ બોજનો ને વિસારવા, કરવિ ભક્તિરે^૫ શક્તિ આવવા;
કરિ મળ મનેચ્છા વિસારવી, શરિર બાળિને શાન્તિ વાળવી. ૮
સરસ પોઢવાને પલંગ છે, ક્યમ સખી મુજીં લ્યાં અનંગ છે;

૧ રાવણે હરણુ કરી અશોક નામના બાગમાં સી-
તાને રાખેલ લ્યાં હનુમાને જઈ રામની મુદ્રિકા એક બા-
ળુએ મુકેલ તે જોઈ સિતાને વિહં વન્હી વાપ્યાનો જિદ્દેશ
આ છંદમાં છે.

૨ મહારા બહાલાને મળી શકી નહીં. ખીલતી કળી
જેમ ખરી પડે તેની માફક આ ખીલતી યુવાનીએ પ-
ડી ગઇ.

૩ યુવાની.

૪ ધણી વખત એમ કહેવામાં આવે છે કે, મને
આજનો દિવસ તો એક વરસ જેવડો થશે ? તેની માફક
આ સ્ત્રીએ કહ્યું કે મારે આ બાર માસ જે કે મને બાર
વરસ સમાન છે તે કેવી રિતે ટાળવા.

૫ શક્તિરૂપી ધણી આવવાના મારે ભક્તી કરવી.

કર પથારિ તું મહારિ વહાલિરે,^૧ કર પથારિને સાચવેલિરે. ૯
 મથિ વધારવી હાય લાલિરે, અતિ મને હવે તેહ સાલિરે;
^૨અતિ મને હવે હું મુંઝાઈછું, મનમુઝા કરીને તણાઈછું. ૧૦
 તનનિ તોયરે તૂમિ ના થતી, પુરણુ પુરમાં^૩ હું તણી જતી;
 વચન વાક્યમાં હું ગણીજતી, ધણિ રિને કહેઆ સ્થિતી હતી. ૧૧
 પરહરી પિજી તો ગયા ચારે, દિવસ દોહલા કેમ જાયરે;
 પડિ રહું નહીં પ્રિય વેગળી, પડિ ધણી જુદી ના ગઈ ગંળી^૪ ૧૨
 સખિ પિડાઈછું મોટિ પીડથી, ત્યગ જોપાય હું પાસમાં નથી,
 હદ તજી હતો તે જનો રહ્યો, દિલ દુભાય જી-પાય ના રહ્યો. ૧૩
 ગમતુ ના જરા જમતું ચીતકું, જડતિ બેસતી ને વળી પડું;
 વખત હાયરે કેમ જાયરે, ગરિય જાપડી, જાય^૫ જાયરે. ૧૪

પારવતી—

ભુજંગી છંદ.

થતા તડને ના સમાવી શકીરે,
 જમીને^૬ જમીને સુવે હે સખીરે;
 ગમ્યું ના જમ્યું ને ભમ્યું ચીત તારું,
 થયા ના ગયા ચાર ચીતે વિચારું. ૧૫

૧ જેને કર પથારીને એટલે હથેળીપર રાખી સાચવેલી તેના માટે હે મારી વહાલી ! તું પથારી કર.

૨ હું ધણા મને કરીને એટલે ધણા વિચારે કરીને મુંઝાઈછું.

૩ વિચારણી નદીના પુરમાં. ૪ હું મારા પ્રિત-મથી વેગળી રહેતી નહીં પણ હવે હું ધણી જુદી પડી અને ગળી કેમ ના ગઈ.

૫ ગરીબ વિચારી જાય પુષ્પના જેવી સ્ત્રી જાય છે.

૬ જમીને—ખામને પૃથ્વી જોપર સું તેના સ્વામીને ગયા ચીતમાં વિચારું છું તો, પુરા ચાર રોજ પણ થયા નથી.

(૧૬૯)

સખી જે ભખી મસ્કરીથી ખિલાવા;
મળ્યા ઐપથો ધાવ એના રૂઝાવા,
કરેલા કરારો તુટે હીલ દૂખે,
થઈ નાર તે પેઠ વિકાળ મૂખે.

૧૬

કમળા—અરેશુ! સખી મધનું પાન કીધું,
ગયો નાવસો વહેર તે વહેરી લીધું;
છેડેલા મિત્રજે ગઈ છેક છાકી,
પતી યાદ આવ્યા રહ્યું કાંય બાકી?

૧૭

માલીની છંદ.

સજળ નયનથીરે, નારિ દીડી સુતેલી;
ધણિ ધણિ ગભરાઈ, પાણિ છાંટયું તપેલી^૨
નયન ટક બિલાડી, લાડિને લાડ કર્તા,
વદનાયિ કરમાઈ, સ્નેહ વાડ્યો બિયર્તા.

૧૮

પારવતી—દિવગિરિ દલડે છે, એ કળીના શકી હું,
નહિકર કયમ બોલું, શબ્દ એવા સખી હું,
ઝટઝટ બેઠ પહેલી, શોક શાને કરાવે,
વચન વદિ હવે એ, ઝથુંક થુંકુ ન આવે.

૧૯

ભુજંગીછંદ.

નમેલાં રૂડાં વાડ્યને, સાંભળીરે,
થઈ હર્ષ બેલી ગઈ પીંગળીરે,
ગયો રાપને પ્રીતડી સાંભરીરે,

૧ તેનો ધણી તેને યાદ આવ્યો એટલે શુ! બાકી રહ્યું.

૨ ધણી ધણી ગભરાઈને એ તપેલી એટલે ગરમ મિત્રજે થપેલી સ્ત્રીને પાણી છાંટ્યું.

૩ થુંકેલું પાણું ગળાય નહીં તેમ બોલેલો બોલ પા-
છો આવે નહીં.

ગઘ બારિએને થઇ ગામરિરે.

૨૦

કમળા—અરે આ રતુ ભોગવે ભાગ્યવાળાં,

મદેથી મચી જાયજો પેલી બાળા,

અહો ! શોભતી એનિ કેવી યુવાની,

કળી ખીલતી પુષ્પની જો ગુલાબી.^૧

૨૧

લપેટલ વસ્ત્રે ખુબી શું ! દિસેરે,

સમીરે ઊડે દેખતીને હસેરે,^૨

મધુરે સ્વરે બોલતી સુંદરીરે,

અલંકાર આકારમાં શોભતીરે.

૨૨

૩કુચો મધ્યમાં ગોળ શોભી રહી તે,

૪ગઘ કામની કામ મુંકી ગઘ તે,

૫અરી પ્રાપ્ત કાજે ઊપાયો બતાવ્યા,

અરે મારવા—ના ધક્કાજો જણાવ્યા.

૨૩

જણાતી મને પ્રેમ પ્યાસો પિધેલી,

હતી પ્રેમના જોશમાં હર્ષ ઘેલી,

૧ કાંઈ રસ્તે જતી સ્ત્રીને જોઈ કહે છે કે, અહો !
એની યુવાની કેવી શોભે છે, જાણે ગુલાબી પુષ્પની ખીલ-
તી કળી ન હોય ?

૨ પવનના લીધે વસ્ત્ર ઉડે છે તેથી શરમાઇ પાછળ
જુએ છે. અને માણસ દેખી શરમાઈ મોઢું મક્કકાવે છે.

૩ સ્તન.

૪ કાંઠાગળીને ઉપજવનારી કાંમની ગઘ ને કામ
મુંકી ગઘ.

૫ કાંમરૂપી શત્રુ ઉપજવવાના મારે ઉપાય બતાવ્યા,
યજુ તેને મારવાને ધક્કાજો જણાવ્યા નહીં.

(૧૭૧)

૧ અરે હાલ આ હાલ આવો થયો છે,
 ખરો વૈધ એનો વિદેશ ગયો છે. ૨૪
 અરેરે નરોનાં કઠણુ કાળજારે,
 પ્રિયાને મુંકી જાય પદેશમારે,
 પછી હાલ શું થાય સંભાળતાના,
 મુંકે એકલી દીલડેરે દયાના. ૨૫
 ગમે તેમ થાઓ વળેના ધરેરે,^૨
 વળે આંખજો તે જળે ના ટળેરે,
 હડીલી સ્ત્રીજો એ નહીં શું ! હડીલા,
 રસીલી ગણે કેમ એને રસીલા. ૨૬

દોહરો.

પારવતી—જેન તુરંગ લગામ દધ, ધરની ધીરજ અંગ
 પાક્યાં પકવાનો જશે, ટળશે નહીં અનંગ. ૩ ૨૭

વસંતતિલકા છંદ.

કમળા—જેજે સખી ! સરસ શોભિત આ દહાડો,
 ના,ના ગમે પ્રિતમને જમવું પ્રિયાજો.

૧ અરે આ વખત મારો હાલ આવો થયેલો છે.
 અને તેનો ખરો વૈધ એટલે માલીક પરદેશ ગયેલો છે.

૨ જાણી નાંખીએ તોપણ દોરીને પડેલ વળેનો આં-
 ખજો ટળતો નથી. તેની માફક ગમે તેમ થાઓ તોપણ
 ધરે વળે નહી—આવે નહીં.

૩ હે ! જેન તારા વિચારરૂપિ ધોડાને લગામ દધ,
 શરિરે ધીરજ ધર, (જે તેમ નહીં કરે તો) પાકેલા એટ-
 લે તૈયાર થએલા પકવાન રૂપિ તારું પતિવૃતાપણું તે જશે?
 તોપણ તારો કામાગ્ની ટળશે નહીં.

'તોતો પછી સરસ પાકજ ખાખ થાએ,
 તેમાં નવાઇ નથિ કાંઇ પિડે પિડાએ, ૨૮
 યાદી કરે દિલ અરે પુલ જે ખરેરે,
 પાક્યું નહીં બિગડવા ત્યમ દે અરેરે,
 આ વૃત્તિઓ મનતણી નહિં ખા'રનીરે,
 ખાવે ન ધાસ મરણે કદિ કેશરીરે ૨૯
 આહા! રતુ સરસ શોભતિ શું! વસંતે,
 નાંખ્યો હતો પ્રિયતમે પ્રિય હસ્ત કંઠે,
 હાસ્યા વિનોદ કરતાં મન માંનતાંરે,
 થાકું છું યુક્તિ થકિ તોયન જગ તારે ૩૦
 રૂડી રિતે રમતથી દિન કાઢલીરે,
 જે જે ગમ્યું જમણુ તે કરિ આપતીરે,
 છુટા પડે નજરથી ન વિસારતીરે,
 યશું! સાંખ! દાસિ સુખની નખળી રતીરે. ૩૧

૧ તોપછી સારા પાક રૂપી ખીલતી યુવાની પિડાથી પિડાઇને ખાખ થાય તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી.

૨ પુલ રૂપી વાક્ય જે ખરે છે—વદાય છે. તે મનથી યાદ કરે છે—વિચાર કરે છે. તે અરેરે! પાકેલું વૃત કેમ બિગડવા દેશે? આ વિચાર મનના છે, પણ બહારના નથી. મરણુ થાય તોપણ સિંહ ધાસ ખાય નહીં? સખ્ય વૃત ચળીત થવાનું નથી.

૩ ગઇ વસંતરતુમાં પ્રીતમે—ધણીએ પોતાનો હાથ મારા ગળા ઉપર નાંખેલો હતો. છું યુક્તી કરીને થાકું તો-પણ તે જગતા નહીં. એવી રિતે હાસ્યાવિનોદ અમે મન-માંનતાં કરતાં હતાં.

૪ શું, સાખ! દાસીના-મારા કમંની રતી-લેખ નખળા છે.

માણેલ મોજ દિન તે દુઃખિઆ થયારે,
 રૂડી રતુ મહિં તજ પિગિજ ગયારે;
 ૧ પ્યારા વિના પરમ ઠંડક ના વળેરે,
 કાંટા પડે મુજગળે પગ આ ગળેરે. ૩૧
 જો જો સખી ! સરસ વાયુ વહે અહીંથી,
 ખીલી રહ્યાં તરવરો નવ યૌવનેથી;
 ૨ પક્ષી ઝિણું સ્વરથિઆ રતુને ગુમાવે,
 નાના ગણે અરિ અહીં ગદ પ્રાપ્તમાં તે. ૩૩
 પક્ષી તણી સરસ આજ સમા બરાણી,
 કાંધીજ બેઠક સુઆમૃ^૩ તર રૂપાળી,
 ૪ તંબુખડો ગદન મોહ વધારનારો,
 મોરો તણાં સરસ તોરણ શોભતાં જો. ૩૪
 જુદે જુદે સ્વરથિ જો ચરચા કરે છે,
 કો'કો કહે કહિં અને તકરાર લેછે;
 આમાં સખી^૫ પ્રમુખ કાયલડી જણાતી,
 એના સુભાષણથિ મોહનિ પ્રાપ્તિ થાતી.

ઇંદ્રવજ્રુ છંદ.

પક્ષી પુરાં પ્રેમથિ મોજ ગણે, હું ભાગ્ય હીણી નહિં પીક ટાંચે,

૧ પ્યારા વિના પરમ ઠંડક વળે નહીં. અને ગળે-
 કંડે કાંટા પડે છે. તેમજ આ પગ પણ ગળેછે-ઢીંઢા પડેછે.

૨ જોને ગદ પ્રાપ્ત થયેજો છે એવા પંખીઓ આ
 રતુને ઝીણું સ્વરથી ગુમાવે. તે એવી રીતે કે, પોતાનો
 શત્રુ પાસે હોય તો પણ તેને લેખવતાં નથી.

૩ આંઆનું ઝાડ. ૪ જ્વાળામુખી જાપજ્જવનારો તેમજ
 મોહ પમાડનારો જણે તંબુ ખડો કાધો હોયની, જોને
 મોર-કુલનાં તોરણ શોભી રહેલાં છે. ૫ મુખ્ય.

પક્ષીયિ હું ઉતરતી ગચ્છાણી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૩૬
 કલ્લોલ કંઠાં પશુ પંખિઓ જો, તીક્ષ્ણુ લાગે વિરહી સ્વરો એ,
 કલ્લોલ કીધી નવ મારિ વહાલી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૩૭
 ખીલ્યાં રૂડાં પુષ્પ સખી રૂપાળાં, વાધ્યાં સુગંધે વળિ જોનિ બાળાં
 જો પુષ્પ ખીલું કરમાય વહાલી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૩૮
 વ્રજો લિલાં ક્રોમળ પત્રથી તે, શું રમ્ય શોભે છ સમીરથી તે;
 હોતે શું હાથે નહિ બાય ધાલી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૩૯
 ઝૂલ્યા ઝુલેથી તર આમ આલી, ઝુલી નહીં ના પિક સંગ મહાલી,
 ગાયા વિના આ રતુ હાય ગાળી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૪૦
 વાગે રૂડો વાયુ સુગંધવાળો, વીરંગિનને પ્રાપ્ત કરાવનારો;
 તેથી યતું બહારિ મારિ વહાલી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૪૧
 ખેંદૂત તો ખૂબ ખુશી કરે છે, પાકેલ ધાન્યો ધરમાં બરે છે;
 પાક્યાં રસોઈ કરે શું ! રસાળી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૪૨
 શર્દી અતે ઠંડ ગર્ભી નથીરે, સાત્રે સુખાળી રતુ આ અતીરે;
 ચાતો મને દાહ પિડાકેં ડાલી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૪૩
 નીરેગિ ભોગી નરને સુનારી, ક્રીડા કરે હર્પયિ મહારિ વહાલી;
 ર કામજ્વરેથી સખિ હું પિડાતી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૪૪
 છેદે છકેલાં મદથી મચેલાં, નારી નરોનાં જુગડાં રમેલાં;
 કે શું ! કરે હું મરે એ નિહાળી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૪૫
 પોઢેલ હોયે પનિ શાન્ત પાસે, હાલ્યા સિવાયે ઉઠતી હુકાસે;
 પહેરે પટો તાકિદ મોડું બાળી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૪૬
 પહેરે પુરના જ્યમ તેમ ષવીંટી, પઆલસ્ય મોડે ગૃહિ હાથ ખીંટી;
 જોવે પતીનું મુખ પાછું વાળી, જો જો સખી આ રતુ જય ચાલી.૪૭

૧ પવન. ૨ કામોગ્નીનો તાવ. ૩ કપડા. ૪ દહાડો
 લગી ગયેલો જોઇતો. ૫ ભીંત સરસી ચોડેલી ખીંટી પક-
 ડીને આળસ મરોડતી.

૧ પ્રેમે પછીથી સ્તનને નિહાળે, વાગ્યા નખો રમ્ય મુખો વિચારે,
 વહાલો વદંતા થઈ જાય કાલી, જો જો સખી આ રતુ જાય ચાલી. ૪૮
 ૨ આદર્શ લેઈ મુખકું સુધારે, પાસેજ ચુંળી થકિ^૩ જોષ્ટમાં રે;
 રીસે બજેના મુખકું નિહાળી, જો જો સખી આ રતુ જાય ચાલી. ૪૯
 હૈયે પુરા હેતયિ પ્યારી આંખે, દેઈ દિવાસો દુઃખ સઘ કાપે;
 આખે રૂકું^૪ ચુંળન ધારિ વહાલી, જો જો સખી આ રતુ જાય ચાલી ૫૦
 રોજે વધે ગર્ભ અરે સ્ત્રિઓનો, દાગડો વધતો સખિ આ રતુનો;
 વીહંથિ નાની ત્યમ રાત્રિ નાની, જોજો સખી આ રતુ જાય ચાલી. ૫૧
 શાની નરો બહાવયિ શાન માગે, સ્ત્રીને રતુ આ ધણિ વહાલી લાગે;
 વીહં થકીતે થતિ કાળિ કાળી, જો જો સખી આ રતુ જાય ચાલી. ૫૨
 પ્રેમી પ્રસાદી ન લિધી હથેળી, સૂતાં નહીં શોખયિ હાર પહેરી;
 એ હાર વીહાર ગયા પ્રજાળી, જો જો સખી આ રતુ જાય ચાલી. ૫૩
 જાગે ખરા જાણિ સુતાજ વહાલે, ઊંઘ્યા ગણી ચુન્નિ લીધીજ ગાલે;
 આંખો ખુલીને થઈ જોશિઆળી, જો જો સખી આ રતુ ચાલી. ૫૪
 હોળી ન ખેલી સખિ જોંબુસાથે, હેતે ન ભીંજ્યા અગિરે ચુલાલે;
 દહાવો ન લીધો ગઈ મારિ લાલી, જોજો સખી આ રતુ જાય ચાલી. ૫૫
 હોળી ન ખેલી સખિ સ્યામ આગ્યા, હોળી હુલાવી મનના રિઝાવ્યા;
 હોળું શુંવાળો ઉર હોળિ હાલી, જો જો સખી આ રતુ જાય ચાલી. ૫૬
 રેરે! મને આજ સુધીજ પાળી, જોની હવે કાય બજે મુંવાળી;
 એવું કહીને પડિ પ્રેમ ઘેલી,^૫ શુદ્ધી ગઈ જાય રહીત વેલી. ૫૭

પારવતી—

ભુજંગી છંદ.

અરે બેન આ શું! લવે છે હવેરે,
 ધરે ધીર્યની કંથડો આવશેરે;

૧ પછી સ્તન—કુચને જુએ છે. ૨ દર્પણ. ૩ હોઠ.
 ૪ ચુન્નિ. ૫ જોય વિનાની વેત્રડી પડી જાય છે તે મુ-
 જળ શુદ્ધી જતી રહીને પડી ગઈ.

કદાપી થયું તો થયું શું સદાઈ,
સુણી છેજ તેં ^૧જનકીની બલાઈ. ૫૮

^૨વઈદર્શી બહાલી નજે પહરીતે,
ધણું દુઃખ વેઠી પતીને મળી તે;
થઈ કેમ ઘેઝી ધણું જ્ઞાન છાંડી,
(કે) થવાને બિખને દુઃખો રીત માંડી. ૫૯

કહું શું ! તને દેખિ હું દુઃખ પામું,
ઉપાયો ન કાંઈ દુઃખો શું ! વિરામું;
અરે જોન હાવે ઉઠે સ્નાન કાળે,
૩૬૩ રામના જન્મનો દીન આજે. ૬૦

કમળા—અરે હે ! સખી ટેક તોડી નથીરે,
ધણા સાંભરી આવવાથી પડીરે;
ગમીના રતુને ગયા છોડિ બહાલી,
કહે શું ! રમું ને જમું મહારી બહાલી. ૬૧

અહો ! જો અહીં મુદ્રિકા^૪ નાથની આ,
પડે નીકળી રક્ત^૫ તે તો ગયું ક્યાં;
થઈ ખાખને દાહથી હું બળુંધું,
નથી ધારતી કે પતીને મળું હું. ૬૨

રળીયામણો આ સમે પ્રિય મારા,
કરી ગમ્મતો મોજ માણી ન પ્યારા;
અરેરે વધ્યો કામને હામ હારી,
તમારા વિના હામ હારે ગિચારી. ૬૩

મને ના ગમે કામ અંગે રમેરે,
દમે અંગ આ રંગથી શું ! રમેરે;

૧ સીતા-રામની સ્ત્રી. ૨ નજની પત્ની-દમયંતી.

૩ રામનવમી. ૪ વીંટી. ૫ લોહી.

(૧૭૭)

હવે તાપ-બહાલી પડે છે પુરોરે,
ગઈ આ રૂપે વહાઈ અમી વધ્યોરે. ૬૪
દાહરો.

મગન રહું છું દિનનિશા, મગન વધારે કામ,
કામ ગયું કામજ મગન, પ્રસયો હામે કામ. ૬૫

ગ્રીષ્મ ઋતુ.

અનુષ્ટુપવૃત્ત.

લઈ^૧ આદર્શ બેઠી તી, જીએ મુખકું ફરિ ફરી;
શાથી કાન્તિ^૨ ગઈ મારી, બ્રાન્તી^૩ પુણું મને થતી. ૧

કમળા-૦-- વસંતતિલકા છંદ.

બ્રાન્તી થતી સખિ મને ગઈ કાન્તિ મારી,
જો આ છબી પૃથમની બહુ શાન્તિ સારી,
તેમાં તદ્વાચત ધણો નવ લાગતો જો !
*આ બાગ બાલિ વિન માળિ અરે થતો જો. ૨
માલીક આ મન તણો તન તૃપ્તિ માટે,
ફૂતકું રૂપિ તન તાપ કળાધિ કાટે,
ઘાટે વદે વિવિધ વાક્ય વિચારવાળાં,
હાસ્યાપિનોદયે જતી દુર કામ જવાળા. ૩
અંગાર, માંન, મન તાંન વધારનારા,
સુગંધ, સ્નેહ, મન નેહ પમાડનારા,
વાક્યો મીઠા, પશુ તે કામ, કરાવનારા,
હાલી તમાંગ દિલ મૂજ ડરાવનારા. ૪

૧ દર્પણ. ૨ રવરૂપ-લાલી. ૩ બહેમ.

* આ બાગરૂપી શરિર માળીરૂપી તેના ધણી વિના
ખાલી થાય છે-સુકાર્ઠ જાય છે.

આહા ! અણી અણી તજીજ કુશીશયીરે,
 સૂખે ફરે તજી કહાં વધિ દાઝ ધણીરે,
 આવે કદી અહિં હવે થકં બંધ રાખી,
 છોડું નહીં છળ કરે લગ સ્વાદ આખી. ૧ ૫
 છો છેતરી અહિંથિ છેલ ગયો મનેરે,
 વાપ્યો મને વિરહ અગ્નિ બધા તનેરે;
 એવીજ અગ્નિ અથવા કદિ થોડી હોશે,
 આવી નિહાળી નિજ નારિ પછીથિ રોશે. ૬

પારવતી—પ્યારી કહી સરવ વાત હું સારિ પેડે,
 સમજી ગઈ દુઃખ તું આવું ન કેમ વેડે.
 લાલી ન આવવિ પ્રિયે પણ હાંસી થાશે,
 જો આ ભમે ક્યમ રહિજો લઈ પોટકાંને. ૭

કમળા—આવી અખાત્રિજ સખી બહુ રવિપ્ર આવે;
 બેળા થઈ ધર ધણાં ભમિ ધાન્ય લાવે,
 માતા થયા મલ સમાન અરે સખી એ,
 અગ્નિ તે, ભિખ ન લુંડિ ગણે દિલેરે. ૮
 ઉઘાગને પરહરી બહુ સુસ્ત થાતા,
 થાતું ન પુન્ય સમજી નિયમો તમ્મતા;
 હું તો ન માનતિ મને પણ શાસ્ત્ર કે જો ?
 પૂરી દુઃખી કરતું તમ પતી મળે જો. ૯
 કાલે પ્રિયે ગણપતી તણિ શ્રોય આવી,
 ઝનૈવેઘ મૌદિક કરી જમતી જમાડી,

૧ આ છંદ અણી—ભગવાને અતે કમળાને લાગુ પ-
 ડે છે. ૨ આલણ. ૩ લાડનું નૈવેદ્ય કરી જમાડીને જમ-
 તી હતી.

(૧૭૨)

રેરે^૧ ગજનનં કહું વદ ચોથ પે'લાં,
 પ્યારો મજે કરિશ લાડુ હું ધી તળેલા. ૧૦
 સૂખી નરો રૂપવતિ જે રતુ ગૈ વસંતે,
 નીર્ખા ન, કાગળ લખી કરિ ઠાંડિ કંથે,
 હાવે રતુ નિરગમી ક્યમ આ શકુંરે,
 આજે અલ્લાંતર મને સખિ શું કરું રે. ૧૧
 શું ! શંખણી મળિ હશે કદિ એમનેરે,
 તો તો ભુલે તુરત એમ મનાય મેંરે;
 આ વાત સીદ્ધ ક્યમ હું ચિતથી કરું છું;
 દોષે પડું અરર હાય ન કેમ ડરું ! ૧૨
 જો જો પડે બહુ નડે તડકો^૪ તનેરે,
 જો જો વળી પવનમાં ગરમી ઝરે છે;
 જો જીવ જંતુ સઘળાં ઠરિ ઠાંગ બેસે,
 તાપે પિડાય બહુ વ્યાકુળ દિલડે તે. ૧૩

ભુજંગી છંદ.

પડે તાપ જેના ભમે જીવજંતુ,
 કરે વાસ એક સ્થળે ઠારિ તાંતુ;
 અરે આ સમે વાસ છોડિ ભમે ક્યાં,
 ગમી ગાળવી કેમ આવી રતુ લાં. ૧૪
 પડે તાપ આ સખત તેથી પિડાર્થ,
 ધરે^૫ યુવતીઓ જિણ્યાં વસ્ત્ર નાહી;
 વળી તાપથી મૂખ કર્મચલી રે,
 વદી વેણુ આહા ! થતી ગામરીરે. ૧૫

૧ ગણપતી. ૨ યુવાન સ્ત્રી. ૩ બહારને અંદર.
 ૪ શરીરે. ૫ સ્ત્રીઓ,

- થતો તાપથી જે પશીનો^૧ શરીરે,
 દિપી નીકળે અંગ ચોંટેલ ચીરે,
 અહીં એમના સાસરેથી હું આવું,
 લપેટેલ વસ્ત્રે ખુશી ક્યાં બતાવું. ૧૬
 વને આ સમે કો ભમંતા નહીંરે,
 ગણે લોક આ વખત સારો નહીંરે;
 ઠરી પંખિડા જાત બેસે સજોડે,
 પુરી ભાગ્ય હીણી નહીં પીડ જોડે. ૧૭
 જગો પેલિ વીસ્તીર્ણ ખારે ભરેલી,
 તારી ખાસ આભાપ રે સીંધુ રેલી;
 સગાં સાથમાં ખારિલી હું ગણાઉં,
 મળે કાંચનાને અમસ્તી કુટાઉં. ૧૮
 તપાતૂર ટોળું મૃગોતું થયેલું,
 ભમતું રણે નીર^૨ જાણી ગયેલું;
 મળ્યું રવારિનાને મળ્યા પારધી લાં,
 (તેમ) કહું જે વિચારો થતા તે નકામા. ૧૯
 અરે પંથિકો ગામથી જાય ગામે,
 પિડે તાપ બેસે તરૂના વિસામે;
 મને તાપની છે પિડા પ્રાણુ ચ્યારી,
 ગયો છાંયડો તેયિ પીડાઉ ભારી. ૨૦
 ધણા સખ્ત તાપે કરીને પિડાતાં,
 મળે વાયુ ઠંડો ઠરી દીલ જતાં;
 ધણા સખ્ત તાપે કરીને પિડાઉં,
 થઉં થંડી ના ને પુરી હું રિખાઉં. ૨૧
 કદી અગ્નિ 'લૂ'ની સહેવાય અંગે,

થયો વીહું અગ્ની અરે તેનિ સંગે;
થયું અંગ આ ખાખજે 'લૂ' મળીરે,
યઈ મીશ્ર અગ્ની જહંછું બળીરે. ૨૨

ધણા તાપથી તો તૃષા થાય કડે,
પિએ પાંચિઓ પાણિને તાપ ફેડે;
હું તો નાહુંછું ને ઘણું પાણિ પીતી,
સમે તાપના ને રહું રાજ ખીતી. ૨૩

પિએ પાંચિને ભાવતું નોહા ભાથુ,
સુવે પ્યારિની જોદમાં મુકિ માથું;
કરે રાજ યૂરોપતું ઉંધમાં તે,
મુકી જોદ માથું ન પ્યારો સુતારે. ૨૪

કદી પ્રાણુ પ્યારો પિડાયેલ તાપે,
ધરે આવતો હોય વિશ્રામ ગારે;
લઈ વીંજણો છાંટિ^૧ ગુલાબવારી,,
થતી બહાલિ નાંખી મને નાંખિ મારી. ૨૫

કુવા^૩વાપિકાને વળી જો તળાવે,
ગયાં નીર ઉંડાં વળી તે ગળાવે;
થયો નેત્રનો, કૂપ^૪ ખાલી ખરેથી,
ધણી હું રહું ના ભરાતો નિરેથી. ૨૬

અરેરે સખી સૂર્યનાં તીક્ષ્ણ તીરો,
નથી પ્રીય તેથી થયો છે અધીરો;
નહીં તો સખી એ મને શું સતાવે,
સહુ તીર ભાગી બહુ તે બનાવે. ૨૭

લઈ સર્બતો આપતા સ્નેહથીરે,

૧ ગુલાબજળ. ૨ હું વાયરો નાંખી બહાલી થતી
પણુ આવતો મને મારી નાંખી ૩ વાવ. ૪ કુવો.

(૧૬૨)

ન લેતા હડં હું પુરા નેહથીરે;
પડ્યા આજ પ્યારી મને એહ સાંસા;
પિવાનું નથી નાંખવાના નિસાસા. ૨૮
ગમે ના સખી તાંબુલોને સુપારી,
ગમે ના સખી સ્નેહની વાત સારી;
દમે છે સખી જો રમે કામ આતે,
સમે કેમ આ કામ પ્યારા વિના તે. ૨૯

મંદાકુંતા છંદ.

સાયંકાળે પ્રિતમ સહિતે બાગમાં જાઉં બહેની,
આવે રૂડી નિરમળ હવા મંદ વાથી મજેની;
ફૂલેલાંરે સરસ પુવડાં ગોઠવી દીપ ગાળા,
પોઢ્યાં સાથે પ્રિતમ શું ! હવે વસંતી વીડે જવાળા. ૩૦
વીલાસીરે નર યુવતિઓ રાત્રિ ગાળે અગાશી,
ગૂંલાખીરે નિરમળ હવાન્ની ગમ લેત ખાસી;
પહેરે પ્રીતે પટકુળ ઝિણું એકને લહેજતો લે,
ઉન્મત્તાર્થ કરિકરિ મથી વસ્ત્ર પાટૂચિ તોડે. ૩૧
ચાતી રાત્રી રમત રમિને કામ એષ્ટાચિ કાંડી,
પૂરી રાત્રી પરમ પ્રિય શું ! શાન્તિ માંહે સમાડી;
પ્રાતઃકાળે ગમતનિ જગો છોડવી ના ગમેરે,
રાત્રી નાની ગરમ રતુની, નેંણુ નીંદે નમેરે. ૩૨
દા'ડો મોટો દુઃખગય અરે નારિ દા'ડે પુરેરે,
જતો નારે જીવ દુખવતો કાળજી મારું બહેરે;
કેની બહાલી કયમ કરિ અરે દા'ડલા જય આરે,
મોટી પીડે પિડિત પુરિ છું તૃપ્તિ તો થાય નારે. ૩૩
દૃષ્ટી લાંબી થઈ જતિ અરે શુન્ય તાર્પે થકીરે,

૧ પાન અને સોપારી.

પ્રાણી સર્વે ગરગ પંચને હાંફતા જો અતીરે;
 બહાલી નારી ગરમિયિ કરી આકળી હાંફતીરે,
 સંભારીને પરગ પ્રિય લે છાતિ સર્સી છતીરે. ૩૧
 ધૂપેથીરે શિર ધણિ ગણિ બહાલથી છત્રિ સાથે,
 રાખે પ્યારો વદન ન થવા તેજ ઓઘું લગારે.
 જો રીતેથી ગરગ રતુ આ આંહય ગુન્નરતારે,
 ખાઉં ગોથું ઝંપાકે ઉઠુંરે યાદ બહાલો થતારે. ૩૫
 ઉડે છેરે રજ ધણિધણિ વાયુરપિ વિચારે.
 ધુંધાઈને દિલ્લે ડરિ જતી કાળજી કાર ગારે.
 રેરે ભુંડા નિરખ અખળા છાતિની કાચિ છેરે,
 માં પિડેરે દિલ્લે દયા નાવલે છેડિ છેરે. ૩૬
 ખેડુતોએ ઈંદરવિ કરિરે પોચિ પાણિ પિવાને,
 સ્ત્રીએ પેચું ગન તન કિધું પ્રીયને ભેટવાને,
 રઝીલી પ્રેમ મદમત્ત થશે રતુ વર્ષા થયેરે,
 ઝીલેશું ! આ વિરહિ વનિતા નીર નેંણે ખરેરે. ૩૭
 ગૂલાબીરે વળિ અત્તરે છાંટિને વસ્ત્ર બહાલે,
 ૩ પ્રેમાધૂરી પરમ પ્રિયને, ૪ સુખિ લેતીજ ગામે,
 હાલે ભાલે પરમપ્રિયને, પાસથી છોડતીના.
 વીહું પુરી પરમ પ્રિયને ચક્ષુગી નીર્મતીના. ૩૮
 ઝેરી જંતુ રજનિ વખતે બહાર ફરવા જતારે,
 ખાધીખાધી કમળ વદની જંતુ દેખી જતારે,
 બોલીબોલી નિરખળ દિલ્લે માનરી નિજ નારી,
 સામે આવી પ્રિયકર શૃંગી પચાલયે લેજ પ્યારી. ૩૯
 નહોતો કડ્યો પણ પતિ દિલ્લે ખાધિ શું પ્યારિ મારી,

૧ પૃથ્વી ૨ નાહી ૩ પ્રેમમાં મ્પધૂરી રહી ગયેલી
 ૪ સુખન ૫ ધરમાં.

ખાધી નહોતે નહિંકર મને કોણુ લેતું ઉગારિ,
બહેની મારી તું નવ હતતો શુ! દશા થાત મારી,
મારી નાઠા સમજી ગરતી તું હે પ્યારિ મારી. ૪૦

આ દુઃખેથી દુર થઈ દિલે દિલ સંખ્યાવિનેરે,
ક્યારે બેટું પરમપ્રિયને હાથ રાખી ગજેરે,
પ્યારા મારા ક્યમ મુકી મને પૂર્ણ વિસારિનેરે,
સંભારોને કરમ વળગી આપની નારિનેરે. ૪૧

બહાસાનોએ સુખ જરિ અરે શોષ મારી થયેરે,
પીડાથી હું પડિ ગદ્ય પિણી પ્રાણુ ધૂમે ધણેરે,
દ્રુજે છે આ શરિર સધળું કાંઈ સૂજે ન આજે,
વીહાંગનીથી અરર મુજને સાપ કાળી તું ખાજે. ૪૨

હે કોલેરા ગજબ કરતો દંપતી જોડ ટાળે,
શામાટે તનડું નવલે બેઠિ આ આંહ બાળે,
નીસાસા છે પ્રિયતમ તણા આજ આ અંગમાંરે,
ગારે મારે ઝટ તું મુજને 'જે ગળું પ્રાણુ ચારે.' ૪૩

આવું બોલી પ્રિતમ વિરહે પ્રેમિલી લાં પડી રે,
શુદ્ધી ભૂલી મનતન તણી શું! કહું કું ગણીરે,
મોઢે શીણો નયન નિરરે જાય જાણે મદી આ,
દોડી આવી તુરત સખિ લાં યુક્તિ કીધી વદીના. ૪૪

પારવતી— માલિનિ છંદ.

કમળ નર્મન પ્યારી, કેમ ચક્ષુ ચપ્રવે,
હજી ગદ્ય રતુ યોડી, આગ શું! ખીવરાને,
ગઈ રતુ લઈ ધ્યાને, રોજ રોલી રસીલી,
પણુ કરનિ વિચારો, આવશે એજ પીણી. ૪૫

પિણી પડિ ગઈ તુંતો, પાત્ર નિસ્તેજ તારાં,
દરદ વધિ પડ્યું છે. આણું હું વૈધ સારા,

(૧૮૫)

૧ જલદ કરિં હપાયો, કષ્ટ તારાં નિવારે.

જલદિ વદ હકીમો ૨ નાણુ કે ન હોય વારે. ૪૬

કમળા—

નારાયણદ.

સખી વદી તું વાક્ય મસ્કરી બરું પુરેપુરું,

ખરેખરો જવાબ આપતાં પુરેપુરી ૩૩.

મને નથીજ તાવજે મટાડું ૩ ક્વાથથી પ્રિયે,

મનેજ શર્દિ છે નહીં શું ! ઔષધોયિ જય એ. ૪૭

શરીર ખીગડેલનો મને વિચાર છે નહીં,

શરીર જમ થાય શું ! ૩૩ ન હાય હું અહીં;

મરું હું પ્રાણુનાથ માટ ધાટ તો ધડું નહીં.

વિચાર પ્રાણુનાથનો મજે મને ન તે અહીં. ૪૮

ળજે ટળે ન અંગમાં બરી અનંગ ૪ આપદા,

તણાકિ પ્રેમ પાસમાં મનાકું મુર્ખ તો સદા,

સખી તું દાઝ જાણુ આજ આ મુજે શું ! નીસરું?

ભુલી સખીપણુ સ્વભાવ બહાલિ આ શું ! તેં કયું. ૪૯

વિચારશક્તિ તું ધરી વદી વિચારમાં રમે,

ખરેખરુંજ કષ્ટ સ્પષ્ટ વીરુંતું મને દમે,

મટાડવા તું વીરું કષ્ટને હકીમ આણુતી,

હું જાણું તું ગુમાર જાત રે સખી નથી નથી. ૫૦

પારવતી—

વિચારમાં રમ્યું કહે ભુલી તું બોલિ બામની,

વિચાર માગી મંબુરી હું 'નાણુ કે ન વારતી',

ભુલી બલી યદ્ય અરે, શું ! કોષ કારમો કરી,

ડરાવતી જિજ્ઞાસે આપ ભૂલથી નહીં ડરી. ૫૧

૧ તુરત મટે તેવા. ૨ ન આણું કે, આણુતા વારતી નથી. ૩ ઔષધોનો ઉકાળો. ૪ કિમાળ.

કમળા---

ભલી સખી તું આપ માફ હું અજાણ્ય બોલતી,
 ભુલી હું ગાગિ મંજુરી દુઃખી દિલે વિસારતી,
 ડગેલ કે ડગેલના વિચાર જોતિ પારખું,
 જરૂર જાય શીર તોય શીખવત ના ચુકું. ૫૨
 સખી કરીતિ માનતા તિથી વિતી ગઇ અને,
 ન મેળવ્યા પતી અરે કર્યું શુ ! આ 'ગમન'ને,
 રેશશી ઉગી ગયો અને ગઇ તમામ રાતડી,
 મયું શું ! સલ ૩ સૂરનું, છગાય હાય છાતડી. ૫૩
 વિસારિ પ્યારિ આપની વસી રહ્યા વિદેશરે,
 ગમેછ કેમ આપને નમેછ છોડ બેશરે,
 પછી ટટાર જોઇશે ન આવશેજ એહરે,
 થશેજ વાર વારિ સીંચવું પુરેપુરું પડે. ૫૪
 અરેછ નેત્ર નીર ધીર આપનાર કેા નહીં,
 પ્રિયે વધારિ પ્રેમ આપનો વશ્યા જઈ કહીં,
 દુભાય ના ખમાય હાય આ શુવે જરાય રે,
 પ્રિતેગિ પ્રાણનાથ સાથ કેમ ના લિધી મને. ૫૫
 બવીખ્યમાં લખેલ ખેલ વ્યર્થ કેમ થાય રે,
 થનાર વાત થાયને વિચાર જાય કાંયરે;
 હજી કપાળ કષ્ટ કેટલાં લખ્યાં કાપાળરે,
 તુંપાળ બાળ^૧ અસા^૨ક્રતી ન જો દયાળરે. ૫૬
 કરુંશું! પ્રાણનાથના જમાડું કયાં કરી જઈ.
 લિલોતરી ભરેલ ટોપલા જતા અહીં થઈ;
 મનેજ શાક પાક જન્મના થશેશું! વહેરિરે,

૧ ગણપતીએ. ૨ ચંદ્રમા ૩ દેવતું. ૪ ન જાણીતું. ૫ કાંમ.

લઈ જતીશા સુંદરી રૂપાળી પાકિ ફરીરે. ૫૭

ઇંદ્રવજ્ર છંદ.

કેરી ભરી રોપલિ સુંદરીરે, પાકેલ છે જોનિ રસે ભરીરે;
 બહેરી થઈ કેરિ સખી શું ! આંહી, કેરી રસેથી ગઈ જો સુકાર્ધ. ૫૮
 નારંગિ ઠંડી બહુ બહાલિ લાગે, ચૂસે રસીકાં તન તાપ ભાગે;
 નારંગિલી હું પિઉડો નથીરે, ચૂશું ખરી તાપ થતો અતીરે. ૫૯
 લીંચુ ગિંઠા હું ક્યમ જાઉં ભૂલી, જોની ત્રિંબૂડી ઝુલતી અમૂલી;
 શામા અલંકારયિ શોભતીરે, તેવી ત્રિંબૂડી દિલ્લો ભોભતીરે. ૬૦
 ૧ નાકામની રાયણુ ૨ કામનીરે, નાકામ સીતા ફળ રેકામનીરે,
 ના કામ સર્વે ફળ રેકામનીરે, ભૂલી ભમું દેહ શું ! રેકામનીરે. ૬૦
 આહા ! સખી ઉણુ રતુ ગણાયે, તોએ ચડી પૂર્વયિ મેહ આવે,
 વાયુ થયો બંધ સખી શું ! આરે, પક્ષી પશુઓ સ્થળ ખોળતાંરે. ૬૨
 રે રે અલી ૩ અબ્ર ગયું છવાઇ, વાયુ વહે જોશયિ ખીજવાઈ,
 દેખાય ના મૂખડું જોનિ ભાંરે, નારી ભરાયે પિક સોડમાંરે. ૬૩
 જાણું સખી મેહ થશે અહીંરે, દારીશ હું દીલડું ઠંડીરે,
 આંધી સખી આનહિં મેહ કાંવે, વ્યાધી વધારી દિલડું દુખાવે. ૬૪
 દેખી દિલે દૂઃખ વધે વધારે, ખ્યારા વિના કષ્ટ ન કો નિવારે,
 વારે ઘણું તોય થતું વધારે, ખ્યારા વિના કો મન આ સુધારે. ૬૫
 ધારી શકું ના ઘડિ ધીર્યતારે, કંથ વિનાના થતિ ઠંડતારે,
 જાઉં નિહાળી પ્રિય આવનેરે, લાલું ગૂઢી હાથ હું નાથ ૪ પેરે. ૬૬
 લોકો અવાસો નિજ આળતાંરે, દુટેલ કચરો દુર કાઢતાંરે;
 આ દેહ ૫ ગૃહ તો કચરા થકીરે, પૂરું ભરેલું ખુટતું નથીરે. ૬૭

દાહરો.

આજ અમાસ થઇ અને, વર્ષા ખેસે કાલ;

૧ કામ વિનાની. ૨ સ્ત્રી. ૩ આકાશ ૪ રિતિયા.

ઉપર કૃષ્ણી કાઢીઆ, રૂતુ પકડ જે^૧ કાળ. ૬૮

વર્ષાક્રતુ.

વસંતતિલકા છંદ.

ધારે વિચાર સહુ જુથ્ય જનો તણારે;
 વર્ષાદ આ વરસમાં કરશે કપારે.
 આગે થયાં શકુન લાભ ભરેલ ભારી,
 માટે થશે વરસ આ બહુ લાભકારી. ૧
 એવી રિતે જન તણાં જુથ્ય સૌ વદંતા;
 જોતાજ વાટ વરસાદની ભાગ્યવંતા,
 આ વાયુ આજ નૈઋત્ય રદિશેયિ આવે;
 થાતી ઈશાન^૩ વિજળી બહુ મેહ લાવે. ૨
 આશાડિ પાંચમ દિને થતિ વીજળીરે,
 પૂતોગિ ચંદ્ર કદિ વાદળની મહીરે;
 તેમે કદી વદનિ આઠમનોજ હોયે,
 આ વર્ષ સર્સ ગણિ હર્ષિત દોલ હોયે. ૪ ૩
 મંકોડને પિપિલિકા બહુ પાંખવાળી,
 બહારે જણાય બહુ હર્ષિત તે નિહાળી;
 તાપે તપે જગિન રવાદ ફરે નિરેથી;

૧ ચમદુત. ૨ નૈઋત્ય ખુણગાંથી આવતો પ-
 વન વરસાદનો કહેવાય છે. ૩ ઈશાન ખુણમાં વીજળી
 થતી પણ વરસાદની કહેવાય છે. ૪ આશાડ શુદ્ધ ૪ ની
 વીજળી થવી, તે મહીનાની પુનમનો ચંદ્ર વાદળમાં હોય
 અને તેમજ વદ આઠમનો હોય તો આ વરસ સારંગ
 હી માણસો ખુશી થાય છે,

વસ્તુજ વારિ સગજ હરખે દિશેથી. ૧ ૪
 પક્ષી શુધે લઈ મહેનત પૂરમાળા,
 ચાતુંજ પાણિલવણે ગણુ વૃષ્ટી ચાળા;
 પાંખોવડે ચકલિઓ ધુડને ઉછાળે;
 હોયે શરી ગગનમાં જળના કુંડાળે. ૨
 આકાશમાં ધનુષ મેઘ તણું જણાયે,
 વર્ષાદ આશ ધરી ખાસ ખુશી જણાયે;
 થાયે ઉતાપ તનમાં ગરમી ધણીરે,
 દેખાય સૂર્ય, ધડિ વાદળની મહીરે. ૩ ૬
 આવંતિ ઉત્તર દિશેથી ચઢીજ આંધી,
 મેહે મહેર કરિ કેડ કરીજ ખાંધી;
 આવી રિતે બહુ જનો મનશું વિચારે,
 વર્ષાદ યાદ કરતાં દિલડે વધારે. ૪ ૭
 વાયુ થયો તુરત બંધ એ ચિન્હ શું! ૨;
 આવ્યો ગણું ધડિ મહીં નહિં વાર-તુરે;
 જોજો જતો રહિશમાં વરસે મહીલા, ૫
 માશે જનો શુભ ધણા કવિતા થકી આ. ૮

૧ મંકોડા, પિપિત્રિકા.-કાડીઓ પાંખોવાળી બહાર
 જણાય, જમીન તાપે, તપે અને પાણીનો સ્વાદ ફરે,
 તો વરસાદ વરસે એમ માને છે. ૨ પક્ષીઓ માળા
 શુધે, મીઠાતું પાણી થાય, અને પાંખોથી ચકલીઓ ધુડ
 ઉછાળે, અને ચંદ્રમાંના ફરતું જળનું કુંડાળું થએલું જ-
 ણાય. ૩ આકાશમાં મેઘ ધનુષ થાય, શરીરે ઉતાપ અને
 ગરમી ધણી પડે, ધડી સૂર્ય દેખાયને વળી દેખાય નહીં.
 ૪ ઉત્તર દિશાથી આંધી ચઢી આવે. (આ બધા વર-
 સાદનાં લક્ષણ છે, ૫ સ્ત્રી.

આણે જનો ધર ગહીં સહુ વસ્તુ જોડે,
 પ્યારો અને પ્રિય મળ વરસા ૧વિલોકે;
 પક્ષી અને પશુ વળી નહિં જોલતાં કો,
 હતાવળા થઈ અતી સ્થળ જોળતાં જો. ૯
 શાન્તી સુશાન્તિ સદ્ગુણે સ્થળ વ્યાપિ રહી છે,
 કાકાકરે વાયસ વદી દુઃખ દીલ દે છે;
 તેના વડે ૩વરણ કૃષ્ણ કચ્છું જાપાળે,
 તું નીચે જાત મનકું અમયું પ્રજાળે. ૧૦

લુજંગી છંદ.

પડેલી પિળી તાપથી જે રસીલી,
 અરે આવતો તે કરે નાર લીલી;
 તને તૃપ્તિ મારે—લઈ સૈન્ય સારું,
 વિદેશે ગયો આવતો કંથ વાર. ૧૧
 મચેલો પુરો કામ અંગે મચ્યાથી,
 જનેલો પુરો વીહું વન્હી વધ્યાથી;
 ધરે આવતો હોય હતાવળારે,
 અરે આવતો મેહજો આજનોરે. ૧૨
 સખી વહાલિને લાલ એ લહાવથીરે,
 મળી ને હળી ભેટશે ભાવથીરે,
 વળી આપશે અંત આલિંગનોરે,
 પુરો વસંતે પ્રીતથી પુરું જોરે. ૧૩
 અલી જેમ જોલી અવાસો ગળવે,
 પળી પ્યારિ હોયે સખી સાથ ભાવે,

૧ જુએ. ૨ કાગડા. ૩ વરણ કૃષ્ણ—કાળો રંગ.

૭, ૧૧ થી ૧૬ સુધી છંદમાં આવતા વરસાદનું વર્ણન છે.
 તેમાં પૃથ્વી સ્ત્રી ગણેલી છે.

(૧૯૧)

- અરે ધૂધવાટા કરીશું ! રજો છે,
 નથી આ ગઈ આજ તો આંહી જોએ. ૧૪
- અરે રાંડ મારા સમીજે કુવેડા,
 રતી રાસમાં દીપ રાખે મુવેલો,
 રતી કામ છે તેજ તું દાખતોરે,
 ચતૂરાઈ તારી ચુલે નાંખતોરે. ૧૫
- રતી કામ આવે જણાયેજ ધીમો,
 ગણ્યા કાળમાં ખુંદતો મોટિ સીમો,
 થતો ખડાવરો થાકતો નહોય થાકે,
 મચે જોશથી ને ડરે નહોય હાકે. ૧૬
- પ્રિતે પાતળીને લઈ છાતિ સાથે,
 રહે ટમ ટમીને વળે નોય વાને,
 હસી હેતથી ભેટવા ભાવથીરે,
 થતાં હર્ષ ઘેલાં મળ્યાં તે થકીરે,
 નથી વસ્ત્ર કાંઈ ઉઘાડાં શરીરે. ૧૭
- નિચી નારને નાવસો ઉપરેરે,
 હસી હેતથી ભેટતો ભાવથીરે,
 પુરો વસંતો પુણ્ય વીહં થકીરે. ૧૮
- ધણા તાપથી તો હતી તે બજેલી,
 પતીને મળી આજ તો ખેલ જહેલી,
 ચઈ હર્ષ ઘેલી ધણું પાણિ પીતી,
 તજંતી વિવેકો ન રાખંતિ રીતી. ૧૯
- થએલી ન દેખી પ્રિતે તમ પ્યારી,
 હઠાવીજ ધારા કરી કોપ બારી,

૧ કામગીઝા. ૨ વરસાદથી આકાશ છત્રાઈ જાય છે
 તે વખતનું વર્ણન છે.

(૧૬૨)

કરા રૂપ ચૈને પડ્યો ખારી શું ! રે,
 હઠીલી વહે હું હવે હારિ છું રે. ૨૦
 મહીં વખ વખતે થતી વીજળીરે,
 નથીરે ખમાતું થકં છું દુઃખીરે,
 ચતૂરા તણાં વાક્ય ને મીષ ભારે,
 ચુણી રાખતો ધીર ગંભીરતારે. ૨૧
 સમાયે ન નેવે નરં નીર બહેતું,
 ૧ અહીં શ્વેત રંગી પડે લાંહથી શું ?
 ખરે દ્રવ્યના માટ જાતા પતાળે,
 અરે સાચવે વાવરે નહોય બાળે. ૨૨
 પુરા કંબુસોની રિતી એ પિછાણો,
 કહે વાવરો તો તમે એ શું ! જાણો,
 વહે ગર્ધવો ભાર ખેંચી જમીને,
 શું ! છે ભાર, કંબુસ સમ્મને નહીંરે. ૨૩
 ખતેલી વિરોગે પતી મુર્તિ ખેખે,
 ગિન્તું કાંઈ આ જગતમાં નહોય દેખે,
 અરે ઠાંમ ઠાંમે બરેલી નિરે છે,
 અશાન્તિ મને ફક્ત અશુ નિરે છે. ૨૪
 ધણી ગંદકીએ બરાચેલ ભામા,
 ધકેલી મુંકે ગંદકી સવ રાગા,
 થઈ સ્વચ્છ સ્નેહે સદાયે રમેરે,
 હતી સ્વચ્છ સર્વત્ર રૂડી પેરે, ૨૫
 સુકેલા શરીરે થયા ખાડ ખાલી,
 તળાવો સુકેલાં મળ્યા વીન આલી,
 બરાર્થ ગયાં ને વધી પુણ્ય લાલી.

(તેમ આ) વંતી નહોત્ય સ્ત્રી થતી જાય કાળી. ૨૨

નદી નાવલાથી રિસાઈ હતીરે,
ધિમી ચાલ છોડીજ દોડી જતીરે;
ધણી ઘેરિ મેલી ઉછળતી જતીરે,
પતીને પુરા પ્યારથી ભેટતીરે. ૨૭

અરે વખત આ યાદ તે કેમ ના'વે,
પિયું ને મુખે આ *લિલામૃત ભાવે;
ધરે વીધ આગે પિએ શું! ૩ પિપાસુ.
પિઉં આજ પહેલું ગિન્નમાં વિમાસું. ૨૮

વહેળાજ નાના અને તેમ નાળાં,
ભરાઈ વહેતા કરતા ઉછાળા;
ઉછાળા કરે આ યુવા આજનીરે;
કર પાંશરી મારિને બાપડીરે. ૨૯

સાર્દુલ વિકિડીત છંદ.

પાક્યાં *જન્મતર અને બહુ બહુ લીલોતરી તો મજે,
પાક્યાં નેત્ર રડી રડી પ્રિયતમા લીલી નથી ઉઝે;
યુવા આ ઉન્મત્ત શીત કરવા જોળું ઉપાયો ખરા,
જોજે વૈધ જડે નહીં ૧અવનિમાં પ્યારા વિના ૨હું! દરા. ૩૦
ઝોલી છત્રિ ગુલાબિ લાલ વરણી કાળી રૂપાળી વળી,
નયે છેલ છેલ યુવક ધણા સડકેથિ સાથે મળી;
નીખું નેહ થકી હું ૪ખુશુવરણી સૌ, વઠ દટી થકી,
સદા ના છબી છેલની મળતિરે, જોળું ધણીએ મથી. ૩૧

માલિનિ છંદ.

નજર કર સખી આ, કુંગરા દીપતા શા,

૧ ૧ વરસાદની લીલારૂપિ અમૃત. ૨ ઝેહેર. ૩ તરસ્યો.
૪ નાંખુંવુ દક્ષ. ૫ પૃથ્વીમાં. ૬ હું! શીવ વાંકી નગરથી.

ઝટ ઝટ ઝટ આવે, તેમ તે તુર્ત જતા;
ઝડપ બહુ દિસે છે, આગગાડી શું ! હો ના,
રમણિક મન ભાષે, નીર્મુ શું ! નાવસોના. ૩૨

ચમક ચમક થાતી, ચાતુરી ચાલતીરે,
વદન નિરખવાને, શું ! ^૧ નવોદા જતીરે;
ઘડિક ઘડિક આવી, જય શર્માઈ શાણી,
ક્યમ પ્રિય મળશેરે, ઘેલછામાં લુંટાણી.^૨ ૩૩

અરર ગજબ કર્તી, ગ્યાકળી કેમ થાતી,
પુરણ રૂપ પ્રકાશી, તુર્ત તો ભાગિ જતી.
ડરિ મરું હું અહીંઆ, નાવસો કેમ માને,
નરમ ગરમ થાવું, વીધુતે^૩ નાથ સામે. ૩૪

ગકુકુ ગકુકુ ગાજે, ગંભિરાઈ ધરીને,
વગિ વખત વખતે, ચીસ પાડે મચીને;
ડરતિ ડરતિ નારી, કંથના કાનમાં કે,
પરમ પ્રિતમ જંગો? કે પુરા નિંદમાંરે. ૩૫
સુસુસુસુ કરીને, વાયુ સુસુવાડ દેતો,

ખળભળિ ધર જાશે, કે ઉઝડે જે એતો;
ત્યમ અહિં મુજનેરે, વાયુ રૂપી વિચારે,
દરદ ઉપર દરદો,—તો થતો જે વધારો. ૩૬

ખરર ખરર પડતાં, ધીમ લેઈ જમીને,
છરછર ધર વદાવે, હાય મૂવાં અરેરે;
સરવ વસતુ જાયે, પાણિ માંહે તણાયે,
નર યયુવતિ સજ્જેડે, હોડિને આણતાંએ. ૩૭
દિવસ ઉપર દિવસો, જય વર્ષાદનારે,

૧ તુરતની પરણી આણેલી સ્ત્રી. ૨ ૩૩ થી ૩૪ સુધી
વિગળી ઉપર છે. ૩ વીજળી. ૪ જુનાં ધર. ૫ સ્ત્રી.

રવિ કિરણ જરાગ્ને, ના જણાયેજ બહારે;
પડુ પડુ ધર થાતાં, નીર્મિએ પાણિ પાણી,
રજનિ દિવસ વર્સે, હેલિ^૧ આકર્ષિ હાંની. ૩૮

જરૂર નથિ વધારે, થાય ત્યાંહી વધારે,
જરૂર ધણિ જહીં છે, થાય ત્યાંહી લગારે;
નિયમિત વરસે ના, એક રીતી ન રાખે,
નિયમિત નવ કાંમી, તેમ આએ જણાયે. ૩૯

જળથિ પુરણ ક્ષેત્રાર, જાય છત્રકાઈ ફારી,
જલધિ^૩ મુજબ ભાષે, હાં ઉભૂરાય છાતી;
નિરખ નયનથી આ, શું! મળ આજની છે,
વિરહણિ અખળાને, દુઃખની ક્યાં કમી છે. ૪૦

સરસ શુ મહીરે, નારિને રે વિસારી,
ખરબવન ગમ્યું શું! હેત હૈયેથિ હારી;
મુજ લવન ક્યું હા, વેળુ આવાં વદુ છું,
દલગિરિ નથિ થાતી, કેમ કાળાં કરું છું. ૪૧

શિખરણિ છંદ.

અહો! શોભીતો આ, યમયુર મત યૈ આજ ટકકે—
જગાડે કામાગ્ની, રસિક નર નારીજ રમુજે—
રમે રંગેથી રે, હસિ મચિ જગાડે યમદનને,
રમું શું રંગેથી, પ્રિયતમ વિના કાંઈ ન ગમે. ૪૨
તળાવે ફદ્દુરો, સમુદ્ર મળિ સાથેથિ વદતા,
ડરાં ડાં ડાં ડાં ડાં, ડરિ મરં દિલે બંધ ન થતા,
દરેકું ના પાણી, જળચર દિસેછેજ તરતાં,
ભમે આડો ભોળી, જળકુકડિ મારેજ દુખકાં. ૪૩

૧ હેલી-ધણા દિવસ વરસાદ રેહેતો નથી તેને કહે
છે. ૨ ખેતર, ૩ સમુદ્ર. ૪ મોર. ૫ કામદેવને. ૬ દેડકાં.

બપૈઆ બોલતા, પિક પિક કરી સ્મૃતિ વાતી,
 જતી જૂલી ના હું, સરસ પિક' શબ્દોજ રટતી,
 મધૂરા શબ્દેથી, મનહરિ લિધું હાય ડરતી.
 કુહુ કુહુ બોલી, ૧પિક પિકિત આ અંગ કરતી. ૪૪
 અરે આ અધારી, તમ તમ વહે તેમ તમરાં,
 સુગી એવા શબ્દો, તમર ચડતી કેમ ન મર્યા,
 અહંકારી પૂરા, અતિશય ભમે તેમ ભગરા,
 કરે ગુન્નરવ એ, દુઃખિયાણુ દિલે દુઃખ પ્રત્યજા. ૪૫
 પતંગો ૨પાવકમાં, ડર રહિત પ્રેમેથી પડતાં,
 જતાં જીવેથી એ, તરફડિ મરે તોય તડતા,
 પ્રિતીની રીતીએ, શરિર તજતાં શોક ન કરે,
 પડી જૂદી તો એ, શરિર અહિં તો સાચવું અરે. ૪૬
 અહો આ આગીઆ, ૩તિવર તનખા ખાખ કરતા,
 રતાશેથી ઓછું, પણ શરિરને પુર્ણ દમતા,
 મતા ઓછી આમાં, દમડિ મુલ આતું નવ કરે,
 કરે કીધેલું તે, પટરૂપ કરી અંગજ ધરે,
 ૪ધરેથી ભાગેલી, પતિ રહિત ઘેલી ટળવળે,
 વળેલી આવેલી, પરમ પ્રિય પહેલી જઈ બળે,
 બળેલી નો બેલી, ગદન શર મેલી વહી ગયે,
 ગયેલી ખીચેલી, ક્યમ જઈજ મેલી તન ધરે. ૪૭
 હુમેશાં 'રો' ત્યારે નિરખળ અરે આજ અખળા,
 હુમેશાં 'રો' ત્યારે નિરખળ અરે આ જય બળા,
 વહેલાં આ વેણો, ક્યમ જુલિ ગયા આપ મનથી,
 નમેજાં આ નેણો, ત્યમ કુલિ થયા તાપ તનથી ૪૮

૧ કોયલ. ૨ અગ્નીમાં. ૩ તિવ્ર-ઝીણા. ૪ ધરો જોના
 ઉપર ગાડનો આધાર હોય છે તે,

ઉપેંદ્રવજ્ર છંદ.

૧થરા સિલા ઘાસ થકી છવાઈ, લિલી રડી ચુંદડિ ઓઢિ આંહી,
 મુટા રડા છે જળ ખાગડાના, શુ! શોભતી આજ અહીં મહીલા. ૪૯
 ચરે તહીં જનવરો થતાં રે, ખુશી ઘણાં, ૨આર્તથિ મુક્તતા રે,
 જતો જતાં જોઈ થતાંજ વાંકાં, શિશુ કુદે ગેલ કરે ઘણાં લાં. ૫૦
 સત્તા હતી આજ સુધી ઉઘાડી, પટો પહેરી થઈ આજ લાડી,
 તર તમામો બનિઆંજ લીલાં, લિલી બની ના સહુ ગાત ટીલાં. ૫૧
 વિંટાઈ વેલી દઈ આંખજોરે—વૃક્ષે થકી હર્ષ ચડ્યો ઘણોરે,
 બજો મને હર્ષ થતો, ઘવાઈ-જઈ ઘણી પ્રીય નહીં વિંટાઈ. ૫૨
 જણાય છેડે ૩નગ આમશુંરે, વિનોદ કર્તો મનથીજ પૂરે,
 જણાય ગોટો બહુ ૪ધ્રુમનોરે, અહા મગ્ન આજનિ શું જોરે. ૫૩
 ગિરીપરે તો ૫જળપાત ભારે, ઘણું જણાતું નિર જય લારે,
 વહો ઘણું વારિજ દાંમ દાંમે, થઈ ૬શીખો વાદળિ રંગનીએ. ૫૪
 ૭સિન્ધુ થયો શાન્ત સ્વરૂપ આજે, ગર્ભી થઈ શાન્ત ભરી સદાજે,
 થયો ન શાન્તી ૮મનમથ્ય આજે, ગર્ભી ગઈ ગર્ભી રંગે બિરાજે. ૫૫
 ત્રયાં અળસીયાં અતિશેજ પોપો, વધી ઘણી એ લમ ૯દંદ્રિ ગોપો,
 ઉગેલ માંગરિ તણુજ ટોપો, ઉગેલ લીસો કરમાય રોપો. ૫૬

દાહરો.

સર્વ રસિક નર નારિઓ, દિન દિન જોલ નવીન,

ખેલે આ વખતે ખસુસ, થાય હૃદયમાં લીન. ૫૭

ઉપેંદ્રવજ્ર છંદ.

નારી નરો આજ હિંચે હિંચોજે, વાર્તા વિનોદે મનકું ઝલોજે,
 માણી ન મોજો મન માંનતીરે, બહાલી રતુ આ વરણ જતીરે. ૫૮

- ૧ પૃથ્વી. ૨ દુઃખથી મુક્ત થયેલાં. ૩ પર્વત. ૪ ધ્રુમગાનો.
 ૫. વરસાદનું ઘણું વરસવું. ૬ શીખરો. ૭ દરિઓ. ૮ કાં-
 મદેવ. ૯ ગોકળગાય.

સારંગી રંગીચિ સતાર સારો, વ્હાલો વગડે મુજ પ્રાણ પ્યારો;
 ગાતી ઝિણેથી સ્વર કાઢતીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૦
 મહાર રડો મન માનતોરે, આગે મને પ્રિય ન લાગતોરે;
 રાગો અને રાગણિઓ થતીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૧
 વર્ષાદતી હોય ઝડિ વધારે, હોયે ઉતોનાં પટ અંગમારે;
 કારી અને આહ પિધા નહીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૨
 એસી નિરાંતે લગ્ન ગંજીરે, એચ્યા ન પતાં પરિપુર્ણ બેરે;
 દારી દરાવી બહુ બોલતીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૩
 ખેતી ન ગાજી ખુચ હોંશ લાવી, શેત્રંજ તેમે નવરે મચાવી;
 મારી મરાવી નવ સોગરીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૪
 મેળા ભરાતા જન આવતાંરે, નારી નરો દર્પણિ ત્યાં જતાંરે;
 ખેડેરી રંગ વસ્ત્ર તડીં જતીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૫
 વાડી વજીર લઈ ગાડી સારી, કીંચી ઉગળી નવ ઓંલુ નારી;
 વાસ્યાનને^૧ નાર શું ! શોભતી, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૬
 અંપેલી વેલો વળિ દ્રાક્ષનોરે, અર્જુનને છે વન કેશરોરે;
 ગૂંઝાય નમ્રદ શું ગંધશીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૭
 ખીંચ્યા બકૂલો કંદમો ઘણારે, ફૂલો ફૂલેલાં શું ! અગસ્તનારે;
 શોભા વસીના મનથી જતીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૮
 હોળે કુવારા છુટતીજ ધારા; બળે થતો આ વરપાદ પ્યારા;
 શું ! યાદ એ હું નહિ આવતીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૬૯
 પાણી છુટતું પડતું ધરોમાં, મોતી મહામુલ્ય તણા પડ્યા ત્યાં,
 આહા ! હા શું ! શુભ આવતીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૭૦
 પાણી મહીં જે પડતાં ટિપારે, થાતું કુંડાળું વિખરાઈ જતાંરે;
 બશે જવાની રહેવી નથીરે, વ્હાલી રતુ આ વરપા જતીરે. ૭૧
 એવું વદીને પડિ પ્રેમ ઘેલી, બળે પડી નાર ભુતે બિઘેલી;

(૧૯૯)

દોડી સખી તુર્ત ઉપાય માટે, બોલાવતી ત્યાં વિધવીધ ધાટે. ૭૨

શરદ રુતુ.

વસંતતિલકા છંદ.

ન તુ શરીર જગમાંથિ જરૂર આજે,
દાસી તણી અરજ સાંભળિ તુર્ત ધાજે;
વાગેલ ધાવ દિલ દર્દ નહીં રજાતું,
ઓ પ્રાણનાથ ! તુજ શું ક્યમ ના મળાતું. ૧
ઝેવું વદી પડિ ગયેલજ પ્રેમદાને,
ધીરે રહી ધિરજ દેઈ ઉઠાડવાને;
યુક્તી પ્રયુક્તિ કરિ આંખ ઉઘાડવાને,
રે ! બોલિ પારવતિ ત્યાંહિ જગાડવાને. ૨
ઝાંટયુ ગુલાબજળ આંખ ઉઘાડવાને,
પંખા વડે પવન લાગિ ઉઠાડવાને;
તોએ નહીં નયનનાં પડ ફેરવ્યારે,
બોલી, નવાઈ નિરખે અહિં આવિયારે. ૩

પ્લવંગમ છંદ.

આવ્યા શું ! પ્રાણેશ, ઝેવું કહી ઉઠળી,
નળિ ભુજ્જમાં શ્યામ, સખિ સ્નેહે મળી;
ખોડ્યાં નેલ વિશાળ, દિલે નિરખી ડરી,
બહાલી મારી મને, કિધિ મારી મસ્કરી. ૪
ડસ્યો ના ઝમ સાપ, આપ વલખાં મને,
દેખું આવાં દુઃખ, વેડું ના આ તને;
તાપ તનડે હમેશ, વેશ વિધવા તણાં,
કોને કહું હું કષ્ટ, ધવાઈ પડ્યાં ઘણાં. ૫

પારવતી—

સંજુક્તા છંદ.

ભલિ યૈ ભુલી ભગવાંનને, ભમતી સદા ભ્રમણા મને;

તન તાપ તેધિ નહીં ટળે, મન અમિથી અધિકું બળે. ૬
કમળાગૌરી —

બગવાંન બકિત ભુલી નથી, હૃદયે મને વિસર્યા નથી;
બ્રમણા થકી ન ભુલી જતી, કહું સત્ય માન તું હે સતી. ૭
જપમાળ જપતી દિન નિશા, નિરખું સદા જમણી દિશા;
સમજું સદૈવ શિરોમણી, [પણ] દલગીર થાકું દિલે ધણી. ૮
બગવાંન કેમ ભુલી મને, ભમતા ભમે જઈ કો કને;
કયમ યાદના કરતા અહીં, પણ પુરૂષ છે, જો આ વળી. ૯
પલટી રતુ પળવારમાં, શરદે સવારિ સવારમાં;
વરપા^૧ વિતિ, ખટ માસરે, શરદે મળે શું ! સ્યામરે. ૧૦

ગીતિ છંદ.

જહાજોર ઝમોળનારો, ઝાઝા પવને થતો જતો ઝાઝો;
ઉન્મત્તાઈ તજીને, થયો શાન્ત આ જલધીને 'વા'જો. ૧૧
ડૂં ડૂં ડૂંની ક્વનિથી, નીર તણી સમશાને કરનારા;
દેખાતા ના ^૩દર્દુર, શાન્ત થયા શું ! જળના રહેનારા. ૧૨
બપ જપતો જીવહા, પિંડ પિંડ તણા પુકાર કરતોરે;
સુહામણા શબ્દોતો, ^૪આતક આતક નહીં દિસતોરે. ૧૩
કરે કળા કો કાજે, કેમ ^૫કલાપી રહ્યો હવે છાંતો. ૧૪
ઘડિ ઘડિ ગાજતોરે, શાન્ત થયો વરસાદ અરે વહાલી;
ઈંદ્ર આપ^૬ પણ અટક્યું, અટકી અમળા તણી યુવા આલી. ૧૫
મેલીને ઘેલીરે, ^૭સરિતાને સ્ત્રી તરંગથી તાતી;
પતિ મળવાને પ્રેમે, વલરિતતાથી હવે નહીં જતી. ૧૬

૧ વર્ષા રતુ ગઈ અને છ માસ પણ ગયા. ૨ વહાણ.
૩ મેડક. ૪ બપેઓ. ૫ મોર. ૬ મેઘધનુષ્ય. ૭ નદી.
૮ ઉતાવળથી.

ડાણાં ડગાવનારો, દેખાતો નવ ડરે નહીં દિલ્લેઃ
 તે પણુ શાન્ત થયો છે, ક્રાંમદેવ જે ઘણાંકને કનડે. ૧૭
 નર નારી પશુ, પક્ષી, વિવિધ જીવો દતાં વીખરેલાં;
 શાન્ત થયાં સૌ શાણાં, ભાગ્યદિણીનાં ભવિષ્ય ભુજેલાં. ૧૮

વંશસ્થ છંદ.

ભવિષ્ય ભુજેલ ગણાય ભામની,
 બન્યાં સહુ શાન્ત ન શાન્ત હું બની;
 બની ખરી આન બનાવવી પડે,
 અરે રતુ આ મુજને ઘણી નડે. ૧૯
 ઘટા જણાતી સ્થિર વાદળા તણી,
 જતાં જણાતાં ^૧નભમાં કદી કદી;
^૨સુઆસમાંની પટ પેરીને સતી,
 રૂઝા ^૩બુટા શ્વેત મહીં થકી જતી. ૨૦
 પિળી જણાતી પટ કોર પાલવે,
 જતી રહી જીવ મુંઝાય છે હવે;
 સિલા અરે ઇશ્વરની લુંટાય છે,
 પતી વિના આ સતિ તો પિડાય છે. ૨૧
 દિનો જણાતા હિન તેજ આજના;
 જણાય તેડાં વળિ વૈધરાજના;
 થતી શરીરે પિડ આ રતુ મહીં,
 ન વૈધ મારો અબળા હવે નહીં. ૨૨
 વિદેશમાં આ સમયે તમે વશ્યા,
 યદ્ય ખુરી આ અબળા તણી દશા;
 ભલે ભમો લાજમ આપને નહીં,

૧ આકાશમાં. ૨ સાઈ આસમાંની રંગનું. ૩ ઘોળા
 બુટા—સફેદ ધાત્રા.

પડી રહે એકલિ આ જુદી અહીં.	૨૩
ભભો કદાપી ધન કાજ આજરે,	
થશે ન એમે કદિ એકહું અરે;	
પ્રિતે પધારે પ્રિય પ્રાણનાથરે,	
જમી રહીશું જવ જર સાથરે.	૨૪
કદાચ હોશે યશનાં ભુખાળવા.	
મળ્યાથિ ^૧ સંતુષ્ટ થશે ^૨ ઋપાર્જુવા;	
ન તૃપ્તિ ^૩ તૃષ્ણા કદિ પામતી પતી,	
વધી જતી વેગ ભરી અતી ગતી.	૨૫
જુઓ જરા ઝપદમ પ્રિતીજ જન્મતી,	
ખુશી સહુ કોઇ રૂડી લખી રતી;	
જુએ ઝિણે જુથ્ય મળી ધણાં ધણાં,	
વિકાસતાં મુખ વિલાસિયો તણાં.	૨૬
તળાવ વાવે નિર સ્વચ્છ દીસતાં,	
વિયોગણીને સહુ શુન્ય ભાષતાં;	
ચતી લહેરે ^૪ સર તેમ શોષતાં,	
ખરા સ્વભાવે ખમતી ધણા ખતા.	૨૭
ફિલાસિઓ તો વ્તટ પાસ બેસતાં,	
સરોજ ^૫ વારી મહિરે નિહાળતાં;	
ખુશી લેતાં ખેલ કરે નવા નવા,	
રડે બિચારી અળખા હમેશ છાં.	૩૮
રડે પડે છોળ થકી છણાય છે,	
ન ધીર્ય દે મસ્કરિ આ મનાય છે;	
કલાં જડે છાં અમથી કુટાડિયું,	

૧ સતોષ. ૨ ઋપાસાગર, ૩ લોભ. ૪ કમળ. ૫ તીર.

૧ તીર-કાંઠે, ૨ કમળ.

ખરું કહું ક્યાં ખિલતી ખુટાકિછું. ૨૯

પડે વળી રાત્રિ વિષે તુષારરે,
ભરાય મોતી રત્નુ એ વભાપરે;
પ્રભાત કાગે સહુ શુન્ય ધાય છે,
સિત્તામૃતો આજ પિપાસુ પાય છે. ૩૦

પડે દહાડે વળિ આજ તાપરે,
નિશા વિષે શીત સમીર વાયરે;
દિને દિને ગ્રીષ્મ તણી થતી ગતી,
નિશા વિષે શીત રતુ વહી જતી. ૩૧

તોટક છંદ.

રવી અસ્ત થતાં કિરણો ઢળતાં, નભમાં નવલા બહુ રંગ થતા;
જન શોક સશોક સહુ હરતા, સુમનોહર હરે મહીં તરતા. ૩૨
રવિ અસ્ત થતાં સજ્જતો સમતા, કિરણો વિનયેધિ મુકે નમતાં;
કરણા ઉપજે બહુ નમ્ર થતો, પડતી સ્થિતિની રિત દાખવતો. ૩૩
ખિલતી ખુબ સાંજ સફેદ વળી, વિરહી વનિતા દિલ જાય દળી;
દિપમાળ નિહાળ શું! દેવળની, થતિ આરતિ ^૩ભારતિનીજ ભલી ૩૪
ધન ઘંટ અને ઘડિઆળ તણા, ધણકાર સ્વરો વળિ ધાય ઘણા;
બહુ નાર અને નર જાય વહ્યાં, ઉપજે ઉરમાં અનિ મોજ મળ. ૩૫
પછિ શસ્ત્ર સજ્જ લડવા પડતો, ^૪શશિ શસ્ત્ર ચલાવિ શરે વિંધતો;
વિરહી જનશું! રણુ આખડતો, કરિ મુર્ચ્છિત હર્ષિત ધાય છતો. ૩૬
મન આકુળ વ્યાકુળતા કરતો, જીભ જાપ જુદાઈ તણો જપતો;
કિરણો શિત આ વખતે કરતો, શરમેલિ વિયોગણિ સંહરતો. ૩૭
વિરહી નર પયુવતિ આ રજની, ન ગુમાવિ શકે શશિને નિરખી;
નિરખે ઢળિ તે પડતાં ધરણી, પ્રિય પ્રિય રટે કરિશું કરણી. ૩૮
સરવે દુઃખને દુર તે કરતો, બહુ મંદ ગતિથી સમીર થતો;

વિરહાનળને કરતો વધતો, ન છુઝાય મુંઝાય જતો વધતો. ૩૯
 શરદે મરદે મન માનતીરે, કરિ મોજ મગ્ન બહુ ^૧જાગતીરે;
 'પ્રિય અગ્નિ અતી' ઝટ ફૂલતિરે, રસિલો ફુલતો પછિ ફૂલતિરે. ૪૦
 ફુલતી ફુલ સેજ બિઝાવતિરે, રંગદોળિ કરે રસથી ભિનિરે;
^૨પરશ્વેદ થતો નવ ખેદ થતો, ^૩મહિલા મુકિ અન્ય નહોં મથતો. ૪૧
 શરદે -હદયે નવ લાજ ધરે, રજની વિતિ જાય ન પાછી ફરે;
 અપ્પળા પ્રપ્પળા મદનેધિ મયે, અતિ મરિત કરે નવ અત્ર પયે. ૪૨
 સ્તન છે ઘટ સુંદર આકૃતિના, વળિ ઓટ લક્ષીત અતી ગૂતિના;
 મુખ ચંદ્ર સમું ચિતની ચપળા, રતિ કાર્ય સમે નગમે નખળા. ૪૩
 ફુલતાં ફુલ બાગ અથાગ ફરે, વરને વહુવાર વિહાર કરે;
 રસાગાર વડે ^૪રસનાથિ લિલાં, હસતાં રમતાં મયનાં હલિલાં. ૪૪
 સ્તન ^૫યુગ્મ પરે કસતા ^૬કમળે, વળિ હાર સુપુષ્પ તણા લટકે;
 અરધા ^૭વસને શરિરે ખિલતી, ^૮અલકે લટ છુટિ પતી રમતી. ૪૫

ઉપેંદ્રવજ્ર છંદ.

વતો વધેલાં બહુ શ્વેત સારાં, નવા તર પલ્લવ પીન^૯ પ્યારા;
 તમામ સારાં પણુ દોષ વાળાં, પતી સહીતે નવ એ નિહાળ્યાં. ૪૬
 અને વળી દર્ભજ કાસ પાકે, રૂડા સુરસ્તા નવ પાંચિ યાકે;
 ચડે રૂપ આ રસતો અનાજે, ચડે રૂપના રસ આંહા આજે. ૪^૭
 હુડા હુડા ગોફલુથી ગલોલા, કહી કરે ^{૧૦}કર્પક કોક ઝોળા;
 બનાવતા રક્ષક ધાસનારે, રહ્યા અરે આ નવ કામનારે. ૪૮
 જણાય પાકેલ રસાળિ ^{૧૧}શાલો, જણાય પાકેલ ન પાસ લાલો,
 અરે બિચારી બિગડે નકામી, ન ધીર્ય દેનાર દયાળુ સ્વામી. ૪૯
 થતા વળી ડાંસજ માંસ ચૂરો, રડે અહીં અમ્મુ ન કોઈ હુસે;
 છત્રીતડા મચ્છર ઢાંતિ માંહે-સુવે સુખી યાય, ન કાંચ આંહે. ૫૦

૧ રાત્રી. ૨ પરસેવો. ૩ સ્ત્રી. ૪ જીભથી ૫ ખે. ૬ ક-
 સુકી. ૭ કપડે. ૮ ઓટસે. ૯ ધાડાં. ૧૦ ખેડુત ૧૧ ડાંગર.

(૨૦૫)

ઇંદ્રવજ્ર છંદ.

શ્રાધો સરાવ્યાં સસરા તથા ના, વીથો જગાડ્યા નવ આંગણામાં.
આપી ન દક્ષણ બહુ હર્ષયીરે, માણી ન મોજે મન માનતીરે. ૫૧
શ્રંગાર સારા અતી ઓપતારે, પહેરી શિરે લૈ ગરબા જતારે;
ગાતા ફરીને બહુ ટુદ્ડીરે, માણી ન મોજે મન માનતીરે. ૫૨
હાંશી હતી હું બહુરે હીલા, મેલી પધાર્યા મનથી મહીલા;
સાચું કહુ આ રતુ સાક્ષતીરે, માણી ન મોજે મન માનતીરે. ૫૩
ખૂલી જમું છું દશરા ગયાછે, કોને પતી સ્ત્રી પતિ વીન ક્યાં છે?
આવું કરો એવું ન જાણતીરે, માણી ન મોજે મન માનતીરે. ૫૪
આવી દિવાળી દિલનો દિવોરે, હો પ્યારિ મારી ધણું એ જીવોરે;
દેજે ઘણી ધીનજ ના લવેરે, ઓ જહાલી મારી જહું છું હવેરે ૫૫
એવું કહેતાં અઠગવતીરે, બોલી સખી સાંબહું સ્નેહથી રે;
આવા વિચારો થકિતું વધારે, ધાના ગિજ ધા ટુવિચારનારે. ૫૬

હેમન્ત ઋતુ.

વસંત તિલકા છંદ.

કમળાગૌરી—આવા વિચાર થકિ હું નહિ આથકુરે,
આવા વિચાર થકિ હું રકુ ના પકુરે.
સામે મને વિરહ વનિહ^૧ અહીં વધારે,

૧ અગ્નિએ.

(૨૦૬)

તેથી કરં વિરહ વન્હિ તણી ક્યારે. ૧
ભાવેથી ભક્ત જન એ કવિતા કથેરે,
જૂદાઈ જવાળ વખતે જીમથી જપેરે;
ગૂમાવશે વખત વાંચિ વિવેકથી રે,
જહાલી સખી નયિ કરી કુવિચારથીરે. ૨

અનુપદ્ય છંદ.

મઈ શદં રતુ શ્યામા, આવી હેમન્તરે હવે;
સુખી દાંડા શિયાળાના, બાળા બળતી હ્યાં દવે. ૩

વસંતતિલકા છંદ.

અંગે અનંગ વધતો મનરે મજામાં.
સ્નેહે કરી નિરંગમે દિન આ રતુના;
ખીલી રહે મન અને ખિલતી યુવાની,
હેમન્તમાં વિરહિણી દિલડે દિવાંની. ૪

ભાવેજ ભોજન ઉંતા વળિ તે રચેછે,
ખાંતે થકી જમાણ તે જમતાં ખુચેછે;
સાથે રહી પ્રિય પ્રિયા જમણો જમેછે,
આગે ભરી ઉર મહીં અબળા રચેછે. ૫

નારી વિયોગી દિવસે દિવસે ધટેરે,
તેમે દિનોજ દિવસે દિવસે ધટેરે;
ગાંજે ન ઉંટ મદથી બહુ વાર ગાજે,
કંદર્પ કામનિ તણો ધુધુધુ અવાજે. ૬
નાની થતી જતિ હમેશ શરીરથીરે,

સુદ્ધી સફાઈ કદિ કો વખતે જાતીરે;
 ઘેલું વદે ધણું ધણું ધુમતી ધણીરે,
 તૈયાર માલ મિલકત બની દણીરે. ૭

પ્રીતી પ્રવાહ તણિ હોર જતી વધંતી,
 આ રાત્રિ તેમ દિવસે દિવસે વધંતી;
 જાણું થયો વખત અલ્પ ગુન્નરવોરે,
 આવે ન ઉંધ બહુ થાય ઉગ્ગરોરે. ૮

હેમન્ત માંહ ઉપજે રતિ રાગ ક્રુધા,
 પીપાસુ પાન કરતાં પ્રિયે આશ્ચ^૧ સુધા;
 સૂધા હળાહળ થઇ વિષના સમાને,
 સૂધા રહે હૃદયમાં અહિં આજ છાંને. ૯

ઝીણા જીવો ઘટિ ગયા, કયરો ઘટયોરે,
 રોગી તણો સરવ રોગ હવે હડયોરે,
 અંગે સુરંગ સધળાં સૂખડાં સમારે,
 આરોગિનો સરવ રોગ થયો વધારે. ૧૦

આવે અનાજ ધરમાં સુખ પ્રાપ્ત થાતુ,
 કંગાળ લોક નહિં આજ હવે રિજાતું;
 વ્યાપારિ લોક પરદેશ જતા જણાતા,
 વ્યાપારિ ચીજ લઈ ચાતુર ઘેર જતા. ૧૧

મોટા મૃહસ્થ^૩ અટનો કરતા જણાતા,
 મોટા વિચારપર મૂલકના જણાતા;
 સાહેબથી ગરિબ લોક બહુ ધવાતાં,
 વેડે કરાવિ નિજ કાંમ થતાજ^૪ તાતા. ૧૨

વાયુ વહે શિતળ પાણિ ઠરી જતુરે,
વાયુ અને નિર ભણી મન ના થતુરે;
ગર્ભી વડે વિરહણી બળતી સદાયે,
બપો નપે જીભથિ શે પતિને મળાયે. ૧૩

બાનુ ઉગ્યા અવલ પૃથ્વી ભરી તુષારે,
સુર્યોદયે સગવ ઝાકળ નય ક્યારે;
આ ઐશ્વરી અગમ જ્ઞાન કિલા નિહાળી,
લીલા થતા મનસુઆ મનના સુખાળી. ૧૪

વંઝા સ્ત્રિને પ્રસવ પુત્ર થતાં ખુશાલી,
ઉત્પન્ન થાય લમ થાય રવી નિહાળી;
પ્રાતઃસમે ફિરણુ ક્રોડ વધારતાં રે,
વીહીં સ્ત્રિને પણુ શરો સમ લાગતા રે. ૧૫

ઉન્નદ પંચ શરનેજ પ્રભોધતોરે,
વાયુ વહે શિતળ શીત પ્રસારતોરે;
સ્થેવાયના શરિર ^૧પ્રૌપિત ભર્તુક્રથી,
ખાંધ્યો મદોન્મત અવાસ મહીંજ હાથી. ૧૬

સુગંધ ચંદનનું તૈલ ધરી શરીરે,
પહેરી પટો સરસ ચાલતિ ચાલ ધીરે;
પ્રીતે પતીશુ! રતિ માટ જતી નવોદા^૨,
છાંટે છકી શરમ છે મદનેયિ પ્રૌઢા, ૧૭

હાસ્યા વિનાદે ભરિ વાત કરીજ બહાલે,
^૩આરક્ત થાય ઝમનમથ્ય તણીજ જવાજે;

૧ વિયોગણી ૨ નવી પરણી આણેલી સ્ત્રિ ૩ રાત્ર.

રાત્રો લડી લડત થાકયિ ઉઠતાંરે,
પ્રાતઃસમે શરિર સાચવિ ઉઠતાંરે. ૧૮

સીથીળરે સમિર વાય ગુલાબિ ગારે,
સૈયા થકી ઉઠવું ના ગમતુ સવારે;
ઉઠે રૂઠે પ્રભુજી એમ પ્રમાણુતીરે,
ચીતે ચતૂર થઈ ગાભરિ ચાલતીરે. ૧૯

પીળી પડેલ ભરચૌવનમાં તજેલી,
રાત્રી સમે મદન બાણુ વડે વિમેલી;
એવી વિયોગણિ તણે સ્વરરે વિલાપી,
સણે ન થાય કશણુ નહીં ડોઈ પાપી. ૨૦

પોતાનિ આશપરિ પુણું થવાજ કાજે,
ચાલી જતી સાત ધણી રતિકાજ આજે;
પ્રીતે રમે પણ રમે નહિ કામ વાર,
આવા દિનો વિરહમાં અમથા ગુઝાર. ૨૧

અનુષ્ટુપ છંદ.

સખી હેમન્તમાં હારી, થાકી લુલી થઈ રહી;
શીશીરે શી ગતી મારી, હવે પૂરી બનિ ગઈ. ૨૨

શિશીર રૂતુ.

અનુક્રુપ છંદ.

શિશીરે શીરપર રાખે, પતીને પ્રેમ સાચવી;
ખાયપીએ ખુશી થૈને, મોજ ધણિ એ મહાલવી. ૧

વશંસ્ય છંદ.

લવે ધણું ના નવરી થતી નહીં,
દિનો ગુમાવે ધર કાંમના મહીં;
૧નિશા ગુમાવે પતિ સંગ માંનની,
૨નિશા કરીને રમતી બણી ઠણી. ૨

કરેલ આથા વળિ પાક ૩મૌદિક,
પદાર્થ ૪મીઠો જગતાં અલૌકિક;
કરું હું ક્યાંથી પછિ શું! જમું પતી,
બળુ હમેંશા વિન અગ્નિએ અતી. ૩

પડે ધણી ઠંડ બહેકંતો પુરો,
રિસે ચડેલો ન્યમ હોયરે શુરો;
ચડે સવાદી પ્રિય કાંમ આ સમે,
હાવતાં દંપતિ ઐ પરીશ્રમે. ૪

સિથીળ ગાત્રે ઠરવા તણા બયે,
રહેજ નનુનું વચમાં અને રતને;
ડરી બિચારો ધર ખોળતો અરે,

રહી શકે ના પણ લ્યાંહ પાંસરે. ૫

રસીલ નારી નર જોગિ કાઢતાં,
કરી તહાં મદન માર મારતાં;
મથે ધણાં સ્થાન તગ્નવ વાતને,
રહે છુપો તે ડરિ ગુહ્ય સ્થાનકે. ૬

જગો જુઓ હાલત એવિ રાખતાં,
ડરે ધણાં દંપતિ દીલ કંપતા;
પછી કહો આ દિન કેમ જાયરે,
શરીરનું માંસ સદા સુકાયરે. ૭

તળાઈ, તાંબુલ, તરણિ, તેલરે,
કરેલ તાતાં જમણોજ તાપરે;
યુવાનને આ બહુએ મને ગમે,
અહીં યુવાની ^૧નિષ કામની દમે. ૮

વળી રતુ આ રજની ધણી વધે,
કપાસથી ^૨ક્ષેત્ર બહુ રૂડાં દિસે;
જણાય ક્ષેત્રો ધઉં છોડથી બર્યા,
રસીલ નારી નરના મનો હર્યા. ૯

ઠરી જતાં કે વખતે નિરો અરે,
ઠરી જતાં કે વખતે શરીરરે;
ગરીબના ગાલ તથા પગો અરે,
જતાજ ફાટી બહુ ઠંડથી મરે. ૧૦

પડે કદી હીમ બળી જતુ ધણું,
અનાજના છોડ રડે ધણું ધણું;

ખરે તરથી બહુ પાંદડાં પતી.

સિંધીર એવી અહિંથી વહી જતી. ૧૧

ગમે શરીરે ઉંન વસ્ત્ર આજરે,

ગમે ઉનો ચાહ પિવો ધણો અરે;

ઉંના જગે સ્નાન કરે જનો અતી,

પિડાય પ્યારી અહિં આપની અતી. ૧૨

ઉપેંદ્રવજ્ર છંદ.

^૧કરે કરેલું સહુ ભોગવેરે, ગરે મરેલું નવ દુઃખ દેરે;

^૨ઝરે ઝરેલું જીભથીજ ઝાઝુ, ^૩દળે દળેલું દિલડેજ દાઝું. ૧૩

^૪હરી ^૫હરી જુદી તમામ મારી, ^૬કરી ^૭કરી ^૮કંદરપે નહારી;

^૯નરી નરીતી દિલડે દિવાની, ^{૧૦}ખરી ખરી આ ખિલતી યુવાની.

આજ રોજ આપણા પ્રલ્હાદે આપેલી મુદત પુરી થયેલી હતી બદકે તેના ઉપર પણ થોડા દિવસ ગયેલા હતા. તે દરેક દિવસ આપણી કમળાગૌરીને એક વરસ માફક જતો હતો. દરેક માણસ ખાત્રા ધાતું હતું, પશુ, પક્ષી વગેરેના મનહર સ્વરો કાંનને પ્રિય થવાના બદલે કંટાળામય થતા હતા, પોતાની બહાત્રી સખી પારવતી કે જેની સાથે પોતાને નાની વયથી તે આજ તક દોસ્તીનો ધાડો સંબંધ હતો તેને પણ આદર સત્કાર દેવાતું ભાંન ખિલકુલ નહોતું,

૧ હાથે. ૨ ઝરણેથી. ૩ પીસેલ-વાટેલ. ૪ પરમેશ્વર. ૫ નાશ કરી. ૬ કીધી. ૭ હાથી. ૮ કાંમદેવ. ૯ એકલી. ૧૦ ફુદી-જુદી પડી.

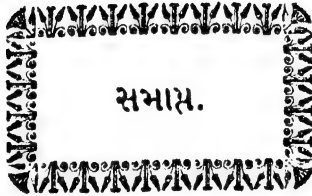
પણ તેનું દરેક ધીર્યતા ભરેલું વાક્ય વજના પ્રહાર તુલ્ય થતું હતું. તે તેની સાથે બોલવાની માધુર્યતાતો શાની હોય? તૃપ્તિ પિડાયેલ હરિણીની માફક જ્યાં ત્યાં જળરૂપિ પોતાનો પ્રિયતમ દિર્ઘ દૃષ્ટીએ અવલોકન કરતી હતી. પણ ક્ષારમય ખીજ યુવકો દૃષ્ટીગોચર થયાના સમયે શરીરે તદ્દન સો-સાઈ જતી હતી. તેના મુખ પરની તેજ તદ્દન ઘટી ગયેલી હતી, તેના લાલ અંધર શીકાશ્રય પડી તેની સાથે ફાટી ગયેલા હતા. તેની તેજોમય કાન્તી આ વખતે તદ્દન ભીન્ન સ્વરૂપ ખતાવતી હતી, જેના કડી સુધી અડે તેવા લંગા કાળા કેશ કે જે કાળા નાગની ઉપગાને પાત્ર હતા તે આ વખતે જથરાવથરા થઈ ગયેલા હતા. આવી રીતે પોતાની સ્થિતિ થયા છતાં અન્ય યુવક ઉપર પોતાની ચીતવૃત્તિ બોળાયેલી નહોતી. પણ જે ધીર્યતા રહેલી હતી, તેની દદ હડી ગયેલી હતી. અને 'મારો વ્હાલો કેમ ન આવ્યા' 'શું! મ્હારો વ્હાલો' ક્રુત્ત આવા વિચારમાં ઘોળાતી હતી.

એક દિવસ સુર્યાસ્ત સમયે કમળાગૌરી એકલી પોતાના દિવાનખાનામાં બેઠેલી હતી. ત્યાં તેણે વિચાર્યું કે, આપેલી મુદત પુરી થઈ ગઈ, પણ હજી સુધી આવ્યા નહીં, કોણ જાણે શું! થયું હશે? આવું દુઃખ વેડવાના કરતાં મરવું તે બહુ ઉત્તમ રસ્તો છે. એમ ધારી એક રશી ઉંચે બાંધી પોતાના ગળામાં નાંખી મરવાના માટે ઉભી રહી, પણ તેમ કરતાં તેને વિચાર આવ્યો કે, આંમ કરવાથી પ્રાણ તાકીદે જવો એ બહુ દુર્લભ છે. તેના કરતાં અગાશીથી ભુસ્કો મારી મરવું તે વધારે સાફ છે. એમ સમજી ભુસ્કો મારવાના માટે અગાશી તરફ દોડી, જેવો ભુસ્કો મારવા જામ છે તેવી તેની દૃષ્ટિ સરીઆમ રસ્તા ઉપર જતા આવતા મા-

જુસો ઉપર પડી. ને ઝખઝી કે, મને માણસો પડતાં જોશે? તેમજ કેમ મનાય કે, અહીંથી પડે મોતજ થશે. કદાપિ કોઈ પણ અવયવ દુટચોને મર્ણુ ન થયું? તો શી દશા થાયાં તેના કરતાં ફાંસેથી મરવું તે વધારે સારું, કે જેમાં જીવવાની જરાબર આશા રહેજ નહીં. એવું ધારી પ્રેમ છેલી લટકેલા દોરડા નજીક આવીને બોલી કે, હે! મહારા બહાલા પ્રીયતમ, મને મુક્તે તેમજ મુક્ત ગયા છતાં પણ મળ્યા નહીં, ને હવે નહીં મળો એવું ધારી હું મરું છું, પરમાત્મા! મહારા બદલે તેઓની આયુર્દ્ધમાં વધારો કરજે અને માઈ આવતે બવ પણ એજ મુર્તિની સાથે પાણી ગૃહજી કરાવજે, એમ કહી ગળામાં ફાંસો નાંખતાના દરમિઆન સાંમને પોતાના પ્યારાના ફાટેઆફ તરફ નજર મઘી. અને છેલ્લુ વેલું તેને સુખન લેવા તેનો ઈરાદો થયો. તેથી ફાટેઆફ હાથમાં લઈ તેનું મુખ વારંવાર નિહાળી છાતી સરસો દબાવતાં પ્રેમ સુખી વારંવાર આપવા લાગી. આંખમાંથી અશ્રુ દડવા લાગ્યાં, ને મુઝીત થઈ ધરણીપર ઢળી પડી ને શુદ્ધિ આવ્યા કેડે પેટી બોલી તેમાંથી પાંચેક બાર અશ્રીમ કાઢી ઘોળ્યું. અને બિસેરી કાચના પ્યાલામાં રાખી પોતાની પયારીએ આવી લાંબી થઈ ઈશ્વર સ્તવન કરવા લાગી, થોડી મિનિટ નહીં ગયા બાદ પ્યાલો હાથમાં લઈ પિવા મોં નિચું કરે છે તેવામાં સચુર! સચુર!ની ધ્વની કાંનને પ્રિય લાગે તેવી પોતાની કાનેંદ્રીની સાથે અથડાઈ તેથી વિચાર કરવા લાગી કે, શું હશે? નહિ આતો નકામી ભ્રમણા છે એમ ધારી ફરીને તેજ પ્યાલો પોતાના મુખાએ ધર્યો. અને પીવા જતાનાં દરમિયાન અવલના મુજબ અ-જુમિંતી ધ્વની થઈ ને એક પુરુષ પોતાની પાસે આવી કે-

(૨૨૫)

ભો રહ્યો ને પ્યાલાને ઠોકર મારી ઢાળી નાંખ્યો. લગભગ વખતમાં પારવતી પણ પાસે આવી ઉભી રહી પુરૂષ અને કમળાગૌરી સામસામું કેટલીક વખત જોઈ અને ચારસપરસ વળગી પડ્યાં આ પુરૂષ કોણ હતો? આપણા આ પુસ્તકનો નાયક અને કમળાગૌરીનો બહાલોપતી પ્રલ્હાદ આ વખતે આપણી કમળાગૌરી અને પ્રલ્હાદને કેવો હર્ષ ઉત્પન્ન થયેલો હશે તેનું વર્ણન કરવાનું કાગ હું વાંચનાર સાહેબોને સોપી મારું આ અલ્પ પુસ્તક પુરું કરું છું.

સમાપ્ત.

આશ્રય પત્રિકા.

- ૨૫ ખુદાવિંદ દાકોર સાહેબ શ્રી ખેંગારસીંહજી સંસ્થા-
ન થરાદ.
- ૨૦ મેહરખાંત કુમાર સાહેબ શ્રી હમેસિંહજી સંસ્થા-
ન થરાદ.
- ૧૫ મેહરખાંત ભુપતસિંહજી થરાદ સંસ્થાનના ભાધ્યાત.
- ૧૦ મે૦ ધર્મચંદભાઈ ચેલજી કાર્યભારી સાહેબ.
- ૧૦ મે૦ મંગળજીભાઈ શોભાગચંદ થરાદ થાણદાર સાહેબ.
- ૧૦ રા. રા. વિક્રમરાયજી કલ્યાણરાયજી કારકુન સ્ટેટ થરાદ.
- ૧૦ રા. રા. ઉત્તમચંદ નારાયણ એજન્સી પ્લીડર.
- ૬ રા. રા. સેવોત સાગત રંગા સવારોના જમાદાર.
- ૬ રા. રા. દેસી કપુરચંદ સાંકળચંદ.
- ૫ રા. રા. દેસાઈ મયાચંદ પ્રેમચંદ રેવન્યુ કાંમદાર.
- ૫ રા. રા. પિતામ્બર વજ્રેચંદ એજન્સી પ્લીડર.
- ૫ રા. રા. બ્હોરા ભુખણ નેગજી.
- ૫ રા. રા. બ્હોરા ગુલાબચંદ આંખા.
- ૫ રા. રા. બ્હોરા નેહાલ સવાઈ.
- ૫ રા. રા. મહારાજ તખ્તરામજી.
- ૪ રા. રા. રામચંદ્ર ભાલુજી થરાદ ફોજદાર સાહેબ.
- ૩ રા. રા. ત્રીભોવન અમુલખ થરાદ સ્કુલ માસ્તર સાહેબ.
- ૩ રા. રા. કોદારી હેમરાજ ખુખચંદ કારકુન સ્ટેટ થરાદ.
- ૩ રા. રા. દેસાઈ ત્રીભોવન છગન.
- ૨ રા. રા. ગુલાબચંદ પાંનાચંદ થરાદ થાણા કારકુન.
- ૨ રા. રા. ગોવિંદરાવ ભીખાજી કારકુન.
- ૨ રા. દેસાઈ ગુલાબચંદ ત્રીકમ.
- ૨ રા. હરીચંદ મંગળ.
- ૨ રા. ભુખણ વજ્રેચંદ.
- ૨ રા. સંઘવી જીવા સવાઈ.
- ૨ રા. દેસાઈ મંછા શોભાગચંદ.
- ૨ રા. સંઘવી નેહાલ મંઘા.

- ૨ રા. દોસી પિતામ્બર નરસીંગ.
- ૨ રા. અદાણી જેસા લવણ.
- ૨ રા. વોહોરા મંછા અવચળ.
- ૨ રા. દેસાઈ ઉજમ છગન.
- ૨ રા. વોહોરા ભુખણ કેવળ.
- ૧ રા. રા. દેસાઈ ભુખણ કાનજી થરાદ સ્ટેટ કારકુન.
- ૧ રા. રા. દેસાઈ જીતમલ કાનજી એજન્સી પ્લીડર.
- ૧ રા. રા. મહેતા ત્રીભોવન જ્યેષ્ઠ દાંણી કારકુન.
- ૧ રા. રા. દેસાઈ મગન ચતુર.
- ૧ રા. રા. પારી. મુળચંદ સાંકળચંદ.
- ૧ રા. રા. ભણસાળી મંછા હકમ.
- ૧ રા. કેશરા રામજી.
- ૧ રા. ત્રીભોવન ચતુર.
- ૧ રા. વોહોરા દીપચંદ પ્રેમચંદ.
- ૧ રા. ત્રવાડી શીવરામ માધવજી.
- ૧ રા. રા. અદાણી ભુખણ ડાંમર.
- ૧ રા. રા. ગગજી પરતાપશંક.
- ૧ રા. રા. દેસાઈ જોગચંદ કાનજી.

વાવ.

- ૧૦ રા. રા. મે. મહેતા જોદાલાલ જુગચંદ કાર્યભારી સા-
હેબ.
- ૫ રા. રા. મે. રતનચંદ રાંગચંદ સ્ટેટ થાણુદાર.
- ૫ રા. રા. નેમજી મલુકચંદ સ્ટેટ કાંમદાર.
- ૫ રા. રા. નયુભાઈ ડુંગરસી સ્ટેટ કાંમદાર.
- ૫ રા. રા. બાદર પિતામ્બર એજન્સી પ્લીડર.
- ૫ રા. રા. જીતમલ હકમ એજન્સી પ્લીડર.
- ૫ રા. રા. હેમજી શ્યામજી એજન્સી પ્લીડર.
- ૪ રા. રા. મે દ્વારકાદાસ ભોગીદાસ વાવ થાણુદાર
સાહેબ.
- ૨ રા. રા. શ્યામજી મલુકચંદ કારકુન સ્ટેટ વાવ.
- ૨ રા. રા. શ્યામજી હકમચંદ.

૨ રા. રા. મહેતા મગન ન્યાસચંદ.

ગાંગડ.

૨ રા. રા. કળ્પુરામ ગણપતરામ સ્કુલ માસ્તર.

૨ રા. રા. જોષિ રેવાશંકર નારાયણજી.

૧ રા. રા. વાઘેલા માધવશંકર કંથડજી.

૧ રા. રા. વાઘેલા મનુભાઈ મદારસગ.

૧ રા. રા. શાહ. દિપચંદ હિરાચંદ.

૧ શોની ભુદર ધનજી.

૧ રા. રા. ગોર આશારામ અનોપરાંમ.

૧ રા. રા. બનેશંગ હાલુભાઈ.

૧ રા. રા. નાયક સ્થુરાંમ, ભાઈશંકર.

૧ રા. રા. શુક્લ અંબાશંકર ખુશાલ.

૧ રા. રા. દકર ભીમજી મોતી.

૧ રા. રા. વોહોરા અમદુલહુસેન મીયાભાઈ.

૧ રા. રા. અધ્યાર રેવાશંકર વિકુલ.

૫૩ પ્રિયમીત્ર વોરા દેવચંદ સવાઈચંદ તરફથી,

૨૦ રા. રા. વોહોરા દેવચંદ સવાઈચંદ થરાદ ૪ રા.

રા. ગોખરજી હરીજી પો. ફો. વાવ. ૨ રા. રા. ડાક્ટર

નર્મીનદાસ માણેકલાલ મરીન હોરપીટલ મુંબાઈ. ૧ રા. રા.

આપાલાલ વિરચંદ સ્કુલ માસ્તર વારાહી. ૧ રા. રા. કેશ-

વલાલ પ્રિયલાલ વારાહી થાંણુદાર. ૧ રા. રા. બ્રહ્મચારી

નિમ્મમખાંન દેવદાર વાવ. ૧ રા. અક્ષીખાંન ઇનાતખાંન

વાવ. ૧ રા. આનંદરાવ દારકુખી વાવ. ૧ રા. લક્ષ્મણરાય

નારણરાય વાવ. ૧ રા. વોરા લલ્લુ ઉગા થરાદ. ૧ રા.

મેમજી લતીમ અમદલ થરાદ. ૧ રા. પારી ખુશાલ સુર-

ચંદ પાલણપુર. ૧ રા. પારી મોતીલાલ યુનિલાલ ડીસા.

૧ રા. રાંકાણી ઇશ્વરલાલ લવજી ડીસા. ૧ રા. પિતામ્બર

જેશંમ મહેતાજી દિયોદર. ૧ રા. કનૈઆલાલ રાંગલાલ ફો-

જઠાર દિયોદર. ૧ રા. ભગવાનલાલ દાનેશ્વર થાંણુદાર દિયોદર
 નગીર. ૧ રા. મહેતા સુરજમલ ગુમાનચંદ પાલણુપુર. ૧
 રા. પારી કાળીદાસ રામચંદ પાલણુપુર. ૧ રા. પારી ચંદુ-
 લાલ મોહોકમલાલ પાલણુપુર. ૧ રા. દકર પિતામ્બર જોદા
 વારાહી. ૧ રા. દલજી હરખજી કારકુન થાણા વારાહી. ૧
 રા. ભોગીલાલ ભાંણુભાઈ ડાકટર વારાહી. ૧ રા. ઇશ્વર-
 ભાઈ મોતીચંદ વારાહી જમિમાં કારકુન ૧ રા. મુળદેવ
 પુંજરામ વારાહી જમિમાં કારકુન. ૧ રા. પચાંણુ પિતા-
 મ્બર વકીલ વારાહી. ૧ રા. નાગજી માધવજી વકીલ વા-
 રાહી. ૧ રા. નરભેરામ ધનજી અમરાપુર સ્કુલમાસ્તર.

૧૪ રા. રા. મે. ભાઈચંદભાઈ ઝુમચંદ થરાદ સ્ટેટ
 થાંણુદારની મારફત. ૫ મે. મેહેતા ભાઈચંદ ઝુમચંદ. ૬ રા.
 રા. કોઠારી હાથીભાઈ મગન મુંબાઈ. ૧ મે. રતનચંદ
 ઉજમચંદ મ્યુનિસિપલ ખાતાના સેક્રેટરી અમરેર ૧ રા.
 રા. શીવલાલ રણછોડલાલ થરા સ્કુલ માસ્તર. ૧ રા. રા.
 કેશવલાલ ગગલદાસ થરા જમિદાર.

૨૦ પરમ સ્નેહિ તુળસીદાસ કિશોરદાસ એજન્સી
 પ્લીડર મારફત. ૫ રા. રા. તુળસીદાસ કિશોરદાસ થરાદ.
 ૧ રા. રા. ભાષ્કરરાવ કુપ્ત ભાવનગર. ૧ રા. રા. પિતા-
 મ્બર પુરષોત્તમ ભાવનગર, ૧ રા. રા. વિકુલદાસ ચતુરભુજ
 ભાવનગર. ૧ રા. રા. રતીલાલ ભાણુજી ભાવનગર. ૧ રા.
 રા. વચ્છરાજ જગજીવન ભાવનગર ૧ રા. રા. ભવાંન
 સખારામ ભાવનગર, ૧ રા. ગાંધી ત્રીભોવનભાઈ ભાવનગર
 ૧ રા. સૈયદ અમદુલ રનીકભાઈ, ૧ રા. ધરમસી ઝુઝાભાઈ
 લીંબડી. ૧ રા. પોપટ કસ્તુર ભાવનગર. ૧ રા. મુનિલાલ
 નાગજી ભાવનગર. ૧ રા. મથુરદાસ કુબેરદાસ ભાવનગર.

૧ રા. દેવકરગુભાઈ ભાવનગર. ૧ રા. રા. દીનાનાથ હં-
રિવલ્લ અમદાવાદ. ૧ રા. રા. દલસુખજેઠારામ અમદાવાદ.

૨૩ પરમસ્નેહિ મીં લક્ષમણરાવ ભીખાજી ડુવા જ-
મિદાર મારફત. ૧૦ રા. રા. લક્ષમણરાવ ભીખાજી ડુવા.
૨ રા. રા. મોરખીયા છગન પ્રાગજી. ૨ રા. રા. મીં ડું-
ગર કેવળ ડુવા. ૨ રા. રા. મોરખીયા રાયચંદ ગુલાબચંદ
ડુવા. ૨ રા. રા. મોરખીયા ખેંગાર સાંકળા. ૧ રા. રા.
વાઘેલા અદજી માધજી. ૧ રા. રા. મગનરામ જેઠારામ.
૧ રા. રા. વારીયા દલજી પિતામ્બર. ૧ રા. શેઠ વાલચંદ
નથુ. ૧ રા. શાહ રાયચંદ પ્રાગા. ૧ મોરખીયા ચમના
ચેલા ડુવા.

૧૧ મેં બાપાલાલ પ્રેમાનંદ થરાદ સ્ટેટ ડીસ્પેન્સરી-
ના ડાક્ટર સાહેબ. મારફત ૫ મેં ડાક્ટર સાહેબ બાપાલાલ
પ્રેમાનંદ ૧ મેં આદીતરામ કકુભાઈ અસારા. ૧ રા. રા.
નથુભાઈ નારણજી અસારા. ૧ રા. રા. નારણદાસ ભુદરદાસ
અસારા. ૧ રા. રા. હેમજી કેશવજી અસારા. ૧ રા. મ-
ગનલાલ ભોગીદાસ નડિઆદ. ૧ રા. ડાહ્યાલાલ જ્ઞેશંકર કણ્ઠજરી.

૩૩ પરમસ્નેહિ મીં પ્રભુલાલ ત્રીભોવન મારફત.
૧૦ રા. રા. પ્રભુલાલ ત્રીભોવન. ૧ મેં નંદશંકર તુળજન-
રામ પોલીષ ઇન્સપેક્ટર સાહેબ. ૧ મેં અમૃતલાલ ગીર-
ધરલાલ ફેજદાર સાંતલપુર. ૧ રા. રા. ધૈરલાલ છગનચંદ
તેહેસીલદાર મોરવાડા. ૧ રા. રા. હેમચંદ લાધાભાઈ બ્યા-
કસીનેટર મોરવાડા. ૧ રા. સંઘાણી સાંકળચંદ ત્રીકમ મો-
રવાડા. ૧ રા. અખેચંદ લાલજી મોરવાડા. ૧ રા. દોરસી
અમુલખ હકમચંદ મોરવાડા. ૧ રા. મહેતા દેવસી કરતુર
સુધગાંમ. ૧ રા. મહેતા અનોપચંદ મયાચંદ સુધગાંમ. ૧
રા. મહેતા પોપટ કેવળ સુધગાંમ. ૧ રા. પિર અબ્બામિયા.
મોરવાડા. ૧ રા. મહેતા નીહાલ મનજી મોરવાડા. ૧ રા.

સધાણી ભવાંન ભામયંદ બેળપ. ૧ રા. મનસુખ અમુલખ
વારાહી. ૧ રા. લોલાડીયા કાંતજી અમરસી કુંવાળા ૧ રા.
કોઠારી લહેર બોધમત્ત રાંધનપુર. ૧ રા. આલ્મણ ગુલા
નરભેરામ વાવ. ૧ રા. ગાંધી અમુલખ મોસન મો
રવાડા. ૧ રા. આમણ રાયચંદ તેજ મોરવાડા. ૧ રા.
નારણ મોતીરાંમ પાલણપુર. ૧ રા. સુનિલાલ જોષ્ઠિતારાંમ
અમદાવાદ. ૧ રા. રા. વકીલ સુનિલાલ ગોદડ પાલણપુર
૧ રા. ત્રીકમલાલ માણિક્યંદ દેસાઈ પાલણપુર.

૭ રા. રા. મેઠ મોતીલાલ ધનેશ્વર મારફત.

૫ રા. રા. મોતીલાલ ધનેશ્વર દાહોદ. ૧ રા. રા.
ગોકળદાસ કોદરદાસ દાહોદ. ૧ રા. રા. આળકપ્પણ દાજી
ભાઈ દાહોદ.

૫ રા. રા. મીઠ પુનમચંદ નેદાલચંદ મારફત.

૩ રા. રા. પુનમચંદ નેદાલચંદ થરાદ. ૨ રા. રા.
શાહ કચરસંગ ઉમેદ પાલણપુર.

૧૦ રા. રા. મી. દાનસંગ સ્યામજી ધાનેરા. મારફતે

૫ રા. રા. મી. દાનસંગ સ્યામજી ધાનેરા. ૫ મેહેતા. મ.
લીશંકર ડીગમ્બર વ્યાકસીનેટર.

પરચુરણ.

૧ રા. રા. પંજા બોધજી પુંછરામ. મુંબાઈ.

૧ રા. રા. દેવશંકર કુબેરજી. રણુજ.

૧ રા. રા. જગનલાલ લલ્લુભાઈ. અમદાવાદ.

૧ રા. રા. મીરાતરાંમ જગનલાલ. અમદાવાદ.

વીંજણ. (કચ્છ)

૧૦ મેઠ હાકોર શ્રી સાહેબજી સંસ્થાન વિંજણ.

ଜାଣିବି ମାୟା.

● ● ●

सर्वे साहज्येने ज्यवर व्यापवार्मा व्या-
वे छे के, सहस्रं शुद्धं पांयवानी आयस
धरावनारा साहज्येने कीमत तथा पो
सहज ज्ये भोडली नी पासेनी अथवा
निच्येना शिरनामेधी मंगायी लेवी.

‘प्रवाशंकर नारयण’.

શ્રી ગાંધી

ધાનકા પાણી.

મુ. થરાદ તા. } મગનજીવે નારજીય,
૨૫-૧૦-૬૧. } કૃતી.

